НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БУГЛАЙ Наталя Михайлівна

УДК 94(438):327«1995/2005»

ДИСЕРТАЦІЯ

ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА (1995-2005 рр.)

07.00.02 – всесвітня історія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н.М. Буглай

Науковий консультант:
ВІДНЯНСЬКИЙ Степан Васильович,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Буглай Н.М. Формування зовнішньополітичної стратегії та реалізація пріоритетних напрямів зовнішньої політики Республіки Польща (1995-2005 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Інститут історії України НАН України. Київ, 2018.

Зміст анотації

Дисертаційна праця присвячена актуальній і малорозробленій в історіографії темі – комплексному дослідженню процесу формування зовнішньополітичної стратегії та реалізації пріоритетних напрямів зовнішньої політики Республіки Польща у 1995-2005 рр. в контексті її внутрішньополітичного розвитку і нового геополітичного становища в Європі та світі. Обрані для конкретно-історичного аналізу хронологічнці рамки проблеми, що охоплюють десятирічний період президенства Александра Кваснєвського, стали важливими, багато в чому доленосними, з точки зору реалізації пріоритетних внутрішньо- і зовнішньополітичних завдань Польщі після зміни політичного режиму і в процесі переходу від тоталітарно-комуністичної системи до плюралістичної парламентської демократії європейського зразка.

Невід’ємною і принципово важливою складовою процесу постсоціалстичної трансформації польського суспільства і держави стала активна зовнішня політика у відповідності до національних інтересів і зовнішньополітичних цілей та завдань Польської Республіки, визначених у схваленій 1990 р. «Концепції зовнішньої політики РП» та у важливих нормативних документах, прийнятих у листопаді 1992 р. – «Основах польської політики безпеки» і «Оборонній політиці Республіки Польща»,

Конституції 1997 р. та інших законодавчих актах і міжнародних договорах й угодах, проаналізованих в дисертації.

На основі опрацювання широкої та різноманітної джерельної бази і великого масиву літератури розглянуті концептуально-історичне підгрунтя, нормативно-правові засади та інституційне забезпечення зовнішньої політики Польщі. Зокрема, зазначається, що зважаючи на нові геополітичні реалії, ідеї авторів «Культури», зокрема концепція Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського, положеннями якої закладені підвалини розбудови зовнішньої політики сучасної нам Польщі, впродовж тривалого часу однаково не сприймалася ні суспільством, ні владою, і лише зі здобуттям державою справжньої незалежності отримала підстави бути реалізованою. А зовнішньополітичні успіхи, досягнуті офіційною Варшавою упродовж 1995–2005 рр., значною мірою стали можливими завдяки успішній розбудові і підвищенню ефективності діяльності вітчизняної дипломатичної служби, злагодженій роботі вищих та регіональних органів державної влади, закордонних дипломатичних представництв, місій при міжнародних організаціях, а також зусиллям публічної дипломатії, представленої офіційними і неофіційними польськими представниками, завдяки чому Польщі вдалося заручитися широкою підтримкою на Заході, особливо важливою у світлі розбудови стратегії інтеграції в НАТО та ЄС.

Особлива увага приділена складному процесу реалізації ключових завдань зовнішньої політики Республіки Польща, пов’язаних з її вступом до Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу. На основі конкретно-історичного аналізу процесу євроатлантичної і європейської інтеграції Польщі в контексті здійснення НАТО і ЄС політики розширення на схід, детально висвітлюється переговорний процес та особливості й основні етапи приєднання РП до цих організацій, з’ясовуються рушійні сили польських інтеграційних процесів, таких як успішна постсоціалістична трансформація і політична консолідація польської еліти та суспільства, а також глобалізація, цивілізаційна спорідненість та спільні інтереси з

країнами НАТО і ЄС, розкриваються різнопланові механізми, задіяні з обох сторін в процесі інтеграції та співвідношення й взаємозв'язок внутрішніх польських національних інтересів та зовнішніх політичних процесів, розкривається суттєва роль польсько-американських відносин у повноцінному «поверненні» Польщі до європейського і світового співтовариств. Успішна євроатлантична й європейська інтеграція Республіки Польща, як свідчать матеріали дослідження, сприяли посиленню її позицій на міжнародній арені та забезпечили їй мир і безпеку, призвели до демократичних змін в законодавчій сфері країни, підвищили її макроекономічну стабільність, поліпшили ситуацію у соціальній сфері.

Також в роботі грунтовно розкрито стратегію й особливості процесу формування та розвитку білатеральних відносин Польщі із сусідніми державами, зокрема з країнами Вишеградської групи та охарактеризовано найефективніші напрями, форми, види і значення їх міждержавної взаємодії на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції. При цьому особлива увага приділена східному напряму зовнішньої політики Республіки Польща, зокрема особливостям і етапам розвитку добросусідських відносин з Україною, які саме у досліджуваний період вийшли на рівень стратегічного партнерства, а також з Білоруссю, Литвою і Російською Федерацією, ролі, проблемам та перспективам транскордонної співпраці та діяльності єврорегіонів в поглибленні й вдосконаленні їхнього співробітництва.

Загалом, проаналізований в дисертаційному дослідженні досвід формування та розвитку зовнішньої політики Республіки Польща є важливим для розуміння сутності складних й багатопланових трансформаційних процесів, що відбувалися в Центрально-Східній Європі в посттоталітарну добу, та їх впливу на проходження даних процесів в Україні. Вивчення польського досвіду реалізації зовнішньополітичних пріоритетів, зокрема європейської та євроатлантичної інтеграції, має також велике практичне значення для України, що визначила стратегічною метою своєї зовнішньої

політики вступ до ЄС та НАТО і на цьому шляху розглядає сусідню Польщу одним із головних своїх стратегічних партнерів.

Ключові слова: Республіка Польща, А. Кваснєвський, зовнішня політика і дипломатія, НАТО, Європейський Союз, США, Україна, Білорусь, Литва, Вишеградська група, транскордонне співробітництво, єврорегіони.

Annotation

Buglay N.M. Formation of foreign policy strategy and realization of priority directions of foreign policy of the Republic of Poland (1995-2005). - Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Sciences (Historical) for Speciality 07.00.02 - World History. - Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences in Ukraine. Kyiv, 2018.

Summary

Dissertation work is devoted to an actual and undeveloped subject in historiography - a complex study of the formation process of foreign policy strategy and implementation of priority directions of the foreign policy of the Republic of Poland in 1995-2005 in the context of its internal political development and a new geopolitical position in Europe and the world. Selected for a specific historical analysis chronological framework of the issue covering the period of ten-year presidency of Alexander Kwasniewski, became important, in many ways fateful with the point of view of the implementation of priority internal and foreign policy tasks of Poland after the change of political regime and in the transition process from a totalitarian communist system to a pluralistic parliamentary democracy of the European model.

An integral and fundamentally important component of the process of the post-socialistic transformation of Polish society and state became the active foreign policy in accordance with national interests and foreign policy goals and tasks of the Polish Republic, as defined in approved in 1990 "Concepts of the Foreign Policy of the Republic of Poland" and in the important normative documents which

were adopted in November 1992 – «Basis of the Polish Security Policy» and «Defense Policy of the Republic of Poland», the 1997 Constitution and other legislative acts and international treaties and agreements which have been analysed in the dissertation.

Based on researching a wide and diverse source base and a large amount of literature the conceptual and historical basis, regulatory and institutional framework of the foreign policy of Poland are considered. In particular, it is noted that in the given new geopolitical realities, the ideas of the authors of "Culture", in particular the concept of E.Gedroits - Yu.Meroshevsky, the provisions of which laid the foundations of development of the foreign policy of modern Poland, for a long time was not equally perceived by either society or power, and only after the genuine independence of the state it got the ground to be realized. And foreign policy achievements reached by official Warsaw throughout the period of 1995-2005 to a large extent became possible due to successful development and increasing the efficiency of the domestic diplomatic service, coherent work of higher and regional authorities, foreign diplomatic missions, international mission organizations, as well as the efforts of public diplomacy presented by official and unofficial Polish representatives, thanks to which Poland has been able to get broad support in the West, especially important in the light of the development of the integration strategy in NATO and the EU.

Particular attention is paid to the complex implementation process of the key tasks of the foreign policy of the Republic of Poland related to its accession to the North Atlantic Alliance and the European Union. Based on concrete historical analysis of the Euro-Atlantic and European process of Poland's integration in the context of NATO-EU implementation of the enlargement east policy, the negotiation process, features and main stages of the accession of Poland to these organizations are highlighted in detail, the driving forces of Polish integration processes, such as successful post-socialistic transformation and political consolidation of the Polish elite and society, as well as globalization, civilization affinity and common interests with NATO and EU countries are clarified, the

various mechanisms involved with both parties in the process of integration and the relationship and interconnection of the internal Polish national interests and foreign political processes are revealed, the significant role of the Polish-American relations in a full «return» of Poland to the European and world communities are also revealed. Successful Euro-Atlantic and European integration of the Republic of Poland, according to the study materials, has helped to strengthen its position on the international arena and provided it with peace and security, has led to democratic changes in the legislative sphere of the country, has increased its macroeconomic stability, has improved the situation in the social sphere.

The strategy and features of the process of formation and development of bilateral relations of Poland with neighbouring countries, in particular with the countries of the Visegrad Group, are also thoroughly disclosed in the work and the most effective directions, forms, types and values of their intergovernmental interaction on the way to European and Euro-Atlantic integration are characterized. The special attention is paid to the eastern direction of foreign policy of the Republic of Poland, in particular to the peculiarities and stages of the development of good-neighbourly relations with Ukraine, which reached the level of strategic partnership in the investigated period, as well as with Belarus, Lithuania and the Russian Federation, to the role, problems and prospects of cross-border cooperation and activities of Euroregions to deepen and improve their cooperation.

In general, the analysed experience in the dissertation research of the formation and development of foreign policy of the Republic of Poland is important for understanding the essence of complex and multidimensional transformational processes that took place in Central and Eastern Europe in post-totalitarian period and their influence on the passage of these processes in Ukraine. The study of Polish experience in implementing foreign policy priorities, in particular European and Euro-Atlantic integration, has also a very practical meaning for Ukraine, which has defined the strategic goal of its foreign policy the joining to the EU and NATO, and considers the neighbouring Poland as one of its main strategic partners on this way.

Key words: the Republic of Poland, A. Kwasniewski, foreign policy and diplomacy, NATO, the European Union, the USA, Ukraine, Belarus, Lithuania, the Visegrad Group, cross-border cooperation, Euroregions.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ, ЩО ВІДОБРАЖАЮТЬ ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Монографії:

1. Буглай Н.М. Українсько-польське співробітництво: міжрегіональний аспект: монографія / Н.М. Буглай. – Миколаїв: Іліон, 2012. – 300 с.

2. Буглай Н.М. «Епоха Кваснєвського» в зовнішній політиці Республіки Польща (1995-2005 рр.): монографія / Н.М. Буглай. – Миколаїв: Іліон, 2017. – 432 с. *Рецензія:* Мартинов А.Ю., Харлан Г.О. [Рец.] // Український історичний журнал». – 2018. – № 1. – С. 202-207. Європейські історичні студії: науковий журнал. – № 9. – К., 2018. – С. 182-189.

2. Статті у фахових виданнях України та виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз:

1. Буглай Н.М. Польща та Україна в Європейській політиці сусідства ЄС // Гілея (науковий вісник):Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2010. – Випуск 42 (№12). – С. 110 – 118.

2. Буглай Н.М. Внутрішня політика Польщі в світлі реформ другої половини 1990-х –початку 2000-х рр. // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського: Збірник наукових праць. – Випуск 3.31: Історичні науки. – Миколаїв: МНУ, 2011. – С. 199 – 205.

3. Буглай Н.М. Українсько-польське міжрегіональне співробітництво: історіографія проблеми // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського: Збірник наукових праць. – Випуск 3.32: Історичні науки. – Миколаїв: МНУ, 2012. – С. 188 – 197.

4. Буглай Н.М. Регіональний формат відносин України та Польщі: історико-методологічний аспект // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2012. – Випуск 58 (№3). – С. 175– 181.

5. Буглай Н.М. Республіка Польща і Україна: міждержавне співробітництво нового формату // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2012. – Випуск 59 (№4). – К.: ВІР УАН, 2012. – С. 188 – 194.

6. Буглай Н.М. Вступ Республіки Польща до НАТО в контексті приходу до влади О. Квасьнєвського // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського: Збірник наукових праць. – Випуск 3.34. Історичні науки. – Миколаїв: МНУ, 2013. – С. 226 – 231.

7. Буглай Н.М. Президентські вибори 2000 року в Польщі та вступ країни до Європейського Союзу // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського: Збірник наукових праць. – Випуск 3.35. Історичні науки. – Миколаїв: МНУ, 2013. – С. 202 – 206.

8. Буглай Н.М. Зовнішньополітичні пріоритети Польщі та їх вплив на внутрішньополітичний стан країни (1995 – 2005) // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць. / гол. Ред. В.Д. Будак, гол. Ред. Сер. М.М. Шитюк. – Випуск 3.37(105). – (Серія «Історичні науки»). – Миколаїв: МНУ, 2014. – С. 140 – 143.

9. Буглай Н.М. Основні тенденції зовнішньої політики Польщі під час перебування при владі президента О. Кваснєвського // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського Історичні науки: збірник наукових праць / ред. М.М. Шитюка. – Випуск 3.38 (110). – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2014. – С. 117 – 121.

10. Буглай Н.М. Польща у системі співробітництва Вишеграду // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського Історичні науки: збірник наукових праць / ред.

М.М. Шитюка. – Випуск 1 (39), липень 2015. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2015. – С. 70 – 76.

11. Буглай Н.М. Зовнішня політика Польщі в контексті польсько-литовських відносин 1995-2005 рр. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2015. – Випуск 101 (10). – С. 212 – 216.

12. Буглай Н.М. Східний напрям зовнішньої політики Польщі: теоретичний та практичний аспекти // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2015. – Випуск 102 (11). – С. 150 – 154.

13. Буглай Н.М. Концептуальні засади вивчення східної політики Польщі // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 2. – Ч. 2. – С. 191 – 195.

14. Буглай Н.М. Проблемні питання польсько-білоруського співробітництва (1995-2005 рр.) // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського Історичні науки: збірник наукових праць / за ред. проф. М.М. Шитюка. – № 2 (40), листопад 2015. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2015. – С. 81 – 88.

15. Буглай Н.М. Польща-Україна: відносини стратегічного партнерства // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Випуск 105 (2). – С. 108 – 113. *(Міжнародні наукометричні бази – Google Scholar; Index Copernicus; EBSCO Publishing, Inc.; SIS (Scientific Indexing Services); InfoBase Index; РИНЦ).*

16. Буглай Н.М. Проблемні питання співробітництва Польщі та США наприкінці XX – на початку XXI ст. // Емінак: науковий щоквартальник. – 2016. – № 1 (13) (січень-березень). – Т. 3. – С. 103 – 108. *(Міжнародна наукометрична база – Index Copernicus).*

17. Буглай Н.М. Зовнішня політика Польщі після вступу до НАТО // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2016. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 137 – 141.

18. Буглай Н.М. Польсько-українські економічні взаємини (1995 – 2005 рр.) // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського Історичні науки: збірник наукових праць / за ред. проф. Миколи Шитюка. – № 1 (41), червень 2016. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2016. – С. 53 – 58.

19. Буглай Н.М. Інституційне забезпечення зовнішньої політики Польщі // Емінак: науковий щоквартальник. – 2016. – № 3(15) (липень-вересень). – Т. 2. – С. 70 – 74. *(Міжнародна наукометрична база – Index Copernicus).*

20. Буглай Н.М. Вступ Польщі до НАТО: реалізація євроатлантичного вибору // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л.М. Алексієвець. – Вип. 17: 25-ій річниці Незалежності України присвячено. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. – С. 157-165. *(Міжнародна наукометрична база – Index Copernicus).*

21. Буглай Н.М. Формування позитивного іміджу Польщі на міжнародній арені // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського Історичні науки: збірник наукових праць / за ред. проф. Миколи Шитюка. – № 2 (42), листопад 2016. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2016. – С. 94 – 98.

22. Буглай Н.М. Проблеми взаємодії Польщі з Російською Федерацією упродовж другої половини 1990-х рр. // Емінак: науковий щоквартальник. – 2017. – № 1(17) (січень-березень). – Т. 3. – С. 41 – 46. *(Міжнародна наукометрична база – Index Copernicus).*

23. Буглай Н.М. Нормативно-правове та інституційне забезпечення співробітництва Польщі з НАТО // Наукові записки Вінницького державного

педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 25. Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. О.А. Мельничука. – Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2017. – С. 311 – 316. *(Міжнародна наукометрична база – Index Copernicus).*

24. Буглай Н.М. Нормативно-правове та інституційне забезпечення співробітництва Польщі з ЄС // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л.М. Алексієвець. – Вип. 19. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. – С. 182-190. *(Міжнародна наукометрична база – Index Copernicus).*

25. Буглай Н.М. Єврорегіони у зовнішній політиці Польщі (1995 – 2005 рр.) // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського Історичні науки: збірник наукових праць / за ред. проф. Миколи Шитюка. – № 1 (43), червень 2017. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2017. – С. 75 – 80.

26. Польсько-російські відносини на початку XXI століття // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2017. – Вип. 48. – С. 308 – 313. *(Міжнародна наукометрична база – Index Copernicus).*

27. Зовнішня політика Республіки Польща 1995-2005 рр. в українській історіографії // Емінак: науковий щоквартальник. 2017. № 4(20) (жовтень-грудень). Т. 1. С. 93 – 98. *(Міжнародна наукометрична база – Index Copernicus).*

28. Зовнішня політика Республіки Польща: теоретико-методологічні засади дослідження // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Історичні науки: збірник наукових праць / за ред. проф. Миколи Шитюка. – № 2 (44), листопад 2017. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2017. – С. 48 – 52.

3. Праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Буглай Н.М. Польський досвід регіональної політики самоврядування в контексті адміністративно-територіальної реформи 1995 – 2000 років // Українська державність: історія і сучасність: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (26 листопада 2010 р.). / Під заг. ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь, 2010. – С. 195 – 198.

2. Буглай Н.М. Республіка Польща на шляху до Північноатлантичного альянсу (1990 – 1999 рр.) // Аркасівські читання: матеріали І Міжнародної наукової конференції (14-15 квітня 2011 р.). – Миколаїв: МДУ імені В.О. Сухомлинського, 2011 р. – С. 119 – 120.

3. Буглай Н.М. Європейська інтеграція та міжрегіональний аспект українсько-польських відносин // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: стат. та матеріали ІІ Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора Г.Л. Бондаревського (12 – 13 квітня 2011 р., м. Луганськ). / Під ред. М.С. Бурьяна. – Луганськ: ТОВ «Вірт. реальн.», 2011. – С. 332 – 337.

4. Буглай Н.М. Пріоритети польсько-української стратегії транскордонного співробітництва в європейських інтеграційних процесах // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. студ., асп. і молодих науковців, Луцьк, 25 – 26 травня 2011р. / за ред. В.Й. Лажніка та С.В. Федонюка. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – С. 202 – 204.

5. Буглай Н.М. Основи формування правової системи відносин між Україною та Республікою Польща // Аркасівські читання: матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (27 – 28 квітня 2012 р.). – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2012. – С. 115 – 117.

6. Буглай Н.М. Інтеграція країн Центральної Європи до Європейського Союзу // Аркасівські читання: матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції (26 – 27 квітня 2013 р.). – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2013. – С. 97 – 99.

7. Буглай Н.М. Європейська політика сусідства ЄС: польсько-український чинник // Збірник наукових праць до 100-річчя МНУ імені В.О. Сухомлинського / За матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів «Інтеграційні процеси в міжнародних відносинах: історія та сучасність». – Миколаїв, 4 квітня 2013 р. / За заг. ред. Н.М. Буглай. – Вип. 6. – Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2013. – С. 91 – 94.

8. Буглай Н.М. Єврорегіони в системі українсько-польського співробітництва // Збірник наукових праць до 100-річчя МНУ імені В.О. Сухомлинського / За матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів «Інтеграційні процеси в міжнародних відносинах: історія та сучасність». – Миколаїв, 7 квітня 2014 р. / За заг. ред. Н.М. Буглай. – Вип. 7. – Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2014. – С. 160 – 163.

9. Буглай Н.М. Зовнішня політика Польщі та нове сусідство початку 1990-х рр. // Аркасівські читання: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (11 – 12 квітня 2014 р.). – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2013. – С. 41 – 42.

10. Буглай Н.М. Зовнішня політика Польщі та українсько-польські відносини наприкінці XX – на початку XXI століть // «Історичні, соціологічні, політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (17-18 жовтня 2014 р.). – Херсон: «Гельветика», 2014. – С. 7 – 9.

11. Буглай Н.М. Зовнішньополітичні відносини Республіки Польща на сучасному етапі // Збірник наукових праць до 40-річчя історичного факультету / За матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів «Актуальні проблеми розвитку країн світу: історія та сучасність». / [за заг. ред. Н.М. Буглай]. – Миколаїв, 30 квітня 2015 р. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2015. – С. 314 – 316.

12. Буглай Н.М. Країни Вишеградської четвірки та Україна: можливості та перспективи // «Суспільні науки: історія, сучасність, майбутнє»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 8 травня 2015 року). – К.: ГО «Київська наукова суспільствознавча організація», 2015. – С. 9 – 12.

13. Буглай Н.М. Польсько-білоруське та польсько-литовське співробітництво в 1995-2005 рр. // Пріоритетні напрями вирішення актуальних проблем суспільних наук: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 16 – 17 жовтня 2015 року). – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2015. – С. 10 – 13.

14. Буглай Н.М. Двосторонні відносини України з Польщею наприкінці XX – на початку XXI ст. // Modern scientific researches and developments: theoretical value and practical results – 2016: Materials of International scientific and practical conference (Bratislava, Slovak Republic, 15-18 March 2016). – K.: LLC «NVP «Interservice», 2016. – P. 13 – 14.

15. Буглай Н.М. Єврейська спільнота в Польщі наприкінці XX – на початку XXI ст. // Історичні мідраші Північного Причорномор'я. Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції (19 – 21 квітня 2016 р.) / Голов. ред. М М. Шитюк. – Вип. V. – Том II. – Миколаїв: Типографія Шамрай, 2016. – С. 332 – 338.

16. Буглай Н.М. Балто-Чорноморське партнерство у зовнішній політиці України та Польщі на рубежі 1990-2000-х рр. // Міжнародна науково-практична конференція «Чорноморське регіональне співробітництво в контексті процесів європейської інтеграції» (Миколаїв, 22 квітня 2016). – Збірник праць. – Херсон: Грінь Д.С., 2016. – С. 99 – 102.

17. Буглай Н.М. Східна політика Польщі (1995-2005 рр.) // Збірник наукових праць до 25-річчя незалежності України та 40-річчя історичного факультету / За матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів «Актуальні проблеми країн світу в контексті

становлення та розвитку української державності» / [за заг. ред. Н.М. Буглай]. – Миколаїв (29 квітня 2016 р.): МНУ імені В.О. Сухомлинського – С. 8 – 11.

18. Буглай Н.М. Вища освіта у навчальних закладах Польщі // Інноватика суспільствознавчої освіти XXI сторіччя: виклики і шляхи розвитку: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (12 – 14 травня 2016 р.). – Миколаїв, МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2016. – С. 9-11.

19. Буглай Н.М. Європеїзація зовнішньої політики Польщі на межі століть // International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings, June 28-30, 2016. Kielce: Holy Cross University. – P. 112 – 115.

20. Буглай Н.М. Євроінтеграційна стратегія Польщі наприкінці XX ст. та українсько-польські відносини // Південь України у вітчизняній та європейській історії: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (15 – 16 вересня 2016 р., м. Одеса) / ред. кол.: Цубенко В.Л. (гол. ред.), Хмарський В.М. (заст. гол. Ред.), Реєнт О.П. [та ін.] – Одеса: Астропринт, 2016. – С. 370 – 375.

21. Буглай Н.М. Концепція Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського в розбудові зовнішньої політики сучасної Польщі // Zbornik prispevkov z medzinarodna vedecko-prakticka konferencia // Realita a perspektivy vyvoja spolocnosti: socialne, psychologicke a politicke aspekty /28-29 oktobra 2016/. – Vysoka skola Danubius, Sladkovicovo, Slovenska republika, 2016. – S. 159 – 161.

22. Буглай Н.М. Торговельно-економічні відносини Польщі та України на межі XX-XXI століть // Україна – Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат: Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 16 – 17 березня 2017 р. – К.: «Міленіум», 2017. – С. 37 – 38.

23. Європейський формат польсько-українських взаємин та стратегічне партнерство наприкінці 1990-х рр. // Україна-Польща: історичне сусідство.

Матеріали міжнародної наукової конференції 19-20 травня 2017 р. / Ред. кол.: Ю.А. Зінько, О.А. Мельничук та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан- ЛТД», 2017. – С. 381 – 384.

4. Публікації, що додатково розкривають зміст дисертації:

1. Buglay N.M. Ukrainian-Polish Cooperation at Regional Level in the Context of the European Integration // CENTRAL EUROPEAN PAPERS. Volume 2. – Silesian University in Opava. Czech Republic. – 2013. – P. 81-86.

2. Буглай Н.М. Зовнішня політика Польщі на початку XXI ст. в контексті вступу до Європейського Союзу // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe / Red. A. Barczuk. – № 5(9). –Warszawa, Polska. – 2016. – S. 12 – 16.

З М І С Т

Перелік умовних скорочень ……..20

ВСТУП ……22

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Теоретико-методологічні засади дослідження ……..32

1.2. Історіографія проблеми ……50

1.3. Джерельна база дослідження ……...85

РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ТА ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ПІДГРУНТЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

2.1. Концептуальні засади польської зовнішньої політики ……..106

2.2. Інституційне забезпечення зовнішньополітичної діяльності Польщі ……129

2.3. Нормативно-правові та інституційні підвалини співробітництва РП з НАТО та ЄС ……147

РОЗДІЛ 3. ЗАХІДНИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА: ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ

3.1. Реалізація Польщею євроатлантичного вибору ……173

3.2. Взаємини між Польщею та Європейським Союзом ……...196

3.3. Розвиток польсько-американських відносин ……...220

РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛЬЩЕЮ СХІДНОГО НАПРЯМУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

4.1. Пріоритетний розвиток польсько-українських міждержавних взаємин ……..242

4.2. Ґенеза польсько-білоруського
та польсько-литовського співробітництва ……..265
4.3. Проблеми взаємодії з Російською Федерацією ……...293

РОЗДІЛ 5. СУБРЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬЩІ

5.1. Участь Польщі у діяльності Вишеградської групи у контексті європейської інтеграції ……..321
5.2. Транскордонне співробітництво Республіки Польща ……339
5.3. Єврорегіони у зовнішньополітичній діяльності Польщі ……...356

ВИСНОВКИ ……..385
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ ……...397

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АВРУ – Архів Верховної Ради України

ГДАМЗСУ – Галузевий державний архів МЗС України

ЄБРР – Європейський банк реконструкції і розвитку

ЄС – Європейський Союз

КЄІ – Комітет європейської інтеграції

МБРР – Міжнародний банк реконструкції і розвитку

МЗС – Міністерство Закордонних Справ

НАТО – Північноатлантичний пакт

НСІ – Національна стратегія інтеграції

ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПІМС – Польський інститут міжнародних справ

ПОРП – Польська об’єднана робітнича партія

ПЗМ – «Партнерство заради миру»

РБ – Республіка Білорусь

РЕВ – Рада економічної взаємодопомоги

РЄАП – Рада євроатлантичного партнерства

РП – Республіка Польща

РПАС – Рада північноатлантичного співробітництва

РЄ – Рада Європи

РФ – Російська Федерація

УКЄІ – Управління комітету європейської інтеграції

ЦСД – Центр східних досліджень

ЦСЄ – Центрально-Східна Європа

ЦДАГОУ – Центральний державний архів громадських об'єднань України

ЦДАВОУ – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

УЛБ – Україна-Литва-Білорусь

CEFTA – Центральноєвропейська асоціація вільної торгівлі

INTERREG – програма-ініціатива ЄС, спрямована на підтримку транскордонного співробітництва регіонів (включає транскордонну, транснаціональну і міжрегіональну співпрацю)

LITPOLBAT – литовсько-польський миротворчий батальйон

PHARE – програма фінансування пріоритетних завдань на допомогу країнам-кандидатам з Центральної та Східної Європи у підготовці до вступу в ЄС

PHARE CBC – програма розвитку транскордонної співпраці в регіонах країн-кандидатів на вступ до ЄС

PHARE CREDO – програма співпраці регіонів ЦСЄ в контексті підготовки вступу до ЄС, спрямована на підтримку спільних проектів, що мають користь для регіонів і населення по обидва боки державного кордону

SAPARD – програма підтримки інвестицій в галузі сільського господарства та загалом у сільській місцевості

TACIS – програма технічної допомоги новим незалежним державам Східної Європи і Центральної Азії (колишні республіки Радянського Союзу, крім країн Балтії) в перехідний період

В С Т У П

Актуальність проблеми дослідження

Успішний розвиток будь-якої суверенної держави визначається збалансованістю й взаємозв'язком її внутрішньої та зовнішньої політики на основі чіткого усвідомлення і надійного забезпечення її національних інтересів. З огляду на це процес українського державотворення не може бути унікальним, а повинен враховувати загальносвітові тенденції, зокрема досвід сусідніх європейських країн. В умовах, коли Україна у 2014 році нарешті остаточно визначилася зі своїм європейським вибором і веде активну роботу, спрямовану на реалізацію євроінтеграційного курсу, значної актуальності набуває вивчення досвіду держав, де чітко визначені національні інтереси стали основою формування зовнішньополітичної стратегії й пріоритетних напрямів зовнішньої політики в цілому і, зокрема, євроінтеграційні процеси були успішними. Однією з таких держав є Республіка Польща (РП), яка з падінням комуністичного режиму в 1989 р. позиціонувала себе в якості невід'ємної частини Заходу та пройшла послідовний і досить швидкий шлях інтеграції до євроатлантичних та європейських структур, під час якого було розроблено адекватну національним інтересам зовнішньополітичну стратегію.

Досвід формування та розвитку зовнішньої політики Польщі є важливим для розуміння сутності трансформаційних процесів, що відбувалися в Центрально-Східній Європі (ЦСЄ) в посттоталітарну добу, та їх впливу на проходження даних процесів в Україні. Вивчення польського досвіду реалізації зовнішньополітичних пріоритетів, зокрема європейської та євроатлантичної інтеграції, має також велике практичне значення для України, що визначила стратегічною метою своєї зовнішньої політики вступ до Європейського Союзу (ЄС) та Північноатлантичного альянсу (НАТО) і на цьому шляху розглядає сусідню Польщу одним із головних своїх стратегічних партнерів.

Обрання зовнішньої політики РП об’єктом дисертаційної роботи цілком погоджується також із притаманною сучасній українській історичній науці тенденцією посилення дослідницького інтересу до актуальних питань міжнародних відносин та всесвітньої історії, зокрема європейської. Вивчення останніх, особливо в світлі офіційно проголошеного Україною європейського вибору зовнішньої політики, прагнення поглиблювати взаємини з Європейським Союзом та НАТО із наступним набуттям повноправного членства в них, є, безумовно, важливим завданням вітчизняної історичної науки.

Актуальність дослідження суттєво посилюється фактом можливості використання офіційним Києвом польського досвіду європейської та євроатлантичної інтеграції, а заразом – адвокатуванням Польщею наприкінці XX – на початку XXI ст. українських інтересів на рівні провідних євросоюзних інститутів, діяльною позицію сприяння нашій державі на обраному шляху.

Актуалізує необхідність вивчення даної проблеми також її недостатня наукова розробленість: фундаментальні комплексні праці, присвячені дослідженню зовнішньої політики Республіки Польща, реалізації її пріоритетних напрямів, зокрема її євроінтеграційної складової, практично відсутні в історіографії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертація виконана у межах розробки науково-дослідних тем відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України: «Зовнішня політика України: історичний досвід міжнародного співробітництва та проблеми реалізації європейського вибору» (2015-2016 рр.) і «Україна в міжнародних відносинах: історичний досвід і трансформаційні процеси сучасності» (2017-2019 рр.) (№ держреєстрації 0117U000050).

Об’єктом дисертаційного дослідження виступає зовнішня політика Республіки Польща у 1995-2005 роках як багатовимірний процес і важлива

складова постсоціалістичної трансформації країни, що сприяла розвитку її політичного, економічного і соціального потенціалу та міжнародного авторитету в існуючий системі міжнародних відносин.

Предметом дослідження є особливості процесу формування зовнішньополітичної стратегії Польщі, її нормативно-правове та інституційне забезпечення й пріоритетні напрями розвитку її зовнішньої політики, методи, форми і наслідки їх реалізації на багатосторонньому і двосторонньому рівнях у досліджуваний період.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період від 1995 до 2005 рр., тобто часи перебуванні на посаді президента Республіки Польща Александра Кваснєвського. Вибір даного періоду було обумовлено тим, що саме це десятиліття в розвитку зовнішньої політики Польщі стало найбільш успішним і багато в чому доленосним для польського народу: в процесі здійснення системної посткомуністичної трансформації в державі й суспільстві і за активної безпосередньої участі президента РП було сформовано й законодавчо закріплено зовнішньополітичну стратегію держави у відноповідності до чітко визначених національних інтересів, в тому числі і на міжнародній арені, реалізовано головні завдання її зовнішньої політики – інтеграція до НАТО (1999 р.) і Європейського Союзу (2004 р.) та закладено й розширено нормативно-правову базу і вдосконалено практику двосторонніх міждержавних відносин з головними зовнішньополітичними партнерами Польщі, в тому числі з Україною, які згідно Спільної декларації Президента України і Президента Республіки Польща (25 червня 1996 р.) та їх Спільної заяви «До порозуміння і єднання» (20 травня 1997 р.) набули стратегічного характеру.

Географічні рамки дослідження охоплюють територію Республіки Польща та європейський і євроатлантичний простір. Процес здійснення зовнішньої політики Польщі розглядається у контексті континентальної системи міжнародних відносин – європейській і трансконтинентально-євроатлантичній сферах, та субрегіональної – у регіоні Центрально-Східної

Європи, зокрема на території країн Вишеградської групи, а також України, Білоруссі, Литви та Росії.

Метою роботи є системний аналіз процесу формування зовнішньополітичної стратегії та виявлення й розкриття пріоритетних напрямів зовнішньої політики Республіки Польща у 1995-2005 рр. в контексті її внутрішньополітичного розвитку і нового геополітичного становища в Європі та світі.

Досягнення поставленої мети зумовило розв'язання наступних **наукових завдань:**

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми та її джерельну базу;

- простежити історичні традиції та концептуальне бачення польськими політиками, державними діячами та інтелектуалами стратегії й принципів зовнішньої політики Польської держави;

- розкрити особливості формування національних інтересів Республіки Польща в процесі постсоціалістичної трансформації та їх вплив на вироблення зовнішньополітичної стратегії держави;

- дослідити концептуальні засади, нормативно-правове та інституційне забезпечення зовнішньополітичної діяльності РП;

- показати безпосередню роль Александра Кваснєвського як президента у формуванні та реалізації основних напрямів зовнішньої політики Польщі;

- виявити специфіку інституційних механізмів та дослідити процес реалізації Республікою Польща євроатлантичного вибору – приєднання до НАТО;

- висвітлити становлення та розвиток взаємовідносин Польщі з Європейським Союзом у період набуття нею членства і висвітлити значення її вступу до ЄС;

- розкрити роль польсько-американських відносин в успішній реалізації євроатлантичного і європейського інтеграційних курсів Польщі;

- проаналізувати основні етапи і зміст пріоритетного розвитку польсько-українських міждержавних відносин і з'ясувати причини й перспективи виходу їх на стратегічний рівень;

- дослідити генезу та особливості польсько-білоруського та польсько-литовського співроібництва;

- виявити проблеми відносин Республіки Польща з Російською Федерацією;

- визначити вплив Вишеградського об'єднання на зовнішньополітичну діяльність Польщі у контексті її європейської інтеграції та прагнень відігравати роль регіонального лідера Центрально-Східної Європи;

- розкрити місце, роль і проблеми транскордонного співробітництва у зовнішній політиці Республіки Польща та її участь в діяльності єврорегіонів;

- узагальнити досвід зовнішньополітичної діяльності Польщі у 1995-2005 рр.

Методологічна основа дослідження грунтується насамперед на основоположних принципах наукового пізнання: історизму, системності та об'єктивності. Водночас, методологічна структура роботи передбачає аналіз зовнішньої політики Республіки Польща на трьох рівнях: теоретико-концептуальному (аналіз ідейно-теоретичного фундаменту зовнішньої політики в контексті нової геополітичної ситуації в Європі та нових реалій і викликів сучасної системи міжнародних відносин); доктринальному (аналіз зовнішньополітичних концепцій й нормативно-правового забезпечення зовнішньої політики); практико-політичному (аналіз реалізації пріоритетних напрямів зовнішньої політики та політико-стратегічного курсу країни, а саме – євроатлантичної та європейської інтеграції Польщі).

Методи дослідження пов'язані з метою, об'єктом, предметом і науковими завданнями дисертаційної роботи. В процесі її написання використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні історичні й політологічні методи аналізу та синтезу, зокрема для деталізації об'єкта і предмета дослідження. Конкретно-історичний характер дослідження

забезпечено, передусім, комплексними історико-порівняльним та проблемно-хронологічним підходом до висвітлення процесу зовнішньополітичної діяльності Польщі у досліджуваний період, що дозволило проаналізувати еволюцію відносин країни з НАТО, ЄС, окремими державами-партнерами в Європі та США, здійснити вивчення програмних документів урядів, політичних партій, регіональних об'єднань і міжнародних організацій та дати їм оцінку, а також забезпечив компоративне співставлення інтеграційних процесів як у національному й регіональному, так і загальноєвропейському вимірі.

За допомогою структурно-функціонального аналізу із загальної структури зовнішньої політики Польщі були виокремлені пріоритетні для дослідження сфери та суб'єкти. На історико-системному методі грунтується узагальнення інтеграційного досвіду Республіки Польща, визначення доцільності використання найбільш позитивних його моментів для реалізації, наприклад, стратегії європейської та євроатлантичної інтеграції України. Системний підхід також дозволил виявити місце та роль Польщі серед інших держав-членів ЄС і НАТО, а також розкрити наслідки її вступу до цих організацій, проаналізувати форми взаємодії різних їх структурних елементів, перетину їх інтересів і цілей.

Враховуючи регіональну специфіку, міжнародні відносини в Центральній та Східній Європі можуть бути об'єктом як науково-теоретичного, так і історико-емпіричного аналізу. Тому у теоретичному плані в роботі застосовано поєднання реалістичного, ліберального та конструктивістського підходів в рамках дослідження для визначення поняття національних інтересів та їх впливу на формування і реалізацію зовнішньої політики Республіки Польща. А емпіричний аналіз дозволив з'ясувати характер динаміки міжнародних відносин й білатеральних міждержавних зв'язків Польщі, якісні показники її зовнішньополітичної діяльності.

Нарешті, застосування дескриптивного аналізу було важливим для предметного встановлення й оцінки конкретних фактів і подій у процесі

реалізації зовнішньополітичних цілей Польщі, а причинно-наслідковий аналіз сприяв з'ясуванню ефективності тих чи інших інструментів зовнішньополітичної стратегії, дипломатичних та інших форм й методів для її реалізації.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що на основі опрацювання великого масиву спеціальної літератури та залучення й комплексного аналізу широкого кола різноманітних джерел в дисертації здійснено цілісне та всебічне дослідження зовнішньої політики Республіки Польща у 1995-2005 роках.

Основними положеннями, які визначають наукову новизну дослідження і виносяться на захист, є такі:

вперше:

- завдяки творчому використанню емпірично-теоретичних методів дослідження обгрунтовано зовнішньополітичну стратегію і принципи зовнішньої політики Республіки Польща і доведено, що вони спиралися на ідеї авторів «Культури», зокрема концепцію Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського, відповідали чітко визначеним національним інтересам держави і новим геополітичним реаліям в Європі і світі;

- виявлено, що упродовж 1995-2005 рр. запорукою ефективності зовнішньої політики Польщі були зміцнення національної державності в процесі успішної посткомуністичної трансформації, належне нормативно-правове та інституціне забезпечення зовнішньополітичної діяльності, цілеспрямована і послідовна діяльність та конструктивна взаємодія всіх гілок польської влади у вирішенні зовнішньополітичних завдань, а також підтримка зовнішньополітичного курсу держави польським суспільством;

- доведено, що з моменту проголошення курсу на інтеграцію до НАТО і ЄС і до вступу Польщі у ці організації реалізація євроатлантичного і європейського вибору незмінно залишалися ключовими зовнішньополітичними пріоритетами держави, доцільність реалізації яких, попри низку викликів, не ставилася під сумнів ні владою, ні суспільством, а

також послідовно й дієво підтримувалися США та провідними державами Західної Європи;

- всебічно висвітлено переговорний процес та особливості й основні етапи приєднання РП до НАТО і ЄС, з'ясовано рушійні сили польських інтеграційних процесів, розкрито різнопланові механізми, задіяні з обох сторін в процесі євроатлантичної і європейської інтеграції та співвідношення й взаємозв'язок внутрішніх польських національних інтересів та зовнішніх політичних процесів;

- доведено, що в процесі розвитку добросусідських відносин і міждержавної взаємодії з державами Вишеградської групи на їх шляху євроатлантичної та європейської інтеграції, Республіка Польща демонструвала і намагалася конкретними зусиллями посилити свою роль регіонального лідера і головного союзника США в Центральній Європі.

Подальший розвиток й конкретизацію отримали:

- особливості процесу формування та розвитку білатеральних відносин Польщі з державами як Сходу, так і Заходу, зокрема із США як її ключовим зовнішньополітичним партнером;

- питання становлення польсько-українських стратегічних відносин в контексті визначення найефективніших напрямів, форм і видів співпраці та значення їх міждержавної взаємодії на шляху України до європейської та євроатлантичної інтеграції;

- проблеми міждержавних взаємин Республіки Польща з Литвою і особливо з Білоруссю та Росією, які займали важливе місце у східній політиці офіційної Варшави;

- визначення ролі транскордонної співпраці та діяльності єврорегіонів за участю Польщі в реалізації пріоритетних напрямів її зовнішній політиці як втілення європейського принципу – «інтеграція країни через інтеграцію регіонів».

Уточнено:

- конкретні зовнішньополітичні проблеми і нові внутрішньополітичні, економічні і соціальні завдання, які мала розв'язати Польща в ході підготовки до вступу в НАТО і ЄС;

- специфіку прийняття зовнішньополітичних рішень у Республіці Польща, зокрема форми і методи впливу регіональних й місцевих органів влади та громадськості на зовнішню політику держави.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у розширенні знань з новітньої історії Польщі та її зовнішньої політики, історії сучасних міжнародних відносин, особливостей розвитку й розширення ЄС і НАТО, становлення українсько-польського стратегічного партнерства тощо. Матеріали та аналітичні положення й основні висновки дисертації можуть бути використані для підготовки нових наукових праць, написання підручників і навчальних посібників з всесвітньої історії, історії Польщі, підготовки спеціальних курсів та навчально-методичних матеріалів з новітньої історії міжнародних відносин, зовнішньої політики Республіки Польща, а також у вдосконаленні та підвищенні ефективності зовнішньополітичної діяльності України, зокрема в роботі Міністерства закордонних справ України, Посольства України у РП та інших органів державної влади.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним і завершеним в рамках визначених мети і завдань науковим дослідженням. Усі наукові результати та положення, що виносяться на захист і становлять наукову новизну роботи, одержані здобувачем особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дисертаційної роботи відображено автором на 23 наукових форумах різного формату, що проводилися в Києві, Маріуполі, Миколаїві, Луганську, Луцьку, Одесі, Херсоні, Ужгороді, Вінниці, а також за кордоном – у Братиславі, Сладковичово, Кельце. Дослідження пройшло апробацію на звітних наукових конференціях Миколаївського національного університету імені В.О.

Сухомлинського та на засіданнях відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України.

Публікації. Основні результати роботи опубліковано у двох одноосібних монографіях загальним обсягом 42,5 обл. вид. арк. та 53 публікаціях, із них 28 – статті у фахових історичних журналах, 23 – в інших виданнях України, 2 – у зарубіжних наукових виданнях (Опава, Варшава).

Структура дисертаційної роботи зумовлена її метою, науковими завданнями та характером дослідження і побудована за предметно-хронологічним принципом. Робота складається з анотації українською та англійською мовами, списку авторських публікацій за темою роботи, вступу, п’яти розділів, поділених на п’ятнадцять предметних параграфів, висновків та списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг дисертації становить 492 сторінки, із них 395 – основного тексту, 97 займає перелік використаних джерел і літератури (827 позицій).

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Теоретико-методологічні засади дослідження

Ґрунтовне вивчення зовнішньої політики Республіки Польща потребує чіткого й однозначного обґрунтування фундаментальних теоретико-методологічних засад наукового дослідження. Одразу відзначимо, що з огляду на умови, в яких упродовж попереднього сімдесятирічного періоду розвивалася національна історіографія, від здобуття Україною державної незалежності і досі українські історики перебувають у пошуку нових методологічних підходів до вивчення проблем минувшини. Та якщо раніше головним орієнтиром історичних досліджень незмінно залишалася марксистсько-ленінська методологія з характерними їй принципами партійності та класовості і дослідник фактично був позбавлений будь-яких альтернативних шляхів пізнання історії та «творив» у чітко визначених партійною номенклатурою рамках, – «залізна завіса», яка ускладнювала науковий обмін, тиск партійної цензури, репресії щодо науковців на кілька десятиліть загальмували природний, не обмежений державним втручанням пошук нових форм дослідницької роботи, вдосконалення методології, генерування нових ідей», – цілком слушно, на наш погляд, зауважив О. Реєнт [539, с. 4], – то з 1991 р. ознакою історіографічного процесу стало віднайдення нової парадигми наукового пізнання, підбір нового методологічного інструментарію з одночасною відмовою від усталених стереотипів та догм. «На перший план виступили проблеми утвердження нового дослідницького підходу та методологічних засад історичних наук, переосмислення основних історичних закономірностей за відмови від стереотипів формаційного підходу до періодизації історії та одномірного її вивчення і тлумачення…», – наголошує А. Кудряченко [459, с. 181].

Виходячи з того, що у спадок від попереднього періоду Україна отримала велику кількість фахових істориків, чиє професійне становлення

відбулося на традиціях радянської історіографії і які в якісно нових умовах (із власної ініціативи або через необхідність) почали відмовлятися від радянської парадигми історіописання, рішуче «пірнаючи» у вир західної історіографії, водночас на науковій ниві з часом почала з'являтися все більша кількість істориків нового покоління, лише опосередковано знайомих із принципами радянського історіописання, національній історичній науці на межі XX–XXI ст. притаманним виявився деякий еклектизм наукових принципів, методів та підходів. Так, упродовж тривалого часу ознакою українського історіописання було паралельне співіснування радянської та пострадянської, марксистської та немарксистської, традиційної та нової методології і спричинена цим фактом неабияка дискусійність історіографічної ситуації, з притаманними їй суттєвими труднощами вибору методологічних принципів, методів та прийомів, у своїй сукупності спроможних витримати критику на предмет адекватності існуючим запитам.

Щоправда, впродовж останніх років ситуація суттєво змінилася, і на сьогодні маємо підстави констатувати дедалі чіткіше оформлення методологічного інструментарію та на цій основі підготовку все більш науково вартісних наукових студіювань. Окрім того, українському історіографічному процесу дедалі більш властивим стає формування наукових осередків дослідження проблем всесвітньої історії та міжнародних відносин, історичної полоністики в тому числі (Київ, Львів, Тернопіль, Івано-Франківськ, Луцьк, ін.), активне їх долучення до магістралей світового наукового поступу, від контексту розвитку яких в силу об'єктивних обставин упродовж тривалого часу він був відірваний. «У переважній більшості сучасні дослідники, відмовившись від аксіом ортодоксального марксизму й одномірного класового підходу до вивчення історії, перейшли на позиції історичного плюралізму й аналізу минулого та сучасного на базі системного підходу. На сучасному етапі переважає тенденція до комплексного, всебічного вивчення історичних явищ і процесів, до спільного дослідження їх кількома науками, до комбінування (поєднання) їх пізнавальних

можливостей», – йдеться у публікації Т. Герасимчук [377, с. 187]. Загальною практикою історіописання все більше починає визначатися також застосування міждисциплінарного підходу, який, на переконання більшості авторитетних учених, шляхом звернення до міждисциплінарних досліджень уможливлює всебічне вивчення проблеми та створення на цій основі комплексної, логічно завершеної наукової праці.

Обрання зовнішньої політики РП предметом дисертаційного дослідження, зауважимо, цілком погоджується із притаманною сучасній українській історичній науці тенденцією посилення дослідницького інтересу до актуальних питань міжнародних відносин та всесвітньої історії, зокрема європейської. Вивчення останніх, особливо в світлі офіційно проголошеного Україною європейського вибору зовнішньої політики, прагнення поглиблювати взаємини з Європейським Союзом із наступним набуттям повноправного у ньому членства, є «важливим завданням вітчизняної історичної науки», – переконаний С. Віднянський [359, с. 52]. У випадку зовнішньої політики сусідньої з нашою державою РП доленосного, з точки зору реалізації пріоритетних зовнішньополітичних завдань, десятиріччя, актуальність дослідження суттєво посилюється фактом обрання офіційним Києвом відповідного польського досвіду своєрідним дороговказом на обраному шляху, а заразом – адвокатуванням Польщею українських інтересів на рівні провідних союзних інститутів, діяльною позицією сприяння нашій державі у просуванні шляхом європейської інтеграції.

Вибір методологічного інструментарію дослідження дисертаційної праці, таким чином, продиктований потребою всебічного та неупередженого висвітлення зовнішньої політики Польщі періоду 1995–2005 рр., з'ясування концептуального її підґрунтя, чинників, що визначали зміст та спрямованість розвитку, в тому числі в аспекті реалізації пріоритетних завдань, пов'язаних зі вступом до НАТО та ЄС, набуттям регіонального лідерства в Центрально-Східній Європі тощо. Принагідно відзначимо, що, значно солідаризуючись із думкою відомого українського історіографа Я. Калакури [432, с. 26], під

методологічним інструментарієм авторка цієї праці розуміє сукупність сформованих на підставі загальної наукової практики, а також під впливом особливостей предмета дослідження методологічних принципів (правил), методів, прийомів, способів та засобів, що використовуються для пізнання оточуючої дійсності. Маючи в своєму розпорядженні широкий асортимент дослідницьких інструментів, нами свідомо було зроблено вибір на користь лише тих із них, які належним чином опрацьовані наукою та перевірені практикою. Такий підхід, на наше переконання, уможливив комплексне вивчення зовнішньої політики Польщі визначеного періоду, з урахуванням впливу на неї множини взаємопов'язаних внутрішніх чинників та зовнішньої кон'юнктури.

Пріоритетне місце в методологічному інструментарії посідають методологічні принципи наукового пізнання, якими керується історична наука та які можуть бути використані для дослідження зовнішньої політики РП упродовж 1995–2005 рр. Головними серед них, на наш погляд, є принципи історизму, наступності, об'єктивності та всебічності. І хоча дослідникам відомі також деякі інші правила наукового пізнання, комплексне використання вказаних чотирьох є цілком достатньою передумовою для досягнення визначеної у роботі мети, виконання продиктованих нею дослідницьких завдань.

Застосування принципу історизму, який у презентованому дослідженні займає одне з пріоритетних місць, зумовлене розумінням того, що вивчення будь-якої проблеми, а історичної тим більше, потребує врахування факту її хронологічної від нас віддаленості, а також змісту конкретно-історичної ситуації, коли вона мала місце, у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, адже безвідносно до конкретних обставин, «відірвано від контексту», обізнаність дослідника з проблемою виглядає більш, ніж сумнівно. Так, дослідження зовнішньої політики РП упродовж визначеного у дисертаційній праці десятиріччя здійснювалося шляхом урахування наслідків глибоких геополітичних трансформацій, що на межі 1980–1990-х рр. у зв'язку з

розпадом соціалістичного табору, ліквідацією Ради економічної взаємодопомоги та Організації Варшавського договору, а пізніше й самого Радянського Союзу почали визначати «нове обличчя» Європи та світу в цілому й уможливили прихід до влади в РП антикомуністичної опозиції та наступне переосмислення офіційною Варшавою зовнішньополітичних пріоритетів, відтоді однозначно орієнтованих на інтеграцію в європейсько-атлантичний простір та покликаних повернути польському народу історично притаманне йому місце в європейській сім'ї народів. Кращому розумінню успіхів просування Польщі шляхом інтеграції в НАТО та ЄС сприяло звернення до позиції щодо цього провідних держав Заходу, а також Російської Федерації, яка, на відміну від Європи та США, була здебільше ворожою, та, з огляду на геополітичний потенціал РФ і можливості Кремля впливати на ситуацію в регіоні ЦСЄ, не могла ігноруватися офіційною Варшавою. Далеким від досконалості дослідження зовнішньої політики Польщі, на нашу думку, було б також без урахування міжнародної ситуації у розрізі регіонального та глобального її вимірів. Послуговування принципом історизму, таким чином, дало змогу ґрунтовно дослідити, по-перше, генезис польської зовнішньої політики у 1995–2005 рр. у взаємозв'язку з внутрішньою політикою, в тому числі викликаною потребами інтеграції до НАТО та ЄС системою реформ, та суспільними настроями, а також зовнішньополітичною кон'юнктурою, і, по-друге, як змінювалося ставлення до Польської держави, а також зовнішньої політики, що нею реалізовувалася, «великих держав», від позиції яких її успіхи значно залежали.

Звернення до принципу наступності орієнтувало авторку цієї праці на спадкоємність розвитку зовнішньої політики РП, виявлення його основних тенденцій. Так, було доведено, що набуття Польщею регіонального лідерства стало значно можливим завдяки започаткуванню в 1991 р. Вишеградської групи та позиціонуванню РП діяльним її членом, протегуванню офіційною Варшавою інтересів сусідів на східному кордоні на рівні провідних європейських інститутів – Ради Європи (РЄ), Центральноєвропейської

ініціативи, Європейського Союзу (ЄС) – та піднесенню взаємин із сусідами, Україною зокрема, до рівня стратегічного партнерства. Відповідно, вступ Польщі до ЄС значною мірою виявився можливим завдяки попередньому її вступу до НАТО, активній участі в процесах регіональної інтеграції, в тому числі шляхом участі в розбудові єврорегіонів тощо. І, що прикметно, зовнішня політика РП означеного періоду ґрунтувалася на ідеях Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського, обґрунтованих у повоєнний період опозиційними до комуністичного режиму еміграційними колами та взятих на «озброєння» прихильниками «Солідарності» на чолі з Л. Валенсою, серед палких шанувальників якої був також і А. Кваснєвський. Упродовж десятирічного перебування на президентській посаді і словом, і ділом він незмінно демонстрував свою відданість ідеям «великого поляка». Усвідомлення цих, а також низки інших моментів дозволило, таким чином, виявити успадкованість польської зовнішньої політики означеного десятиліття від попереднього відтинку польської історії, зокрема, періоду перебування РП у складі соціалістичного табору, а пізніше – віднайдення свого місця на якісно новій мапі Європи.

Послуговування принципом наступності, окрім того, передбачає врахування тяглості процесу наукового осмислення проблеми. Як то зрозуміло зі списку використаної літератури, а також історіографічного огляду, представленого в наступному параграфі дисертаційної праці, робота над дослідженням обраної проблеми супроводжувалася частим зверненням до наукових здобутків попередників. Спираючись на них, авторці роботи вдалося забезпечити тяглість історіографічного процесу, а заразом у рази зменшити загрозу суб’єктивної оцінки подій та процесів, що аналізуються. Звернення до студіювань попередників дозволило також з’ясувати коло питань, які потребують продовження дослідницької роботи, гарантувати актуальність і своєчасність наступних праць за тематикою.

Принцип об’єктивності, що виходить із цивілізаційного погляду на історію як об’єктивний процес, вимагає від дослідника опертя на факти у їх

правдивому вигляді, без будь-яких фальсифікацій, свідомих перекручувань та вміщувань у заздалегідь сформовані рамки, так би мовити, «у чистому вигляді», навіть усупереч тому, що отриманий результат, – і дослідник свідомий того, – може «розірвати» сформовані в історичній науці стереотипи, зазнати критики в наукових колах, а то й суспільного опору. Так, ще в І ст. до н. е. римський історик Цицерон казав: «Перше завдання історії – утриматися від брехні, друге – не приховувати правди, третє – не давати жодного приводу запідозрити себе в пристрасті або в упередженій ворожості», – і з ним, безперечно, важко не погодитися. Досліджуючи зовнішню проблему Польщі визначеного пострадянського десятиріччя, дисертантка, безсумнівно, була вільна у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між подіями і процесами та позбавлена необхідності одержані наукові результати перевіряти на предмет відповідності встановленій історичній парадигмі. У випадку дослідження будь-якої історичної проблематики у пострадянський період, аналогічно нашому випадку, подібна проблема, як розуміємо, на порядку денному не значиться, і те, наскільки достовірним, а від того вартим уваги, виявився той чи інший науковий результат, залежить, насамперед, від фаховості дослідника, його професійної зрілості та наукової компетентності. Щоправда, в суспільних науках абсолютно об'єктивних знань досягти не так вже й просто, а то й у принципі неможливо, адже трактування тих чи інших подій завжди відбувається крізь призму особистого досвіду дослідника, його внутрішньої налаштованості щодо того, про що він пише, а інколи й навмисного ухилення від оперування одними фактами з одночасною апеляцією до деяких інших. Свідома подібної небезпеки, авторка, тим не менше, намагалася максимально реконструювати події історичної минувшини, зумовленої предметом дисертаційного дослідження, зберігаючи виваженість та незаангажованість, на належному науковому рівні проаналізувати їх.

Використання принципу всебічності вимагає від дослідника врахування всіх внутрішніх зв'язків і відносин системи, усіх чинників, що впливають на

її функціонування. У нашому випадку, зокрема, йдеться про максимально повне врахування всіх внутрішніх та зовнішніх по відношенню до Польської держави чинників, незалежно від того, спричинені вони суб'єктивними, особистісними мотивами чи об'єктивним розвитком історії. Не викликає заперечень: зовнішня політика РП, подібно зовнішній політиці будь-якої іншої країни, значно узалежнена ситуацією в середині держави, добробутом населення та його задоволеністю діями влади, особистісним чинником дипломатів та політиків, перш за все найвищого рівня, а також розстановкою сил на міжнародній арені, заангажованістю конкретних держав, готовністю «головних геополітичних гравців» на рівні світового співтовариства лобіювати її інтереси тощо. Ці, а також багато інших чинників, що впливають на зовнішню політику Польської держави, при її осмисленні нами були максимально враховані.

Ефективність зазначених методологічних принципів, безсумнівно, значно залежить від комплексності їх застосування, а також від сукупності науково-дослідницьких методів, через які вони реалізуються. Згідно з усталеною в українській історичній науці практиці, в методології дослідження прийнято розрізняти загальнонаукові (притаманні абсолютно всім наукам), спеціально-наукові або власне історичні (характерні кільком спорідненим наукам) та конкретно-наукові або спеціальні (властиві окремим галузям наукового пізнання) методи. Разом з тим, у кожному конкретному випадку методологія історичних досліджень не є величиною сталою, а постійно змінюється, з одного боку – під впливом тематики дослідження, з іншого – під впливом генезису історіографічної ситуації. Остання, зауважимо, від здобуття Українською державою незалежності і досі виглядає не надто втішно. Так, маючи на меті покінчити з традиціями радянської історичної думки, українські історики почали тотально послуговуватися новітньою методологією, характерною для західних традицій історіописання, унаслідок чого ознакою національної історіографії стала деяка методологічна еклектика.

З огляду на мету й завдання дисертаційної праці, а також тематичну її спрямованість, нами було використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, індукції і дедукції, аналогії, порівняння, узагальнення, а також такі спеціальні методи наукового пізнання, як історико-генетичний, історико-хронологічний, історико-порівняльний, історико-типологічний, системно-структурний та ін. Виходячи з міждисциплінарного характеру дослідження, авторка скористалася також деякими іншими методами, запозиченими з інших наук. У підсумку ґрунтовне вивчення зовнішньої політики Польщі визначеного хронологічними рамками праці періоду виявилося можливим саме завдяки комплексному застосуванню широкого спектру науково-дослідницьких методів; оскільки жоден із методів не є універсальним, відповідно послуговування лише окремими з них апріорі прирікає дослідника на «фахову короткозорість».

Виходячи зі змісту історичної науки в цілому, серед методів наукових досліджень, безперечно, головної уваги заслуговує історико-генетичний метод, найпоширеніший та найдавніший із-поміж усіх інших. Полягаючи в послідовному висвітленні генезису досліджуваної реальності, у взаємозв’язку з чинниками, що визначають спрямованість її розвитку, історико-генетичний метод значно розкривається також через установлення причинно-наслідкових зв’язків між подіями та явищами, закономірностей історичного розвитку, а також висвітлення історичних фактів та осіб у контексті часу, на тлі конкретних ситуацій. Прихильність істориків до генетичного методу, зауважимо, значно спричинена також тим, що його застосування передбачає вивчення історичної минувшини з урахуванням впливу на неї не лише одних лише об’єктивних, але й суб’єктивних чинників. У нашому випадку застосування історико-генетичного методу дозволило висвітлити розвиток зовнішньої політики РП у зв’язку з політичною, економічною, соціокультурною, військово-безпековою ситуацією в державі, розстановкою сил на міжнародній арені, а також з урахуванням особистісного чинника президента А. Кваснєвського, деяких інших польських та зарубіжних

політиків і дипломатів. Звернення до генетичного методу наукового пізнання проявилося також у з'ясуванні причин та передумов уже доконаних історичних ситуацій, унаслідок чого задля кращого їх розуміння дисертанткою навмисно були зроблені невеликі екскурси в неохоплені хронологічними рамками дослідження періоди.

Жодне історичне дослідження, і наше в тому числі, не обходиться без порівнянь. Так, наприклад, дослідники порівнюють за певними тотожними рисами історичні ситуації, що мали місце в різних країнах, але в один і той самий час, або події та процеси, що відбувалися в одній і тій самій державі, але впродовж певного визначеного часового відтинку, в такий спосіб віднаходячи в них певні закономірності, а також особливі, специфічні риси. Виходячи з апріорної відносності будь-чого, а також завдяки застосуванню історико-порівняльного методу дослідження маємо підстави говорити, приміром, про те, що членства в ЄС Республіка Польща досягла достатньо швидко (досвід Туреччини, наприклад, може слугувати красномовним тому підтвердженням: у 1987 р. подавши заявку на вступ до Європейського Союзу, через 12 років вона отримала статус кандидата на вступ та досі його зберігає). Застосовуючи історико-порівняльний аналіз, можна констатувати, що минуле є внутрішньо обумовленим процесом, який повторюється із визначеною періодичністю, а значна частина явищ є схожими за внутрішньою сутністю і різняться між собою хіба лише географічними чи хронологічними рамками. Принагідно зауважимо, що, попри, здавалося б, достатньо просту схему роботи з порівняльним методом, його використання вимагає від дослідника дотримання окремих правил: порівнювати необхідно конкретні факти; факти мають належати одній історичній епосі тощо. В іншому випадку результати дослідження будуть далекими від об'єктивності, штучними та не без фальсифікацій.

Як засвідчує практика вітчизняних та зарубіжних наукових історичних досліджень, одним із найбільш уживаних у них є також історико-хронологічний метод, орієнтований на висвітлення подій історичної

минувшини в хронологічній їх послідовності. Так, фаховий історик, вивчаючи ту чи іншу історичну проблему, сукупність фактів, через які розкривається її сутність, досліджує з огляду на послідовність їх виникнення. Звичайно, ніхто не відміняв задля посилення окремих моментів наукової розвідки здійснення окремих екскурсів у події, що відбулися значно пізніше, ніж ті, які досліджуються, і певною мірою ними спричинені, та такі прийоми в цілому не змінюють усталеної в історичній науці практики висвітлювати історичні ситуації з урахуванням хронології подій. Таким чином, вивчення інтеграції Польщі до НАТО та ЄС доцільно розпочинати з моменту декларування офіційною Варшавою відповідних зовнішньополітичних цілей, пізніше – виконання конкретних кроків на визначеному шляху і лише потім – безпосередньо самої процедури вступу тощо.

Історико-типологічний метод дозволяє узагальнити досліджувані історичні предмети за конкретними ознаками та впорядкувати їх в окремі класи (типи), прослідкувати взаємозв'язок між одиничним (унікальним) та загальним (типовим). Даний метод використовувався нами при роботі з джерельним комплексом дисертаційної праці, зокрема, при його впорядкуванні та диференціації на окремі типи з наступним їх аналізом, а також при з'ясуванні ключових характеристик взаємин Польщі з сусідніми та іншими державами, основних постулатів зовнішньополітичної парадигми, чинників, що визначили спрямованість її розвитку, тощо. Історико-типологічний метод відомий також тим, що дозволяє конкретну подію/процес/явище розглядати як неперервний процес, характерний конкретними етапами (стадіями) розвитку. Так, аналізуючи інтеграцію РП в європейсько-атлантичний простір, у взаєминах держави з НАТО та ЄС нами було виокремлено певні етапи. У цілому ж, використання історико-типологічного методу є справою достатньо складною та трудомісткою, і для того, аби отримані результати, пройшли випробування відповідністю історичній дійсності, над вивченням якої працює дослідник, необхідним є урахування щонайменше двох моментів: до роботи має бути залучена

максимально можлива кількість фактологічного матеріалу, водночас ознаки, за якими здійснюється групування фактів, мають бути чітко визначені.

Апеляцією до того, що всі історичні явища – це елементи систем, є знаний системно-структурний метод. Так, зовнішня політика держави, РП у тому числі, є сукупністю політик/взаємин Польщі щодо сусідніх та інших держав, міжнародних організацій тощо. Водночас політика однієї держави щодо будь-якої іншої є множиною реалізованих нею політичних, економічних, соціокультурних, військово-безпекових та інших заходів, спрямованих на досягнення певного наперед визначеного результату. Разом з тим, зовнішня політика держави – у нашому випадку РП – перебуває у безпосередньому зв'язку з міжнародною ситуацією, а також значно детермінується політикою щодо неї інших учасників світового співтовариства, тому дослідження власне польської зовнішньої політики задля кращого її розуміння передбачає врахування також міжнародної кон'юнктури, ситуації на зовнішніх кордонах держави та ін.

Певного застосування при підготовці дисертаційного дослідження зазнав також статистичний метод. Так, з огляду на динаміку офіційних візитів вищих посадовців РП до дружніх із нею держав та повноважних представників останніх до Польщі, частоту, з якою важливі для офіційної Варшави питання виносилися на обговорення керівних органів НАТО та ЄС, а також коливання сукупних показників торговельно-економічної, соціокультурної взаємодії з державами світового співтовариства тощо, нами було зроблено низку важливих висновків на рахунок зовнішньої політики держави, в тому числі в аспекті виявлення певних тенденцій, характерних для її розвитку.

Одночасне вивчення подій, що впродовж визначених хронологічних рамок характеризували розвиток зовнішньої політики ІІІ Речі Посполитої, здійснювалося посередництвом застосування синхронного методу наукового пізнання.

З огляду на важливість, а можливо, й доленосність для РП визначеного десятиліття перебування при владі А. Кваснєвського, зусиллями якого було реалізовано ключові завдання зовнішньої політики держави, пов'язані з її вступом до НАТО та ЄС, певну роль у підготовці пропонованої праці відіграв метод біографістики. Посередництвом звернення до нього у роботі деякою мірою було персоніфіковано розвиток зовнішньої політики Польської держави особистісним чинником А. Кваснєвського, інших високопосадовців національного та глобального масштабу. Застосування методу біографістики, відзначимо, стало можливим головним чином завдяки зверненню до мемуарної літератури, інтерв'ю, виступів офіційних осіб.

Із науковими принципами та методами дослідження тісно пов'язані наукові підходи. Принципово важливим серед них, безперечно, є системний підхід. Представлений сукупністю логічних прийомів, методичних правил і принципів теоретичного дослідження, він виконує евристичну функцію в загальній системі наукового пізнання [467, с. 7] та значно сприяє вибору адекватної існуючим запитам наукової тематики, формулюванню дослідницької мети та зумовлених нею завдань, а також їх реалізації шляхом логічного та послідовного викладу матеріалу. Згідно з системним підходом, будь-які об'єкти є складними системами, відповідно їх дослідження відбувається шляхом розчленування на окремі складові, почергове у взаємозв'язку їх вивчення й наступне об'єднання в єдину теоретичну картину, покликану дати відповідь на конкретне запитання. У нашому випадку, з огляду на залежність зовнішньої політики Польщі від низки зовнішніх та внутрішніх чинників, а заразом певну детермінованість нею системи міжнародних відносин, досягнення визначеної дослідницької мети видається можливим лише за умови врахування цієї взаємообумовленості. Важливим, на наш погляд, є також урахування того, що будь-яка подія/явище/процес обов'язково є чимось породженою, з одного боку, та спричиняє до певних конкретних наслідків – з іншого. Так, який би факт-подію з усієї множини проаналізованих нами у цій праці не брати до уваги, з

більшою чи меншою мірою об’єктивності можемо говорити про конкретні його передумови та не менш конкретні наслідки.

У взаємозв’язку з попереднім перебуває діалектичний підхід, який охоплює особливості розвитку будь-яких процесів і явищ та сприяє об’єктивному вивченню чинників, що на них впливають. Так, згідно з діалектичним підходом, зовнішня політика будь-якої держави є динамічною системою, що постійно перебуває в стані розвитку, змінюючись під впливом внутрішніх та зовнішніх детермінант. Таким чином, зовнішня політика Польської держави впродовж аналізованого періоду зазнавала впливу низки взаємопов’язаних чинників, «мозаїка» яких постійно змінювалася, як наслідок, зазнавала зміни і сама зовнішня політика.

Виходячи зі значної обумовленості зовнішньої політики держави геополітичним її потенціалом, політичною, економічною, соціокультурною ситуацією в середині країни та за її межами, цивілізаційною приналежністю, менталітетом та добробутом населення тощо, вивчення обраної для дослідження проблеми супроводжувалося зверненням до наукових напрацювань не лише істориків, але й політологів, економістів, соціологів, культурологів, фахівців у сфері безпеки й оборони та ін. Як наслідок, дисертаційна праця набула виразного міждисциплінарного характеру. Принагідно відзначимо, що, окрім певного синтезування здобутків суміжних галузей наукового пізнання у розкритті предмета дослідження, міждисциплінарний підхід передбачає також «застосування методологічного інструментарію споріднених галузей науки» [448, с. 19]. У підсумку, – переконаний А. Колот, і з ним важко не погодитися, – погляд на конкретний предмет (об'єкт) дослідження стає більш рельєфним, широким, водночас наукове знання як засіб вирішення поставлених завдань із вищою результативністю суттєво прирощується [448, с. 20]. Так, залучивши до джерельного комплексу напрацювання фахівців у різних галузях гуманітаристики, авторці цієї праці вдалося комплексно проаналізувати

зовнішню політику Польщі (1995–2005 рр.), виявити характерні риси та ключові тенденції її розвитку, а також чинники, що на неї впливали.

Важливим компонентом методологічного інструментарію є також понятійно-категоріальний апарат. Підібраний відповідно до мети та основних дослідницьких завдань дисертаційної праці, він представлений кількома десятками загальнонаукових та фахових понять, термінів і категорій, що в своїй сукупності забезпечили максимально повне, на відповідному науковому рівні організоване розкриття обраної для дослідження проблеми. Виходячи з тематики роботи, головної уваги заслуговує найбільш уживане в ній поняття «зовнішня політика». Попри те, що проблемами зовнішньої політики України, Польщі, інших держав світового співтовариства займається величезна кількість українських та зарубіжних дослідників, а сам термін постійно присутній у лексиконі політико-дипломатичних кіл, представників ЗМІ та досить часто використовується на рівні «пересічних обивателів», єдиного його визначення немає і бути не може. Опрацювавши наукові праці відомих українських учених-всесвітників С. Віднянського, Л. Зашкільняка, А. Кудряченка, Ю. Макара, В. Манжоли, А. Субботіна, О. Сухого, С. Трояна, Л. Чекаленко та ін. і їх зарубіжних колег С. Глінкіної, А. Дудека, Р. Зємби, Р. Кузняра, Ю. Кукулки, В. Малендовського, О. Майорової, І. Орлика та ін., було виявлено плюралізм поглядів щодо змісту поняття «зовнішня політика». Виходячи з цього, а також вартісності кожного з проаналізованих трактувань, авторка дисертаційної праці зовнішню політику розуміє як сукупність взаємин держави з іншими державами та міжнародними організаціями, зумовлених її геополітичним потенціалом. Не викликає заперечень, що зовнішня політика держави як складова її політики в цілому перебуває у взаємозв’язку з внутрішньою політикою, питання лише в тому, яка з них є первинною, а яка – вторинною. Погляди науковців щодо цього, зауважимо, значно поляризуються, та, з огляду на перебування проблеми більше в політологічній, ніж в історичній площині, ми свідомо ухилимося від заглиблення у неї, принагідно

відзначивши лише той факт, що зовнішня політика в жодному випадку не може суперечити національним інтересам держави, а лише представляє та лобіює їх на міжнародній арені. Подібно міжнародним відносинам, зовнішня політика Польщі характерна постійним генезисом, а також динамікою, значно зумовленою спрямованістю розвитку світового співтовариства.

Повертаючись до предмета дисертаційного дослідження, відзначимо, що під зовнішньою політикою Польщі авторка цієї роботи розуміє взаємини РП із сусідніми та іншими державами світового співтовариства, міжнародними організаціями регіонального та глобального рівнів. У попередній період історії приналежна до соціалістичного табору, Польська держава не мала права на самостійну зовнішню політику, а будь-які кроки в цьому напрямку була змушена погоджувати з кремлівським керівництвом, залишатися прихильною зовнішньополітичним орієнтирам, визначеним офіційною Москвою. Та з приходом до влади антикомуністичної опозиції й наступним виходом держави з «тісних обіймів» Кремля, домінування якого в регіоні Центрально-Східної Європи в той час добігало кінця, офіційна Варшава пішла на перегляд зовнішньої політики, переосмислення пріоритетних її напрямів. Виходячи з географічного розташування, цивілізаційної самоідентифікації, сформованих господарських та соціокультурних зв’язків, а також історичного досвіду, ментальної пам’яті та, безперечно, викликів і загроз наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр., характерних для Європи та світу, магістральними векторами зовнішньої політики ІІІ Речі Посполитої були проголошені інтеграція до НАТО та ЄС, членство в яких суспільством та владою сприймалося як запорука безпеки, цілісності й недоторканності кордонів, а також високих стандартів життя, сповідування демократичних цінностей. Ідентифікуючи себе з Європою та не бажаючи іншої альтернати, ніж долучення до євроатлантичного товариства з наступним зміцненням як авторитетного члена провідних його інститутів, завдяки вдало спланованій зовнішній політиці, успіхи якої, зауважимо, підкріплювалися глибокими внутрішніми трансформаціями, що незмінно

зазнавали загальної суспільної підтримки, впродовж визначеного хронологічними рамками дисертаційної праці періоду Республіка Польща набула членства в НАТО (1999 р.) та ЄС (2004 р.). Цим крокам, безсумнівно, суттєво сприяли взаємини РП з провідними державами світу – США, Німеччиною та Францією, політика офіційної Варшави щодо країн Центрально-Східної Європи, увінчана зміцненням Польщі як регіонального лідера, стосунки з іншими державами на східному кордоні, лобіюючи інтереси яких, вона суттєво додала собі ваги в Європейському Союзі тощо. Не слід скидати з рахунку також антиросійської спрямованості заангажованості Заходу в Польщі, адже в останній із цього вдало скористалися. Позитивні наслідки для РП мала діяльність надпотужної польської діаспори у США, спроможної впливати на прийняття рішень у Білому домі. І, нарешті, на користь справі зіграв особистісний чинник авторитетного на рівні провідних міжнародних організацій та окремих держав президента А. Кваснєвського, який упродовж доленосного десятиліття стояв на чолі Польської держави.

Неодноразово у дослідженні фігурує також поняття «міжнародні відносини», залежно від кількості учасників, дво- або багатостороннього формату. Подібно ситуації з поняттям «зовнішня політика», вітчизняна та зарубіжна наукова думка у трактуванні його змісту виглядає не надто солідаризованою. За умови постійних змін, що характеризують розвиток світового співтовариства на регіональному та глобальному рівні, а заразом розвиток наукових знань, поняття «міжнародні відносини» також певною мірою еволюціонує та, залежно від ситуації, що має місце в кожен конкретний момент трактування його змісту, набуває нового звучання. Погоджуючись із думкою авторитетних українських та зарубіжних фахівців, під міжнародними відносинами авторка цієї праці розуміє сукупність історично сформованих різноманітних зв’язків між державами та іншими суб’єктами міжнародного права, в яких реалізується цивілізаційна єдність людства [594, с. 18]. Зважаючи на те, що головними учасниками

міжнародних відносин є держави, кожна з яких характерна конкретною зовнішньою політикою, останню, на наше переконання, слід трактувати як втілення міжнародних відносин. Відповідно, роль держави у міжнародних відносинах, її місце на рівні світового співтовариства видається нам не інакше, як відображенням зовнішньої політики, результатом її здобутків чи прорахунків. Своєю чергою, зовнішня політика, як уже зазначалося, перебуває у тісному зв'язку з внутрішньою політикою та значно залежить від геополітичного потенціалу держави, низки об'єктивних, а також досить часто суб'єктивних чинників. Із-поміж іншого, зміст та спрямованість зовнішньої політики держави значно зумовлюються: по-перше, національними її інтересами; по-друге, рівнем її сил та можливостей, які ці інтереси забезпечують; по-третє, конфігурацією сил у найближчому оточенні та мірою їх збалансованості.

Отже, всебічне вивчення зовнішньої політики Республіки Польща, пріоритетних її напрямів та ключових завдань, змісту й спрямованості взаємин із сусідніми та іншими державами, провідними міжнародними організаціями в контексті існуючої в той час системи міжнародних відносин, а також з урахуванням ситуації, що мала місце в середині держави, потребує використання відповідного теоретико-методологічного інструментарію. Досягнення мети та реалізація зумовлених нею дослідницьких завдань стали можливими завдяки зверненню до напрацювань провідних українських та зарубіжних фахівців, а також застосуванню наукових принципів, методів та прийомів, посередництвом яких повною мірою вдалося розкрити предмет дослідження. Неабияке теоретичне та методологічне значення для осмислення визначеної проблеми мало також використання понятійно-категоріального апарату, сформульованого з урахуванням поглядів провідних істориків-міжнародників, політологів, фахівців в інших суміжних галузях наукового пізнання.

1.2. Історіографія проблеми

Підготовка дисертаційної праці, окрім звернення до потужного джерельного комплексу, передбачає проведення масштабної роботи з масивом наукових розвідок, предмет дослідження яких тією чи іншою мірою є дотичним до проблем, що аналізуються. Виходячи з хронологічних рамок дисертації, дослідницьким пошуком були охоплені наукові студії, створені в період розбудови Польщею незалежної державності, який на міжнародній арені супроводжувався більше не протистоянням ворожих блоків країн на чолі з Радянським Союзом, з одного боку, та США, з іншого, а навпаки, посиленням тенденцій інтеграції та глобалізації з притаманним їм поглибленням взаємовигідної співпраці між державами. Не ставлячи собі за мету аналіз політичних, економічних, соціокультурних, інших наслідків, до яких спричинив крах двополюсної системи світовлаштування, а головне – ліквідація СРСР, відзначимо лише той факт, що українська, польська та російська історіографія, – а саме їм у даній праці приділена головна увага – на відміну від попереднього періоду історії, виявилася цілком вільною від ідеологічних фальсифікацій, маніпуляцій та свідомих перекручувань історичних фактів, а її ознаками стали свобода наукової думки, плюралізм поглядів, відкритість до впливів світового історіографічного процесу, розвиток у вільному просторі міждисциплінарного культурно-гуманітарного взаємовпливу.

Подібний стан справ, попри те, що звільняє дослідника від необхідності працювати у чітко визначених комуністичною ідеологією рамках та відкриває фактично необмежені можливості для об’єктивного висвітлення подій історичної минувшини, ставить, разом з тим, перед ним низку викликів, відповідь на які потребує високого професіоналізму та фахової підготовки. Так, з долученням національної історичної науки до світового історіографічного процесу все більшої актуальності набуває переосмислення теоретико-методологічних засад наукових пошуків, засвоєння усталених на

Заході дослідницьких парадигм. Одночасно все більш очевидним стає той факт, що комплексний характер дослідження не може бути досягнутий шляхом послуговування істориків одними лише власне історичними працями, відповідно до наукового аналізу залучається дедалі більша кількість студій з політології, соціології, культурології, економічної науки, інших галузей гуманітаристики, внаслідок чого розвідки за тематикою набувають яскраво вираженого міждисциплінарного характеру, відчутно набуваючи, на наше переконання, в такий спосіб у якості.

Окрім зазначеного, українській історіографії сучасного нам періоду притаманним є суттєве зростання зацікавленості проблемами всесвітньої історії, в тому числі історії окремих держав та взаємин між ними. Так, за приблизними підрахунками Я. Калакури, з проблем всесвітньої історії та міжнародних відносин українськими науковцями лише впродовж 1991–2011 рр. було опубліковано близько 10 тис. узагальнюючих, монографічних колективних та індивідуальних праць, наукових статей, навчальних та публіцистичних студій, захищено більше 80 докторських та 500 кандидатських дисертацій [430, с. 207]. Велика частина зі сформованого доробку стосується історії сусідніх із Україною держав, головним чином Республіки Польща. Підвищений інтерес вітчизняних дослідників до польської історії, особливо сучасного нам періоду, зумовлений, по-перше, тривалим спільним минулим, в тому числі перебуванням українських та польських земель у складі одних і тих самих держав, та сформованими внаслідок цього зв’язками співпраці, по-друге, очевидною зацікавленістю офіційної Варшави у взаєминах із нашою державою, готовністю всіляко підтримувати її на міжнародному рівні і, по-третє, прагненням української влади послуговуватися польським досвідом інтеграції в європейсько-атлантичний простір, насамперед, в аспекті досягнення відповідності стандартам ЄС та НАТО. Дослідженню історії Польщі українськими вченими значно сприяють також взаємини стратегічного партнерства, якість яких для нашої держави, порівняно з будь-якими іншими, де-юре аналогічними, є

найвищою. У підсумку, маємо підстави констатувати сформованість у сучасній українській історіографії історичної полоністики як окремого тематичного напряму наукових досліджень та невпинний її розвиток.

Виходячи з вищезазначеного, а також з огляду на масив проаналізованих публікацій, історіографію теми диференційовано за країнознавчим та проблемно-тематичним підходами. Так, у дисертаційному дослідженні були опрацьовані надбання української, польської та іншої зарубіжної історіографії. У рамках кожної із них відповідно виокремлено праці: 1) загальнонаукового характеру, в яких висвітлюються особливості глобальних трансформацій наприкінці XX – на початку XXI ст., спричинені, зокрема, ліквідацією соціалістичного табору, розпадом СРСР, розширенням кордонів НАТО та ЄС; 2) присвячені взаєминам Польщі з Організацією Північноатлантичного договору та Європейським Союзом, сусідніми та іншими державами на міжнародному рівні; 3) предметом наукового аналізу в яких є політика Польщі щодо сусідів на субрегіональному, транскордонному рівні, в тому числі в рамках участі в розбудові єврорегіонів. Спільною ознакою української та зарубіжної історіографії проблеми, принагідно зауважимо, є те, що перші розвідки за тематикою почали з'являтися фактично одночасно з подіями, що формують предметне поле дисертації, водночас поповнення наукового доробку новими напрацюваннями триває досі. Працям українських та зарубіжних авторів притаманною також є відсутність суттєвих розходжень у структурно-тематичному сенсі, а також в аспекті якості аналітики. Відрізняючись, разом з тим, між собою баченням причинно-наслідкових зв'язків між історичними подіями та процесами, досить часто – джерельним підґрунтям, фактологічною наповненістю, мірою об'єктивності оціночних суджень, іншими параметрами, охоплені історіографічним аналізом студії у своїй сукупності формують підґрунтя, цілком достатнє для комплексного дослідження зовнішньої політики РП упродовж 1995–2005 рр., осмислення пріоритетних її напрямів на міжнародному та регіональному рівнях.

Огляд української історіографії, виходячи з представленої вище класифікації, розпочнемо з праць загальнонаукового характеру. Безпосередньо не стосуючись предмета дисертаційного дослідження, вони, разом з тим, займають помітне місце в історіографії теми, адже містять важливу інформацію про міжнародну ситуацію, що мала місце в досліджуваний період, тенденції розвитку світового співтовариства, зміст та спрямованість взаємин між ключовими геополітичними гравцями, їхню політику щодо держав із регіону Центрально-Східної Європи, в тому числі Польщі, ін. Першочергової уваги в цьому сегменті наукових праць, на наше переконання, заслуговують дослідження В. Газіна [369–370], О. Іваницької [424], С. Копилова [369], М. Кріля [458], В. Ярового [627], колективні праці за загальною редакцією С. Головка [494], Ю. Горбаня [427], Л. Зашкільняка [428], В. Манжоли [493]. Здебільшого це підручники та посібники для студентів вищої школи, а тому, як це притаманно навчальній літературі, вони позначені великою кількістю фактологічного матеріалу, ґрунтовним аналізом найбільш знакових для світу/регіону подій та процесів. Багато конкретного матеріалу, головним чином у контексті роботи над аспектами європейсько-атлантичної інтеграції РП, розбудови офіційною Варшавою міждержавних взаємин та регіональної співпраці в контексті інтеграційних процесів у Європі, було почерпнуто з наукових студій С. Бочарова [311], П. Демчука [398], В. Копійки [451], Я. Тимківа [567], І. Тодорова [573] та ін. Неоднакові за змістовою наповненістю, викладом матеріалу, аналітичною критичністю, а інколи й обґрунтованістю висновків, усі разом вони, попри це, закладають теоретико-методологічну основу дослідження зовнішньої політики Польської держави в 1995–2005 рр.

Помітне місце в історіографії проблеми займають наукові дослідження, предметом зацікавленості авторів яких є аспекти зовнішньої політики України: концептуальне підґрунтя, стратегічні цілі й ключові пріоритети, а також взаємини з міжнародними організаціями, провідними державами світового співтовариства, країнами-сусідами, зокрема й Польщею. Такими,

приміром, є студії М. Алексієвця [281], С. Віднянського [357–358], В. Литвина [474], Ю. Макара [479], А. Мартинова [357], Я. Секо [281] та ін. Окремо відзначимо підготовлені вченими Інституту історії України НАН України з нагоди першого ювілею незалежності України фундаментальні колективні дослідження «Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001)» [585], «Нариси з історії дипломатії України» [504]. Внеском в історіографію проблеми є також колективні праці науковців академічного Інституту всесвітньої історії «Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього» [583], «Україна в Європі: контекст міжнародних відносин» [582] за науковою редакцією А. Кудряченка, характерні обґрунтуванням геополітичної та цивілізаційної своєрідності України, осмисленням зовнішньополітичних її пріоритетів крізь призму взаємин з сусідніми та іншими державами. Аналогічно вищезгаданим, ці праці стосуються зовнішньої політики Польщі лише опосередковано, проте завдяки насиченості великою кількістю фактологічного матеріалу, а також ґрунтовному аналізу ситуації, що впродовж аналізованого періоду мала місце в регіоні ЦСЄ та у світі в цілому, показу спрямованості політики ключових суб’єктів європейсько-атлантичного співтовариства, а також Російської Федерації, України, інших держав, що з ними межує РП, вони багато важать саме з огляду на те, що значно сприяють формуванню у дослідника комплексного бачення міжнародної ситуації, що в ній Республіці Польща довелося формувати зовнішньополітичну стратегію, реалізовувати пріоритетні її напрями.

Що ж до наукових студій з історії Польщі, то впродовж 1990-х рр., всупереч історично усталеним зв’язкам між українцями та поляками, а також тим фактам, що якісно нові взаємини між нашими двома державами почали вибудовуватися ще в період горбачовської «перебудови», згодом РП першою серед держав світового співтовариства визнала незалежність України, а станом на 1996 р. українсько-польські взаємини вийшли на рівень стратегічного партнерства, важливою складовою якого стало сприяння

офіційною Варшавою зміцненню позиції України на рівні світового співтовариства, в тому числі в частині поглиблення взаємин з НАТО та ЄС, інтерес українських вчених до неї, тим паче сучасного нам періоду, залишався симптоматично низьким. Так, у той час в Україні не було «жодного наукового чи науково-популярного видання, яке б давало уявлення про цілісну історію поляків, жодного вузівського або шкільного підручника, монографії», – констатував відомий львівський історик-полоніст Л. Зашкільняк [415, с. 34]. Давалися взнаки перехід значної частини дослідників до роботи з українознавчою тематикою, упродовж радянського періоду історії позначеної масовими фальсифікаціями одних питань та свідомим замовчуванням інших, а також відсутністю відповідного джерельного підґрунтя та видань, спроможних сприяти піднесенню в Україні полоністичних розвідок. Принагідно зазначимо, що в той час українські історики не демонстрували навіть будь-якого значного інтересу до достатньо пропрацьованих на тепер взаємин між Україною та Польщею кінця XX – початку XXI ст. Відтак опубліковані у другій половині 1990-х рр. наукові статті В. Глібова й Д. Горуна [380], Д. Васильєва та Л. Чекаленко [348], С. Пирожкова та О. Крамаревського [522], дисертаційне дослідження Д. Горуна [384], успішно захищене ним у 1999 р., в умовах втрати українською полоністикою своєї «престижності» видаються не інакше, ніж винятком із ситуації, що склалася.

Відчутних зрушень у цьому сегменті української історичної науки вітчизняним дослідникам вдалося досягти лише на початку XXI ст. Показовим свідченням зазначеного, зокрема, вважаємо працю львівських істориків Л. Зашкільняка та М. Крикуна «Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів» (2002 р.) [416]. Охопивши широкий спектр аспектів теми, від розселення давніх племен на території сучасної Польщі й появи першої державності і до початку XXI ст., ґрунтовно проаналізувавши традиції державотворення, аспекти політичного, економічного, соціокультурного розвитку, зовнішньої політики, ін., це дослідження стало

своєрідним прецедентом у царині української полоністики, повторити який, попри нагальну необхідність наступного осмислення польської історії включно до подій сьогодення, вітчизняним ученим не вдалося й досі.

Під впливом позитивних змін, що їх упродовж др. пол. 1990-х – пер. пол. 2000-х рр. у взаєминах між Україною та Польщею відчутно побільшало, а також за умов подолання так званого «методологічного шоку», характерного вітчизняній історичній науці першого пострадянського десятиліття, й загального зростання в українських істориків зацікавленості проблемами всесвітньої історії, на початку XXI ст. розвідок за тематикою відчутно побільшало. Одночасно, як це притаманно будь-якому історичному процесу чи явищу, чим більше часу відділяє аналізовані події від дослідників, тим більш комплексним, ґрунтовним та об'єктивним стає їхній аналіз, значно завдяки врахуванню низки взаємопов'язаних чинників, що на них впливали, визначали спрямованість розвитку. Таким чином, уже впродовж 2000-х рр. українська історична полоністика поповнилася науковими студіями різноманітних аспектів проблеми, що досліджується, і наукові пошуки в заданому напрямку, як розуміємо, досі не припиняються.

Керуючись, перш за все, практичним інтересом, найбільшої уваги українські історики приділили відносинам між нашими двома державами. На сьогодні в доробку за тематикою маємо низку студій, присвячених як взаєминам між Україною та Польщею в цілому, так і окремим їх складовим. Комплексним аналізом взаємин держав-сусідів, зокрема, відомі наукові статті С. Антонюка [286], О. Власюка [360], Т. Возняка [361], О. Знахоренко [421], В. Колесника [446], В. Медвідя [487], В. Павліва [518], А. Пивоварова [521], О. Полторацького [528]. Здебільшого прикметною їх ознакою є осмислення проблеми в контексті інтеграції Польщі в НАТО та ЄС, а також наслідків, що ними на партнерстві між двома державами позначилася інтеграція РП в євроатлантичний простір. Попри прогнози, а вони, зауважимо, були здебільшого песимістичними, набуття Польщею членства в НАТО та ЄС не лише не спричинило до погіршення взаємин між Варшавою

та Києвом, а навпаки, навіть дещо їх активізувало. Крім того, в доробку за тематикою маємо низку публікацій, предметом наукового аналізу в яких є взаємини сторін у політичній (І. Гуцуляк [391], В. Трофимович [578]), торговельно-економічній (Б. Андрушків [285], Я. Бакушевич [285], В. Каліта [433], Н. Чорна [610]), військовій (Т. Брежнєва [314], В. Гевко [373]), соціокультурній (І. Баладинська [292], А. Гетьманчук [378], Я. Ісаєвич [426]) сферах тощо. Принагідно зауважимо, що більшості проаналізованих праць притаманним є розгляд взаємин між двома державами в контексті інтеграційних процесів у Європі.

Про зростання зацікавленості проблемами українсько-польського співробітництва сучасного нам періоду, безперечно, свідчить поява монографічних видань за тематикою, чільне місце серед яких займають власне істричні праці Л. Алексієвець та В. Гевко «Україна і Польща: шляхи співробітництва (1991–2004 рр.)» [280], В. Борщевського «Українсько-польське економічне співробітництво в умовах євроінтеграції» [308], Г. Зеленько «Навздогінна модернізація»: досвід Польщі та України» [417], Л. Стрільчук «Україна − Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець XX − початок XXI ст.)» [566], М. Янкова «Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат (політико-економічний і секторальний аналіз)» [626], історіографічне дослідження Н. Чорної «Україна і Польща: історіографія відносин (кін. XX – поч. XXI ст.)» [609], ін. Висвітлюючи різноманітні аспекти міждержавного співробітництва, найбільшої уваги автори приділили політичній та економічній його складовим, їх генезису в контексті інтеграції Польської держави в євроатлантичний простір. Як це годиться, монографії підготовлені на основі аналізу великої кількості архівних матеріалів та опублікованих документів, а також потужного масиву наукових публікацій, з огляду на що вони характерні чималою історіографічною цінністю.

Помітними в українській історіографії є студії про взаємини Польщі з НАТО та ЄС. Їхня кількість, а заразом і якісні характеристики зростали

одночасно з множенням Польщею інтеграційних успіхів, з одного боку, та кроками України на шляху поглиблення співпраці з указаними структурами, з іншого. Так, інтерес викликають наукові статті О. Бородія [307], Н. Буренко [340], П. Грицака [387], В. Дем'янця [399], С. Диризи [403], Р. Ковальчука [444–445], О. Колос [447], О. Мулько [503], І. Цепенди [600] та ін., у яких порушується широке коло питань: від налагодження офіційною Варшавою контактів з НАТО та Європейським Союзом, перебігу переговорного процесу та провадження безпосередньо самої процедури набуття членства і до внутрішніх трансформацій, спрямованих на досягнення державою відповідності союзним стандартам, ставлення політикуму та широкої громадськості до зовнішньополітичного вибору держави тощо. Ці, а також деякі інші питання євроатлантичної інтеграції Польщі, в тому числі в аспекті її наслідків для українсько-польського стратегічного партнерства, комплексного аналізу зазнали у монографіях Л. та М. Алексієвців, Н. Чорної «Польща: на шляху до НАТО та ЄС» [279], С. Бочарова «Шлях Польщі до Європейського Союзу» [312]. Підготовлені на основі солідного масиву джерел та літератури, з використанням новітнього теоретико-методологічного інструментарію, вони по праву зайняли помітне місце в українській історіографії визначеної проблеми.

І, нарешті, третю групу спеціальних історичних праць за тематикою формують студії концептуальних засад зовнішньої політики Польщі, корені яких, на загальне переконання, сягають правлячої в період Середньовіччя династії Ягеллонів, зазнають продовження в поглядах маршала Ю. Пілсудського, а пізніше Є. Гедройця та інших, опозиційних до комуністичного режиму Польщі дописувачів паризького часопису «Культура». І попри те, що гедройцева парадигма найбільше стосувалася України, а також інших держав на польському східному кордоні, дослідники переконані: інтеграція Польщі в євроатлантичний простір та набуття членства в НАТО і ЄС є не інакше як результатом успішної реалізації ідей великого поляка. Подібних поглядів, зокрема, притримуються Д.

Вєдєнєєв[354], В. Комар [450], М. Сенич [554], Т. Сидорук [557] та ін. Більше того, відображенням парадигми Є. Гедройця науковці вважають утвердження Польщі як експерта у взаєминах ЄС із сусідами на східному його кордоні. Щоправда, політика «східного виміру», з ініціативою якої офіційна Варшава виступила ще не будучи членом Європейського Союзу, була відкинута Брюсселем, і лише програма «Східне партнерство», розроблена у співпраці зі Швецією, була визнана офіційною стратегією спільноти у взаєминах з Україною, Молдовою, Білоруссю та республіками Закавказзя.

Що ж до інших аспектів зовнішньої політики Польщі на глобальному рівні, їх вивчення вітчизняними вченими залишає бажати кращого. Так, наприклад, історіографія польсько-білоруських взаємин визначеного періоду представлена нечисленними студіями О. Бориняка [305−306], А. Шевченка [615–616], польсько-російських стосунків – Н. Чорної [608, 611], польсько-французьких та польсько-німецьких зв’язків (усталених у рамках Веймарського трикутника) – А. Москалик [500] тощо. Актуальність визначеного тематичного кола та фактично незаповнені історіографічні лакуни, що з ними пов’язані, у підсумку зумовлюють необхідність активізації наукових пошуків у заданому напрямі.

Виходячи з мети і завдань дисертаційної роботи, значну увагу приділено політиці Польщі на субрегіональному, транскордонному рівні. Йдеться, перш за все, про взаємини офіційної Варшави з країнами-членами Вишеградської групи (Чехією, Словаччиною, Угорщиною), а також транскордонне співробітництво, в тому числі стосунки на рівні єврорегіонів. Що стосується діяльності Вишеграду, то, попри його започаткування у 1991 р., інтерес українських учених до аспектів функціонування об’єднання активізувався лише наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у зв’язку з набуттям учасниками членства в Північноатлантичному альянсі та успішним просуванням шляхом інтеграції в Європейський Союз, а після завершення «великого розширення» останнього зазнав наступного свого зміцнення, у супроводі, до того ж, розширення предметного поля досліджень. Так, якщо

початково зацікавленість науковців викликали лише питання започаткування Вишеградської трійки (згодом – четвірки) та її функціонування в контексті трансформаційних процесів у Європі, то з часом до них додалися проблеми взаємин Вишеграду з Україною. Подібний стан справ, зокрема, зумовлювався тим фактом, що зі вступом держав-членів Вишеградської четвірки до НАТО і ЄС та фактичною реалізацією у зв'язку з цим основоположної її мети одним із пріоритетних напрямів посиленої активності Вишеграду був проголошений регіон Східної Європи, чільне місце в якому займає Україна. Суттєво поповнений упродовж останнього часу, доробок за тематикою на сьогодні представлений масивом публікацій, умовно диференційованих нами на дві групи: одну з них формують студіювання генезису Вишеградської групи, інституційного та організаційно-правового аспектів її функціонування, позиції у рамках НАТО та ЄС (Г. Зеленько [418], Є. Кіш [437–438, 440], О. Полтораков [617], В. Ціватий [601], Л. Чекаленко [601], Г. Шелест [617]), іншу – дослідження політики Вишеграду щодо України, в тому числі в аспекті сприяння успіхам євроатлантичної її інтеграції (О. Андрійчук [284], О. Каплинський [434], А. Кудряченко [460], Ю. Марущак [484], А. Семенович [553], Н. Чорна [607–608]). Окремо відзначимо колективне дослідження «Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України. Аналітичні оцінки» [408]. Підготовлене незадовго до п'ятого розширення кордонів Європейської Унії, воно позначене спробою комплексного осмислення започаткування та діяльності Вишеграду в контексті євроінтеграційних процесів, у тому числі в аспекті розбудови взаємин з Україною. І попри те, що участь Польщі у функціонуванні Вишеградської четвірки не зазнала в цих працях безпосереднього аналізу, звернення до них значно посприяло цілісному розумінню регіональної позиції РП, її місця у Центрально-Східній Європі. Що ж до політики Польщі у рамках V–4, за невеликим виключенням розвідок Н. Буглай [328], С. Віднянського [356], І. Гуцуляка [392], Д. Мороза [499] та ін., в українській історіографії теми вона залишається представленою доволі поверхово.

Теоретико-концептуальні аспекти транскордонного співробітництва, ключові напрями та інституційні форми співпраці між прикордонними регіонами сусідніх держав, у тому числі на рівні єврорегіонів, а також успіхи, проблеми та перспективи розвитку взаємин значно більше привертають увагу українських дослідників. Свідченням цього, зокрема, є невпинне поповнення наукового доробку великою кількістю ґрунтовних студіювань за тематикою, помітне місце серед яких займають наукові праці І. Журби [413], Є. Кіш [439, 441], Т. Кулчар [463–465], Н. Мікули [495–496], В. Різника [541], Г. Щерби [624] та ін. Виходячи з практичної значущості проблеми для України, – як відомо, транскордонне співробітництво є ефективним засобом інтеграції в Європейський Союз, і досвід Польщі є красномовним тому підтвердженням, – упродовж останнього десятиліття українськими дослідниками було підготовлено велику кількість наукових розвідок транскордонної взаємодії між нашими двома державами, у тому числі в рамках спільної участі у функціонуванні єврорегіонів, а також політичного, торговельно-економічного, культурно-етнічного, гуманітарного аспектів співпраці між прикордонними регіонами Польщі та інших, сусідніх із нею, держав. Так, політика Польщі на транскордонному рівні ґрунтовного висвітлення зазнала в наукових студіях І. Артьомова [288], А. Балян [294], О. Гребельника [385], І. Гуцуляка [394], Р. Пукала [588], Р. Федана [588] та ін., співпраця з Україною та іншими державами у межах єврорегіонів, що функціонують на зовнішніх кордонах РП, – у працях А. Верстяка [352], І. Дроненка [352], Р. Коцана [455], М. Лендьел [473], Р. Федана [587] та ін. І попри те, що успіхи функціонування єврорегіонів є далеко неоднаковими, дослідники переконані: їхня роль у реалізації проектів облаштування прикордонних, здебільшого депресивних, регіонів, вирішення екологічних, торговельно-економічних, інфраструктурних проблем, розвитку туризму тощо сумніву не викликає, особливо, якщо врахувати той факт, що більшість із них, об’єднуючи держави-члени ЄС, функціонують на щедрі фінансові вливання з союзного бюджету.

Виходячи з географії публікацій, проведення наукових конференцій та круглих столів, маємо підстави констатувати сформованість в Україні окремих наукових осередків вивчення регіоналістики та транскордонної співпраці. В силу об'єктивних обставин, найпотужніші з них функціонують у західному регіоні держави: у Львові (Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України (*http://ird.gov.ua/*), Інститут транскордонного співробітництва та європейської інтеграції (*http://www.icci.com.ua/*)) та Ужгороді (Інститут транскордонного співробітництва (*http://www.instc.net/*)). І хоча науковці ужгородського осередку спеціалізуються головним чином на вивченні транскордонної взаємодії на українсько-словацькому та українсько-угорському кордоні, зацікавленість викликають їхні здобутки у вивченні природи транскордонних процесів та тенденцій їхнього розвитку, моніторингу функціонування транскордонних систем у контексті поглиблення інтеграційних процесів у Європі тощо. Що ж до субрегіональної, транскордонної взаємодії Республіки Польща, безпосередньо над її вивченням в Україні, окрім осередку у Львові, працюють науковці національних університетів у Луцьку, Івано-Франківську, Рівному, ін.

У цілому ж, аналіз української історіографії зовнішньої політики РП сучасного нам періоду засвідчує існування щодо неї стійкого дослідницького інтересу. Окрім великої кількості наукових статей, масиву монографічних праць, на користь зазначеному, безперечно, свідчить підготовка та успішний захист низки дисертаційних праць за тематикою, а їх кількість, як знаємо, невпинно зростає. Так, якщо в 1990-х рр. ішлося лише про вже згадуване дослідження Д. Горуна [384], то за неповних сімнадцять років XXI ст. до нього додалися роботи І. Афанасьєва [289], О. Бабак [290], М. Басараба [295], О. Бориняка [305], С. Бочарова [310], Н. Буглай [325], Н. Буренко [339], В. Гевко [374], Т. Герасимчук [376], І. Гуцуляка [393], О. Знахоренко [420], В. Моцока [501], С. Стоєцького [563], Н. Чорної [605–606] та ін. Предметне їх поле, щоправда, обмежене здебільшого аспектами українсько-польських

взаємин, співробітництва Польщі з ЄС та НАТО, позаяк інші питання польської зовнішньої політики періоду незалежного державотворення на рівні дисертаційних досліджень продовжують залишатися недостатньо пропрацьованими, що, безперечно, відображено у науковому доробку авторки презентованої праці [318–335].

Виходячи з посилення дослідницького інтересу до історії сучасної Польщі та суттєвого накопичення знань за тематикою, свідченням чого є не лише зростання кількості наукових публікацій, але й організація та проведення українськими вченими, в тому числі за участі зарубіжних колег, численних різного рівня наукових та науково-практичних конференцій, круглих столів, аспекти проблеми на яких незмінно зазнають предметного обговорення, маємо підстави діагностувати сформованість та успішне функціонування в Україні окремих центрів історичної полоністики. За роки незалежності до авторитетних ще в радянський період осередків при академічних Інституті історії України та Інституті українознавства імені І. Крип’якевича, а також Київському національному університеті імені Т. Шевченка та Львівському національному університету імені І. Франка додалися наукові центри Інституту всесвітньої історії НАН України, університетів у Чернівцях, Тернополі, Луцьку, Івано-Франківську, Херсоні, Миколаєві, і на сьогодні саме їхніми напрацюваннями українська історіографія теми представлена найбільше.

Великий масив наукових праць, у яких порушуються аспекти проблем, що формують предметне поле даної праці, підготовлено польськими вченими. Починаючи з 1990-х рр. і досі історіографія зовнішньої політики ІІІ Речі Посполитої невпинно поповнюється численними студіями, серед яких – десятки потужних узагальнюючих спеціальних історичних праць, колективних та одноосібних монографій, наукових статтей тощо. Широкий спектр питань, пов’язаних із зовнішньою політикою Польщі визначеного хронологічними рамками періоду, серед яких – вибір ключових зовнішньополітичних орієнтирів, започаткування взаємин із сусідніми та

іншими державами, розробка та впровадження стратегії інтеграції в євроатлантичний простір, вступ до міжнародних організацій та ін., представлені у працях С. Бєлєня [637], Влодковської-Беган [798], Р. Гродзького [680–681], Р. Зємби [805], Р. Кузняра [711–713], А. Мадери [717], колективних студіюваннях [754], ін. Обґрунтовуючи прагнення Польщі долучитися до провідних структур євроатлантичного співтовариства, дослідники, зазвичай, апелюють до історичного минулого держави, трагічні сторінки якого фактично не залишили для сьогоденної РП іншої альтернативи, ніж вступ до НАТО та ЄС, адже в іншому випадку вона приречена на продовження розвитку в сфері російської домінації. Задля кращого розуміння зазначених та багатьох інших аспектів зовнішньої політики Польщі до наукового аналізу нами були залучені фундаментальні дослідження історії сучасної нам РП за авторством А. Дудека [665–666], Й. Карпінського [698], М. Тимовського, Я. Кеневича, Е. Хольцера [581], ін. Осібно згадаємо колективне студіювання «Польща – нарис історії» (за ред. В. Менджецького, Є. Брацисевича) [532] – підготовлене з ініціативи Інституту національної пам’яті та адресоване широкій аудиторії українських читачів, воно не має аналогів в Україні (маємо на увазі відсутність нарису історії України, адресованого українськими істориками польському споживачеві наукової продукції), а тому є унікальним у своєму роді. Суттєво розширює уявлення про сьогоденну РП й дослідження Г. Дильонгової [402] та ін.

Окремо відзначимо колективну монографію З. Новаковського, І. Протасавіцького, Я. Райхеля, Х. Шафрана [736], у якій зовнішня та безпекова політика РП упродовж 1989–2012 рр. проаналізована крізь призму прем’єрського чинника. Як відомо, згідно з польським законодавством, реалізація зовнішньої політики держави є прерогативою прем’єр-міністра РП, і хоча де-факто значний вплив на неї здійснює президент, ротації у вищих ешелонах виконавчої влади й призначення на посаду нового очільника уряду та наступне його врядування значно впливає на зміст та спрямованість

зовнішньополітичного дискурсу офіційної Варшави. Відтак аналіз вибору Польщею пріоритетних напрямів зовнішньої політики, розбудови взаємин із сусідніми та іншими державами, вступу до міжнародних організацій, набуття членства в НАТО та ЄС тощо крізь призму особистісного чинника глави Ради Міністрів дозволяє побачити, здавалося б, давно зрозумілі речі в часто несподіваних інтерпретаціях. Що ж стосується ролі в зовнішній політиці РП президента А. Кваснєвського, його успіхи та здобутки висвітлено у дослідженні І. Біла [639].

Значна частина польських фахівців у сфері міжнародних відносин та зовнішньої політики, керуючись практичною значущістю та стійким інтересом співвітчизників, починаючи з кінця XX ст. і досі працюють над дослідженням взаємин Польщі з НАТО та ЄС. Так, перші розвідки, в яких піднімаються питання інтеграції РП під «парасольку» НАТО, польськими авторами були опубліковані в другій половині 1990-х рр. Та, що прикметно, всупереч чималим на той час успіхам офіційної Варшави, йдеться здебільшого про публіцистику [629; 631; 685; 688; 695; 792]. І лише монографія В. Малендовського «Польська політика безпеки. Умови, стратегії, напрямки, дії» [720] привертає увагу дійсно ґрунтовним аналізом тогочасних стосунків Польщі з Організацією Північноатлантичного договору. Зі вступом Польщі до Альянсу й наступним утвердженням в якості далеко не останнього його учасника, спроможного значно впливати на спрямованість розвитку спільноти, доробок за тематикою, природно, поповнився великою кількістю якісних наукових праць. Так, упродовж 2000–2010-х рр. світ побачили тематичні студії Р. Якимовича «Членство Польщі в НАТО як чинник політичної та військової безпеки» [689], С. Козєя «Перша декада функціонування у безпекових структурах НАТО і ЄС – стратегічний досвід Польщі» [706], Р. Кузняра «Політика безпеки в польській зовнішній політиці» [712] та ін., предметного аналізу в яких зазнали передумови євроатлантичної інтеграції Польщі, реалізація програм внутрішньодержавної розбудови, в тому числі модернізації Збройних Сил РП, покликаної

гарантувати досягнення стандартів Альянсу, а також аспекти участі держави в реалізації політики НАТО, зокрема, в рамках військових навчань та миротворчості тощо. Принагідно відзначимо, що вказаним, а також багатьом іншим працям та публікаціям польських науковців [762], ін., притаманним є обґрунтування вибору офіційною Варшавою інтеграції до НАТО одним із ключових зовнішньополітичних орієнтирів не інакше як пошуком гарантій безпеки у постбіполярному світі, при безпосередньому сусідстві з Російською Федерацією, єдино можливих лише під «парасолькою» союзників.

Аспекти інтеграції Польщі до Європейського Союзу, з огляду на значно більшу масштабність та тривалість процесу підготовки, а пізніше – набуття обов'язків членства, позначеного поверненням польського народу до європейської цивілізації, з якої силою історичних обставин він на тривалий час був «вирваний», предметом наукового аналізу ставали в рази частіше, ніж це мало місце в попередньому випадку. Так, у доробку польських авторів маємо низку ґрунтовних студіювань започаткування та генезису співпраці Польщі з Європейським Союзом, діяльності самітів, на яких «вершилися» євроінтеграційні перспективи РП, позиції щодо останніх «великих держав» Західної Європи та США, а також якості й темпів внутрішніх трансформацій, покликаних забезпечити країні виконання вимог спільноти (так званих «копенгагенських критеріїв»), політики офіційної Варшави щодо зміцнення прихильності польських громадян відносно членства РП у ЄС тощо. Серед десятків праць за тематикою, що їх проаналізувала авторка дисертаційного дослідження, найбільш вартісними, на наш погляд, є публікації Р. Вілли [796–797], А. та З. Доліви-Клєпацьких [661–662], А. Домагли [663], Р. Зємби [809], В. Орльовського [739], Р. Сухоцької [775], А. Харасімовича [683], Я. Хеллера [684], колективні студії під редакцією Л. Колярської-Бобінської [751], Е. Галізяка [752], ін. Окремо згадаємо студії М. Залєска [804], Я. Кравчука [707], А. Куркевича [710], А. Новак-Фара [733] та ін., присвячені нормативно-правовому та інституційному забезпеченню європейської

інтеграції Польщі, в тому числі адаптації внутрішнього законодавства до загальносоюзного, започаткування низки спеціальних урядових інститутів, відповідальних за просування РП шляхом інтеграції в ЄС, а також висвітленню процесу адаптації окремих сфер державної розбудови до союзних вимог, з'ясуванню балансу вигод та втрат від вступу до Європейської Унії тощо. Аспектам участі Польщі в переговорах про вступ до ЄС приурочена колективна праця за загальною редакцією А. Бєгая [731], внутрішній та зовнішній політиці РП упродовж визначеного періоду інтеграції до спільноти – студіювання за редакцією Г. Мусєйчака [753]. В опублікованій у 2006 р. за загальною редакцією Й. Фішера колективній праці «Інтеграційна політика Польщі після вступу до Європейського Союзу» [755] присутній дискурс у політичні кроки РП по приєднанню до Спільноти. Більшій обізнаності в сутності Європейської Унії, механізмі її функціонування та поповнення новими державами-членами, а також вироблення та реалізації союзної політики суттєво посприяли публікації Р. Зємби [808], Б. Подсядло [750], Й. Фішера [674] та ін. У своїй сукупності ці та низка інших, проаналізованих нами, досліджень польських учених закладають цілком достатнє для комплексного розуміння європейської інтеграції Польщі історіографічне підґрунтя.

Працюючи над вивченням аспектів інтеграції РП в євроатлантичний простір, польські науковці рідко обходять увагою питання про роль у цьому процесі американського чинника, і якщо узалежненість вступу держави до Організації Північноатлантичного договору позицією США, здавалося б, ні в кого не викликає сумніву, то вплив офіційного Вашингтона на набуття Польщею членства в Європейському Союзі видається не настільки очевидним, проте, – і на цьому наполягають Д. Загродзька [803], Р. Зємба [806], П. Пацула [742], П. Турчинський [788], – він також мав місце. Окрім того, позитивні наслідки для Польщі мало лобіювання її інтересів так званою «американською полонією» – польською діаспорою у Сполучених Штатах Америки, авторитет якої у вищих ешелонах влади є беззаперечним. На

цьому, зокрема, наголошується у розвідці В. Пасонь «Полонія та поляки у світі» [743].

На продовження згадаємо монографію Б. Кошеля «Веймарський трикутник. Розвиток – діяльність – перспективи» [705], інші його наукові дослідження [704], предметом безпосередньої зацікавленості в яких стали взаємини Польщі з провідними державами Європейського Союзу, а також союзниками по Веймарському трикутнику – Німеччиною та Францією. З огляду на відсутність подібного студіювання в українській та російській історіографії, значимість її опублікування навряд чи може бути перебільшена.

Виходячи з того, що зовнішньою політикою РП сучасного нам періоду суттєво «рухає» концепція Гедройця – Мєрошевського, до наукового аналізу було залучено тематичні праці П. Вайнгертнера [791], М. Копровського [702], М. Фігури [673], ін., в яких відповідного обґрунтування зазнало концептуальне її підґрунтя, а також публікації В. Балюка [293], Т. Іванського [425], М. Машкевича [486], Б. Чихоцького [604], в яких наголошується на доцільності перегляду офіційною Варшавою концепції взаємин із сусідами на східному кордоні. Переконані у виправданості послуговування Польщею парадигмою Є. Гедройця в перші роки по здобуттю справжньої незалежності, на сьогодні, впевнені науковці, вона вичерпала себе, а тому потребує кардинального переосмислення. Окремо відзначимо публікації Б. Осадчука [514–515], відомого українського емігранта, соратника та палкого прихильника Є. Гедройця, крізь призму авторських інтерпретацій якого парадигма фундатора паризької «Культури» набуває нового звучання.

Значну увагу в дослідженні приділено аналізу науковцями політики офіційної Варшави щодо сусідів на східному кордоні – України, Литовської Республіки та Республіки Білорусь, відомих під спільною назвою ULB, а також Російської Федерації, від позиції якої щодо влаштування Європи та світу значно залежить зовнішньополітичний дискурс III Речі Посполитої. Аналогічно ситуації в українській історіографії, найкраще пропрацьованою

польськими авторами є політика Польщі щодо України та взаємин між нашими двома державами у політичній, торговельно-економічній, соціокультурній, військовій, інших сферах. Зважаючи на хронологію опублікування розвідок за тематикою, маємо підстави констатувати активізацію дослідницького інтересу у зв'язку з виходом польсько-українських взаємин на рівень стратегічного партнерства (др. пол. 1990-х рр.), а особливо – інтеграцією РП до НАТО та Європейського Союзу, і розгортанням в Україні подій Помаранчевої революції (др. пол. 2000-х рр.). Так, предметом безпосередньої зацікавленості означені питання стали в працях Б. Бердиховської [299], Я. Драуса [409], А. Мешки [726], Е. Орльоф [738], Л. Осінської [741], Б. Сурмач [778], Т. Тупальського [787], К. Федоровича [672], та ін. [701; 728], ін. Аналізуючи політику Польщі щодо нашої держави та стосунки між ними, дослідники висвітлюють їх підпорядкованими інтеграції РП у європейсько-атлантичний простір, а також з урахуванням російського чинника. Окрім того, прикметною рисою сформованого доробку є акцентування на важливості для України адвокатування Польщею її інтересів на рівні Європейського Союзу, провідних столиць Західної Європи та Вашингтона. Переконані у важливості для України стратегічного партнерства з Польщею, додаткові підстави для подібних роздумів польські вчені отримали у 2004 р., відомому розгортанням у нашій державі Помаранчевої революції та активній присутності у мирному її врегулюванні польських високопосадовців на чолі з А. Кваснєвським. Як це слідує з публікацій Я. Драуса [409], К. Федоровича [671], К. Чорнік [657] та ін., поляки не сумніваються: якби не особиста присутність на Майдані Незалежності та за столом переговорів між владою та опозицією президента РП, Україні не вдалося б уникнути кровопролиття. Не заперечують вони і того, що заангажованість офіційної Варшави в Україні своєю передумовою має не інакше як спроможність останньої гальмувати рецидиви імперських претензій Кремля, гарантуючи у такий спосіб безпеку Польської держави [740, с. 13]. У цілому ж, польські автори переконані: по-перше, незалежна

Україна має вкрай важливе значення для національної безпеки РП, по-друге, розширення на Схід НАТО та ЄС значно вплинуло на динаміку польсько-українських стосунків, по-третє, стратегічний характер партнерства між двома державами суттєво підпорядкований загальноєвропейським та регіональним процесам.

Масивом публікацій у доробку польських авторів представлені аспекти політики ІІІ Речі Посполитої щодо двох інших держав-сусідів на східному польському кордоні – Литви та Білорусі, у попередній період спільної історії об'єднаних разом із нею під владою Ягеллонів у Речі Посполитій – найбільшій у той час державі Європи. І хоча численність розвідок за тематикою є в рази меншою, ніж у випадку з нашою державою, місце Вільнюса та Мінська в зовнішній політиці офіційної Варшави завдяки зверненню до них є цілком зрозумілим. Так, згідно з М. Бєровіц [638], Я. Відацькі [794], Я. Комаром [699–700], К. Сидоркевичем [768–769], К. Щепаніком [781] та ін., від здобуття Литовською Республікою справжньої незалежності і надалі офіційна Варшава все більше утверджувалася в якості промоутера її інтересів на Заході, що з часом перетворилося на магістральну складову стратегічного партнерства між двома державами. Не без підтримки офіційної Варшави, переконані польські автори, Литва набула членства в НАТО та ЄС. Та, попри тотожність зовнішньополітичних пріоритетів, у тому числі в аспекті спільної присутності у врегулюванні революційних подій 2004 р. в Україні, започаткування проектів енергетичного унезалежнення від Російської Федерації тощо, з початку XXI ст. взаємини між двома державами почали випробовуватися на міцність невирішеними проблемами польської меншини у Литві, що позначилося на них наростанням напруження та взаємного невдоволення. У цьому контексті цікавість викликає монографія А. Бобрика [640], присвячена діяльності у Литві польських політичних товариств, а вона, як відомо, для взаємин між двома народами мала не завжди позитивні наслідки. Що ж до стосунків Польщі з Білоруссю, то, проаналізувавши наукові праці С. Дембскі [660], Р. Чахора [653, 655], Р.

Якимовича [690], ін., було з'ясовано, що, попри зусилля президента А. Кваснєвського, взаємини Польщі з Білоруссю упродовж аналізованого періоду так і не стали дійсно добросусідськими. Так, у той час як Польща поглиблювала взаємини з НАТО та ЄС, очолювана президентом А. Лукашенком Республіка Білорусь все більше потрапляла в залежність від Кремля, що автоматично виключало можливість «наближення» її до Європи. У підсумку взаємини між двома державами виявилися позначеними збільшенням дистанції та взаємною втратою зацікавленості у продовженні співпраці.

Політика Польщі щодо Російської Федерації, взаємини між двома державами впродовж двох останніх десятиліть комплексного аналізу зазнали в студіюваннях Р. Зємби [807], К. Мочнік [724], К. Федоровича [671], Р. Чахора [654], Р. Якімовича [691], колективній монографії Г. Цімека, М. Франца, К. Шидивар-Грабовської [651] та ін. Водночас у працях А. Бжезецького [643], А. Магдзяк-Мішевської [718], К. Пелчинської-Наленч [745], Г. Радомського [761] та ін., предметом дослідницького пошуку стали лише окремі аспекти стосунків по лінії Варшава – Москва. Неоднакові за тематичною спрямованістю, фактологічною насиченістю та ґрунтовністю висновків, усі вони, разом з тим, відомі висвітленням зовнішньої політики РП крізь призму деякої підпорядкованості офіційної Варшави позиції Кремля. Так, приміром, не заперечуючи того факту, що орієнтація Польщі на ЄС й наступний вступ до нього були зумовлені цивілізаційним вибором польського народу, а заразом прагненням кращого життя, високих соціальних стандартів, розвиненої економіки та демократичних цінностей, науковці, разом з тим, схильні бачити в них «втечу зі Сходу», значно спричинену прагненням дистанціюватися від Росії та назавжди позбутися загрози бути повторно включеною у сферу геополітичної її домінації. У безпосередньому зв'язку з якістю взаємин Польщі з Російською Федерацією польські історики схильні розглядати також політику РП щодо України, Литви та Білорусі. Так, приміром, Р. Чахор вихід польсько-українських

взаємин на рівень стратегічного партнерства пов’язує з протестом Росії проти розширення на Схід кордонів НАТО [654, с. 118], відповідно, С. Бєлєнь заангажованість офіційної Варшави у подіях Помаранчевої революції обґрунтовує її прагненням не допустити реінтеграції пострадянського простору під контролем Росії [622, с. 28].

Політика Польщі щодо держав-сусідів із регіону ЦСЄ зазнала висвітлення у дослідженнях М. Ласоня [715], А. Мадери [717], Л. Мажевського [723] та ін. Виходячи з факту колишньої їх приналежності до соціалістичного табору та переорієнтації наприкінці 1980 – на початку 1990-х рр. на вступ до НАТО та ЄС, інші європейські інститути, стосунки сторін автори аналізують у контексті геополітичних трансформацій у Європі, в тому числі характерних зменшенням присутності в регіоні російського чинника. У цих, а також деяких інших працях, присвячених взаєминам Польщі з сусідніми державами у рамках Вишеградської групи [647; 790; 678; 716; 764; 782], автори наголошують на регіональному лідерстві РП.

Масив проаналізованих наукових публікацій присвячений транскордонному співробітництву Польщі з сусідніми державами, участі в розбудові єврорегіонів. Як засвідчило звернення до наукових праць Г. Горзелака [677], М. Грети [679], Р. Радека [760], К. Юсковяка [694] та ін., транскордонну співпрацю Польської держави науковці схильні висвітлювати в контексті процесів європейської інтеграції. Аналізуючи різноманітні інституційні форми транскордонного співробітництва, найефективнішою з них фахівці називають діяльність єврорегіонів та приділяють їх функціонуванню найбільшу увагу. Власне, діяльності єврорегіонів присвячене фундаментальне дослідження Статистичного управління у Вроцлаві, опубліковане в 2007 р. за редакцією М. Чекай [669]. Окрім звернення до, так би мовити, «фундаментальних» аспектів проблеми, серед яких – сутність транскордонної взаємодії, її цілі та юридичні підстави здійснення, а також короткого огляду єврорегіонів, що функціонують у сусідніх із Польщею державах, значну увагу у праці «Єврорегіони на

кордонах Польщі. 2007» приділено діяльності єврорегіонів на північному, південному, західному та східному кордонах РП. Важливо, що, окрім теоретичного матеріалу, публікація насичена великою кількістю конкретних фактологічних даних, поданих у вигляді таблиць, діаграм та картосхем, які можуть бути використані у процесі подальшої роботі над проблемою. Діяльність єврорегіонів у Європейському Союзі, в тому числі за участі РП, проаналізована у праці варшавських науковців за редакцією Г. Гожелака, Є. Бахтлера, М. Каспжука [801]. По-різному оцінюючи здобутки єврорегіонів, що функціонують за участі Польщі, дослідники, разом з тим, переконані, що потенціал прикордонних регіонів держав-сусідів, залучених до їх розбудови, використовується далеко не повністю.

Аналогічно українській та польській історіографії, подібним чином диференційовано здобутки також і російської наукової думки. Щоправда, враховуючи реалії сьогоденної політики Кремля, а також спричинену ними заідеологізованість історичної науки, заради максимальної об’єктивності дослідження зовнішньої політики Польщі визначеного періоду до комплексу літератури нами було залучено далеко не весь перелік доступних студіювань за тематикою, а лише ті з них, що спроможні витримати критику на предмет адекватності оцінки історичної дійсності. Згідно з визначеною структурою, російська історіографія теми представлена, перш за все, науковими працями, що закладають теоретичне підґрунтя дослідження зовнішньої політики Польщі 1995–2005 рр., серед яких – роботи О. Богомолова [304], К. Воронова [366], С. Глінкіної [379], І. Іванова [423], І. Кобринської [442], І. Орлика [379], В. Позднякова, С. Ганжі [527], ін. Зосереджуючись на аналізі геополітичної ситуації, що на межі ХХ – ХХІ ст. мала місце у світі та Європі, зокрема центрально-східній її частині, а також політики Росії щодо провідних держав світового співтовариства, взаємин із НАТО, ЄС, іншими міжнародними організаціями, науковці, таким чином, реконструювали ситуацію, в якій офіційна Варшава розбудовувала зовнішню політику. Та, що прикметно, переконані в глобальній домінації Кремля, розвиток світу,

окремих його частин/регіонів/держав російські автори вважають обумовленим його політичним курсом.

Місію закладення під дисертаційне дослідження потужного теоретико-методологічного підґрунтя виконують фундаментальні наукові дослідження, пріоритетне місце серед яких займають напрацювання наукових установ Російської академії наук. Так, у колективних монографіях Інституту Європи «Европа: вчера, сегодня, завтра» (под ред. М. Шмельова) [411], «Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития» (под. ред. Ю. Борко, О. Буторіної) [412] ґрунтовного висвітлення зазнали проблеми набуття колишніми кремлівськими сателітами із регіону ЦСЄ суб'єктності на рівні світового співтовариства, в тому числі шляхом переорієнтації зовнішньополітичних пріоритетів на користь Заходу, від того часу знаних поглибленням співпраці з Організацією Північноатлантичного договору та Європейським Союзом, крізь призму трансформацій європейського геополітичного простору, спричинених ліквідацією СРСР та крахом двополюсної системи світовлаштування. Не обійшли своєю увагою дослідники також іншої сторони процесу, пов'язаної зі змінами, що їх переживали НАТО та ЄС у зв'язку з підготовкою до «східного розширення». Певну цінність при написанні роботи становили монографічні видання Інституту міжнародних економічних та політичних досліджень РАН «Страны Центральной и Восточной Европы на пути в Европейский Союз» (під ред. Н. Кулікової) [564], «Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века» (під ред. С. Глінкіної) [599] та ін. Опубліковані з нагоди першого десятиліття по розпаду системи соціалістичного табору, вони виявилися своєрідною квінтесенцією наукового осмислення політичних, економічних, соціальних, а також міжнародних проблем розвитку Центрально-Східної Європи протягом більше як п'ятдесяти останніх років. Виходячи з хронологічних рамок предмета нашої зацікавленості, головну увагу було звернено на окремі розділи студій. І, нарешті, згадаємо колективні праці, опубліковані в двадцяту річницю «вивільнення» держав регіону ЦСЄ з

«тісних обіймів» кремлівського керівництва. Це, зокрема, монографія «Россия и Центрально-Восточная Европа: взаимоотношения в XXI веке» [546], у 2012 р. опублікована науковцями Інституту економіки РАН. На відміну від більшості аналогічних праць за тематикою, ґрунтовного аналізу в ній зазнав розвиток не стільки політичної, скільки економічної складової взаємин Росії з державами Центрально-Східної Європи, в тому числі з Польщею, в період їхньої підготовки до вступу в Європейський Союз. Послуговуючись офіційною статистикою, а також на основі власних розрахунків, автори спробували спрогнозувати наслідки для Росії вступу сусідів на східному кордоні до ЄС, і, що прикметно, попри очікуване зменшення енергетичної присутності Росії у Європі та Польщі, зокрема, знайшли їх скоріше позитивними. У 2012 р. з друку вийшла колективна праця «Революции и реформы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы: 20 лет спустя» (за ред. К. Нікіфорова) [538], підготовлена вченими з Інституту слов'янознавства РАН у співпраці з зарубіжними колегами. І хоча аспекти зовнішньої політики Польщі у ній зазнали лише контекстного аналізу, широке коло проблем, на осмисленні яких зосередилися автори, значно посприяло розширенню уявлення про процеси, притаманні розвитку Центральної Європи наприкінці XX – на початку XXI ст.

Привертає увагу монографічне видання «Польша в XX веке. Очерки политической истории» [530], створене академічним Інститутом слов'янознавства (провідним науковим осередком вивченням проблем розвитку Центрально-Східної Європи, Польщі в тому числі) у співпраці з істориками провідних вузів РФ. Написана на основі найновішої російської та зарубіжної літератури, матеріалів архівів Росії та Польщі, ця праця висвітлює політичний розвиток Польської республіки впродовж кінця XIX – початку XXI ст., у тому числі – становлення та розвиток партійної системи, боротьбу політичних сил за державну незалежність, діяльність опозиційної до комуністичного режиму «Солідарності» тощо, і в цьому сегменті наукових студій, з огляду на масштаб проведеної пошукової роботи та скрупульозність

аналізу, вона, безсумнівно, перевершує студіювання попередників. Що ж до нашого дослідження, то під час його підготовки дисертантка безпосередньо послуговувалася лише двома нарисами, один з яких стосується розвитку політичної ситуації в Польщі в 1990-х рр. – на початку XXI ст., інший – геополітичних пріоритетів держави (в площині взаємин із Росією, Європейським Союзом та НАТО, а також сусідніми державами на рівні регіонів) [530, с. 856–924].

Помітне місце в російській історичній науці займають студії, присвячені співпраці офіційної Варшави з НАТО та ЄС: початково в аспекті налагодження й поглиблення взаємин, згодом – вступу Польщі до них та зміцнення її в якості держави-члена. Аналізуючи інтеграційні успіхи РП, російські історики, серед яких – О. Кольцова [448], Д. Скворцова [559], Л. Шишеліна [620] та ін., зазвичай виходили з того, що переорієнтація офіційної Варшави на Захід була не інакше ніж «втечею зі Сходу», спричиненою прагненням дистанціюватися від політики Кремля. Відповідно формування навколо Польщі «паска дружніх держав», покликане гарантувати їй лідерство в регіоні ЦСЄ, осмислювалося безпосередньо у зв'язку з виведенням останнього зі сфери впливу офіційної Москви. Поділяючи невигідність такого розвитку подій для Росії, О. Майорова [478], А. Мошес [502], Д. Сергеєв [555] та ін., разом з тим, вважають його позбавленим альтернативи, а тому цілком прогнозованим. Так, прагнення Польщі до вступу в НАТО науковці пов'язують з історичним минулим держави, забарвленим трагічним досвідом її розчленування Німеччиною та СРСР і спричиненою цим фактом необхідністю вже в сучасних умовах віднайти реальні гарантії безпеки, в постбіполярному світі фактично ототожнені з «парасолькою» Альянсу. Інтеграція Польщі до ЄС у той же час, осмислюється ними у зв'язку з прагненням польського народу повернутися до європейської цивілізації, з контексту розвитку якої силою історичних обставин на тривалий період часу він був вилучений, а заразом посиленням геополітичного впливу, економічного зростання, соціального благополуччя,

добробуту тощо. Подібні роздуми, зокрема, віднаходимо в дослідженні Д. Буданової [336], характерному чи не найбільш комплексним у російській історіографії осмисленням взаємин Польщі з НАТО та ЄС. Відшукавши «паростки» сьогоденної зовнішньої політики Польщі в парадигмі опозиційних сил 1980-х рр., авторка проаналізувала передумови європейсько-атлантичної інтеграції Польщі, висвітлила генезис співпраці сторін до набуття РП членства в союзних інститутах та вже після того, а також з'ясувала наслідки, що ними на взаєминах між Москвою та Варшавою позначився вступ Польщі до НАТО та ЄС.

Досліджуючи зовнішню політику ІІІ Речі Посполитої, російські автори значної уваги надають концептуальному її підґрунтю. І, що прикметно, масив таких тематичних розвідок хоча й поступається напрацюванням польських авторів, але суттєво переважає здобутки українських істориків. Представлена науковими статтями В. Гончарова [383], В. Гулевича [389], М. Кучинської [471], А. Мальгіна [482] та ін., у 2003 р. історіографія проблеми поповнилася дисертаційним дослідженням Ф. Рибина [550], а у 2008 р. – дисертаційною роботою А. Беспалова [300], щоправда, центрованим здебільшого навколо парадигми взаємин Польщі з сусідами на Сході. Слідуючи сформованій традиції стосунки офіційної Варшави з регіоном Україна – Литва – Білорусь (УЛБ) осмислювати крізь призму ідей Гедройця – Мєрошевського, прикладами успішної їх реалізації А. Мальгін, приміром, вважає сприяння Україні в розбудові взаємин з Європейським Союзом, підтримку нашої держави в період міжнародної її ізоляції (часів перебування при владі президента Л. Кучми), присутність у врегулюванні революційних подій (2004 р.) та ін. У підсумку, Республіка Польща не лише утвердилася в якості головного стратегічного партнера України, але й суттєво зміцнила свою вагу в Євроспільноті (ще навіть не будучи її членом). Що ж до України, то, рухаючись шляхом інтеграції до НАТО та ЄС, вона, безсумнівно, потребує польського сприяння, і офіційна Варшава їй у цьому не відмовляє, щоправда, одразу по набуттю союзного членства, – переконаний А. Беспалов [300], –

необхідність польської підтримки для нашої держави відпаде, адже контакти будуть здійснюватися напряму, без будь-якого посередництва.

Подібно пропрацьованості українськими вченими українсько-польських взаємин, у російській історіографії проблеми ґрунтовно представленими є російсько-польські відносини. Окрім традиційних питань, серед яких – концептуальне підґрунтя взаємин, передумови їхнього становлення та генезису в новітній системі геополітичних координат, ключові тенденції, характерні їхньому розвитку, значну увагу російські автори приділили обґрунтуванню наслідків, що їх для Російської Федерації мав вступ Республіки Польща спочатку до НАТО, а потім і до ЄС. І, що прикметно, якщо набуття Польщею членства в Організації Північноатлантичного договору оцінювалося ними, зазвичай, негативно, то зміщення на Схід кордонів Євроспільноти викликало зворотну реакцію: безпосереднє сусідство з ЄС, – переконані І. Андреєв [283], Г. Чернова [603] та ін., – не лише відкривало для Росії доступ до союзного ринку, але й надавало додаткові можливості для зміцнення кремлівської присутності в політиці спільноти. Подібні позитивні наслідки для Російської Федерації, йдеться у праці відомої дослідниці Л. Шевцової [614], матиме також наближення до ЄС України. Такого роду міркування, як розуміємо, суттєво дисонують з позицією офіційної Москви та не поділяються нею. Свідченням цього, зокрема, є конфлікт на Сході України, присутність Російської Федерації у роздмухуванні якого суттєво погіршує перспективи європейської інтеграції нашої держави, а це, своєю чергою, «грає на руку» Кремлю.

Генезису політики Польщі щодо Росії, а також взаємин між ними, зауважимо, свої праці присвятили чимало російських авторів. Перш за все, згадаємо напрацювання відомого полоніста М. Бухаріна [341–345]. Одноосібно та у співавторстві впродовж більш як десятилітнього періоду (а саме стільки, з огляду на хронологію опублікування розвідок, учений безпосередньо працював над дослідженням взаємин між двома державами) ним була підготовлена велика кількість ґрунтовних тематичних праць.

Аналогічно більшості російських авторів, східну політику Польщі, головним чином щодо нашої держави, в тому числі в аспекті сприяння їй у розбудові взаємин з НАТО та ЄС, М. Бухарін пояснював виключно антиросійською спрямованістю політики офіційної Варшави, її прагненням назавжди вивести українського союзника зі сфери кремлівського впливу. Та якщо до набуття Польщею членства в НАТО та Європейському Союзі подібні настрої якоюсь мірою маскувалися, то з часом така необхідність елементарно зникла, – переконаний учений [341].

Зануренням у проблеми взаємин між Польщею та Росією привертають увагу також деякі інші праці. Так, у розвідці О. Богомолова [304] віднаходимо роздуми щодо стосунків між двома державами в період ліквідації соціалістичного табору та взаємного пошуку Варшавою і Москвою нової моделі співпраці, налагодження контактів у якісно нових умовах світовлаштування, у дослідженні Д. Буневича [337] – аналіз генезису міждержавних відносин упродовж 1990-х рр., у наукових працях В. Волкова [364], С. Глінкіної [379], А. Мальгіна [482], І. Орлика [513], Д. Офіцерова-Бєльського [516] – осмислення взаємин сторін у 2000-х рр. Зосереджуючись на доволі розлогому спектрі проблем міждержавної взаємодії, дослідники, як правило, значну увагу приділяють вивченню впливу на неї зовнішньополітичної кон'юнктури, та якщо міжнародна суб'єктність Російської Федерації у них не викликає сумніву, то самостійність Польщі та її непідпорядкованість впливовим державам Заходу сприймається вкрай скептично. Прихильні ідеї геополітичної домінації Росії, Республіку Польща вони схильні трактувати оплотом американської присутності в Європі, до того ж не цілком вільну від позиції провідних держав Західної Європи, відтак стосунки по лінії Варшава – Москва осмислюються ними значно ширше, ніж звичайні білатеральні. Кращому розумінню міжнародних взаємин, місця у світовому співтоваристві Російської Федерації, її політики щодо РП, тощо, значно сприяє колективна розвідка під спільною редакцією С. Ланцова, В. Ачкасова [491].

Що ж стосується політики Польщі у субрегіоні Центрально-Східної Європи, взаємин із сусідніми державами в рамках Вишеградської четвірки, найбільшу зацікавленість в авторки дисертаційної праці викликала колективна монографія науковців Інституту Європи РАН «Вышеградская Европа: откуда и куда? Два десятилетия по пути реформ в Венгрии, Польше, Словакии и Чехии» [367], виконана в рамках масштабного дослідницького проекту «Старый свет – новые времена». Виходячи з того, що проблеми функціонування Вишеградської Європи у російських учених викликають не надто жвавий інтерес, поява цієї праці видається тим більше знаковою. Хронологічно охопивши майже двадцятирічний період функціонування V-4, автори монографії головну увагу звернули на політичні та соціально-економічні аспекти її розвитку, співпрацю держав-членів на шляху інтеграції в Європейський Союз, а пізніше – на вступ до нього. І, що важливо, політика Польщі, аналогічно іншим учасникам Вишеграду, проаналізована ними осібно від низки інших, суміжних, сюжетів. Окремі аспекти співпраці Польщі з іншими державами Вишеграду порушуються також у студіях Ю. Новопашина [510], О. Хотькової [597], Л. Шишеліної [619], Г. Ярового [628] та ін. Дослідників зазвичай цікавлять питання започаткування Вишеграду та його генезису в контексті трансформаційних процесів у Європі, вироблення спільної лінії поведінки у взаєминах із НАТО та ЄС, взаємного лобіювання спільних інтересів тощо.

Регіональне, транскордонне співробітництво Польщі у працях російських авторів представлене нечисленним масивом студіювань теоретико-концептуальних його засад, головним чином регіональної політики Європейського Союзу, форм та напрямів співпраці прикордонних регіонів сусідніх держав, механізму узгодження дій та їх спрямованості. Такими, зокрема, є праці К. Верхоланцевої [353], А. Кузнєцова [461], О. Плотнікової [525–526] та ін., що привертають увагу спробами ґрунтовного осмислення проблем регіоналізму напередодні розширення ЄС та незадовго до того. Що ж стосується участі Польщі у функціонуванні єврорегіонів, то,

як було з'ясовано, російськими авторами на відповідному рівні пропрацьованими є лише ті з них, що діють за участю Російської Федерації, а таких, як відомо, є два – «Нєман» та «Балтика». В той же час діяльність інших єврорегіонів, позначених участю Польської держави, але без присутності у них Російської Федерації, цікавить їх у рази менше, а відтак зазнає висвітлення здебільшого на рівні не наукових студій, а публіцистичних розвідок.

Дослідженням зовнішньої політики Польщі, її взаємин з іншими державами та міжнародними організаціями в контексті трансформації європейського геополітичного простору чимало займалися також інші зарубіжні науковці. Так, певне місце в історіографії теми займають напрацювання білоруських та литовських авторів. Зважаючи на безпосереднє сусідство з РП та деяку спільність спричинених цим фактом проблем, значне місце в доробку білоруських та литовських науковців займають студії європейської та євроатлантичної інтеграції, білорусько-польських та литовсько-польських взаємин, стосунків із Російською Федерацією, регіональної взаємодії, співпраці в рамках єврорегіонів тощо. Так, нашу увагу привернули наукові публікації литовських авторів С. Греся [386], І. Дорняка [405–407], в яких аналізуються аспекти двосторонніх взаємин між Білоруссю та Польщею, розвідки А. Русаковича [548–549] про політику НАТО і ЄС щодо Білорусі крізь призму участі в її реалізації польського чинника, статті В. Снапковського [560], В. Шадурського [612] та ін., у контексті аналізу широкого спектру проблем певною мірою характерні висвітленням аспектів зовнішньої політики РП упродовж 1995–2005 рр., а також їх литовських колег А. Бумблаускаса [648], А. Палєцкіса [519] та ін., яким притаманно звернення до проблем спільної історичної минувшини Литви та Польщі, сьогоденних взаємин між ними.

З-поміж авторитетних у США та далеко за їх межами фахівців у сфері міжнародних відносин увагу привертає перш за все З. Бжезінський, всесвітньовідомий політолог, соціолог, радник з питань національної безпеки

президента Д. Картера [301–303], наукові дискурси якого незмінно торкаються ситуації у Європі та на пострадянському просторі. У добре відомій праці «Велика шахівниця: американська першість та її стратегічні імперативи» та низці інших досліджень З. Бжезінський послідовно відстоює думку про те, що зміни, спричинені розпадом соціалістичного табору та ліквідацією СРСР, є надзвичайно вигідними для Польщі, адже відкривають перед нею колосальні можливості для зміцнення геополітичної ваги й утвердження в якості лідера Центрально-Східної Європи: з наближенням України до Європи Російська Федерація все більше дистанціюватиметься від європейської політики, водночас охоплена інтеграційними процесами на Європейському континенті Німеччина все більше «поглинатиметься» ЄС, відповідно, порожнечу, що утвориться внаслідок означених процесів у цій частині світу, «приречена» заповнити РП. Прихильний до зміцнення геополітичної ваги Польської держави, сприятливі для цього перспективи З. Бжезінський убачав в активізації роботи Веймарського трикутника, до участі в якому, принагідно зауважимо, він вважав за доцільне долучити також і Україну. Звичайно ж, неможливо не згадати зауваження про те, що «без України Росія перестає бути євразійською імперією», яке дуже влучно, на наш погляд, розкриває заангажованість у нашій державі великих сусідів – Росії та Польщі, однаковою мірою зацікавлених у зміцненні своєї геополітичної ваги.

Про прагнення Польської держави до інтеграції в політичні, економічні та безпекові структури Заходу, утвердження в якості лідера Центрально-Східної Європи йдеться у студіях С. Буранта [338; 649], Ш. Гарнетта [372; 676], Х. Тіммермана [568–569], ін. Прихильні до прагнення офіційної Варшави обійняти позицію регіонального лідера, вони значну увагу приділяють взаєминам Польщі з Україною та погоджуються з тим, що незалежна Україна має колосальне значення для загальноєвропейської, регіональної та власне польської безпеки. Прагненням офіційної Варшави максимально убезпечити східний кордон РП у роботі спеціаліста-аналітика

держдепартаменту США С. Буранта, приміром, пояснено вихід польсько-українських взаємин на рівень стратегічного партнерства. Водночас політика максимального сприяння, що її по відношенню до євроінтеграційних устремлінь України реалізує польська влада, на переконання С. Буранта, зумовлена не інакше як поширеними на території РП антиросійськими настроями. У дослідженні Ш. Гарнетта [676], співробітника Фонду Карнегі, Україна названа наріжним каменем в арці європейської безпеки, і від того, наскільки стабільною вона виявиться, значно залежить збереження цілісності європейською системою безпеки, – переконаний фахівець. Окрім того, у праці Ш. Гарнетта зауважено, що найважливішим партнером України у Європі є Польща, і підтримка зв'язків співпраці з нашою державою є одним із ключових пріоритетів польської зовнішньої політики. Прикметно, що західні автори впродовж тривалого часу розглядали Україну сферою впливу Кремля, і лише зі зміщенням на Схід кордонів Альянсу та зміцненням нашої держави у міжнародній своїй суб'єктності в їх працях вона все більше почала фігурувати як самостійна величина. Що ж стосується західного вектора зовнішньої політики РП, успіхи її інтеграції до НАТО та ЄС, поглиблення співпраці зі США та провідними державами Західної Європи оцінюються ними, як правило, позитивно.

Проблеми історичного розвитку Польщі в колі держав із регіону ЦСЄ, такої собі «напівпериферії Заходу», проаналізовано у роботі американського славіста польського походження П. Вандича «Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення» [347]. Дослідження англійського історика Н. Дейвіса «Боже ігрище. Історія Польщі» [397] привертає увагу аналізом генезису Польської держави від найдавніших часів до сучасності, розглядом внутрішніх трансформацій та позиціонування держави на міжнародній арені. Кращому розумінню розбудови РП у контексті викликів, характерних для регіону Центрально-Східної Європи у період по розпаду Радянського Союзу, покликані сприяти також роботи М. Вахудової [350], Ж.-Б. Дюрозеля[410], П. Джонсона [401],

М. Кундери [466], колективна праця М. Даудерштадта, А. Геррітса, Д. Маркуса [396], ін.

Виходячи з того, що впродовж аналізованого періоду розбудова Польської держави незмінно була пов'язана з Європейським Союзом, початково – в аспекті підготовки до вступу, згодом – зміцнення як держави-члена, історіографічним аналізом було охоплено низку наукових студій провідних зарубіжних учених-фахівців у сфері європейської інтеграції – М. Араха «Європейський Союз: бачення політичного об'єднання» [287], В. та Г. Волесів «Творення політики в Європейському Союзі» [363], Д. Дайнена «Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції» [395], Ф. Тоді «Нарис історії Європейського Союзу» [572] та ін. У своїй сукупності вони значно посприяли комплексному розумінню історії європейської інтеграції, спрямованості її розвитку, передумов та причин поповнення ЄС новими членами, а також наслідків у регіональному й глобальному масштабі, до яких спричинили означені процеси.

І, нарешті, відзначимо дослідження добре відомих знавців геополітики та історії міжнародних відносин С. Гантінхтона [595], Ф. Моро-Дефаржа [498], А. Тойнбі [574], Ф. Фукуями [594], опрацювання яких закладає підґрунтя для комплексного осмислення історичного поступу Європи та світу в цілому, розширює уявлення про події та процеси на глобальному рівні, під впливом яких Республіка Польща реалізовувала зовнішню свою політику. Так, більшість дослідників проблеми слідом за С. Гантінхтоном схильні розглядати Польщу органічною складовою західної цивілізації та позитивно оцінювати її долучення до Європейського Союзу. Загальносхваленою також є думка про те, що Польща потрібна Європейському Союзу не менше, ніж ЄС потрібен їй самій. У цілому ж, європейський вибір зовнішньої політики РП виявився тим чинником, навколо успіхів реалізації якого офіційній Варшаві вдалося об'єднати суспільство, а заразом суттєво підвищити авторитет держави на міжнародному рівні.

Проаналізований дисертанткою масив наукових праць, таким чином, є цілком достатнім для вивчення зовнішньої політики РП упродовж 1995–2005 рр., зокрема, пріоритетних її завдань, пов'язаних з інтеграцією держави до НАТО та ЄС, розбудовою взаємовигідних партнерських взаємин із провідними державами євроатлантичного співтовариства, співпрацею з сусідніми та іншими країнами, міжнародними організаціями та ін. У доробку українських та зарубіжних (польських, російських, білоруських, литовських, американських та ін.) дослідників на сьогодні маємо велику кількість узагальнюючих історичних праць, а також тематичних студій, присвячених аналізу окремих аспектів зовнішньої політики Польщі визначеного періоду або характерних спробою комплексного її аналізу. Разом з тим, звернення до доробку попередників засвідчило факт відсутності в українській та зарубіжній історіографії проблеми спеціального історичного дослідження за тематикою, відповідно, вибір теми презентованої дисертаційної роботи, змістове та концептуальне наповнення підтверджують факт своєчасності її підготовки, а заразом – небезпідставність сподівань щодо зайняття нею відповідного місця в національній історіографії теми та спонукання до продовження наукових пошуків у заданому напрямі.

1.3. Джерельна база дослідження

Комплексне дослідження зовнішньої політики Республіки Польща окресленого хронологічними рамками дисертаційної праці періоду, досягнення визначеної мети та реалізація окреслених нею завдань, безперечно, зумовлює необхідність формування репрезентативного актуалізованого джерельного комплексу. Визначена якість останнього, своєю чергою, може бути здобута лише за умови залучення до наукового аналізу максимально можливої кількості різножанрових джерел, спроможних, до того ж, витримати конструктивну критику на предмет фаховості та об'єктивності. Як зауважено у праці О. Реєнта, «серйозний історик, на який

би рівень абстрагувань і наукових спекуляцій він не підіймався, ніколи не стане ігнорувати роль фактичного фундаменту своїх пошуків, тому для нього завжди актуальним залишається питання достовірності джерел, можливостей пошуку, накопичення та обробки емпіричного матеріалу» [540, с. 284]. Предмет нашого дослідження наперед визначив звернення до джерел, здебільшого вільних від ідеологічних фальсифікацій, нашарувань та заангажованостей, характерних науковій думці, приміром, попередньому періоду як української, так і польської історії. Разом з тим, в умовах кремлівської агресії проти України, масштабної інформаційної експансії все більшої пильності потребує робота з працями російських авторів, які часто вдаються до спекуляцій, навмисного викривлення конкретних подій. Так чи інакше, а формування багатогранного комплексу джерел і наступне його опрацювання зумовлює необхідність установлення об'єктивності кожного з його зразків, адже лише в такому випадку, а також за умови аналізу не якогось одного, а всього масиву доступних документів та матеріалів, критичного й неупередженого їх вивчення на основі новітніх теоретико-методологічних підходів з урахуванням принципів історизму, системності, всебічності та науковості – дослідження спроможне посісти чільне місце в національній історіографії проблеми.

Новітні тенденції, характерні історичній науці України сучасного нам періоду, засвідчують, що одночасно зі стійким зростанням інтересу до проблем всесвітньої історії, в тому числі аспектів розбудови національних держав, реалізації ними зовнішньої політики, свідченням чого є поява великої кількості наукових праць за відповідною тематикою, підготовка та успішний захист низки кандидатських/докторських дисертацій, дедалі більш відчутною стає необхідність перегляду методики роботи з джерелами, у тому числі в аспекті їх класифікації, тобто поділу наявного масиву за найбільш суттєвими ознаками на окремі групи, наступного їх дослідження та здобуття необхідної інформації. Класифікація джерел, – констатується в роботі відомого українського історика, історіографа, джерелознавця та методолога

історії Я. Калакури, – виконуючи дві головні функції, евристичну та аналітичну, передбачає пошук, виявлення, підбір та систематизацію джерел, з одного боку, та розробку методів їхньої «систематизації, типології та аналізу, способів виявлення і здобуття з них необхідної інформації, перевірки її достовірності», з іншого [431, с. 186].

Проблема класифікації джерельного комплексу, як відомо, є однією з базових в історичному джерелознавстві та, навіть попри тривалу роботу в цьому напрямі та наявні чималі напрацювання (М. Варварчик, І. Григор'єва, І. Войцехівська, Я. Калакура, М. Ковальський, І. Ковальченко, Б. Корольов, С. Макарчук, С. Павленко, С. Шмідт та ін.), вона досі залишається відкритою, головним чином в аспекті функцій та пізнавального значення класифікації як дослідницького методу [431, с. 186], а тому потребує продовження теоретиками та методологами історії наукових пошуків. Так, вивчаючи ті чи інші проблеми, науковці постійно намагаються якось систематизувати виявлений матеріал, згрупувати його, розділити на окремі категорії, об'єднані кількома загальними властивостями. Так, якщо раніше системи групування джерел обиралися емпірично, майже «на дотик», то згодом ці пошуки переросли в традицію цілеспрямованих досліджень. На сьогодні дослідникам відома низка класифікаційних ознак, за якими відбувається групування джерел, водночас універсальної їх класифікації немає та й не може бути, оскільки далеко не тотожними є самі джерела, що ними послуговуються науковці, працюючи над вивченням тих чи інших питань. Сукупність компонентів джерельного комплексу, а заразом їх класифікація, зумовлюється як тематикою дослідження, його метою і завданнями, так і просторово-географічними, хронологічними рамками, а тому в кожному конкретному випадку є специфічною. Спільною для всіх досліджень, разом з тим, залишається обумовленість якості результатів історичного вивчення, обґрунтованості та достовірності отриманих знань вивченням та класифікацією складових їхньої джерельної бази.

Відтак, досліджуючи зовнішню політику Польської держави періоду 1995–2005 рр., дисертантка намагалася не лише залучити до наукового аналізу всю сукупність репрезентативних конкретно-історичних джерел, позначених відомостями про реальні факти-події, явище, особу чи процес, пов'язані з проблематикою дослідження, але й відповідним чином їх класифікувати. З огляду на походження, зміст та значущість інформації джерела презентованої дисертаційної праці було диференційовано на декілька груп: неопубліковані архівні та опубліковані документи (нормативно-правові акти, програмні та довідково-інформаційні документи органів державної влади РП, інститутів Європейського Союзу, НАТО, інших організацій, прийнятих за участю Польщі або щодо неї, а також укладених РП із сусідніми та іншими державами, політика щодо яких аналізується); довідково-енциклопедичні видання; конкретно-соціологічні та статистичні матеріали аналітичних центрів; матеріали періодичних видань; офіційні промови, виступи, доповіді, заяви, мемуари та спогади вищих державних посадовців, політиків і дипломатів. У своїй сукупності усі вони закладають надійні підвалини для реконструкції процесу формування Польщею стратегії зовнішньої політики та реалізації пріоритетних її напрямів упродовж 1995–2005 рр., об'єктивного його аналізу, неупередженої оцінки.

Предметом першочергової зацікавленості дисертантки стали матеріали, почерпнуті з Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУУ), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), Архіву Верховної Ради України (АВРУ) а також Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України (ГДАМЗСУ), зокрема Фонду № 1 «Документи з основної діяльності» та № 6 «Міжнародні договори України». Останні, представлені міждержавними документами України на рівні офіційних стосунків між державами, президентами, очільниками урядових кабінетів, з огляду на базовий для дисертаційної праці характер, зазнали особливо прискіпливого аналізу. І хоча в аспекті осмислення зовнішньої політики Республіки Польща

визначеного періоду звернення до них найбільше «проливає світло» лише на ту її складову, що безпосередньо пов'язана зі взаєминами офіційної Варшави з Українською державою, для національної історіографії теми вона є вкрай важливою. З огляду на знаковість – у силу низки об'єктивних обставин – для України стосунків з РП, дослідницькі пошуки в цьому напрямі залишаються актуальними та практично значущими. І попри те, що частина почерпнутих з архівних фондів документів до наукового обігу авторкою залучена вперше, водночас деякі інші вже привертали увагу дослідників, авторські інтерпретації останніх з урахуванням взаємопов'язаних чинників, під впливом яких вони були укладені, а також наслідків, до яких у взаєминах між двома державами спричинили, безсумнівно, є вартісними. Адже добре відомо, що, вивчаючи ті чи інші події, науковці здебільшого послуговуються одними й тими ж джерелами, але трактують їх по-різному, і саме ці авторські модуси прочитання, здавалося б, уже відомих фактів, а також сформульовані наукові концепції стають чи не головними результатами дослідницьких пошуків, засвідчують наукову зрілість фахового історика.

Окрім Спільної декларації Президента України і Президента Республіки Польща (25 червня 1996 р.) [5], Спільної заяви Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання» (21 травня 1997 р.) [13], які в генезисі міждержавних взаємин України та Польщі визначеного періоду традиційно сприймаються свого роду реперними точками, до джерельного комплексу дисертанткою було залучено низку інших актових матеріалів, у тому числі укладені на урядовому рівні двосторонні угоди «Про співробітництво і взаємодопомогу у митних справах» [2], «Про співробітництво у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей» [7], «Про співробітництво в галузі водного господарства у прикордонних водах» [9], «Про взаємні поставки зброї, військової техніки та надання послуг у військово-технічній галузі» [10], «Про утримання дорожніх прикордонних мостових об'єктів на польсько-українському державному кордоні» [11], «Про

співробітництво в галузі культури, науки і освіти» [12], «Про умови поїздок громадян» [21], «Про економічне співробітництво» [27], «Про співробітництво під час здійснення контролю осіб, товарів і транспортних засобів, які перетинають українсько-польський державний кордон» [31], «Про взаємну охорону секретної інформації» [32], «Про співробітництво та взаємну допомогу в галузі попередження катастроф, стихійних лих, інших надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків» [34] та ін. [6; 14–15; 17–18; 25–26; 28–30], протоколи [1; 3; 4], положеннями яких внесені зміни до раніше підписаних угод [16; 19; 22], заяви [8], меморандуми [23], конвенції [20], комюніке [24], а також інша поточна інформація [33; 35–37; 39–42] тощо. Усі разом вони формують документальну канву дослідження однаково важливих як для Варшави, так і для Києва взаємин між нашими двома державами, дозволяють проаналізувати правове підґрунтя співпраці в різних сферах міждержавної взаємодії, розширюючи водночас уявлення про зовнішню політику Республіки Польща в 1995–2005 рр. в цілому.

Найбільш об’ємний та важливий масив джерел, що ними послуговувалася авторка при розв’язанні визначених у дисертаційному дослідженні завдань, утворюють опубліковані нормативно-правові акти та матеріали відомчого діловодства вищих органів влади, згруповані в дві підгрупи: а) міжнародні; б) національні. *Перша підгрупа* актових джерел польської зовнішньої політики представлена доволі розлогим переліком документів, прийнятих ЄС і НАТО за участю Польщі або щодо неї, а також укладених РП із сусідніми та іншими державами, політика щодо яких аналізується. Виходячи з того факту, що ключовим завданням зовнішньої політики Польщі періоду перебування при владі президента А. Кваснєвського був вступ держави до ЄС та НАТО, а пізніше – суттєве її зміцнення як країни-члена, відповідно, успіхам його реалізації значно були підпорядковані чи не всі сфери державної розбудови, тексти угод/програмних документів Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу невипадково зазнали прискіпливого аналізу. Йдеться, зокрема, про

Договір про Європейський Союз (1992 р.) [49], Амстердамський договір (1997 р.) [107], Люксембурзьку декларацію (1999 р.) [119], Ніццький договір (2001 р.) [67], Конституцію Європи (2004 р.) [178], а також Програму НАТО «Партнерство заради миру» (1994 р.) [79], Мадридську декларацію (1997 р.) [136] та ін. Фундаментальне значення для безпеки та оборони РП має Договір про звичайні збройні сили в Європі (1990 р.) [53]. Звернення до усіх цих документів дало можливість проаналізувати генезис політики ЄС, НАТО, впливових держав світового співтовариства, у тому числі щодо Польщі та інших держав Центрально-Східної Європи, більш повно зрозуміти умови, в яких офіційна Варшава реалізовувала ключові зовнішньополітичні завдання, з'ясувати виклики, що їх на обраному шляху довелося долати польським урядовцям.

Значну увагу приділено аналізу документів, у яких висвітлюються аспекти власне євроатлантичної інтеграції РП. Так, у випадку долучення Польщі до Європейського Союзу предметом першочергової зацікавленості стали Угода про асоціацію з ЄС (1991 р.) [121], «Біла книга» [108] – «рекомендаційний пакет» Європейської Комісії країнам-кандидатам із регіону Центрально-Східної Європи, розроблена на основі «Agenda – 2000» [106] програма «Партнерство для членства» (2000 р.) [148], регулярні звіти Європейської Комісії про успіхи, що їх на шляху до ЄС вдавалося досягати Польщі (1998–2002 рр.) [127–129; 162] тощо. Знаковими для взаємин офіційної Варшави з Організацією Північноатлантичного договору є Дослідження щодо розширення НАТО [54], а також Ініціатива щодо посилення обороноздатності [62], План дій з розширення членства [80], Стратегічна концепція [89], затверджені на засіданні глав держав та урядів країн – членів Північноатлантичної ради в квітні 1999 р., Декларація Празького саміту (2002 р.) [46] та ін., покликані сприяти кращому розумінню зовнішньополітичного дискурсу РП у сфері безпеки та оборони вже після вступу держави до НАТО. У своїй сукупності вони сприяють кращому розумінню специфіки інтеграції Польщі в євроатлантичний простір, що в

світлі декларування офіційним Києвом європейського вибору зовнішньої політики України мають для нашої держави не лише пізнавальний інтерес, але й чималу практичну значимість, адже можуть бути використані українськими урядовцями як своєрідні дороговкази на шляху поглиблення співпраці з НАТО та ЄС.

Потужний пласт документального комплексу джерел утворюють двосторонні угоди, укладені Польщею з сусідніми та іншими державами. Серед них – фундаментальні для міждержавних взаємин договори про добросусідство, дружні відносини та співробітництво, підписані в 1992 р. з Україною, Російською Федерацією, Республікою Білорусь [48; 50–51], у 1994 р. – з Литовською Республікою [177], низка декларацій та угод, укладених на рівні президентської, вищої та середньої ланки виконавчої влади дружніх із Польщею держав [45; 68–72; 73–74; 77; 82; 90–93; 98; 183–184; 194]. Аналогічно іншим цивілізованим країнам, дипломатичні взаємини Республіка Польща реалізує відповідно до положень Віденської конвенції (1961 р.) [43], співробітництво на рівні прикордонних регіонів – згідно з Європейською Рамковою Конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (1980 р.) [56].

Аналіз політики Польщі на субрегіональному рівні зумовив звернення до відповідних нормативно-правових актів, укладених РП із сусідніми державами Центрально-Східної Європи та щодо них. Так, кращому розумінню субрегіональної політики Польщі значно посприяло опрацювання різноманітних домовленостей, укладених нею із державами-членами Вишеградської групи – сусідніми Чехією, Словаччиною та Угорщиною – як у процесі спільного руху шляхом євроатлантичної інтеграції, так і по вступі до НАТО та ЄС [110–112; 115–116]. Маючи на меті через поєднання зусиль прискорити реалізацію ключових зовнішньополітичних цілей чотирьох держав із регіону ЦСЄ, пов’язаних із долученням їх до євроатлантичного співтовариства й наступним зміцненням у ньому вже в якості держав-членів, починаючи з 1991 р. і надалі очільники країн Вишеграду систематично

збиралися задля узгодження позицій, вироблення спільної лінії поведінки щодо НАТО та ЄС, а також різноманітних подій і процесів, що характеризували розвиток світового співтовариства. Відтак, окрім спільних комюніке, меморандумів та угод, до джерельного комплексу дисертаційної праці нами було залучено ряд інших багатосторонніх документів, важливих у контексті аналізу участі РП у діяльності Вишеграду та його розвитку в світлі новітніх геополітичних викликів [132–133; 137–139; 165–167; 175–176]. Так, з-поміж іншого нашу увагу привернули декларація про співпрацю між Чехословаччиною, Польщею та Угорщиною у напрямку європейської інтеграції (лютий 1991 р.) [118], підписання якої ознаменувало започаткування співпраці трьох (пізніше – чотирьох) держав регіону ЦСЄ, декларація прем'єр-міністрів держав Вишеградської групи про співпрацю по вступі до Європейського Союзу (травень 2004 р.) [115], декларація про співпрацю в галузі інфраструктури та транспорту (березень 2005 р.) [112], декларація про регіональне співробітництво (грудень 2005 р.) [116] та ін. – у своїй сукупності вони дозволяють сформувати цілісне уявлення не лише про функціонування Вишеграду в цілому, але й про місце в ньому Республіки Польща, її позицію щодо спрямованості його розвитку. Зважаючи на встановлені зв'язки співпраці між Вишеградською четвіркою та Україною, а також тривале прагнення нашої держави долучитися до Вишеграду, нашу увагу привернула заява міністрів закордонних справ країн-членів щодо ситуації в Україні в період Помаранчевої революції (грудень 2004 р.) [166].

Додатковим джерелом під час підготовки роботи слугували міжнародні договори та концепції зовнішньої політики сусідніх із Польщею держав, насамперед Російської Федерації [52; 65; 77; 85], від позиції та дій якої на міжнародній арені, як розуміємо, офіційна Варшава не є цілком вільною, а також Білорусі [75] та України. У випадку нашої держави йдеться про збірники документів та матеріалів «Міждержавні відносини України та Республіки Польща» (відп. ред. П. Сардачук) [65], «Україна на міжнародній арені» (відп. ред. Г. Удовенко) [97–98], «Україна в ХХ столітті (1900–

2000 рр.)» (упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. Ю. Король) [94], «Зібрання чинних міжнародних договорів України» (заг. ред. А. Зленка) [58], а також роботу М. Сороки «Світ відкриває Україну: про зовнішню політику Української держави у 90-х рр. XX ст.» [87], у якій, окрім документів, зустрічаємо велику кількість статей, інтерв'ю та коментарів відомих українських політиків, політологів та істориків-міжнародників стосовно міжнародної діяльності України. І хоча означені документи зовнішньої політики ІІІ Речі Посполитої стосуються лише опосередковано, звернення до них уможливило більш повне осмислення умов, у яких офіційній Варшаві довелося її реалізовувати.

Другу підгрупу актових джерел склали документи, прийняті органами державної влади Республіки Польща в напрямку реалізації зовнішньої політики, адаптації аспектів внутрішнього розвитку до міжнародних реалій, вимог інтеграції до НАТО та ЄС. У цьому сегменті джерел вважаємо за доцільне виокремити, насамперед, Конституцію Республіки Польща (1997 р.) [63], яка як основний закон держави є засадничим документом, а водночас підґрунтям становлення та розвитку зовнішньої її політики, базисом для прийняття будь-яких інших нормативно-правових актів національного та міжнародного рівнів. Зважаючи на визначальність для Польщі аналізованого періоду взаємин із НАТО та ЄС, спочатку в аспекті підготовки до вступу, а пізніше – зміцнення як держави-члена, значну увагу було приділено нормативно-правовим актам, дотичним до аналізованого процесу. На відміну від інтеграції до Альянсу, яка, на поширене переконання, була для Польщі в рази важливішою, ніж вступ до ЄС, адже стосувалася питання безпеки держави, саме останній був характерний у рази масштабнішою підготовчою роботою. Він, з огляду, перш за все, на «копенгагенські критерії», а також низку інших, пов'язаних із ними вимог, що їх Польщі, аналогічно іншим країнам-кандидатам, адресував Європейський Союз, торкнувся всіх сфер державної розбудови, зазнав відображення у величезній кількості нормативно-правових актів, схвалених на різних рівнях державної влади.

Перш за все, йдеться про, так би мовити, «фундаментальні» Національну стратегію інтеграції (1997 р.) [140] та Національну програму підготовки до членства в ЄС (2000 р.) [141], у яких на основі аналізу досягнутих успіхів урядовці синтезували проблеми, що потребували якнайшвидшого свого вирішення, означили конкретні завдання та строки їх реалізації, а також Європейську стратегію уряду РП (2001 р.) [122].

Важливе місце в джерельному комплексі дисертаційного дослідження посідають акти вищих органів державної влади РП щодо підготовки та долучення Польщі до Європейського Союзу, НАТО, інших міжнародних організацій, а також домовленостей, прийнятих та (чи) погоджених із ними. Так, до джерельного комплексу залучено постанови Сейму та Сенату РП щодо підготовки Польщі до членства в ЄС [179–182], ратифікації Північноатлантичного договору [183], інформаційні матеріали Ради Міністрів РП та Комітету європейської інтеграції РП, із 1996 р. функціонуючого в структурі уряду [135; 192], щодо успіхів, що їх на шляху до Європейського Союзу вдавалося досягати державі [127–129; 147; 152; 158; 160–162; 164; 185]. У плані розгляду аспектів євроатлантичної інтеграції головну увагу було приділено Програмі інтеграції в Організацію Північноатлантичного договору та модернізації Збройних сил (1998 р.) [157], Стратегії безпеки (2000 р.) [171], Стратегії національної безпеки (2003 р.) [170], прийнятих під впливом набуття державою членства в структурі пакту, а також успіхів її наближення до Євроспільноти. Документи, прийняті ІІІ Річчю Посполитою на шляху інтеграції до останньої, зауважимо, було почерпнуто також зі збірника «Інтеграція Польщі в Європейський Союз» [131], підготовленого зусиллями Комітету європейської інтеграції РП. Верхня хронологічна межа зібраних у ньому документів, щоправда, обмежена 2002 р., та, з огляду на той факт, що запрошення приєднатися до ЄС Польща отримала на Копенгагенському саміті Європейської Ради в грудні 2002 р., для аналізу польського досвіду європейської інтеграції впорядкованого масиву нормативно-правових актів є цілком достатньо.

Масив джерел, що ними при роботі над проблемою скористалася авторка, складає також низка інших документів парламенту та уряду РП. Як жодні інші, вони дозволяють глибше зрозуміти окремі аспекти внутрішнього розвитку держави і вже крізь їхню призму – кроки з реалізації зовнішньої політики, взаємин із провідними міжнародними організаціями, сусідніми та іншими впливовими країнами Європи, а також США. Так, при підготовці дисертаційної праці до аналізу, зокрема, були залучені нормативно-правові акти вищих органів державної влади РП щодо створення Комітету європейської інтеграції (1996 р.) [192], запровадження посади Уповноваженого з питань переговорів про вступ до ЄС (1998 р.) [163], перебудови, технічної модернізації та фінансування Збройних сил РП (2001 р.) [188], співпраці Ради Міністрів РП із Сеймом та Сенатом РП у справах, пов'язаних із членством Польщі в Європейському Союзі (2004 р.) [179; 183] та ін. [189–190; 197].

Значна частина опублікованих нормативно-правових актів почерпнута з офіційних видань Сейму РП («Przegląd Sejmowy»), Ради Міністрів РП («Przegląd rządowy», «Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej», «Monitor Polski», «Monitor Integracji Europejskiej»), офіційних сторінок у мережі Інтернет вищих органів державної влади РП – Президента (*http://www.prezydent.pl*), Сейму (*http://www.sejm.gov.pl*, *http://biurose.sejm.gov.pl*, *http://orka.sejm.gov.pl*), Ради міністрів (*https://dsc.kprm.gov.pl*), Міністерства закордонних справ (*http://www.msz.gov.pl*), а також Європейського Союзу (*http://www.ec.europa.eu*), НАТО (*http://www.nato.int*), Вишеградської групи (*http://www.visegradgroup.eu*) та єврорегіонів, що функціонують на зовнішніх кордонах Республіки Польща: «Балтика» (*http://www.eurobalt.org.pl*), «Бескиди» (*http://www.euroregion-beskydy.cz*), «Буг», (*http://www.euroregionbug.pl*), «Глаценсіс» (*http://www.euroregion-glacensis.ng.pl*), «Ніса» (*http://www.neisse-nisa-nysa.com*), «Померанія» (*http://www.pomerania.org.pl*), «Про Європа Віадріна» (*http://www.euroregion-*

viadrina.de), «Сілезія» (*http://www.euroregion-silesia.pl*), «Спрева-Ніса-Бубр» (*http://www.euroregion-snb.de*), «Татри» (*http://www.euroregion-tatry.pl*) та ін. Загалом, як відомо, Республіка Польща залучена до розбудови шістнадцяти єврорегіонів, що функціонують за участі України, Росії, Білорусі, Литви, Латвії, Швеції, Данії, Чехії, Словаччини, Угорщини, Румунії. Характерні оперативним оновленням інформації та формуванням потужних архівів нормативно-правових актів, статистичної інформації, тематичної аналітики тощо, ці сайти, без перебільшення, можна назвати надпотужним сховищем джерел за тематикою.

Окремі документи, в яких розкриваються аспекти зовнішньої політики Польщі, було взято також зі збірників «Офіційний вісник України», «Відомості Верховної Ради України», «Україна на міжнародній арені», а також офіційних сайтів органів державної влади (*http://zakon4.rada.gov.ua*, *http://www.president.gov.ua*, *http://kremlin.ru*, *http://www.mid.ru*, *http://archive.mid.ru*), авторитетних правових порталів (*http://pravo.levonevsky.org*, *http://pravo.kulichki.com*, *http://www.lawrussia.ru*, *http://prawo.legeo.pl*). Деякі важливі матеріали залучено з офіційних сторінок солідних інформаційних агенцій, телеканалів та радіостанцій (*http://censor.net.ua, http://inosmi.ru, http://old.icps.com.ua, http://news.liga.net*, *http://www.radiosvoboda.org*, *http://www.unian.ua)*. Використання в роботі великої кількості матеріалів, розміщених на Інтернет-сторінках, зауважимо, навіяне значною комп'ютеризацією виробничої діяльності, в тому числі діловодства офіційних установ Польщі, сусідніх та інших держав, а також міжнародних організацій, внаслідок чого чимало актових джерел опинилися у вільному доступі, стали доступними для дослідників. Разом з тим, робота з такими документами вимагає від останніх значної критичності й відповідального ставлення до здобуття належної інформації, встановлення її достовірності та повноти.

Комплекс документальних джерел, використаних при підготовці роботи, таким чином, є цілком репрезентативним та достатнім для того, аби

виважено та аргументовано дослідити вузлові проблеми зовнішньої політики Республіки Польща в 1995–2005 рр., з'ясувати стратегічні її виміри та пріоритетні напрями. Крізь призму документів, що мають внутрішньо-польське походження, якнайкраще прослідковується послідовність кроків, здійснених офіційною Варшавою в напрямі інтеграції до НАТО та ЄС, розвитку взаємин із сусідніми та іншими державами, відповідно, міжнародні акти дозволяють більш точно реконструювати зовнішнє, по відношенню до Польщі, середовище, під впливом якого, власне, і відбувалося формування зовнішньополітичної стратегії держави, реалізовувалися пріоритетні завдання зовнішньої її політики.

Окрему інформацію дисертанткою було опрацьовано з довідково-енциклопедичних видань: словників-довідників [47; 57; 66; 103], путівників [83], енциклопедій [55; 99–100], анотованих історичних хронік [59–61; 95–96], які містять широкий фактологічний матеріал про різноманітні аспекти міжнародних відносин, зовнішньої політики Республіки Польща, функціонування Європейського Союзу та НАТО, а також взаємин між ними. З огляду на фактичну підпорядкованість усіх сфер державної розбудови викликам європейсько-атлантичної інтеграції, привертають увагу календарі взаємин Польщі з НАТО та ЄС [131; 134], сусідніми державами – членами Вишеграду [109]. Упорядкована в них інформація, безперечно, суттєво допомагає у структуруванні масиву знань за проблемою, що аналізується в даній праці.

Ураховуючи той факт, що зовнішня політика Польщі, подібно іншим державам світового співтовариства, перебуває у безпосередньому зв'язку з подіями та процесами, що характеризують внутрішній її розвиток, і у своїй сукупності вони незмінно зазнають відповідних суспільних оцінок, у випадку вступу країни до НАТО та ЄС, особливо знакових у зв'язку з необхідністю проведення національних референдумів (на предмет підтримки громадянами відповідного рішення влади), до джерельного комплексу нами було залучено соціологічні зрізи авторитетних дослідницьких агенцій. Найбільше важливої

інформації, зокрема, було почерпнуто з періодичних звітів Осередку дослідження громадської думки (*Centrum Badania Opinii Społecznej*) у Варшаві. Фундація, що функціонує з 1990 р., на офіційному своєму сайті (*http://www.cbos.pl*) щороку публікує близько двох сотень різноманітних соціологічних досліджень, найбільш актуальні з яких, з огляду на предмет даної праці, нами і були ґрунтовно проаналізовані [106; 114; 135–138; 143–146; 149–150; 153; 159; 168–169; 172–173; 193]. Йдеться, зокрема, про опитування польських громадян на предмет доцільності вступу РП до НАТО та ЄС, якості функціонування союзних інститутів, присутності польських військових в операціях у Косово та Іраку, взаємин з Україною, Російською Федерацією тощо.

Окремі матеріали статистичного характеру було взято зі сторінок *Eurostat* – статистичної служби Європейського Союзу (*http://ec.europa.eu/eurostat*) та *Eurobarometer*– міжнародного проекту регулярних опитувань суспільної думки, реалізацією якого опікується Європейська Комісія (*http://ec.europa.eu/public_opinion*), а також *Główlny Urząd Statystyczny*– Центрального статистичного офісу РП (*http://stat.gov.pl/*), статистичних збірників [44; 76; 84]. Усі вони є важливими, насамперед, у розрізі зібрання фактологічного матеріалу, звернення до якого гарантує суттєве посилення презентованого конкретно-історичного дослідження.

Важливою складовою джерельної бази дисертаційної праці є періодичні видання. Упродовж періоду, який відділяє нас від подій, що аналізуються, на їх сторінках дослідниками було опубліковано велику кількість публіцистичних творів за тематикою, паралельне опрацювання яких уможливило формування в авторки дослідження цілісного бачення зовнішньої політики Польської держави визначеного періоду, у взаємозв’язку з чинниками, що на неї впливали, зумовлювали спрямованість розвитку. Розрахована на масового читача, публіцистична література швидко реагує на суспільні запити, а тому на момент опублікування є доволі актуальною. Так, саме в публіцистичних розвідках віднаходимо масив

інформації про поточні контакти між політиками та дипломатами, підписані угоди, досягнуті домовленості, а також коментарі очільників держав і вищих органів влади на рахунок конкретних подій чи процесів, що відображають їхнє ставлення до них. Разом з цим, оцінки одних і тих самих подій, що їх віднаходимо в публіцистиці, є здебільшого суперечливими, часто відчутним також є брак конкретної інформації. У силу зазначеного, активне послуговування публіцистикою, на наше переконання, є виправданим лише за умови використання не одного, а кількох її зразків, до того ж у поєднанні з будь-якими іншими джерелами.

Варто також зазначити, що під час роботи з газетними та журнальними публікаціями, авторами яких часто є не професійні історики, політологи чи фахівці в інших сферах суміжних наукових галузей, а журналісти, аналітики, експерти, а інколи й дослідники-початківці чи просто зацікавлені особи, студії яких не завжди витримують критики, дисертантка зіткнулася з необхідністю здійснення жорсткого їх відбору. Окрім рівня науковості, достовірності матеріалу, об'єктивності та неупередженості його аналізу, критерієм відбору слугував авторитет самого видання. Так, до джерельного комплексу було залучено розвідки, опубліковані, головним чином, на шпальтах впливових українських та зарубіжних видань. В Україні це, безперечно, «День», «Дзеркало тижня», «Зовнішні справи» («Політика і час»), «Людина і політика», «Політична думка», «Політика і культура», «Європейська правда», «Українська правда», «Універсум», «Незалежний культурологічний часопис «Ї», у Польщі – «Gazeta Wyborcza», «Rzeczpospolita», «Tygodnik Powszechny», «Polityka», «Dyalogi Polityczne», «Wprost», у Російській Федерації – «Обозреватель», «Международная жизнь», «Эхо планеты», «Правда» та ін.

Окремо слід згадати також про спеціальні видання Польського Інституту міжнародних справ – «Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej», «Sprawy Międzynarodowe», Європейського центру Варшавського університету – «Studia Europejskie», а також Інституту зовнішньої політики

Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України – щорічник «Зовнішня політика: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» та щоквартальник «Міжнародний огляд». Адресовані широкому колу читачів – від представників дипломатичних корпусів, посольств та іноземних представництв, міжнародних організацій, аналітичних центрів до широкої громадськості – вони презентують погляди теоретиків та фахівців-практиків на вузлові проблеми міжнародних взаємин, зовнішньої політики Польщі та України, сусідніх із ними держав, а також прогнозні сценарії їх розвитку на близьку та далеку перспективу.

І, нарешті, значний сегмент джерельного комплексу дисертаційного дослідження представлений джерелами особового походження. Частина з них, як розуміємо, була опублікована в період перебування їх авторів на посаді (офіційні промови, виступи, доповіді, заяви політиків та дипломатів), інші, навпаки, вийшли з друку значно пізніше (мемуари та спогади вищих державних посадовців). Відтак, якщо в першому випадку авторські інтерпретації подій повною мірою погоджуються з магістральною лінією державної політики, є, так би мовити, її продовженням, у другому випадку маємо справу з навіяними плинністю часу часто несподіваними прочитаннями, здавалося б, давно відомих сюжетів. Далеко неоднорідні між собою у своїй сукупності особові джерела, разом з тим, значно посприяли дисертантці у формуванні цілісного бачення зовнішньої політики Республіки Польща аналізованого періоду. Так, у виступах, промовах та заявах офіційних осіб віднаходимо цінні зауваження на рахунок спрямованості зовнішньої політики РП, пріоритетних її завдань, а також кроків, здійснених у напрямку їх реалізації. Значну зацікавленість, зокрема, викликають *expose,* що з ними перед Сеймом у різний час виступали вищі польські урядовці Б. Геремек [245–246; 253], Д. Росаті [250; 262; 269], В. Цімошевич [247], Є. Бузек [248], Л. Міллер [249], промови президента А. Кваснєвського [214; 257–258; 277], високих представників сусідніх із Польщею держав, зокрема, О. Лукашенка [198], Л. Кучми [201], В. Путіна [230–232], В. Ландсбергіса

[268], повноважних представників інститутів євроатлантичного співтовариства [235; 241] та ін.

Насиченими великою кількістю інтерпретацій, вкрай актуальних, а головне, знакових, з позиції офіційної Варшави, подій є газетні/журнальні публікації політичних лідерів Польщі, відомих на міжнародній арені закордонних політиків та дипломатів. Так, при роботі над дослідженням авторкою було опрацьовано розвідки тепер уже колишнього президента РП А. Кваснєвського [255], екс-очільників МЗС РП Б. Геремека [205], А. Ротфельда [270], К. Скубішевського [271], Надзвичайних і Повноважних послів Польщі та України В. Зайончковського [209], Я. Ключковського [216], О. Моцика [222], Д. Павличка [224], Ю. Щербака [243], польських депутатів Європарламенту М. Сівця [239] та ін. [207; 272]. Окрім аналізу конкретних ситуацій, що мали місце в Польщі чи за кордоном на момент опублікування праць, у розвідках політиків та дипломатів нерідко присутні обґрунтування можливих сценаріїв наступного їх розвитку, з урахуванням впливу на них низки пов'язаних чинників.

Певну цінність становлять також інтерв'ю офіційних осіб, за участю яких відбувалися події, що аналізуються [221; 234; 238; 254; 271]. Як жодне інше джерело, вони дають змогу прослідкувати генезис зовнішньої політики ІІІ Речі Посполитої, зрозуміти його спрямованість. Разом з тим, на відміну від офіційних промов, виступів, заяв чи доповідей, вони відомі значною мірою суб'єктивізму, а тому потребують ретельної перевірки на предмет достовірності.

Важливий масив особових джерел формують спогади та мемуари політиків і дипломатів. Також достатньо суб'єктивні за своїм змістом, вони привертають увагу дослідників, перш за все, тим, що дещо відкривають завісу великої політики та проводять читача за її лаштунки, дозволяють побачити давно відомі події у новому світлі, часто несподіваних інтерпретаціях. Подібно ситуації з інтерв'ю, при роботі з мемуаристикою нами було враховано притаманний їй «індивідуалістичний характер», що

найчастіше проявлявся у навмисному ухилянні авторів від аналізу одних фактів та невиправданій увазі до деяких інших, підкресленні своєї в них виняткової ролі, а також значну насиченість інформацією, поданою в контексті чи «між рядками», у супроводі суб'єктивних оцінок та інтерпретацій, зумовлених конкретно-історичними умовами, в яких вони були створені. Подібних висновків дисертантка дійшла, проаналізувавши спогади політиків, за участі яких упродовж аналізованого періоду реалізовувалася польська зовнішня політика: президентів РП Л. Валенси [273], А. Кваснєвського [256], їх українських колег Л. Кравчука [217] та Л. Кучми [218], а також євросоюзних та інших польських, українських, російських високопосадовців А. Зленка [210–211], В. Литвина [219], Л. Міллера [260], Є. Примакова [233], Р. Проді [236], Д. Хюбнер [252] та ін. Відтак аби не опинитися в полоні суб'єктивних настроїв, до роботи залучалося не якесь одне, а декілька мемуарних джерел, до того ж їх опрацювання відбувалося паралельно з іншими, більш об'єктивними джерелами, приміром, актовими. Принагідно зазначимо, що, з огляду на відносну сучасність аналізованої проблеми, у джерельному комплексі дисертації мемуаристика представлена не надто розлогим переліком позицій, кількість яких, щоправда, постійно зростає.

Подібний висновок можна зробити також щодо деяких інших джерел, зокрема довідково-енциклопедичних видань, аналітичних та публіцистичних праць. Аналогічно науковій літературі за тематикою, історіографічний аналіз якої має місце в наступному підрозділі, джерельний комплекс невпинно поповнюється новими їх зразками, а також збірниками документів: перш за все, з огляду на триваючу актуальність обраної для дослідження проблеми, а також у зв'язку з наявністю низки питань, недостатньо вивчених чи неоднаково трактованих науковою думкою.

У цілому ж, потужний джерельний комплекс, опрацьований авторкою з урахуванням новітніх теоретико-методологічних підходів, є цілком достатнім для комплексного та незаангажованого вивчення зовнішньої політики

Республіки Польща у 1995–2005 рр., формування власного погляду на ключові тенденції її розвитку, обґрунтування досягнутих успіхів, реалізації визначених завдань. Поповнення джерельної бази дослідження новими документами та матеріалами, разом з тим, закладає об'єктивні передумови для продовження наукових пошуків у заданому напрямі.

Отже, грунтовне, всебічне, на відповідному рівні організоване дослідження зовнішньої політики Польщі, таким чином, стало можливим завдяки використанню новітнього теоретико-методологічного інструментарію, що цілком погоджується з процесами, характерними українській та зарубіжній історіографії сучасного нам періоду. Представлений сукупністю наукових принципів (історизм, наступність, об'єктивність, всебічність), методів (історико-генетичний, історико-хронологічний, історико-порівняльний, історико-типологічний, системно-структурний, ін.) та підходів (системний, діалектичний, міждисциплінарний), він уможливив ґрунтовне осмислення об'єкта й предмета дослідження, досягнення поставленої мети та реалізацію зумовлених нею завдань, всебічне й об'єктивне вивчення теми, увінчане отриманням достовірних наукових результатів. Теоретико-концептуальні засади праці сформовані з урахуванням напрацювань провідних українських істориків-всесвітників С. Віднянського, Л. Зашкільняна, А. Кудряченка, Ю. Макара, В. Манжоли, А. Субботіна, О. Сухого, С. Трояна, Л. Чекаленко, ін., а також їх зарубіжних колег С. Глінкіної, А. Дудека, Р. Зємби, Р. Кузняра, Ю. Кукулки, В. Малендовського, О. Майорової, І. Орлика, ін. Відповідно до них, зовнішня політика Польщі визначеного хронологічними рамками дисертаційної праці періоду проаналізована в контексті трансформацій європейського геополітичного простору, а також не безвідносно до генезису внутрішньої ситуації в державі; значну увагу було приділено також дослідженню впливу на політику РП щодо сусідніх та інших держав, взаємин із міжнародними організаціями особистісного чинника президента А. Кваснєвського, який упродовж визначеного десятиліття стояв на чолі держави.

Дисертаційна праця підготовлена шляхом паралельного опрацювання студій попередників, а також репрезентативного комплексу джерел. Виходячи з хронологічних рамок дослідження, велика кількість розвідок за тематикою, що ними послуговувалася дисертантка, були написані/опубліковані наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. Разом з тим, з огляду на триваючу актуальність теми, її дослідження провідними українськими та зарубіжними, головним чином польськими, науковцями триває досі, відповідно доробок за тематикою невпинно поповнюється новим масивом праць. Принагідно відзначимо, що найбільш численними серед них є наукові статті (в періодичних та продовжуваних виданнях), дедалі більше з'являється монографій, дисертаційних досліджень; певне місце висвітленню проблеми автори приділяють також на сторінках навчальної та публіцистичної, ін. літератури. Водночас, абсолютна більшість студій стосується лише якогось одного аспекта теми, тоді як комплексні дослідження за тематикою в українській та зарубіжній історіографії досі були відсутніми, досить часто, окрім того, окремі події у працях науковців зазнавали неоднакового, інколи контроверсійного трактування, що, підкреслимо, значно вплинуло на вибір предмета дослідження даної праці.

Джерельний комплекс дисертаційного дослідження представлений сукупністю неопублікованих архівних матеріалів, почерпнутих з фондів провідних архівних установ України, опублікованих документів, а також довідково-енциклопедичною літературою, конкретно-соціологічними та статистичними матеріалами, періодикою, мемуаристикою, ін. У поєднанні з науковими працями українських та зарубіжних авторів, у своїй сукупності вони закладають надійні підвалини для вивчення зовнішньої політики Польської держави визначеного десятиліття, об'єктивного її аналізу, неупередженої оцінки. Водночас, з огляду на невпинне поповнення джерельного комплексу новими зразками документів та матеріалів та триваючу актуальність теми, продовження наукових пошуків у заданому напрямку, безперечно, залишається на часі.

РОЗДІЛ 2
КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ТА ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ПІДҐРУНТЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

2.1. Концептуальні засади польської зовнішньої політики

Осмислення зовнішньої політики Республіки Польща, насамперед головних цілей та завдань, що ними зумовлені, пріоритетних напрямів активності на міжнародній арені, змісту й характеру взаємин із сусідніми та іншими державами, безперечно, потребує звернення до концептуального її підґрунтя, адже добре відомо, що лише зануривши у глибинний шар ідей та політичних концепцій, що визначають свідомість еліти та пересічних громадян, можна зрозуміти сутність держави та її політику. Зовнішньополітичні концепти Польщі сучасного нам періоду, зокрема того її відрізка, що визначений хронологічними рамками дослідження, з огляду на тривалу традицію державотворення, притаманну польському народу, мають глибоке історичне коріння. Відтак їх розгляд апріорі вимагає звернення до попередньо сформованих геополітичних парадигм із наступним урахуванням їхньої проекції на сьогодення. Актуальність такого підходу посилюється фактом відсутності в Польщі (до 2012 р. включно [154]) відповідного документального оформлення концепції зовнішньої політики.

Зауважимо, що починаючи з періоду Середньовіччя і до цього часу в польській зовнішній політиці сформованими є два вектори: західний та східний. Перший із них, оформлення якого пов'язується з династією П’ястів, фундатором якої, а заразом і Польського королівства, був Мешко I, торкається взаємин із сусідами на західному кордоні, насамперед Німеччиною – найпотужнішим геополітичним суб’єктом того часу, та передбачає активне просування політичного і культурного впливу Польщі в західному напрямі; відповідно, другий вектор, започаткований династією Ягеллонів, стосується східних сусідів, посередництвом реалізації по відношенню до яких відповідної політики, зокрема встановлення контролю

за українськими, литовськими та білоруськими землями, а заразом дистанціювання їх від Росії, Польща прагнула реалізувати амбітне завдання зміцнення власної геополітичної ваги. Увібравши в себе сильну традицію католицької думки та синтезувавши культурно-цивілізаційне надбання українців, литовців та білорусів, ягеллонська парадигма як ідеологія Великої Польщі, порівняно з концепцією П'ястів, була позначена очевидно більшими перевагами. Відтак упродовж періоду розбудови І та ІІ Речі Посполитої, а також з моменту набуття державою справжньої незалежності наприкінці ХХ ст. і досі східний вектор зовнішньої політики залишається для Польщі основоположним, хоча й відверто підпорядкованим (з початку 1990-х рр.) курсу на зміцнення суб'єктності в колі євроатлантичного співтовариства.

Про оформлення в Польщі концептів зовнішньої політики, цілісних та самодостатніх, доцільно говорити лише починаючи з періоду, що настав після завершення І Світової війни і був пов'язаний із відновленням втраченої у другій половині XVIII ст. державності. Націоналістична та федералістська парадигми, сформовані, відповідно, на традиціях П'ястів та Ягеллонів, хоча і значно адаптованих до тогочасних геополітичних реалій, перебувають у безпосередньому зв'язку з іменами великих польських патріотів і вождів Р. Дмовського та Ю. Пілсудського, ідеями яких вони концептуально оформлені. Суперечливі за своїм змістом, але однаково засновані на стратегічних інтересах Польської держави, її розбудову вони висвітлюють у зв'язку з великими сусідами – європейсько-католицько-євангелічною Німеччиною та азійсько-православною Росією. Щоправда, націоналістична парадигма, виходячи з непереборності конфлікту з Німеччиною, яка, власне, трактувалася головним супротивником Польщі на Європейському континенті, розбудову ІІ Речі Посполитої розглядала у зв'язку з налагодженням партнерських взаємин із Росією. Відповідно, федералістська концепція, апелюючи до історичної ворожості Російської держави щодо Польщі, обґрунтовувала необхідність активізації зусиль задля розчленування першої з наступним включенням до складу Польської Республіки

українських, литовських і білоруських земель, колись підконтрольних І Речі Посполитій, найбільшій державі ранньомодерної Європи, та перетворення її, таким чином, на федерацію слов'янських народів. Українці та білоруси при цьому не сприймалися Ю. Пілсудським як споріднені полякам народи, а застосування по відношенню до них політики сили не викликало у маршала жодних сентиментів [390]. Із того часу й досі означені парадигми, детермінуючись різноманітними чинниками, у тому числі міжнародними реаліями, перебувають між собою у постійному протиборстві, незмінно запозичують одна в одної цілі та технології реалізації головних ідей, набуваючи чи втрачаючи при цьому в авторитеті. Свідомий ситуації, що склалася, Є. Гедройць часто любив повторювати, що зовнішньою політикою Польщі керують дві труни, маючи на увазі Р. Дмовського та Ю. Пілсудського. Дилема між цими двома парадигмами досі не втратила своєї актуальності, хоча поділ зовнішньої політики на «п'ястівську» та «ягеллонську», чим далі, виглядає все більш умовним, адже «в політиці, як і в реальному житті не буває абсолютно білих або чорних кольорів» [450, с. 217].

Як засвідчує державотворчий досвід польського народу, в розбудові зовнішньої політики міжвоєнного періоду керівництво держави послуговувалося федералістською парадигмою, свідченням чого була заангажованість Ю. Пілсудського щодо подій в Україні, Литві та Білорусі, спричинена потребами захисту східного польського кордону від потенційної небезпеки, джерелом якої проголошувалася Росія. Зауважимо, що геополітичні концепції, в основі яких перебувала ідея утворення між Заходом та Сходом «санітарного кордону», покликаного не допустити поширення по континенту більшовизму з його пропагандою та ідейною пропозицією, а водночас стримування німецької експансії на Схід, у геополітичній думці Європи вперше з'явилися після завершення Світової війни 1914–1918 рр. Саме в цьому контексті доцільно сприймати факт відновлення у 1918 р. Польської держави, яка, подібно Литві, Латвії, Естонії, Чехословаччині,

Угорщині, Румунії, Болгарії та Югославії, розумілася провідними державами Заходу складовою «буферної зони», хоча і значно могутнішою та впливовішою за інших її учасників. Своєю чергою Польща, яка внаслідок оформлення в Європі нового геополітичного порядку перетворилася на безпосереднього сусіда Радянської імперії, до «санітарної смуги» додала також Україну та Білорусь [383, с. 78]. Відтак Варшавський договір, підписаний Ю. Пілсудським та С. Петлюрою у квітні 1920 р., видається нічим іншим, як такою собі «піонерською справою» Польщі шляхом визнання незалежності УНР (за умови, що західноукраїнські землі (Галичина зі Львовом, Західна Волинь, частина Полісся, Лемківщина, Холмщина, Посяння та Підляшшя) залишаться в складі Польщі) здійснити крок у напрямку відродження Речі Посполитої, вирішивши в такий спосіб ключове зовнішньополітичне завдання – ослаблення Росії (через її розчленування по національних швах) і наступний її занепад. Проте польське суспільство не підтримало такі кроки Ю. Пілсудського. Як наслідок, у 1921 р. відбулося підписання Ризького договору, що ознаменував відмову поляків від політики сприяння Україні у боротьбі за державну незалежність, з одного боку, та поразку ідеї формування польсько-української федерації, з іншого. І хоча з того часу й надалі ознакою східної політики Польщі залишається осмислення взаємин із сусідами на Сході крізь призму відносин із Росією, федералістська концепція в початковому своєму вигляді практично застосованою більше не була [204, с. 37].

Окрім ідей федералізму, геополітичну думку Польщі міжвоєнного періоду характеризували погляди прихильників п’ястівської парадигми – Р. Дмовського, а також Я. Поплавського та В. Гізберт-Студинського, суперечливі між собою, проте однаково популярні. Так, якщо Я. Поплавський, апелюючи до факту перебування частини етнічних польських земель у складі Німеччини, а відтак обмеженості доступу Польщі до Балтійського узбережжя, наполягав на необхідності повернення «західних кресів» до складу материнської Польщі та відновлення, таким чином,

присутності поляків на землях держави перших П’ястів з наступною активізацією західного вектора зовнішньої політики й одночасним оздоровленням ситуації на східному кордоні держави [389, с. 161], то В. Гізберт-Студинський, навпаки, обґрунтовував доцільність розбудови з Німеччиною, а також Австро-Угорщиною союзницьких взаємин, як запоруки відновлення незалежної Польщі [388]. Виходячи з історичної ворожості до Польщі Російської держави, яка на той час володіла понад 80 % польських територій, а водночас потужності Німеччини, саме остання, на переконання автора, покликана була розпочати та довести до переможного кінця боротьбу з династією Романових. Дружба з Німеччиною, яка, згідно з В. Гізберт-Студинським, апріорі була підготовлена Польщі самою історією, безпосереднім наслідком покликана була мати встановлення німцями контролю над Центральною Європою, одночасно поляками – над східним її регіоном, Україною та Білоруссю зокрема.

Як засвідчив наступний розвиток подій, попри авторитет та велику кількість прихильників, обом концепціям так і не довелося стати дороговказом у розбудові Польщею зовнішньої політики. Тільки якщо ідеї В. Гізберт-Студинського продемонстрували свою неспроможність ще на початку глобального поєдинку, то погляди Я. Поплавського вичерпали себе після завершення війни – внаслідок утворення на «західних кресах» Німецької Демократичної Республіки, покликаної виконати місію «санітарного кордону» між Польщею та Західною Німеччиною. Разом з тим, у повоєнний період, характерний встановленням над Польщею контролю Радянського Союзу, маємо підстави констатувати перемогу поглядів Р. Дмовського: рішенням Й. Сталіна ПНР була перетворена в фактично мононаціональну державу з притаманними П’ястам кордонами. Загалом же, понад сорокарічне перебування держави у фарватері політики Кремля було характерне відсутністю для політичної думки Польщі можливості практичного застосування. Підстави для цього з’явилися лише в 1989 р.

Як це не парадоксально, в період Польської Народної Республіки, з притаманною їй відсутністю для держави права на самостійну зовнішню політику, становлення зазнали основи геополітичної парадигми сучасної нам Польщі. За існуючих у той час у Польщі умов, «острівками генерування нових ідей у сфері політичної думки» стали діючі в ПНР нечисленні розрізнені опозиційні осередки, політична думка яких, за словами П. Коваля [486, с. 115], лише в серпні 1980 р. «почала виходити з пренатальної фази», та опозиційні до комуністичного режиму кола польських емігрантів, які впродовж другої половини XX ст. гуртувалися навколо паризького часопису «Культура», започаткованого та незмінно редагованого великим поляком Є. Гедройцем[486, с. 57]. Увібравши в себе головні положення ягеллонської традиції (романтичне ставлення до України, Литви і Білорусі) та прагматизм Р. Дмовського (за винятком його нереалістичного припущення про компроміс із Москвою за рахунок українців, литовців та білорусів), а також породжену реаліями повоєнного ладу тезу про непорушність та бажаність державних кордонів, визначених за національним принципом, концепція Є. Гедройця (відома також як концепція Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського) апелювала до необхідності всілякого сприяння Польщею сусідам, розміщеним на східному її кордоні, в їх боротьбі за державну незалежність та культурну емансипацію з одночасним стимулюванням процесів демократизації, побудови громадянського суспільства, налагодження та розвитку контактів із міжнародними організаціями з наступним вступом до них [673]. Лише за умови тісної співпраці та спільної ідеологічної боротьби з іншими народами Центрально-Східної Європи проти кремлівської загрози Польська держава, на переконання Є. Гедройця, отримує шанс на відновлення незалежності [702]. В іншому випадку, як стверджував Ю. Мєрошевський, ці народи один за одним стануть жертвою російської експансії, а на регіон чекатиме повторення сумнозвісного балканського сценарію [554, с. 335].

Згідно з поглядіами Є. Гедройця, незалежна Україна, а саме їй у концепції відводилося пріоритетне місце, а також Литва та Білорусь, по відношенню до яких було застосовано спеціальний термін УЛБ (ULB), мали сформувати на континенті «буферну зону», спроможну дистанціювати Польщу від Росії та знівелювати у такий спосіб небезпеку російської експансії на польські території [791, с. 149]. Виходячи з того, що регіон УЛБ і для Польщі, і для Росії історично був чимось значно більшим, ніж «яблуком розбрату», концепція дописувачів «Культури» передбачала одномоментну відмову обох сторін від імперських претензій на нього із наступним взаємним визнанням повного права українців, литовців та білорусів на самовизначення, в тому числі незалежне державотворення у випадку розпаду СРСР [489]. Принагідно відзначимо універсальність, з точки зору польських інтересів, тези Є. Гедройця про розташування Польщі не між Німеччиною та Росією, а поруч з Литвою, Білоруссю та Україною. До речі, незалежність України, – і щодо правильності цього твердження редактор «Культури» не мав жодних сумнівів, – проголошувалася запорукою мінімізації небезпеки російсько-німецького порозуміння, водночас відсутність співпраці між нашими двома державами – загрозою для них обох [514, с. 130]. Апелюючи до того, що свого часу конфлікт між українцями та поляками відкрив російській експансії шлях на Захід, союз між ними, на переконання дописувачів «Культури», гарантував формування у регіоні взаємин партнерства та співробітництва [673, с. 38]. Своєю чергою, одночасна відмова Польщі та Росії від будь-якої політики чи планів щодо реалізації по відношенню до українців, литовців та білорусів своєї переваги сприймалася Є. Гедройцем та Ю. Мєрошевським шансом впорядкування польсько-російських взаємин [489].

Зважаючи на геополітичні реалії, концепція Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського, положеннями якої закладені підвалини розбудови зовнішньої політики сучасної нам Польщі, впродовж тривалого часу однаково не сприймалася ні суспільством, ні владою, і лише зі здобуттям

державою справжньої незалежності отримала підстави бути реалізованою. Неоціненною, зокрема, виявилася роль ідей авторів «Культури» в подоланні Польщею комуністичного минулого: завдяки їх застосуванню, – переконаний Б. Чихоцький, – полякам вдалося уникнути конфлікту не лише між спадкоємцями панівних у свій час поглядів Р. Дмовського й Ю. Пілсудського, але і представниками «Солідарності» та ПОРП і консолідувати, таким чином, політичну еліту держави [604].

У посткомуністичний період «гедройцева парадигма» вперше проявилася в політиці «двох шляхів», що її по відношенню до України, Литви та Білорусі впродовж 1990–1991 рр. реалізовувала офіційна Варшава [722, с. 59]. Посередництвом розбудови білатеральних взаємин із найближчими своїми сусідами, на той час членами радянської спільноти, та всілякої їх підтримки в боротьбі за самовизначення з одночасним збереженням нормального режиму співпраці з Кремлем і нерозривністю з ним зв'язків, Польща намагалася зміцнити свою присутність у подіях на східному своєму кордоні та не допустити неконтрольованого їх розвитку [503]. І якщо у випадку Литви, що в березні 1990 р. проголосила незалежність, політика «двотуровості» своєю обережністю не виправдала сподівання Вільнюса, в якому очікували на повне офіційне та дипломатичне визнання, з яким Польща не поспішала [648, с. 47], то у випадку інших держав вона виглядала майже революційно [508]. Загалом же, мусимо погодитися з Р. Зємбою, Польща зробила значний внесок у справу об'єднання Європи, поділеної «холодною війною», та відкрила дорогу до експансії демократичних цінностей на Схід континенту і зміни системи влади у країнах Центральної та Східної Європи [806, с. 24].

Налагодження «Солідарністю» контактів із представниками українського Руху, підписання Декларації про основні принципи та напрямки розвитку українсько-польських відносин (13 жовтня 1990 р.), а головне, визнання Польщею першою серед держав світового співтовариства незалежності України з наступним підписанням Договору про правовий

режим перетину українсько-польського державного кордону (12 січня 1993 р.), характерного повною відмовою від претензій на українські землі, засвідчили прагнення урядової Варшави у взаєминах з нашою державою – головним суб'єктом парадигми Є. Гедройця – відкрити нову сторінку, позначену порозумінням та взаємною налаштованістю на подолання важкої спадщини спільної минувшини [609, с. 105]. Адже було очевидно, що лише існування незалежної, демократично орієнтованої України є запорукою спокою на польському східному кордоні, а водночас гарантією недопущення відродження в Росії імперських амбіцій та реваншистських настроїв. Із того часу боротьба з Росією за вплив у регіоні, як і в XVI–XVII ст., вкотре перетворилася на «головний нерв» зовнішньої політики Польщі.

Незмінною популярністю концепція Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського користувалася впродовж наступного періоду польської історії. До неї, зокрема, апелювали представники більшості політичних сил (за невеликим винятком політичних партій та організацій праворадикального, націоналістичного спрямування, зокрема, популярної у 2000-ті рр. Ліги польських родин). Послідовними її прибічниками, подібно Л. Валенсі, були президенти А. Кваснєвський та Л. Качинський. У випадку А. Кваснєвського на користь зазначеному чи не найкраще свідчить перший у якості президента РП закордонний візит до Парижа, в ході якого він, користуючись нагодою, відвідав Є. Гедройця та мав з ним розмову про політику з сусідами на Сході [209, с. 45–46]. Прихильність глави держави до поглядів редактора «Культури», зовсім скоро засвідчена конкретними його кроками, уможливила не лише уникнення Польщею «розтину старих ран, відродження історичних претензій та образ держав регіону після 1989 р.» [383], але й піднесення на якісно новий рівень білатеральних взаємин із сусідами на східному кордоні.

Щоправда, зовсім скоро стало очевидно, що парадигма великого поляка дещо поступилася ідеям євроатлантизму, якими були закладені підвалини інтеграції Польщі до НАТО та ЄС – пріоритетного напряму

зовнішньої її політики. Переорієнтація на вступ до НАТО та ЄС, знаменуючи прагнення польського народу повернутися до європейської цивілізації, з контексту розвитку якої силою історичних обставин він був виключений, безперечно, була цілком прогнозованою. Власне «поспіхом» на Захід, на думку М. Кучинської, значною мірою була зумовлена відмова Польщі від претензій на «східні креси» та участі в «чорноморсько-балтійській геополітиці», заангажованість в яких, в іншому випадку, загрожувала запізненням до «заповітного європейського клубу» [471, с. 34]. Відповідно, з набуттям державою членства в означених структурах «втеча зі Сходу» – саме так науковці, зазвичай, пояснюють переорієнтацію Польщі в бік Заходу – виявилася успішно реалізованою. Хоча декларування Польщею намірів вступу до цих організацій, як уже зазначалося, відбулося на початку 1990-х рр., моментом остаточного унаочнення докорінних змін у зовнішній політиці держави вважається фактичне її приєднання до них, значною мірою можливе завдяки особистій активності й наполегливості глави держави А. Кваснєвського, а також найвищих польських урядовців, перш за все прем'єрів Є. Бузека (1997–2001) і Л. Міллера (2001–2004) та очільників МЗС РП Б. Геремека (1997–2000) і В. Цімошевича (2001–2005), зусиллями яких на означеному шляху Польщі вдалося досягти відомих успіхів. Звернення до офіційних їх промов, виголошених, перш за все, із трибуни парламенту (т. зв. *expose*), красномовно засвідчує пріоритетність для керованої ними Польщі інтеграції з НАТО та ЄС [245–246; 248–249].

Попри досягнуті на означеному шляху успіхи, разом з тим, не варто забувати, що його проходження, особливо у випадку інтеграції до ЄС, виявилося для Польщі справою не надто простою. На відміну від вступу до НАТО, членство в якій розглядалося у зв'язку з проблемами національної безпеки, а тому всіляко підтримувалося і суспільством, і владою, інтеграцію держави до ЄС схвалювали не всі політичні сили [711, с. 199–200]. Безперечно, інтеграційні намагання підтримувалися більшістю представників політичного істеблішменту, що, разом з тим, не заважало їм мати певні

розходження в оцінці майбутньої перспективи [802, с. 38]. Водночас доцільно згадати про «Самооборону», очолювану одіозним А. Леппером, «Лігу польських родин» і «Польську селянську партію» на чолі з Р. Гертихом та В. Косіняк-Камишем, відповідно, антиінтеграційна пропаганда яких напередодні приєднання держави до спільноти ставила під сумнів успішне завершення розпочатої справи [809, с. 123]. Щоправда, зі вступом Польщі до Європейського Союзу, насамперед з огляду на здобутки, якими були позначені вже перші роки перебування держави в спільноті, доцільність європейської її інтеграції все рідше ставала предметом критики, одночасно необхідність відмови від здійсненого вибору на порядку денному більше не поставала.

Усвідомлення польським народом своєї європейськості, а разом з тим, прагнення закріпитися в політичному дискурсі Європи, утвердитися в ролі впливового суб'єкта системи міжнародних взаємин, окрім інтеграції до НАТО та ЄС, проявилося в налагодженні й наступному поглибленні взаємин з провідними державами континенту, перш за все Німеччиною. Так, ще на початку 1990-х рр., вибираючи, з огляду на геополітичне розташування, яке, приміром, на думку А. Бохенського, є проклятим місцем Європи [390], між орієнтацією на Схід чи Захід, Москву чи Берлін, «буфером» між якими Польщі довелося бути, урядова Варшава зробила вибір на користь німецької столиці. З огляду на драматизм спільної минувшини, а разом з тим важливість сьогоденної співпраці як для кожної з держав, так і Європи та світу загалом, налагодження польсько-німецьких взаємин, можливе завдяки попередньому визнанню двома державами спільного кордону (14 листопада 1990 р.) та підписанню Договору про добросусідство і співпрацю (17 червня 1991 р.), за своєю значимістю, на переконання широкого загалу, видається порівняним хіба що з французько-німецьким примиренням [500, с. 280], без якого неможлива сучасна Європа. Маючи на меті самоствердження у Європі, Німеччина всіляко сприяла організації вступу Польщі до ЄС та (за підтримки США) НАТО [301, с. 69], членство держави в яких розглядала у зв'язку з

поширенням власного впливу на північ (Прибалтійські держави) та схід (Україну і Білорусь). Вельми показовим у цьому контексті, на наше переконання, виглядає прийняте в грудні 2002 р. канцлером Г. Шредером рішення про покриття Німеччиною частини фінансових витрат, що їх у зв'язку зі вступом до ЄС, згідно з прогнозами, мала понести Польща.

Осмислюючи Польську державу опорою європейських цінностей у східній частині континенту та розуміючи її спроможність впливати на події у регіоні ЦСЄ, в тому числі забезпечувати його консолідацію, в 1991 р. Німеччина у спілці з Францією ініціювала утворення за участю Польщі Веймарського трикутника – політико-дипломатичної конфігурації, яка навколо стратегічно важливої осі Париж – Берлін – Варшава об'єднала понад 180 млн осіб, що, з одного боку, суттєво зміцнило провідну роль Німеччини в Центральній Європі, а з іншого, – дещо зрівноважило її участю Франції та Польщі [301, с. 71]. Згідно з позицією держав-членів, із часу утворення і до сьогодні «трикутник» позиціонується «клубом обраних», вступ до якого іншим зацікавленим сторонам (у тому числі Україні, яка неодноразово демонструвала по відношенню до нього підвищений інтерес) є закритим.

Не останню роль в інтеграції Польщі до НАТО та ЄС, а водночас забезпеченні участі держави в розбудові «нової Європи», позбавленої російської присутності, відіграла Вишеградська група, з ініціативи В. Гавела утворена в 1991 р. З огляду, насамперед, на найбільшу численність населення та армії (порівняно з Угорщиною та Чехословаччиною, а з 1993 р. – Чехією та Словаччиною), а також усталеність зв'язків зі США, з моменту заснування організації і досі Польща незмінно позиціонує себе лідером Вишеграду. «Польща не велика держава, але й не така вже маленька. У якості члена двох великих структур – Європейської та Євроатлантичної – Польща може відігравати роль відповідальної за регіон Центральної Європи… Польща є моделлю для регіону сьогодні більше, ніж будь-коли», – обґрунтовував позицію РП Б. Геремек [530, с. 921]. Як відображення регіонального лідерства загалом, така позиція всіляко підтримується політичними колами

Польщі, перш за все праволіберального спрямування, відомими своєю прихильністю ягеллонській традиції ІІІ Речі Посполитої. Осмислення Польщею себе регіональною державою, лідером групи країн, яких об'єднує спільний геополітичний простір, характерне польській політичній думці, окрім того, вкотре засвідчує відображення у сьогоденні парадигми Є. Гедройця.

Зі вступом до НАТО та ЄС Республіка Польща, всупереч побоюванням, відповідаючи на численні обіцянки, що їх у процесі інтеграції щедро роздавали політики та дипломати, не лише не «зачинила двері» до них для всіх бажаючих, але й утвердилася як лобіст інтересів останніх, а водночас як «міст», що поєднує між собою схід Європи з західною її частиною. Щоправда, в 1990-х рр., рухаючись шляхом інтеграції в європейсько-атлантичний простір, Польська держава, аби через втягування в конфліктогенні пострадянські терени не погіршити і без того невизначені перспективи, відкинула низку проектів регіональної інтеграції («Європа–біс», «план Кравчука» та ін.). Відповідно з набуттям Польщею членства в НАТО та ЄС головними напрямами зовнішньої її політики проголошувалися: сприяння східним сусідам у розбудові взаємин з інститутами євроатлантичного простору; підтримка сил, що борються за демократію та фактичну незалежність від Росії; розширення культурного та цивілізаційного впливу на пострадянські держави; активізація співпраці з поляками в еміграції; формування позитивного іміджу держави в Європі та світі й ін. [414, с. 6; 552, с. 84]. Подібна політика, покликана шляхом недопущення реанімації геополітичного домінування Російської Федерації на пострадянському просторі та в регіоні ЦСЄ забезпечити суттєве зміцнення позиції Польщі, в дусі притаманного їй «месіанського прагматизму», на думку експертів, повною мірою повторювала Pax Americana [486, с. 18], тільки в меншому масштабі. В цьому, на переконання А. Мальгіна, Республіка Польща «нащупала магістральний шлях ефективної європейської політичної та економічної самоідентифікації» [482, с. 8].

Реалізація «брюссельської перспективи», характерної відкриттям перед урядовою Варшавою значно ширших горизонтів та появою в рази більших можливостей, разом з тим, засвідчила деяку вичерпність для Польщі федералізму Ю. Пілсудського, націоналізму Р. Дмовського та парадигми Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського з одночасним їх перетворенням на «декорації», позиціонування на тлі яких окремими високопосадовцями досить часто має на меті не інакше як шляхом загравання з сусідами на східному кордоні забезпечити суттєве зміцнення авторитету Польщі в колах євроатлантичного та європейського політикуму [486, с. 45]. Відповідно, всупереч численним деклараціям про пріоритетність співпраці, демонстрацію моральної підтримки та сприяння пострадянським республікам, перш за все Україні, Литві, Білорусі, а також Грузії і Молдові, в розбудові демократії й еволюціонування в напрямку сповідування європейських цінностей, східний вектор зовнішньої політики Польщі виявився підпорядкованим успіхам співпраці з провідними державами євроатлантичного та євроатлантичного простору, та, власне, самими НАТО і ЄС [226].

У контексті зазначеного чи не найбільшої уваги заслуговує підтримка Польщею Помаранчевої революції в Україні, на переконання польської політичної еліти, – «другої за важливістю після розпаду СРСР події в новітній історії Східної Європи» [341]. Попри те, що протегування урядовою Варшавою європейських цінностей в Україні розпочалося задовго до вступу Польської держави до ЄС, під впливом революції 2004 р. воно проявилося найбільш повно. Присутність на Майдані президента А. Кваснєвського, принагідно зауважимо, досить часто трактується науковцями як «повторення походу Пілсудського на Київ, який мав на меті підтримати Симона Петлюру в боротьбі проти більшовиків» [488], а мирне врегулювання подій в Україні – особистою заслугою глави держави. Якоюсь мірою з цим погоджуються також українські аналітики: шквал оплесків, якими на інавгурації В. Ющенка в парламенті зустрічали президента А. Кваснєвського, безсумнівно, засвідчив визнання тієї ролі, яку він відіграв в «оранжевих подіях» [579].

Заангажованість у ситуації в нашій державі, окрім сприяння демократії, безперечно, мала на меті також недопущення російської експансії на її території. Кілька років по тому, коментуючи ці події, редактор «Газети Виборчої» А. Міхнік зазначив: «…дивлячись на Україну, поляки часто згадують про Росію. Це квадратура кола, яка має бути розірвана таким чином: Україна – суверенна і демократична, Росія – демократична і не імперіалістична, Росія, яка не прагне поглинути Україну. Саме така ситуація була б найсприятливішою для розвитку трьох держав» [221]. Присутність польських високопосадовців у врегулюванні ситуації в Україні обернулася для офіційної Варшави серйозними дивідендами: продемонструвавши добру обізнаність із процесами у нашій державі та спроможність до кризового менеджменту, Республіка Польща, таким чином, не лише суттєво зміцнила свою позицію в спільноті, але й утвердилася в якості експерта ЄС щодо взаємин із сусідами на східному його кордоні [795]. Власне ж сама польська східна політика, – переконані експерти, – з того часу перестала бути романтичною ідеєю та перетворилася в реальну стратегію [656], яка, нарешті, принесла конкретні результати [226]. Йдеться, перш за все, про налагодження, посередництвом сприяння А. Кваснєвського, діалогу між Україною та Європою [215].

Останнє, варто зазначити, суттєво позначилося на взаєминах офіційної Варшави з Вашингтоном та Москвою. Тільки якщо у випадку зі США заангажованість поляків в Україні спричинила активізацію міждержавних взаємин, то польсько-російські стосунки опинилися в стані перманентної кризи. Безперечно, з позиції Вашингтона, Польська держава блискуче справилася з місією просування в Європі американської присутності, чим вкотре (слідом за участю в ініційованій Пентагоном воєнній операції в Іраку) продемонструвала проамериканську свою налаштованість. Одночасно сприяння Польщею нашій державі у здобутті, а пізніше розбудові незалежності, «наближенні» до структур західного світу, в тому числі НАТО та ЄС, що мало на меті цілковите її виведення зі сфери кремлівського впливу,

цілком зрозуміло, вкрай негативно сприймалося в Москві, адже дистанціювання Росії від європейської політики ставило під сумнів збереження нею геополітичної ваги. «Без України Росія перестає бути євразійською імперією», – з цього приводу зазначав З. Бжезінський [301, с. 44], – та ризикує перетворитися в азійську державу, позбавлену важелів впливу на поступ Європи. А цього офіційна Москва хотіла найменше.

У ситуації сприйняття Кремлем колишніх радянських держав «родовою своєю вотчиною» розбудова взаємин по лінії Варшава – Москва ніколи не була простою, а навпаки, досить часто відверто конфронтаційною. Так, історії відома низка фактів, коли Російська Федерація, застосовуючи різноманітні важелі, намагалася чинити спротив реалізації офіційною Варшавою зовнішньополітичного вибору, в тому числі пов'язаному зі сприянням Україні, Білорусі та іншим пострадянським державам у демократизації суспільно-політичного життя й переорієнтації на сповідування західних цінностей. Не без участі Росії з усією серйозністю перед Польщею, зокрема, постала проблема «східних кресів». Започаткована підписанням упродовж 1992–1994 рр. серії договорів про взаємне визнання із сусідами на Сході спільного кордону, що узаконили перебування колись приналежних Речі Посполитій українських, литовських та білоруських земель у лоні материнських держав, дискусія досі зберігає свою актуальність, періодично нагадуючи про себе наростанням суперечностей та взаємної напруженості. І хоча питання повернення Польщі втрачених територій піднімається на рівні лише так званих «кресових товариств», у діяльності яких прослідковується «російський слід», невирішеність ситуації приховує в собі небезпеку розвитку реваншистських настроїв, які у майбутньому можуть мати продовження у вигляді територіальних претензій, насамперед, до України, та загрози національним її інтересам. Останні ж, на переконання Я. Новака-Єжоранського, найкраще кореспондуються з підтримкою всіма можливими засобами незалежності України та Білорусі [383].

Не найкращим чином на взаєминах Республіки Польща з сусідами на Сході (в тому числі на рівні простого міжособистісного спілкування) позначаються також історичні стереотипи, породжені спільною історією та незмінно підживлювані елементами історичного традиціоналізму, етнонаціоналізму, ксенофобії, територіального ревізіонізму в поєднанні з ностальгією зі славним великодержавним минулим польського народу [354]. І попри те, що від здобуття Польщею справжньої незалежності і досі суспільна думка незмінно еволюціонує в напрямку зростання прихильності, сприйняття поляками «братніх народів», на відміну від західних сусідів, залишає бажати кращого. Як слушно зауважив щодо цього Є. Новаковський, «коли йшлося про незалежність, ми були згідними, коли ж дійшло до подробиць, почалися важкі переговори» [508]. Так, на стосунках Польщі з Україною «важким тягарем» позначаються події польсько-української війни 1918–1919 рр., символом якої є «Цвинтар Орлят» у Львові, антипольська операція ОУН–УПА на Волині, Поділлі та Східній Галичині, трагедія Гути Пенятської, підживлені резонансними, з точки зору польського народу, кроками української влади щодо визнання бійців ОУН–УПА борцями за незалежність України, присвоєння звання Герой України С. Бандері та Є. Коновальцю, на взаєминах із Російською Федерацією – ліквідація польської державності у 1795 та 1939 рр., причини та наслідки ІІ Світової війни і роль СРСР у ній, Катинська трагедія, післявоєнне влаштування Європи, у тому числі територіальне, тощо.

«Історична політика», характерна мобілізацією негативних стереотипів, що формувалися впродовж десятиліть, а то й століть, – далеко не польський феномен, – саме в Польщі зазнала чи не найбільшого застосування. І скільки б спроб не робилося в напрямку узгодження підходів до трактування спільної історії й подолання взаємних образ, чільне місце серед яких посідають численні зустрічі і спільна робота польських та українських/російських істориків над узгодженням сторінок взаємної історії, створення та відновлення пам’ятних місць і місць захоронення осіб, убитих чи

закатованих внаслідок війн та політичних репресій на території обох держав, події минувшини продовжують залишатися «каменем спотикання» у взаєминах із сусідами на Сході. Щоправда, у випадку українців, під впливом Помаранчевої революції, події якої широкому загалу ІІІ Речі Посполитої навіяли спогади про події 1989 р., сприйняття їх поляками зазнало суттєвого покращення. Так, згідно з результатами опитування, проведеного польським Інститутом суспільних справ восени 2005 р., за цей час відраза поляків до українців зменшилася з 65 до 34 %, рівень підтримки перспективи поглиблення співпраці зріс із 61 до 82 %, а прагнення бачити Україну серед членів НАТО та ЄС сягнуло позначки 80 %. «Оранжеві події» в Україні, окрім того, спричинили безпрецедентний рівень симпатії поляків до українців – рекордні на той час 29 % [172]. Одночасно можливість зближення з українцями підтримували 81 % польських громадян. Позаяк у 1991 р. із симпатією до українців ставилися лише 9 % поляків, 38 % опитаних відчували неприязнь, позиція 53 % була індиферентною [565, с. 129]. Що ж до росіян, подібну місію покликане виконати визнання офіційною Москвою вини Радянського Союзу за масові розстріли 1940 р. польських офіцерів у Катині та сприяння нею розслідуванню ситуації [603, с. 80].

Із реалізацією офіційною Варшавою ключових цілей зовнішньої політики, пов’язаних зі вступом у НАТО і ЄС, а водночас трансформацією геополітичного простору Європи і світу, нею спричиненою, внутрішньополітичний розвиток Республіки Польща позначило розгортання широкої дискусії на предмет змісту та спрямованості наступної розбудови міждержавних взаємин і зв’язків із міжнародними організаціями. Не останню роль в актуалізації проблеми, окрім того, відіграла зумовлена членством у НАТО та ЄС необхідність для урядової Варшави в реалізації зовнішньої політики постійно враховувати їхню позицію. Ідеологічне протистояння, учасниками якого стали провідні політичні сили, засвідчило, зокрема, появу нових підходів до східної польської політики: традиціоналістського, найповніше презентованого програмними документами і діяльністю

правоконсервативної партії «Права і Справедливості» (Я. Качинський, П. Коваль, Б. Чихоцький), та європеїстського, пов'язаного головним чином із концептами центристсько-ліберальної «Громадянської платформи» (Б. Сенкевич, Р. Сікорський, Г. Схетина, Д. Туск) [542]. І хоча подібний поділ виглядає дещо спрощено, адже на рахунок взаємин із сусідами на Сході в політичних колах ІІІ Речі Посполитої сформувалися також деякі інші, синтетичні, підходи, започаткування щодо східної польської політики внутрішньополітичних дискусій, окрім актуальності проблеми, засвідчує пошук політичною елітою нового образу зовнішньополітичної ідентичності держави з одночасною розробкою концепції зовнішньої політики, адекватної ситуації, що склалася.

Прихильники традиціоналістичної концепції, своїми поглядами демонструючи відданість ідеям Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського, обґрунтовували доцільність збереження Польщею заангажованості в державах на східному кордоні, адже саме компетентність у ситуації на Сході Європи, на їхнє переконання, є тим «козирем», уміле використання якого, в тому числі шляхом активізації співпраці зі США, спроможне гарантувати державі статусну позицію на міжнародній арені. Одночасно позиціонування Польщею себе регіональним лідером, а не пасивною складовою франко-німецької осі, визначалося запорукою високої її геополітичної вартості. «Чим сильнішою буде позиція Польщі на Сході, тим більше з нею рахуватимуться у Європі», – обґрунтована у повоєнний час Є. Гедройцем теза для частини польського політикуму, таким чином, досі зберігала актуальність. Виходячи з розуміння Росії синонімом загрози для польської безпеки, а відтак необхідності реалізації щодо неї жорсткої політики, максимальне сприяння східноєвропейським державам у реалізації реформ та поглибленні співпраці з Європейським Союзом традиціоналісти розглядали запорукою стабільності регіону та недопущення його втягнення в реінтеграційні проекти, що за ініціативи Кремля відбувалися на пострадянському просторі. Відповідно, будь-які альтернативи, на кшталт «укладення союзу з Китаєм»,

«зосередження на Балканах», «домовленості з Росією», інші тимчасові концепції зовнішньої політики, не спроможні замінити політику щодо України та Білорусі й свідчать, на переконання П. Коваля, «про своєрідну неміч частини політиків і публіцистів» [234].

Своєю чергою європеїсти, в реалізації східної політики схильні орієнтуватися, перш за все, на Брюссель, можливості геополітичного зростання Польщі пов'язували з поглибленням співпраці з державами-членами Євроспільноти, а концепцію Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського сприймали такою, що в нових геополітичних умовах вичерпала себе та є непридатною для застосування. «Низка подій на Сході настільки змінила образ ситуації, що повторювання заклинань про місію Польщі в підтримуванні суверенності Литви, Білорусі чи України, власне кажучи, втратило сенс», – зауважував щодо цього один із апологетів європеїстської парадигми Б. Сенкевич [425]. Подібно до послідовників паризької «Культури», усвідомлюючи небезпеку зростання могутності та впливу Росії, в стосунках із нею європеїсти, разом з тим, вважали за доцільне реалізовувати по відношенню до Кремля політику відкритості, не порушуючи при цьому питання спільної історії та уникаючи будь-яких кроків, спроможних викликати негативну його реакцію [604]. В той же час, виходячи зі схильності Кремля в розбудові зовнішньої політики рахуватися лише з найвпливовішими суб’єктами світового співтовариства, посередництвом підлаштування під власні інтереси «східного виміру» політики ЄС та перетворення на його «мозок і руки», Польща поставила за мету стати одним із них [505]. Присутність офіційної Варшави у формуванні та реалізації Європейським Союзом політики щодо сусідів на східному кордоні, окрім того, покликана шляхом дистанціювання від Кремля України, Білорусі, Молдови та закавказьких держав забезпечити ослаблення геополітичного впливу Росії та не допустити збереження за нею статусу «великої держави» [341]. Таким чином, ягеллонська східна традиція зі

вступом Польщі до ЄС отримала підстави стати складовою його частиною [604].

Зауважимо, що ще не будучи членом Євроспільноти, в 2002 р. Республіка Польща виступила з ініціативою політики «східного виміру», що нею у взаєминах із державами на сході Європи мав послуговуватися ЄС. Проте в той час вона не отримала гідної підтримки та не зазнала практичного застосування. Відповідно, зі вступом Польщі до Європейського Союзу нагода для цього виявилася, очевидно, кращою, і вже в 2008 р. відповідним чином оформлена в співпраці зі Швецією така ініціатива – «Східне партнерство» – була винесена на розгляд Ради ЄС, а в 2009 р. стала офіційною стратегією спільноти у взаєминах з Україною, Молдовою, Білоруссю, Грузією, Вірменією та Азербайджаном. Позиціонуючи себе державою, що має тривалу традицію взаємин із сусідами на Сході, а відтак є добре обізнаною з культурно-історичними та ментальними їх традиціями, Польща з власної ініціативи та за погодженням із Брюсселем, таким чином, перетворилася на головного промоутера їхніх інтересів у ЄС, максимально заангажованого у зміцненні в них демократичних традицій, розбудові громадянського суспільства, а головне, поглибленні співпраці з ЄС із наступним вступом до нього. Посередництвом опіки над «Східним партнерством» Польща, разом з тим, отримала можливість реанімувати головні віхи ягеллонської парадигми [800].

На відміну від президентських адміністрацій на чолі з Л. Валенсою / А. Кваснєвським / Л. Качинським та урядових кабінетів того періоду, що в реалізації зовнішньої політики активно послуговувалися парадигмою Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського, з приходом до влади за результатами дострокових парламентських виборів 2007 р. «Громадянської платформи», а пізніше, в 2010 р., президента Б. Коморовського, відомого прагматичним підходом до реалізації відносин із сусідніми та іншими державами, ключовими меседжами польської закордонної політики стали «примирення з Росією» та «відкритість до Росії». Відповідно, з відмовою офіційної Варшави

від «найбільш зненавидженої в Росії концепції» [486, с. 107], а саме так росіяни сприймають ідеї Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського, з того часу і досі польсько-російські взаємини характерні підставами для перегляду й наступного оздоровлення. Водночас, зважаючи на гальмування офіційною Москвою процесу демократизації суспільного життя за умови одночасного збереження імперських амбіцій у зовнішній її політиці, а разом з тим, суперечність стратегічних інтересів двох держав, у тому числі в контексті пошуку ними сфери геополітичного домінування, бачення власного майбутнього та майбутнього сусіда-конкурента, співробітництво між Польщею та Росією видається суттєво утрудненим.

І, нарешті, ще одним напрямом, в якому зазнала реалізації зовнішня політика Республіки Польща, є взаємини зі США, концептуально підкріплені ідеями американізму, апологетом яких є один із найвідоміших американських геостратегів, поляк за походженням З. Бжезінський. Посилаючись на сусідство з Росією, що апріорі приховує в собі значну небезпеку, та обґрунтовуючи «романтизм» ідей Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського, гарантії безпеки і стабільності Польської держави, а заразом зміцнення геополітичної її ваги прихильники проамериканської орієнтації Варшави розглядають у зв’язку з тісною співпрацею зі США та безпосередньою їх опікою. Попри те, що сьогоденні взаємини Польщі зі США беруть свій початок із подій І Світової війни, а юридичного оформлення зазнали 20 березня 1991 р. (з підписанням сторонами Декларації про партнерство та співробітництво), першочергово значимими для офіційної Варшави вони стали з приходом до влади А. Кваснєвського, наріжною метою зовнішньої політики якого визначалася інтеграція держави до НАТО та ЄС, і, власне, в її реалізації місце американського чинника не викликає сумніву. Найпереконливішим свідченням успішного застосування концепції, безперечно, є інтеграція держави до Альянсу, а також утвердження її в якості «оплоту» американського впливу в Європі [226]. На користь останньому, зокрема, позначилася інтеграція Польщі до Європейського Союзу, що стала

можливою не без участі («мовчазної згоди») Сполучених Штатів Америки [301, с. 64]. Обґрунтовуючи проамериканську позицію Варшави, М. Белька, зокрема, зазначив, що від змісту й характеру взаємин з Вашингтоном залежить позиція Польщі у Євросоюзі, а також потенційна роль у реалізації оборонної та закордонної політики спільноти. «Чим кращими будуть стосунки, тим більшою буде ця роль», – зауважував глава уряду [259]. Разом з тим, варто зазначити, що впродовж усього аналізованого періоду ознакою польсько-американської міждержавної співпраці залишалася асиметричність. І попри те, що проамериканська орієнтація є однією з ключових ознак польської зовнішньої політики, Польща, перш за все через неспівставність потенціалу, так і не змогла стати для США дійсно стратегічним партнером [271].

Здійснений аналіз, таким чином, засвідчив забезпеченість зовнішньої політики сьогоденної Польщі концептуальним підґрунтям, що історичним своїм корінням сягає епохи Середньовіччя та пов'язується з правлячою у той час династією Ягеллонів. У міжвоєнний період адаптована до існуючих реалій маршалом Ю. Пілсудським, у др. пол. XX ст. вона зазнала продовження у працях опозиційних до комуністичного режиму дописувачів паризької «Культури» на чолі з Є. Гедройцем і вже наприкінці 1980-х рр., відома як парадигма Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського, була взята на озброєння прихильниками «Солідарності» на чолі з Л. Валенсою, а по здобуттю Польщею справжньої незалежності де-факто стала головним дороговказом у розбудові взаємин із сусідніми та іншими державами. І попри те, що адресуються ідеї великого поляка головним чином сусідам на східному кордоні, інтеграція Польщі в НАТО та ЄС, а пізніше – зміцнення як авторитетного їх члена, у випадку Європейського Союзу, приміром, відповідального за здійснення політики «східного виміру», виглядає не інакше як успіх їх реалізації. Виходячи з того, що в своїй основі парадигма зовнішньої політики РП ґрунтується на історичній боязні Росії та передбачає використання будь-яких можливостей для дистанціювання від неї, успіхом,

на наше переконання, слід вважати також розбудову взаємин стратегічного партнерства з Україною, зміцнення в якості лідера Центрально-Східної Європи. Принагідно зазначимо: колосальні успіхи, що їх упродовж аналізованого періоду в сфері зовнішньої політики вдалося досягти офіційній Варшаві, значно були зумовлені особистою прихильністю президента А. Кваснєвського ідеям Є. Гедройця.

2.2. Інституційне забезпечення зовнішньополітичної діяльності Польщі

Не викликає сумніву, що вміло спланована та вдало організована зовнішня політика, реалізована шляхом співпраці з іншими державами та міжнародними організаціями, є важливим чинником прогресивного розвитку будь-якої з держав, запорукою зміцнення суверенітету та національної ідентичності, захисту національних інтересів та цінностей, гарантування безпеки. Не є винятком із загального правила і Польща: завдяки плідній, на належному рівні організованій співпраці з учасниками світового співтовариства урядовій Варшаві вдалося досягти високого рівня розвитку в різних сферах державної розбудови, ствердитися в якості впливового суб'єкта міжнародних взаємин, набути лідерства в регіоні Центрально-Східної Європи.

Свідченням зовнішньополітичної активності офіційної Варшави, гнучкості та збалансованості зовнішньої її політики є налагоджені взаємини з більшістю суб'єктів світового співтовариства. Так, на сьогодні Польща співпрацює з понад 190 державами та є членом більше ніж 40 міжнародних організацій. Безперечно, на користь зміцненню геополітичної ваги ІІІ Речі Посполитої упродовж аналізованого періоду позначалося суттєве збільшення кількості дипломатичних її представництв: протягом визначеного десятиріччя чисельність посольств зросла з 90 до 97, генеральних консульств – із 60 до 141, почесних консульств – із 159 до 186, склавши, таким чином,

станом на 2005 р. 327 консульських установ (йдеться лише про ті, що працюють в інших державах, але не при міжнародних організаціях) [781, с. 225]. Наразі зазначимо, що задля задоволення зростаючого попиту держави на співробітників дипломатичних служб 16 жовтня 2002 р. при МЗС РП було спеціально створено Дипломатичну академію [785, с. 135]. Реалізації ключових зовнішньополітичних цілей Польщі слугує її членство в ООН (з підконтрольними їй ЮНЕСКО, МАГАТЕ, ВООЗ, ЮНІСЕФ, СОТ), Європейському Союзі, НАТО, Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Раді Європи, Міжнародному банку реконструкції і розвитку (МБРР), Європейському банку реконструкції і розвитку (ЄБРР), Центральноєвропейській асоціації вільної торгівлі (CEFTA), Раді держав Балтійського моря, Вишеградській групі, Веймарському трикутнику тощо, у яких вона відома своєю активною, інколи доволі принциповою позицією.

Аналогічно більшості держав, зовнішня політика Польщі ґрунтується на загальновизнаних нормах та принципах міжнародного права, Статуті ООН (1965 р.), Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.), Паризькій хартії для нової Європи (1990 р.) та інших міжнародно-правових актах. У поєднанні з внутрішньою нормативно-правовою базою ними визначені засади реалізації офіційною Варшавою ключових стратегічних, геополітичних та регіональних за напрямками (політичних, економічних, соціокультурних тощо) інтересів. Спроможність Польщі до ефективного виконання визначених зовнішньополітичних завдань, окрім наявності відповідного нормативно-правового підґрунтя, також значно зумовлена розбудовою адекватного інституційного забезпечення та механізму реалізації. Наявність дієвих інститутів, функціонуючих в умовах внутрішньої стабільності та консолідації провідних політичних сил, що засвідчують легітимність їхньої діяльності, та оптимальної мережі дипломатичних представництв у поєднанні з застосуванням збалансованих і чітко скоординованих механізмів здійснення зовнішньої політики, таким чином, виявилася запорукою успішного виконання ключових її завдань.

Такими, з позиції офіційної Варшави, є: по-перше, забезпечення надійних зовнішніх гарантій національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності держави; по-друге, посилення авторитету держави на міжнародній арені; по-третє, використання міжнародних реалій для успішної реалізації внутрішньополітичних цілей та завдань; по-четверте, формування ефективної системи захисту прав польських громадян за кордоном.

Серед інститутів, функціонуванням яких забезпечена зовнішня політика Польщі, варто виокремити, перш за все, найвищого рівня органи державної влади та дипломатичні представництва Польщі за кордоном, а також регіональні та місцеві органи влади, аналітичні центри та наукові інститути [777]. Важливою складовою інституційної компоненти зовнішньої політики є нормативно-правові акти, що ними регулюється діяльність означених структур. Попри те, що головні (владні) інститути, відповідальні за реалізацію зовнішньої політики держави, були започатковані ще після завершення Першої світової війни і впродовж усіх наступних років, незалежно від політичної кон'юнктури, продовжували нею опікуватися, становлення зовнішньополітичних інститутів сучасної нам Польщі слід розглядати у зв'язку зі здобуттям нею справжньої державної незалежності. Адже добре відомо, що, приміром, дипломатичні установи, характерні для більш як сорокарічного відтинка «комуністичної історії» Польщі, були нічим іншим, як інститутами для підтримки ініціатив СРСР. Водночас мінімум самостійності та суверенності, притаманний їхній діяльності, своїм наслідком мав деморалізацію закордонної служби, а разом з тим, позбавлення польської влади свободи у формуванні концепції та стратегії зовнішньої політики [508]. Відповідно, творення зовнішньополітичних стратегії і тактики, а разом з тим, професійної дипломатичної служби, визначення зовнішньополітичних засад та ключових пріоритетів у вересні 1989 р. зусиллями польських урядовців почалося, так би мовити, «з нуля». З інтенсифікацією в євроатлантичному просторі інтеграційних процесів та поглибленням участі у них Польщі, в тому числі шляхом набуття

повноправного членства в НАТО та ЄС, нагальною потребою виявилося вдосконалення механізму координування зовнішньополітичної діяльності існуючих інститутів з одночасним утворенням нових структур, компетентних виключно в питаннях співпраці з союзниками.

Формування інститутів, задіяних у сфері зовнішньої політики, забезпечувалося оформленням відповідного нормативно-правового підґрунтя. Адже детальна правова регламентація діяльності державних органів та посадових осіб, залучених до зовнішньополітичного процесу на основі покладених на них законом повноважень, як цілком слушно щодо цього зазначено в розвідці М. Баймуратова, є об'єктивно необхідною умовою узгодження та координування співпраці між ними [291, с. 10]. Діяльність суб'єктів зовнішньополітичного життя, таким чином, на сьогодні регулюється численними актами президента, Ради Міністрів, Сейму та Сенату, а головне, Конституцією РП [63]. Основний закон, схвалений 2 квітня 1997 р. Народними Зборами РП, є визначальним документом та джерелом становлення і розвитку зовнішньої політики Польщі, основою для прийняття будь-яких інших нормативно-правових актів.

Відповідно до Конституції, зовнішня політика є компетенцією виконавчої влади, яка, з огляду на змішану форму республіканського правління Польщі, має біцефальний характер та представлена Президентом РП і Радою Міністрів РП. Значний вплив на неї, окрім того, мають Сейм та Сенат, інші органи державної влади, дипломатичні представництва та відомства РП за кордоном, а також окремі громадяни, асоціації, фонди, наукові та релігійні установи, політичні партії та громадсько-політичні організації, засоби масової інформації тощо [774, с. 232]. Так, ключовими прерогативами президента [771, с. 161–171] є представлення держави на міжнародній арені (п. 1.1 ст. 126), ратифікація та денонсація міжнародних договорів, з відповідним повідомленням Сейму та Сенату (п. 1 ст. 133), призначення та відкликання повноважних представників РП в інших державах та при міжнародних організаціях (п. 1.2 ст. 133), прийняття вірчих

та відкличних грамот акредитованих дипломатичних представників інших держав та міжнародних організацій (п. 1.3 ст. 133). Згідно з п. 2. ст. 126 основного закону, компетенцією президента є охорона суверенітету та безпеки держави, її недоторканності та неподільності території. Відповідно, будь-які дії, реалізовані ним у сфері зовнішньої політики, в тому числі пов’язані з підписанням міжнародних договорів, повинні корелюватися з національними інтересами та не суперечити їм.

Згідно з п. 3 ст. 133 Конституції РП, у сфері зовнішньої політики президент має взаємодіяти з прем’єр-міністром та профільним міністром – очільником МЗС. При цьому, як передбачено основним законом, вони мають налагодити та підтримувати у взаєминах між собою належний зв'язок і не конкурувати, адже це шкодить інтересам Польської держави [650, с. 118]. Своєю чергою, в повноваження Ради Міністрів [771, с. 184–187], чиє право на здійснення зовнішньої політики відображено в п. 1 ст. 146, входять укладення міжнародних договорів, що потребують ратифікації, затвердження та денонсації інших міжнародних договорів (п. 4.10), забезпечення зовнішньої безпеки держави (п. 4.8), здійснення загального керівництва у сфері взаємин з іншими державами та міжнародними організаціями (п. 4.9). Останнє особливої актуальності набуло зі вступом Польщі до Європейського Союзу. Так, з 1 травня 2004 р. Рада Міністрів РП (спільно з Сеймом та Сенатом) бере активну участь у підготовці союзного законодавства та є єдиним органом виконавчої влади, що задля координації зовнішньої польської політики із загальносоюзною, особливо щодо тих держав, які не є членами спільноти, долучається до роботи Ради ЄС.

З урахуванням зазначеного, а також з огляду на відсутність в основному законі від 1997 р., на відміну від Конституційного Закону («Малої Конституції») «Про взаємні стосунки між виконавчою і законодавчою владою, а також територіальним самоврядуванням Республіки Польща» (1992 р.) [186], положень про здійснення президентом загального керівництва зовнішньою політикою та національною безпекою, можливості впливати на

вибір міністра МЗС та ініціювати ратифікацію і денонсацію міжнародних договорів, очевидними видаються суттєве обмеження ролі президентського чинника в зовнішній політиці, з однієї сторони, та нечіткість і суперечливість у розмежуванні між президентом і урядом повноважень щодо керівництва, реалізації та оцінки зовнішньої політики, з іншої [786]. Так, у взаєминах між президентом, прем'єром та міністром МЗС дозволяються неофіційні, невладні контакти. Окрім того, президенту дозволено робити публічні запити Раді Міністрів та висловлювати важливі, з його точки зору, зауваження щодо провадження зовнішньої політики. Зазначимо, що проблемами останньої в апараті глави держави безпосередньо опікуються дорадчі консультативні підрозділи – Бюро закордонних справ та Бюро національної безпеки [650, с. 119]. Як гарант суверенності, президент має контролювати, аби міжнародна ситуація, в якій доводиться функціонувати Польщі, не спричинила її залежність від інших держав чи їх об'єднань, а закордонна політика, що її реалізує Рада Міністрів, не суперечила національним інтересам РП [774, с. 245]. Разом з тим, втручатися у зовнішньополітичні справи, визначені компетенцією уряду, президенту заборонено, а репрезентація ним на найвищому рівні держави зовсім не означає репрезентацію на найвищому рівні державної влади РП [291, с. 10].

Варто зазначити, що розмежування повноважень у сфері зовнішньої політики між президентом та Радою Міністрів на чолі з прем'єром із прийняттям Конституції виявилося однією із найбільш обговорюваних у Польщі інституційно-устроєвих проблем [693, с. 3]. Еклектизм президентського та урядового чинників [633, с. 297–298] у зовнішній політиці Республіки Польща, нерідко притаманний демократичним державам зі змішаною формою правління, неодноразово спричиняв протистояння у вищих ешелонах виконавчої влади. Тільки якщо з обранням на посаду, приміром, Л. Качинського, а пізніше Б. Коморовського, він був очевидним, з однією лише різницею, що при Л. Качинському, подібно попереднику, центром прийняття зовнішньополітичних рішень була президентська

адміністрація [749, с. 195], а при Б. Коморовському її здійснення було більше пов’язане з Радою Міністрів [650, с. 119–120], то впродовж аналізованого нами періоду перебування при президентській посаді А. Кваснєвського конфлікт мав латентний характер. Така ситуація, окрім недосконалості законодавства, значною мірою була спричинена фактом представлення президентом та урядом різних політичних сил. Так, при «лівому» президенті А. Кваснєвському упродовж 31 жовтня 1997 р. – 19 жовтня 2001 р. та 31 жовтня – 23 грудня 2005 р. (саме тоді закінчилася друга каденція президента) уряд очолювали «праві» прем’єри Є. Бузек та К. Марцинкевич, відповідно. Маючи відмінні від президента погляди щодо зовнішньої політики РП, вони, разом з тим, жодного разу не скористалися своїми конституційними можливостями на міжнародній арені, демонструючи у такий спосіб уміння виробляти компромісні рішення та бажання співпрацювати всупереч різній партійній приналежності. Проте вже за президентства Л. Качинського взаємини по лінії глава держави – глава уряду були характерні серйозним протистоянням, особливо з часу, коли на чолі Ради Міністрів став Д. Туск.

Колосальні успіхи, яких за наявного законодавчо закріпленого розподілу повноважень між президентом та прем’єром у сфері зовнішньої політики впродовж перебування при владі А. Кваснєвського вдалося досягти Польській державі, на наше переконання, доцільно розглядати у зв’язку з харизматичністю особистості глави держави, для характерні виняткові якості та діяльна зовнішньополітична позиція, не останню роль у становленні якої відіграли міжособистісні зв’язки на найвищому рівні. На рахунок останнього варто навести факт здійснення главою держави щонайменше двадцяти п’яти офіційних закордонних візитів щорічно [774, с. 233]. Окрім того, наділений статусом «найвищого представника РП», президент А. Кваснєвський активно послуговувався ним при організації різного роду контактів (офіційних і неофіційних) з різноманітними аудиторіями також усередині держави – від невеликих делегацій, запрошених до президентського палацу, до

багатомільйонних теле- та радіоаудиторій і – найголовніше – парламенту, перед яким глава Польської держави неодноразово виступав із посланнями та промовами [774, с. 246].

Подолання протистояння по лінії президент – уряд, на необхідності якого шляхом внесення відповідних змін до основного закону в політико-дипломатичних та аналітичних колах тривалий час ішлося, Польській державі вдалося досягти лише з прийняттям 8 жовтня 2010 р. закону «Про співпрацю Ради Міністрів з Сеймом та Сенатом у справах, пов'язаних із членством РП у ЄС» [191]. Згідно з ним, «пальму першості» у провадженні зовнішньої політики отримав прем'єр-міністр з одночасним розширенням повноважень очолюваної ним Ради Міністрів. У компетенцію прем'єра, зокрема, було передано визначення (у співпраці з іншими міністрами) цілей та завдань зовнішньої політики держави. Таким чином, усі члени уряду, а не лише, як зазвичай, має місце очільник МЗС та його підлеглі, виявилися заангажованими в зовнішньополітичний процес. Головним завданням міністра МЗС, своєю чергою, було визначено підтримку (як координатора) дій глави уряду у виконанні ним ст. 146 Конституції Польської держави. Прем'єр-міністр, окрім того, отримав право репрезентувати Польщу на засіданнях Ради ЄС. Одночасно, за потреби, подібну місію міг виконувати і президент (у випадку відповідного погодження з Радою Міністрів) [693, с. 5–6]. Зростання ролі Ради Міністрів у зовнішній політиці Польщі, зауважимо, було значно зумовлене членством держави в Європейському Союзі [561, с. 54].

Окремими повноваженнями в реалізації зовнішньої політики Польщі наділені також Сейм та Сенат РП [771, с. 140–152]. Головними серед них є нормотворчість [632, с. 132] та призначення на посаду (звільнення з посади) президента, прем'єр-міністра, а також членів деяких інших органів державної влади. В аспекті законотворчості йдеться, перш за все, про ратифікацію (денонсацію) міжнародних договорів [723, с. 13]. Так, згідно з п. 1 ст. 89 Конституції РП [63], ратифікації (денонсації) потребує міжнародний договір,

предметом якого є питання миру, союзу, політичних та воєнних домовленостей, членства Польщі в міжнародних організаціях. У випадку, якщо ратифікації президентом підлягає міжнародний договір, ратифікація якого, згідно із законодавством, не потребує згоди, прем'єр-міністр інформує про це Сейм. Статтею 90, положеннями якої визначена процедура на основі міжнародного договору передання міжнародній організації чи міжнародному органу компетенції органів державної влади, передбачено, що закон, яким засвідчується згода на ратифікацію такого міжнародного договору, приймається Сеймом більшістю 2/3 голосів за умови присутності не менше половини передбаченого законом числа депутатів, а також Сенатом більшістю 2/3 голосів у присутності не менше половини передбаченого законом числа сенаторів (п. 2). Прерогативою депутатів, як уже йшлося, є також заслуховування завдань зовнішньої політики, з інформацією про які на засіданні Сейму щорічно виступає очільник МЗС РП. Депутати та сенатори, окрім того, над конкретними питаннями зовнішньої політики постійно працюють у відповідних профільних комітетах Сейму та Сенату. Такими, зокрема, є Комітет у справах Європейського Союзу і Комітет закордонних справ, що функціонують у структурі Сейму, та Комітет з питань Європейського Союзу і Комітет закордонних справ, що діють у складі Сенату. Згідно зі встановленими процедурами, Комітети, відповідальні в обох палатах парламенту за взаємини з ЄС, мають право безпосереднього звернення до Ради Міністрів. При цьому їх звернення трактується як таке, що відображає позицію всієї палати [650, с. 128].

Безпосереднє проведення зовнішньої політики держави є компетенцією МЗС РП, яке здійснює загальне керівництво дипломатичною службою, та, будучи «обличчям» і «голосом» Польщі за кордоном, забезпечує реалізацію зовнішньої її політики і координує діяльність усіх міністерств та відомств, задіяних у сферу зовнішньої політики. Повноваження профільного міністра, а заразом очолюваного ним міністерства, визначені ст. 32 закону «Про державне управління» [190]. Згідно зі статтею, очільник МЗС опікується

стосунками РП з іншими державами та міжнародними організаціями (п. 1.1); репрезентацією та охороною інтересів Польщі за кордоном (п. 1.2); координацією зовнішньої політики РП (п. 1.3); репрезентацією та охороною прав польських громадян та польського народу за кордоном (п. 1.4); співпрацею у сфері розвитку, в т. ч. гуманітарного (п. 1.5); формуванням міжнародного іміджу РП (п. 1.6); громадською та культурною дипломатією та ін. (п. 1.7). На міністра МЗС, окрім того, покладено обов'язок формування (у співпраці з Департаментом стратегії і планування зовнішньої політики та за погодженням Ради Міністрів) завдань зовнішньої та європейської польської політики й не пізніше 20 грудня поточного року їх оприлюднення на засіданні Сейму [481]. Щорічно на постійній основі МЗС РП формує також «Орієнтири зовнішньої політики», характерні обмеженим доступом та застосуванням на рівні непрофільних міністерств задля координації міжнародної їх співпраці. Пріоритети зовнішньої політики Польщі [154], принагідно відзначимо, вперше зазнали документального оформлення у вигляді довгострокової стратегії в березні 2012 р. Посередництвом використання вказаних повноважень міністр МЗС, таким чином, перетворився на «першого серед рівних» конституційних міністрів, що особливо важливим виявилося в контексті інтеграції Польщі до Європейського Союзу. З утворенням у структурі МЗС РП Комітету в європейських справах (2009 р.) позиція очільника міністерства ще більше зміцнилася, у тому числі в європейській політиці, яка де-факто є складовою частиною внутрішньої польської політики [650, с. 124–125]. У реалізації визначених функцій міністр МЗС РП спирається на очолюване ним міністерство, представлене політичним кабінетом та 34-ма структурними підрозділами, у тому числі 14-ма департаментами, що спеціалізуються безпосередньо на зовнішньополітичних питаннях, та трьома, компетенцією яких є питання співпраці з Європейським Союзом [261].

Бурхливий розвиток системи міжнародних взаємин, до участі в якій зі здобуттям у 1989 р. справжньої державної незалежності долучилася Польща,

спричинив до ускладнення та інституціоналізації системи її дипломатичних представництв. Окрім Віденської конвенції (1961 р.), якою, подібно більшості держав світового співтовариства, регулюється дипломатична діяльність РП, з 2001 р. її підвалини закладені законом «Про дипломатичну службу» [189]. Згідно з ними, посол Польщі призначається та звільняється Президентом РП за поданням міністра МЗС і погодженням голови Ради Міністрів РП (п. 1 ст. 17) та підпорядковується у своїх діях міністрові МЗС РП (п. 2 ст. 17). Серед головних завдань, визначених ст. 19 закону, що їх виконує посол РП в іншій державі, є: представлення РП; захист інтересів РП та її громадян (відповідно до міжнародного права та законодавства приймаючої сторони); співпраця з органами державної влади РП та приймаючої сторони, у тому числі в аспекті підготовки та організації переговорів, реалізації спільних заходів; просування польської культури, науки та економіки; здійснення контролю за діяльністю всіх польських місій у приймаючій державі; знайомство з подіями та заходами приймаючої сторони та інформування про них влади РП тощо. У свою чергу посол РП при міжнародній організації, згідно зі ст. 20, презентує у ній РП; підтримує зв'язок між Польщею та цією організацією; проводить переговори з організацією та в рамках організації; знайомиться з діяльністю організації та повідомляє про неї владу РП; забезпечує участь Польщі в організації; захищає інтереси влади та громадян у взаєминах з цією організацією тощо.

Виконанням функцій представлення РП у межах відповідного округу на території держави перебування, насамперед, захисту юридичних та економічних інтересів Польщі та її громадян, опікуються консульства. Подібно багатьом іншим державам, окрім генеральних консульств, у Польщі сформованою є практика діяльності почесних консульств. На відміну від генеральних консульств, вони діють коштом своїх керівників, як правило, польського походження громадян тих держав, де вони функціонують, і мають на меті допомогу полякам під час їхнього перебування за кордоном, промоцію РП, сприяння торговельно-економічному та науково-культурному

співробітництву між країною розміщення та Польщею [251]. Почесні консули не перебувають на дипломатичній службі, а їх повноваження є значно вужчими, ніж ті, що їх мають консули генеральні.

Значним внеском у реалізацію адміністрацією над Віслою ключових зовнішньополітичних завдань позначена діяльність регіональних та місцевих органів влади. Йдеться, насамперед, про інститути міжрегіонального та транскордонного співробітництва – єврорегіони, асоціації регіонів, транскордонні кластери та технопарки, а також агенції із залучення інвестицій, центри регіонального розвитку, торгово-промислові палати, бізнес-асоціації та ін., започаткування та діяльність яких регулюється, головним чином, Європейською Рамковою Конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (1980 р.) [56]. Принагідно зазначимо, що, вперше долучившись до розбудови єврорегіонів у грудні 1991 р., станом на 2005 р. Польща брала участь у функціонуванні 16 таких об'єднань [455, с. 108]. Свідченням успішності їх роботи з-поміж іншого є розвиток інфраструктури інституційного партнерства, проведення торгових ярмарків, наукових, освітніх та спортивних заходів, заходів у сфері охорони довкілля та природокористування, охорони історичних та культурних пам'яток, планування простору, облаштування пропускних пунктів тощо [593, с. 75].

Невід'ємною складовою інституційної структури польської зовнішньої політики є публічна дипломатія, значимість якої для офіційної Варшави з кожним роком стає все більш очевидною. Маючи на меті шляхом здійснення відповідного культурного, аксіологічного та політичного впливу сформувати за кордоном привабливість та позитивний імідж Польщі, публічна дипломатія, відома також як «м'яка сила», дедалі більше стверджується як ефективний засіб зміцнення позиції держави в геополітичному просторі регіону та Європи загалом, як механізм реалізації національних інтересів. Актуальність проблеми для Польської держави відчутно посилюється фактом відносно нетривалого періоду незалежного державотворення, а відтак не

завжди виправданим, часто позначеним негативними стереотипами, сприйняттям її міжнародною громадськістю. Свідченням важливості публічної дипломатії, зокрема, є факт заснування у структурі МЗС РП Департаменту промоції (іміджу) (у 2009 р. трансформованого у Департамент публічної та культурної дипломатії) [261], який опікується просуванням рекламних проектів міжнародного масштабу, закордонною інформаційною політикою, програмуванням та реалізацією стратегії польської публічної дипломатії, сприянням діям інших органів влади щодо рекламування ними польської культури [810, с. 78]. За наявною інформацією, упродовж одного лише 2000 р. ним було реалізовано 4 000 різного роду тематичних заходів [292, с. 211]. До просування за кордоном «м'якої сили», окрім МЗС РП, залучені також Міністерство культури і національної спадщини, Міністерство спорту і туризму, Міністерство народної освіти, Міністерство науки і вищої школи та ін. Форумом співпраці між ними є Рада промоції Польщі, створена з ініціативи очільника МЗС в 2004 р., яка функціонує за загальним його керівництвом.

На відміну від традиційної дипломатії, дипломатія публічна здійснюється як офіційними, так і неофіційними представниками РП, у тому числі пересічними громадянами, громадськими організаціями, приватними групами інтересів, ЗМІ тощо. Націлена на громадську думку інших держав, шляхом визначення спрямованості її розвитку публічна дипломатія має на меті, перш за все, відповідний вплив на позицію урядів цих держав. Чи не найзручнішими платформами для реалізації «м'якої сили» як складової зовнішньополітичної стратегії Польщі є культура, освіта та мова. Як цілком слушно, на наше переконання, зауважено в інтерв'ю польського філософа, культуртрегера П. Поторочина, культура є найшвидшим способом створити позитивний імідж країни [535]. У цьому напрямі найбільш застосовуваними є різноманітні фестивалі, форуми та дні польської культури, реалізація концепції року Польщі, промоція Кракова як культурної столиці Європи (2000 р.) тощо.

Урядова Варшава, окрім того, є добре відомою ініціюванням та сприянням реалізації (за участю польських фахівців) низки міжнародних дослідницьких проектів, обміну науковими і науково-педагогічними кадрами та студентською молоддю, навчанню іноземних громадян у польських ВНЗ, організації за кордоном наукових товариств та аналітичних центрів, курсів польської мови, діяльності ЗМІ. Не позбавлена результату започаткована міністром МЗС РП практика щорічного вручення кількома іноземним науковцям, літераторам, культурним діячам дипломів за «просування» в інших державах польської культурної спадщини. Промоції Польщі за кордоном сприяє започаткована у 2002 р. міністром культури та національної спадщини РП програма «Гаудеполонія», до участі в якій шляхом піврічного навчання в авторитетних наукових та культурно-мистецьких осередках щороку долучається сорок молодих науковців та митців з країн пострадянського простору – України, Росії, Білорусі, Казахстану, Вірменії [317].

На формування серед учасників світового співтовариства сучасного образу польської культури шляхом полегшення для них доступу до культурної спадщини польського народу спрямований офіційний документ «Закордонна культурна політика Польщі та її пріоритети на 2001–2003 рр.», у 2000 р. схвалений адміністрацією над Вислою [810, с. 70]. У контексті його реалізації широко застосовуваною була практика організації навчальних візитів до Польщі журналістів, експертів та науковців із різних країн світу, в ході яких відбувалися зустрічі з представниками польської влади та колегами по фаху. Промоції Польщі за кордоном сприяють також поширення дипломатичними представництвами серед громадян інших держав великої кількості іміджевої продукції (кулькових ручок, прапорців, компакт-дисків, ялинкових прикрас, горняток тощо), організація трансляції на телебаченні та радіо тематичних передач, видавництво літературних та музичних творів польських авторів тощо.

Складовою публічної дипломатії, застосування якої найбільше активізувалося в процесі реалізації Польщею євроінтеграційної стратегії, був державний брендинг. Звернення до нього мало на меті, перш за все, формування в державах-членах Євроспільноти іміджу Польщі як демократичної, соціально орієнтованої, з функціонуючою ринковою економікою держави, зовнішня політика якої спрямована на розбудову взаємин співпраці з сусідніми державами та активну участь у міжнародних взаєминах. З огляду на процедуру референдумів, проведення яких на предмет згоди держав-членів щодо вступу до ЄС нових членів передувало самому вступові, зміцнення європейців у позитивному ставленні до Польщі, цілком логічно, на нашу думку, розглядалося польською владою запорукою успішного його здійснення. Цій меті покликані були сприяти, зокрема, Рамкова програма закордонної промоції процесу прийняття РП до ЄС на період 2000–2002 рр. (2000 р.) та Програма промоції Польщі у країнах-членах ЄС (2002 р.), адресовані як лідерам громадської думки, так і широким колам реципієнтів у державах-членах Європейського Союзу [623, с. 24–25]. Інформація про Польщу у країнах ЄС поширювалася у вигляді буклетів, трансляцій теле- та радіопередач, проведення тематичних форумів, організації року Польщі тощо. Одночасно, починаючи з 1999 р., урядова Варшава у співпраці з бізнес-колами та за підтримки Міністерства економіки РП, Польської агенції інформації та закордонних інвестицій, Національної економічної палати, Академії брендів та ін. розгорнула активну кампанію по створенню національного бренду країни, покликаного підвищити конкурентоспроможність польської економіки до рівня європейських вимог. Такий підхід, за наявною інформацією, дозволив адміністрації над Віслою у більшості держав-членів спільноти зробити Польщу позитивно впізнаваною та, як наслідок, значно активізувати в них пропольські настрої.

Колосальний внесок у формування позитивного іміджу та авторитету Польщі за кордоном робить польська діаспора, чисельність якої, за приблизними підрахунками, становить близько 21 млн осіб (у самій Польщі в

той же час проживає 38 млн осіб). Територіально найбільше неетнічних поляків проживає у США (10,6 млн осіб), Німеччині (2 млн осіб), Бразилії (1,6 млн осіб), Франції (1,05 млн осіб) та Україні (1 млн осіб) [743, с. 254]. Неоціненними, зокрема, виявилися наслідки співпраці з поляками, що живуть за кордоном, під час інтеграції Польщі до НАТО. Так, активна взаємодія неурядових організацій материнської Польщі з польською діаспорою в США справила надпотужний вплив на ставлення американських сенаторів до євроатлантичного вибору польського суспільства [216, с. 23]. Загальновизнаним лобістом польських національних інтересів був, зокрема, екс-радник з національної безпеки президента Дж. Картера, а донедавна радник Центру стратегічних і міжнародних студій, поляк за походженням, З. Бжезінський. Справою усього життя – просування на Заході національних інтересів Польщі – зробили також нині покійні Є. Гедройць, Ю. Мєрошевський, Б. Осадчук, інші дописувачі паризької «Культури».

Польська влада, своєю чергою, сприяння польській діаспорі перетворила в наріжний камінь зовнішньої політики. Згідно з практикою, сформованою впродовж аналізованого періоду, зв'язками з поляками в еміграції опікується Сенат РП, у бюджет якого щорічно закладаються чималі видатки на реалізацію відповідних програм. Так, на підтримку контактів з іноземцями польського походження спрямована організація їхніх візитів на землі батьків та дідів, а також на території попереднього розміщення концентраційних таборів, де загинуло чимало поляків, та місця масових їх захоронень [317]. Згідно з Конституцією РП (ст. 52), особи польського походження, які в порядку, установленому законом, довели цей факт, мають право на в'їзд до Польщі та постійне у ній проживання [63]. Про заангажованість офіційної Варшави у контактах з польською діаспорою свідчить також відзначення 2 травня Дня Полонії та поляків за кордоном, рішення про що було прийняте на розширеному засіданні Сенату 30 квітня 2002 р. У такий спосіб, згідно із загальним переконанням, польська влада засвідчує «неоціненність багатовікового внеску Полонії та Поляків за

кордоном у незалежність Польщі, в збереження традицій, культури, а також допомогу країні у важку хвилину» [197]. Реалізації означеної мети, окрім того, покликана сприяти також програма співпраці з польською громадою за кордоном, схвалена Радою Міністрів РП 10 грудня 2002 р. [371, с. 382].

Задля популяризації зовнішньої політики, а також з метою посилення впливовості МЗС та дипломатичних представництв Польської держави за кордоном останні щільно співпрацюють з науковими інститутами й аналітичними центрами. Як найбільш вартісні, з огляду на результати діяльності, варто згадати, перш за все, Польський інститут міжнародних справ (ПІМС) та Центр східних досліджень (ЦСД), які функціонують при МЗС РП та Раді Міністрів РП, відповідно, а також Західний інститут у Познані та Інститут Центрально-Східної Європи в Любліні, що на замовлення МЗС РП працюють над науковим дослідженням низки проблем польської зовнішньої політики. Здобутками ПІМС, зокрема, є щорічне проведення кількох десятків різного роду брифінгів та круглих столів, до участі в яких залучаються кращі міжнародні експерти, розробка комплексних і тематичних досліджень, публікація аналітичних матеріалів з проблем закордонної політики Польщі та міжнародних взаємин тощо. Натомість фахівці ЦСД є постійними учасниками процесу розробляння східного вектора зовнішньої політики Польщі, в тому числі ініціативи «Східне партнерство», що з 2009 р. стала офіційним дороговказом у взаєминах ЄС зі східноєвропейськими та закавказькими державами.

Окремої уваги заслуговує діяльність Інституту імені Адама Міцкевича [212], створеного в 2000 р. за домовленістю між Міністерством закордонних справ та Міністерством культури і національної пам’яті задля просування польської культури та співпраці з іншими державами (на сьогодні таких нараховується понад двадцять п’ять). Головними векторами його діяльності з того часу і досі є виготовлення й оновлення інформаційних пакетів про польську культуру та її поширення в мережі Інтернет, створення та акумулювання різноманітних інформаційних та рекламних матеріалів за

тематикою і поширення їх серед польських інститутів та працівників за кордоном, забезпечення зарубіжних популяризаторів польської культури, вчених та фахівців у різних сферах суспільного розвитку необхідними матеріалами про польську минувшину та сьогодення [810, с. 80–81].

Значним внеском у формуванні за кордоном позитивного іміджу Польщі позначена діяльність підпорядкованих МЗС РП Інститутів Польщі, яких на сьогодні нараховується понад два десятка. Окрім неетнічних поляків, вони об'єднують навколо себе також «закоханих у Польщу» викладачів і студентів факультетів полоністики і славістики ВНЗ держав перебування та мають на меті шляхом організації різноманітних науково-пізнавальних заходів, у тому числі надання стипендій на навчання в університетах Польщі, організації курсів польської мови, проведення зустрічей з іменитими поляками тощо, здійснювати за кордоном промоцію польської культури, музики, кіно, театру, архітектури. Адже, згідно з переконанням експертів, 90 % промоції держави проходить саме через культуру і вже лише решта 10 % – через засоби масової інформації та інше [317].

Як підсумок, зазначимо, що зовнішньополітичні успіхи, досягнуті офіційною Варшавою упродовж аналізованих 1995–2005 рр., значною мірою стали можливими завдяки злагодженій роботі вищих та на рівні регіонів органів державної влади, закордонних дипломатичних представництв, місій при міжнародних організаціях, а також зусиллями публічної дипломатії, представленої офіційними і неофіційними представниками Польщі та покликаної сформувати позитивний імідж держави за кордоном, бажаним чином вплинути на органи влади держав світового співтовариства, керівництво міжнародних організацій. Принагідно зауважимо, що саме завдяки державному брендингу офіційній Варшаві вдалося залучитися широкою підтримкою на Заході, особливо важливою у світлі розбудови стратегії інтеграції в НАТО та ЄС, відповідно, досвід його реалізації, на наше переконання, було б дуже не зайвим перейняти також і українській владі.

2.3. Нормативно-правові та інституційні підвалини співробітництва РП з НАТО та ЄС

Декларування Польщею вступу до НАТО та ЄС ключовим пріоритетом зовнішньої політики зумовило необхідність забезпечення інтеграційного процесу відповідним нормативно-правовим та інституційним підґрунтям, покликаним уможливити адаптацію країни до союзного членства. Перші кроки на означеному шляху, природно, були здійснені вже на початку 1990-х рр., коли урядова Варшава офіційно заявила про прагнення інтеграції у вказані структури. З обранням президентом РП А. Кваснєвського взаємини Польської держави з Північноатлантичним альянсом та Європейським Союзом відчутно активізувалися: оформлення відповідного нормативно-правового й інституційного забезпечення, з одного боку, відображало їх вихід на якісно новий рівень, з іншого, – уможливлювало наступний розвиток.

Звернення до нормативно-правової основи співробітництва Польської держави з НАТО та ЄС, її аналіз, з огляду на зміст та характер актів, дозволяє диференціювати останні на три групи.

Першу групу формують міжнародні договори у сфері євроатлантичної та європейської інтеграції Республіки Польща, порядок ратифікації та імплементації яких у національне законодавство визначений Конституцією РП (2 квітня 1997 р.) [63]. Так, згідно зі ст. 87, ратифікований міжнародний договір є джерелом загальнообов’язкового права Республіки Польща. Після опублікування у «Щоденнику Законів» ратифікований міжнародний договір перетворюється на складову правопорядку країни та застосовується безпосередньо (п. 1 ст. 91). У випадку, якщо ратифікований міжнародний договір не погоджується із діючим законодавством, він сприймається таким, що по відношенню до останнього є пріоритетним (п. 2 ст. 91). Упродовж більшого відрізка аналізованого періоду, характерного пошуком євроатлантичним співтовариством оптимальних алгоритмів співпраці з

державами Центрально-Східної Європи, Польщею зокрема, взаємини останньої з ЄС визначалися Угодою про асоціацію (16 грудня 1991 р.), статті якої, поетапно набуваючи чинності, в повному обсязі були введені в дію 1 лютого 1994 р. та до вступу держави у Євроспільноту (1 травня 2004 р.) визначали умови співпраці між ними. Маркер співробітництва РП з Альянсом, відповідно, зумовлювався положеннями рамкового документа Програми «Партнерство заради миру» (1994 р.). Оформлення нормативно-правової основи євроатлантичної та європейської інтеграції пов'язане з Північноатлантичним договором (1999 р.) і Декларацією про приєднання до ЄС (2003 р.), підписання яких польською стороною (з наступним проходженням відповідних законодавчо встановлених процедур) ознаменувало вступ Республіки Польща до НАТО та Європейського Союзу.

Друга група представлена документами внутрішнього походження, що становлять стратегічну базу євроатлантичної та європейської інтеграції Польської держави. Їх, своєю чергою, можна диференціювати на дві підгрупи – власне стратегічні акти та акти, прийняті для досягнення стратегічних цілей. Формування першої підгрупи розпочалося з прийняття в 1990 р. Концепції зовнішньої політики РП, що впродовж тривалого часу для адміністрації над Віслою залишалася дороговказом у розбудові взаємин із суб’єктами світового співтовариства. В листопаді 1992 р. було схвалено засадничі для взаємин із НАТО Основи польської політики безпеки, Політику безпеки і оборонну політику РП. Зі вступом Польської держави до Альянсу на їх основі та з урахування Стратегічної концепції НАТО (1999 р.) було розроблену адекватну новим реаліям Стратегію безпеки РП (2000 р.). Під впливом терористичних та інших загроз, що дали про себе знати на початку XXI ст., у 2003 р. документ було переглянуто та затверджено в новій редакції (Стратегія національної безпеки РП). Другу підгрупу актів утворюють визначальна для співпраці з НАТО Програма інтеграції з Організацією Північноатлантичного договору та модернізації Збройних Сил Республіки Польща на 1998–2012 рр. (1998 р.), базові для реалізації

європейського вибору зовнішньої політики Національна стратегія інтеграції (1997 р.), Національна програма підготовки Польщі до членства в ЄС (1998 р.).

Третю групу формують нормативно-правові акти, що закладають інституційну основу процесу інтеграції держави до НАТО та ЄС. У випадку інституалізації співпраці з Альянсом йдеться, зокрема, про документи щодо створення Департаменту по роботі з НАТО (1996 р.), Комітетів із питань поточної координації дій у справі вступу Польщі до НАТО (1997 р.), у випадку співпраці з ЄС – про нормативні правові акти щодо створення Комісії експертів з гармонізації польського права з правом ЄС (1994 р.), Комітету європейської інтеграції (1996 р.), Національної ради з європейської інтеграції (1999 р.), Комісії європейського права (2000 р.), Департаменту перекладів (2000 р.), Європейського комітету (2004 р.), запровадження посад Уповноваженого Ради Міністрів із питань євроінтеграції та іноземної допомоги (1991 р.), Уповноваженого Ради Міністрів з питань переговорів про вступ до ЄС (1998 р.), Уповноваженого Ради Міністрів з питань обслуговування фінансових коштів, що надходять з ЄС (1998 р.), Уповноваженого Ради Міністрів з питань європейської інформації (2001 р.), Міністра з європейських справ (2003 р.) та ін.

Становлення інституційної основи співпраці Польщі з НАТО бере свій початок із 1991 р. та пов'язується зі вступом держави до Ради північноатлантичного співробітництва (РПАС) (з 1997 р. – Ради євроатлантичного партнерства (РЄАП)) [39, с. 196]. Створена після завершення «холодної війни» та блокового протистояння, РПАС мала на меті започаткування й наступне поглиблення партнерських взаємин із державами, які раніше були приналежні до ворожого військово-політичного блоку, а в нових геополітичних умовах своїм зовнішньополітичним пріоритетом означили інтеграцію в євроатлантичний простір безпеки, проте, як і сама НАТО, цілком об’єктивно, не були до цього готові. Посередництвом включення в структуру РПАС, у колі дев’яти країн ЦСЄ та Балтики

Республіка Польща долучилася до співпраці із союзниками (в галузі безпеки та з дотичних питань), проте жодних гарантій, ні щодо власної безпеки, ні щодо членства в НАТО, при цьому не отримала.

Кроком на шляху співпраці з НАТО стала Програма «Партнерство заради миру» (ПЗМ) [71], з ініціативою впровадження якої Альянс виступив у січні 1994 р. Згідно з нею, шляхом участі у спільних військових навчаннях та миротворчості, отримання консультацій та задіяності в роботі політичних і військових органів НАТО за умови встановлення нею перманентного контролю за діяльністю міністерства оборони, збройними силами та військовим бюджетом, держави партнерства, серед яких і Польща, набували передумов для вступу в Альянс. І хоча через відсутність будь-яких конкретних критеріїв, по виконанні яких держави-партнери отримали б запрошення до вступу, та невизначеність термінів реалізації «Партнерство заради миру» було гостро розкритиковане офіційною Варшавою, з моменту приєднання Польщі до нього (2 лютого 1994 р.) і впродовж наступних років, що передували вступові держави до НАТО, Програма залишалася головним механізмом розбудови індивідуальних взаємин партнерства з Альянсом. До речі, Польща першою з держав, що приєдналися до ПЗМ, в липні 1994 р. погодила Індивідуальну програму партнерства (ІПП). Відповідно до існуючих вимог, вона містила заяву про політичні цілі Польщі як учасника ПЗМ, військові та інші ресурси, що їх держава надає у розпорядження Програмі, цілі співпраці з НАТО та конкретні заходи, які планується здійснити заради їх досягнення. Зауважимо, що дещо згодом, даючи оцінку ПЗМ, президент А. Кваснєвський назвав її «еластичним інструментом міжнародної співпраці» та формування в Центрально-Східній Європі «філософії оборонних реформ» [258, с. 194]. Таким чином, Програма виявилася своєрідною відстрочкою, яку і країни-кандидати (йдеться, насамперед, про Польщу, а також Чехію та Угорщину), і сам Альянс використали для кращої підготовки до майбутнього розширення.

Впровадження Польщею «Партнерства заради миру» відбувалося шляхом консультацій груп експертів, обміну досвідом та інформацією, участі цивільних та військових експертів у запропонованих Альянсом навчаннях та тренуваннях, задіяності військових з'єднань і спостерігачів у гуманітарних, миротворчих та рятувальних операціях. Налагодженням співпраці з Альянсом займалися численні робочі групи, створені при Міністерстві закордонних справ РП та Міністерстві національної оборони РП. Для здійснення загального керівництва процесом взаємодії у складі Ради міністрів РП в 1996 р. було створено Департамент по роботі з НАТО. Одночасно Міністерство оборони РП ухвалило угоди про співробітництво у військовій сфері з відомствами оборони більшості країн Європи.

У грудні 1994 р., з прийняттям Північноатлантичною радою відповідного рішення, польські експерти були задіяні у дослідження проблем східного розширення НАТО. З метою координації співпраці у Варшаві було започатковано міжвідомчу групу в справах Альянсу, безпосередній контроль за діяльністю якої покладено на віце-міністрів закордонних справ та оборони. Відтак матеріали (Дослідження з питання розширення НАТО), опубліковані у вересні 1995 р., в окресленні завдань, цілей та принципів розширення на Схід кордонів союзу виявилися значно скоригованими на внутрішні польські реалії. Упродовж трохи більше ніж півроку пропрацювавши над відповіддю, на вимогу НАТО 4 квітня 1996 р. офіційна Варшава представила на розгляд союзникам Індивідуальний дискусійний документ (ІДД), що містив інформацію щодо підготовленості Польщі до членства в Альянсі, зокрема, її спроможності брати участь у виконанні союзницьких завдань, забезпеченні функціонування союзницьких військ, розбудові військової інфраструктури. Позитивно оцінений союзниками, ІДД, таким чином, став основою для подальших консультацій по лінії Польща – НАТО [591, с. 23–24].

З отриманням на Мадридському (липня 1997 р.) саміті НАТО запрошення до початку переговорів про приєднання до Альянсу і до набуття членства в союзі реалізація Польщею євроатлантичного вибору, окрім участі

в Програмі партнерства, здійснювалася шляхом співпраці в рамках РПАС, присутності дипломатичних та військових представників у роботі політичних, військових та адміністративно-експертних структур НАТО. Практичним механізмом консультування польської сторони слугувала Місія Польщі, спеціально створена при Альянсі [433]. Задовго до початку переговорів – у січні 1997 р. – задля належної їх координації в структурі Комітету оборони країни, що діяв на чолі з президентом А. Кваснєвським, та в межах Ради Міністрів, очолюваної прем'єром В. Цімошевичем, було утворено Комітети з питань поточної координації дій у справі вступу Польщі до НАТО, загальне керівництво якими було передано Міністру МЗС РП Д. Росаті [600, с. 155].

Головний документ, положеннями якого визначалися умови співпраці Польщі з НАТО (початково як партнера, а пізніше держави-члена), урядовою Варшавою був схвалений у жовтні 1998 р. Головною метою Програми інтеграції з Організацією Північноатлантичного договору та модернізації Збройних Сил Республіки Польща на 1998–2012 рр. [157], зокрема, проголошувалося значне підвищення боєздатності польського війська при одночасному скороченні його чисельності. Одночасно програма містила низку завдань, які, задля забезпечення державі якнайшвидшого вступу до Альянсу, передбачалося виконати вже найближчим часом. Ідеться, зокрема, про проведення роботи щодо реформування військово-адміністративного поділу країни, модернізації озброєння, військової техніки та інфраструктури, уніфікації польської та натовської систем розвідки, проведення спільних навчань та тренувань тощо.

Із відкриттям переговорного процесу про вступ до НАТО у вересні 1997 р. польські урядовці розпочали роботу над стратегічною концепцією безпеки. Зауважимо, що налаштованість Польщі на отримання членства в Організації Північноатлантичного договору документального оформлення вперше зазнала в Основах польської політики безпеки та Політиці безпеки і оборонній політиці РП, підписаних президентом Л. Валенсою в листопаді

1992 р. Підготовка стратегічного документа відбувалася паралельно з розробкою союзниками стратегічної концепції Альянсу та значною мірою з нею погоджувалася. Проте, попри прагнення, фундаментальний у сфері безпеки документ зі вступом Польщі до НАТО впровадити не вдалося – нова стратегія безпеки, а разом з нею і стратегія оборони, була схвалена лише близько року по тому. Зволікання з прийняттям стратегії безпеки, яке офіційною Варшавою пояснювалося адаптацією держави до нових реалій, спричинених набуттям державою повноправного членства в Альянсі, на переконання експертів, зумовлювалося нічим іншим, як прагненням дочекатися, поки НАТО не схвалить свою Стратегічну концепцію, аби потім взяти її за основу для розробки власне польського документа [706, с. 21]. Проте якщо, наприклад, для Організації Варшавського договору такий механізм був цілком придатний і в попередній період польської історії неодноразово застосовувався керівництвом держави, то у випадку НАТО мала місце протилежна ситуація. Згідно з існуючою практикою, прийняття союзниками національних стратегій безпеки завжди передує розробці колективної стратегії НАТО, яка, своєю чергою, є своєрідною їх квінтесенцією. У випадку Польщі, таким чином, спрацювала ситуація, коли колективні інтереси були поставлені вище за національні.

Стратегія безпеки РП [171], прийнята 4 січня 2000 р., окрім Стратегічної концепції НАТО, ґрунтувалася на базових для Польщі документах 1992 р. та складалася зі вступу і чотирьох розділів: основи польської політики безпеки; загрози і виклики; площина активності й інструментів, що реалізують політику безпеки Польщі; основи і стратегії оборони. Прикметною ознакою документа було визнання головним «стовпом» польської безпеки НАТО, по відношенню до якої національні структури безпеки проголошувалися такими, що виконують допоміжну роль та не можуть бути їй альтернативою [472, с. 323]. Переймаючись проблемами власної безпеки, значну увагу в Стратегії було приділено захисту польського східного кордону, запорукою збереження спокою на якому проголошувалося

поглиблення співпраці з Україною, у тому числі шляхом її втягнення в орбіту НАТО. Зауважимо, що власні кордони, згідно зі Стратегією, визнавалися Польщею непорушними, одночасно держава констатувала відсутність будь-яких територіальних претензій до країн-сусідів, а також прагнень зміцнити свою безпеку ціною їхньої безпеки. Своєю чергою запорукою власної безпеки РП проголошувала співпрацю з НАТО та ЄС. Задля створення у Європі кооперативної системи безпеки, у якій Польща була вкрай зацікавлена, декларувалася готовність до активної участі у зміцненні на континенті присутності НАТО, поглибленні співпраці по лінії НАТО – ЄС. Окрім того, відзначалася зацікавленість РП у конструктивній співпраці Альянсу з державами пострадянського простору – учасниками ПЗМ, а також подоланні шляхом поєднання зусиль союзників загроз ядерній та енергетичній безпеці, вирішенні проблем незаконної міграції та діяльності трансзлочинних, терористичних груп.

Під впливом нових загроз міжнародній безпеці, що на початку XXI ст. однаково актуальними стали для всіх суб'єктів світового співтовариства, а також з огляду на участь Альянсу у т. зв. «асиметричних конфліктах», 8 вересня 2003 р. Рада Міністрів схвалила Стратегію національної безпеки РП [170]. Значною мірою повторюючи положення Стратегії безпеки РП (2000 р.) і погоджуючись із Європейською стратегією безпеки «Безпечна Європа в більш надійному світі» (2003 р.), вона визначала налаштованість Польщі задля боротьби із зовнішніми загрозами посилити апарат внутрішньої безпеки, а також реформувати збройні сили, підвищити їх професійність та мобільність, готовність до проведення швидких та ефективних превентивних дій за межами держави. Незалежно від стану трансатлантичної співпраці Польща планувала розвивати двосторонні у сфері безпеки взаємини зі США та забезпечувати відкритість НАТО до поповнення новими державами-членами, у тому числі Україною, сприяння членству якої в Альянсі з того часу і дотепер визначається елементом польської політики безпеки.

Зі вступом до Організації Північноатлантичного договору і досі Республіка Польща представлена у політичній штаб-квартирі Альянсу в Брюсселі постійною делегацією, що складається з постійного представника, який очолює її, та військового представника. Кожному з них, відповідно, підпорядковується персонал цивільних та військових радників, які представляють Польщу у різноманітних комітетах НАТО, підпорядкованих Північноатлантичній раді [485, с. 46]. Представники Польщі також беруть участь у роботі Парламентської асамблеї НАТО – міжпарламентського форуму, що об'єднує європейських та північноамериканських законодавців для обговорення питань спільного інтересу чи занепокоєння, та Військового

комітету – найвищого військового органу Альянсу, що функціонує під політичним керівництвом Північноатлантичної ради, Комітету оборонного планування та Комітету ядерного планування і підзвітного їм із питань військової діяльності, що здійснюється в межах НАТО. Окрім того, Польща активно функціонує у рамках Програми ПЗМ, є діяльним учасником РЄАП. Остання, щоправда, попри щомісячні засідання на рівні послів, з огляду на занадто різноманітні інтереси, можливості та зобов'язання держав-членів перед Альянсом, у попередні роки дещо втратила свій авторитет, перетворившись, таким чином, на «церемоніальний орган» [314, с. 187–188].

Розбудова Польщею взаємин з ЄС із наступним досягненням повноправного у ньому членства, порівняно з інтеграцією до НАТО, виявилася процесом в рази масштабнішим, з огляду на охоплення всіх сфер та напрямів державної розбудови, а відтак і більш тривалим.

Подібно іншим асоційованим державам, аби набути союзного членства, згідно з критеріями, схваленими на Копенгагенському (червня 1993 р.) саміті Європейської Ради, Республіка Польща мала забезпечити приведення національного законодавства у відповідність євросоюзному [634, с. 113–115]. Водночас норми права Європейського Союзу необхідно було імплементувати в національне законодавство й гарантувати наступне ефективне їх застосування через адміністративні та судові органи. Йдеться про *acquis*

communautaire, що включають у себе перелік нормативно-правових актів, а також загальні принципи союзного права, рішення Європейського Суду, спільні стратегії та дії, ідентичні позиції в рамках спільної зовнішньої політики і політики безпеки. Їхнє засвоєння та застосування, актуальне вже на початку 1990-х рр., у зв'язку з набуттям чинності Угодою про асоціацію 1 лютого 1994 р. на порядку денному офіційної Варшави постало безпосередньо, адже було проголошене однією з умов інтеграції держави до спільноти.

Показово, що, пред'являючи Польщі (аналогічно іншим країнам-кандидатам) вимоги адаптувати національне законодавство до загальносоюзного та імплементувати останнє в національну систему права, Європейський Союз не вказав конкретних механізмів, спроможних забезпечити їх виконання [589, с. 101]. Не було визначено також і те, який орган (урядової адміністрації, самоуправління чи будь-який інший) та в який спосіб має виконувати ті чи інші завдання, що з'являлися в процесі інтеграції держави до ЄС. Принципово значимим, з точки зору спільноти, було лише належне виконання зобов'язань установчих договорів та результативність функціонування союзного права на національному рівні, забезпеченням яких мав опікуватися спеціально створений орган, компетентний у застосуванні *acquis communautaire* та відповідальний за нього [509, с. 31].

Відповідаючи висунутій вимозі, 24 лютого 1994 р. у Польщі було скликано Комісію експертів з гармонізації польського права з правом ЄС, яка розробила довгострокову програму адаптації законодавства до *acquis communautaire* [220]. Нею було визначено 23 пріоритетні для адаптації сфери законодавства (значно більше, ніж передбачалося Угодою про асоціацію). Пізніше Комісією було розроблено плани внесення до національного законодавства необхідних змін та прийняття нових законів. Варто зазначити, що наближення чинного та майбутнього законодавства Польщі до права ЄС здійснювалося в односторонньому порядку, на зміст якого польські парламентарі не мали жодного впливу [403, с. 124].

Одночасно зі створенням Комісії, задля контролю за виконанням Угоди про асоціацію з ЄС, відповідно до IX її частини (ст. 102−122), у Польщі було створено спеціальні інститути [121]. Вищим керівним органом серед них була Рада асоціації. Сформована з представників Ради Міністрів РП (на рівні міністрів чи їх заступників), членів Ради ЄС та Європейської комісії, вона збиралася раз на рік (за потреби – частіше) та приймала рішення (надавала конкретні рекомендації), виконання яких, згідно з Угодою, було обов'язковим для обох сторін. Виконавчим органом, підзвітним у своїй діяльності Раді асоціації та сформованим, аналогічно до неї, з представників двох сторін (вищих урядовців РП та членів Ради ЄС), був Комітет асоціації. Призначеному, насамперед, для підготовки засідань Ради асоціації, за рішенням останньої могли бути делеговані також інші повноваження. Задля виконання визначених завдань Комітет асоціації збирався двічі на рік – у Варшаві та Брюсселі (з визначеною почерговістю). Інститутом співпраці між польськими та євросоюзними парламентарями був Парламентський комітет асоціації, що діяв як форум обміну думками та рекомендаціями щодо виконання польською стороною Угоди про асоціацію [735].

Вивчення нормативно-правових актів, а також їх проектів, що розроблялись галузевими міністерствами на предмет відповідності *acquis communautaire,* визначалося одним із завдань Комітету європейської інтеграції (КЄІ), створеного в серпні 1996 р. у структурі Ради Міністрів РП [135]. Функціонуючи під безпосереднім керівництвом прем'єр-міністра, Комітет об'єднав очільників восьми міністерств, у віданні яких перебували найбільш принципові, з точки зору Євроспільноти, сфери державної розбудови. Поява Комітету значною мірою була спричинена формуванням Європейським Союзом по відношенню до кожної з держав-заявників, з огляду на індивідуальні їх досягнення, окремої лінії поведінки, а успіхи його функціонування зумовлювалися, у тому числі, діяльною позицією новообраного президента А. Кваснєвського, відомого своєю рішучістю щодо реалізації євроінтеграційних устремлінь Польської держави.

Одночасно з Комітетом, з моменту створення і надалі незмінно очолюваному Р. Чарнецьким, у Польщі було створено підзвітний йому операційний координаційний орган – Управління комітету європейської інтеграції (УКЄІ), який, попри відсутність відповідних важелів, придатних для впливу на роботу міністерств, мав достатні повноваження для контролю за виконанням *acquis communautaire,* програмування та планування іноземної допомоги [213]. З моменту створення УКЄІ і надалі жоден проект правового акта, опрацьований органами державної влади, не міг бути розглянутий та затверджений без висновку експертів щодо його відповідності союзному законодавству. Серед пріоритетних завдань, над виконанням яких працювали кілька сотень співробітників УКЄІ, окрім того, були координація взаємин з ЄС, розробка шляхів та механізмів пристосування держави до союзних стандартів, організація отримання іноземної допомоги та контроль за її розподілом і використанням. Таким чином, у Польщі відбулося становлення дворівневої системи інститутів європейської інтеграції з характерним їй розподілом завдань і функцій та підпорядкованістю Раді Міністрів, роль якої в інтеграційному процесі була визначальною.

Утворення окремих структур, зайнятих виключно питаннями європейської інтеграції, безперечно, мало позитивні наслідки для інтеграційного поступу Польщі, адже дозволило не лише чітко визначити суб’єкт, відповідальний за успіхи його здійснення, але й сконцентрувати в єдиному центрі весь масив необхідної інформації, а також робіт, виконання яких проголошувалося запорукою набуття державою членства в спільноті. Наразі зазначимо, що КЄІ прийшов на зміну Уповноваженому уряду з питань євроінтеграції та іноземної допомоги, із запровадженням в 1991 р. посади якого бере відлік розбудова інституційного забезпечення європейської інтеграції Польщі. З огляду на широке коло завдань та обмеженість засобів для їх реалізації, робота Уповноваженого виявилася нерезультативною, відтак посада була ліквідована [641, с. 52].

На фоні мінімальних здобутків попередника діяльність КЄІ, навпаки, виглядала вкрай успішною. Свідченням зазначеного, зокрема, стала розроблена менше ніж за півроку функціонування Комітету (січень 1997 р.) Національна стратегія інтеграції (НСІ) [140]. Представлена вісьмома розділами, що стосувалися найбільш принципових, з точки зору європейської інтеграції, сфер державної розбудови (господарське пристосування, зовнішня діяльність, юстиція та внутрішні справи, кадрова політика, інформаційна діяльність та ін.), вона систематизувала досягнуті успіхи, синтезувала проблеми, що потребували якнайшвидшого свого вирішення, означила конкретні завдання та строки їх реалізації, ставши, таким чином, для офіційної Варшави на тривалий час головним дороговказом у взаєминах з ЄС. «Національна стратегія інтеграції, – йшлося у травневому 1997 р. виступі в Сеймі очільника МЗС РП Д. Росаті, – активізувала суспільство й створила передумови для національних дебатів на тему польського членства в ЄС» [505]. У преамбулі НСІ розміщувалася заява про прагнення держави до вступу в Європейський Союз із найкращими умовами членства у ньому, а підготовлена вона була на основі національного законодавства щодо європейської інтеграції з урахуванням «копенгагенських критеріїв» (червень 1993 р.), «стратегії вступу», представленої на саміті Європейської Ради в Гессені (грудень 1994 р.) та схваленої на Канському (червня 1995 р.) саміті ЄР «Білої книги». Прикметно, що Польща була першою серед держав-кандидатів, яка підготувала документ такого типу [711, с. 144–145].

У 1998 р., відповідаючи на підписання Польщею Угоди про вступне партнерство, а також у зв’язку з початком переговорів про вступ до Європейського Союзу, на вимогу останнього Комітет здійснив масштабний скринінг, покликаний з’ясувати міру відповідності національного законодавства *acquiscommunautaire*[735]. За результатами проведеної роботи правові акти РП було диференційовано на три групи (такі, що повністю погоджуються з правом ЄС; такі, що потребують виконання процедур технічного характеру; такі, окремі статті яких потребують узгодження на

переговорах), означено пріоритетні напрями адаптаційної роботи на перспективу. Принагідно зауважимо, що, згідно з очікуваннями Ради Міністрів, підготовка нормативно-правової бази для вступу Польщі до ЄС мала бути завершена до 1 січня 2003 р. [332, с. 220]. Для забезпечення імплементації адаптованих правових норм у національне законодавство КЄІ щільно співпрацював із профільними міністерствами та зовнішніми експертами – фахівцями у сфері європейської інтеграції. Такий підхід, переконані аналітики, виявився досить ефективним, адже давав змогу вчасно виявляти проблемні питання, з якими стикалися урядовці, адекватно на них реагувати та ефективно координувати процес адаптації в цілому [220].

Зазначимо, що, готуючись до відкриття переговорного процесу, з метою оформлення переговорної позиції РП та управління участю в переговорах польських делегатів у березні 1998 р. у складі Канцелярії Голови Ради Міністрів було запроваджено посаду Уповноваженого з питань переговорів про вступ до ЄС [163]. Відповідальний, перш за все, за координацію переговорного процесу, формування порядку денного, розробку необхідних правових актів та організацію допереговорної підготовчої роботи, Уповноважений контролював також координацію підготовки договору про вступ Польщі до ЄС, здійснював загальне керівництво польською делегацією на переговорах у Брюсселі. Остання, своєю чергою, була представлена секретарем – заступником державного секретаря УКЄІ та 17 співробітниками міністерств і відомств на рівні державного секретаря / заступника державного секретаря. Від початку переговорного процесу керівництво польською делегацією здійснював Я. Кулаковський, у жовтні 2001 р. змінений Я. Трущинським, який пропрацював на цій посаді до завершення переговорів [576, с. 102].

З урахуванням успіхів скринінгу та переговорного процесу за поданням Комітету європейської інтеграції 28 червня 1998 р. Радою Міністрів РП було прийнято Національну програму підготовки Польщі до членства в ЄС [152, с. 6]. Представлена двома частинами, вона визначала пріоритетні у 1998–

2002 рр. напрями адаптаційних заходів, терміни їх реалізації, механізми та джерела фінансування (перший розділ), а також об'єми робіт, що їх планувалося здійснити для досягнення визначених цілей, строки їх виконання та розміри фінансування (другий розділ). Орієнтована на найближчу перспективу, Програма передбачала постійний моніторинг процесу виконання завдань та підготовку на їх основі періодичних звітів, з урахуванням яких, а також результатів перевірки Європейською Комісією відповідності Польщі стандартам спільноти та нового союзного законодавства, вона переглядалася та відповідним чином модифікувалася [663, с. 89]. Зауважимо, що перша (1999 р.) та друга (2000 р.) редакції Програми торкалися, перш за все, аспектів адаптації національного законодавства до права ЄС [140]. На відміну від них, у третій (2001 р.) модифікованій версії Програми предметом найпершої уваги стали питання формування та функціонування відповідних інститутів, підвищення адміністративної ефективності їх діяльності. Загальний контроль за плануванням програми, її виконанням та переглядом, згідно з рішенням, покладався на Комітет європейської інтеграції.

Із початку імплементації *acquiscommunautaire* і впродовж наступних років, що передували вступові РП до спільноти, прийняття урядовою Варшавою правил її функціонування часто наштовхувалося на негативну реакцію суспільства (окремих його груп), адже супроводжувалося реалізацією не завжди популярних заходів. У цьому контексті доцільно згадати, насамперед, про реформування сільського господарства, енергетичної, металургійної, транспортної галузей, що, з огляду на їхню відсталість, потребувало колосальних фінансових вливань, із наданням яких ЄС не поспішав. Суспільним спротивом, окрім того, було позначене проведення Радою Міністрів РП у 2000 р. чотирьох масштабних реформ – адміністративної, освітньої, пенсійної та охорони здоров'я [297, с. 41]. Наразі зазначимо, що, на відміну від формальних інститутів, таких, як юридичні стандарти, організації/установи/фонди, зміни в яких відбувалися відносно

швидко та були досить ефективними, трансформація неформальних інститутів (поглядів, моделей поведінки, мислення) відбувалася зі значними труднощами, про що досить красномовно свідчить підтримка громадянами ідеї європейської інтеграції, рівень якої, зазвичай, залишав бажати кращого. Підтвердженням зазначеного, окрім того, є упродовж всього періоду інтеграції притаманна польському суспільству переважаюча акцентуація не на вигодах, що їх зі вступом до спільноти мала отримати держава, а на витратах (збитках), спричинених інтеграційним її поступом [748, с. 627].

Задля подолання труднощів, з якими в процесі інтеграції до ЄС зіткнулися польські високопосадовці, а також із метою розробки та реалізації аспектів інтеграційної стратегії, Рада Міністрів РП на чолі з Є Бузеком ініціювала створення Національної ради з європейської інтеграції (1999 р.) – дорадчого органу в складі 47 науковців, що консультували прем'єр-міністра зі стратегічних питань євроінтеграції, надавали йому підтримку при прийнятті важких чи непопулярних рішень, пов’язаних зі вступом Польщі до Євроспільноти [422; 503]. З метою прискорення процесу пристосування польського права до права ЄС 10 липня 2000 р. було започатковано тристороннє співробітництво між прем’єр-міністром, маршалком Сейму та маршалком Сенату [707, с. 79]. Дещо згодом (13 липня 2000 р.) задля активізації та поглиблення роботи у сфері гармонізації законодавства Польщі з правом Європейського Союзу за спільною ініціативою уряду та парламенту було створено Комісію європейського права – спеціальний інститут, який функціонував за участю 44 депутатів, що представляли всі фракції та групи Сейму [589, с. 103]. Зауважимо, що створення Комісії та наступна її діяльність (до жовтня 2001 р. включно) були спричинені, перш за все, значною кількістю зауважень, адресованих Європейською Комісією офіційній Варшаві за результатами перевірки національного законодавства. Згідно з нею, станом на 1999 р. відповідність польського права законодавству ЄС за більшістю напрямів була визнана недостатньою, а то й зовсім слабкою.

З утворенням Комісії європейського права робота щодо гармонізації законодавства відчутно пожвавилася. Аналогічно Комітету європейської інтеграції, підзвітна главі уряду, в напрямі гармонізації національного законодавства вона щільно з ним співпрацювала [589, с. 103]. Йдеться, насамперед, про оцінку адекватності польського права актам ЄС, представлення на розгляд парламенту та уряду проектів законів щодо приведення національного законодавства у відповідність союзному, аналіз перебігу адаптаційного процесу та контроль за ним. Чи не найкращим підтвердженням успіхів діяльності Комісії стала суттєва активізація потоку законопроектів, спрямованих на розгляд Сейму. Так, якщо з відкриттям переговорного процесу і до кінця 1998 р. польськими законотворцями було схвалено 9 гармонізованих законів, протягом 1999 р. – 26, то впродовж 2000–2001 рр. – 121 [452, с. 53]. За два останні роки, характерні діяльністю Комісії, Радою Міністрів було прийнято та направлено до парламенту 149 гармонізованих законопроектів (щоправда, 28 із них з причини відхилення парламентом, вотування президентом, завершення терміну дії Сейму тощо в дію не вступили). Таким чином, вже у 2001 р. у низці сфер, серед яких – вільне переміщення товарів, конкурентна політика, сільське господарство, транспортна політика, охорона навколишнього середовища, юстиція і внутрішні справи, вдалося забезпечити повну гармонізацію законодавства. Разом з тим, за багатьма іншими напрямами (сертифікація товарів та послуг, торговельна, санітарна та ветеринарна інспекція, переміщення капіталів та робочої сили тощо) процедуру гармонізації необхідно було продовжити. Усього, за найменшими підрахунками, адаптація польського права до вимог ЄС передбачала прийняття понад 180 законів.

З огляду на динаміку взаємин із ЄС, з однієї сторони, та спричинені нею внутрішні потреби, з іншої, впродовж періоду підготовки до вступу в спільноту в Республіці Польща було створено також низку інших інститутів, відповідальних за вирішення конкретних нагальних завдань. Так, для

здійснення контролю за використанням союзних коштів, що їх на потреби координування та реалізації інтеграційної стратегії отримувала Польща, в червні 1998 р. у структурі Міністерств фінансів РП було запроваджено посаду Уповноваженого уряду з питань обслуговування фінансових коштів, які походять з ЄС [382, с. 161]; задля забезпечення стандартизації перекладів на польську мову *acquiscommunautaire*в липні 2000 р. у структурі КЄІ було створено Департамент перекладів [382, с. 145]; для здійснення масштабної інформаційної кампанії в контексті підготовки референдуму щодо вступу держави до ЄС у грудні 2001 р. у складі Ради Міністрів було започатковано посаду Уповноваженого уряду з питань європейської інформації [382, с. 167] та ін. Для забезпечення дієвого механізму координації європейської політики в державній адміністрації, необхідність чого була зумовлена успіхами проведеного референдуму, в червні 2003 р. у складі Ради Міністрів РП було запроваджено посаду Міністра з європейських справ, на яку призначено секретаря КЄІ Д. Хюбнер («міністр без портфеля») [382, с. 174]. У березні 2004 р. інституційні структури європейської інтеграції Польщі поповнив Європейський комітет, створений у складі Ради Міністрів РП. Поряд з узгодженням позицій, обговоренням поточних справ та прийняттям оперативних рішень з питань інтеграції до ЄС пріоритетним завданням Комітету проголошувалося врегулювання міжвідомчих суперечностей при опрацюванні питань, що польською стороною виносилися на розгляд керівних структур спільноти [503].

Потребами інтеграції до ЄС зумовлювалися також деякі інші зміни в діяльності вищих органів державної влади Польщі. Йдеться, насамперед, про Раду Міністрів, частина повноважень якої під тиском ЄС була делегована союзним інститутам, а щодо взаємодії з Сеймом і Сенатом у всіх питаннях, пов’язаних із членством РП у спільноті, було запроваджено нові умови. Останні, зокрема, визначалися відповідним законом, за наполяганням Європейського Союзу в березні 2004 р. схваленим польськими парламентарями [187]. Реалізуючи союзні вимоги щодо посилення співпраці

між урядом та парламентом, закон визначав порядок ратифікації союзних нормативно-правових актів, формування національного законодавства (з урахуванням права ЄС) та висування польських чиновників на посади в союзних органах влади. Відповідно до прийнятого акта, Рада Міністрів передала на розгляд Сейму понад 20 тис. документів, отриманих від Генерального секретаріату Ради ЄС, близько 250 з яких були проектами нормативних правових актів спільноти [533, с. 34]. Підготовлені урядом та розглянуті на його засіданнях, проекти були винесені на обговорення парламентом і, фактично не зазнавши коректив, а лише схвалення, стали офіційною позицією Польської держави.

Суттєві зміни відбулися також у діяльності Комітету європейської інтеграції. Зважаючи на фактичну вичерпаність попередньо визначених пріоритетів КЄІ, спричинену членством держави в ЄС, засадничими його завданнями проголошувалися участь у розробці та реалізації союзного законодавства, координація співробітництва з європарламентарями, контроль за роботою комітетів та робочих груп у структурах ЄС, контроль за отриманням та використанням Польщею фінансової допомоги (з союзних фондів), обмін інформацією, підготовка та перепідготовка польської адміністрації тощо [313, с. 219]. Згідно з рішенням прем'єра Л. Міллера від 23 березня 2004 р., на КЄІ, окрім того, було покладено відповідальність за виконання Польщею союзної політики [196]. Зауважимо, що, зважаючи на масштабність Європейського Союзу, який зі вступом у травні 2004 р. десяти «новачків» перетворювався на спільноту двадцяти п'яти держав, та спричинену цим фактом складність реалізації союзної політики, контроль за її здійсненням, згідно зі встановленими нормами, проголошувався преференцією держав-членів. Здійснення загального контролю за дотриманням союзної політики при цьому покладалося на Європейську Комісію та Європейський Суд [727, с. 72].

Помітну роль в інтеграції Польщі до Європейського Союзу, окрім того, відіграв президент держави. Попри те, що, з огляду на розподіл повноважень,

у структурі Канцелярії глави держави, за виключенням малочисельного Бюро європейської інтеграції, спеціального підрозділу, компетентного в питаннях співпраці з Європейським Союзом, створено не було, це не завадило йому зробити значний внесок у спільну справу. Президентські повноваження, в аспекті реалізації зовнішньої політики суттєво обмежені Конституцією 1997 р., у формуванні нормативно-правової основи європейської інтеграції визначалися можливістю глави держави виступати з нормотворчою ініціативою та подавати на розгляд Сейму проекти законів, а також накладати вето на затвердження парламентом правових актів [710]. Загалом же, найбільшими успіхами були позначені: співпраця президента з громадськими організаціями щодо формування у суспільстві позитивного іміджу інтеграційного процесу; налагодження співпраці між європейськими інститутами та польськими державними і недержавними структурами й організаціями; підтримка проєвропейської інформаційної кампанії на радіо, телебаченні та в пресі; лобіювання ідеї європейської інтеграції Польщі на рівні очільників провідних держав-членів Європейського Союзу, країн Центрально-Східної Європи та США, а також високих представників ЄС [382, с. 136].

Внесок польських парламентарів у реалізацію Польщею стратегії європейської інтеграції, окрім активної участі в процесі засвоєння *acquiscommunautaire,* визначався продуктивною співпрацею з колегами з держав-членів і держав асоціації, а також євросоюзними інститутами. У цьому контексті доцільно згадати про присутність польських депутатів у роботі низки конференцій, ініційованих Європейським Парламентом, та на засіданнях спеціальних європарламентських комісій, а також участь у діяльності Спільної Парламентської Комісії Польщі та Європейського Союзу, створеної в листопаді 1993 р. для обміну поглядами і забезпечення політичного діалогу в рамках виконання Угоди про асоціацію, та Європейського Конвенту, що за участю представників парламентів та урядів держав-членів і держав-кандидатів, Європейського Парламенту та

Європейської Комісії впродовж лютого 2002 р. – червня 2003 р. працював над реформою ЄС, проект якої був винесений на обговорення учасників Салонікського (червня 2003 р.) саміту ЄС [382, с. 182].

Із підписанням 16 квітня 2003 р. в Афінах погоджувального протоколу, що визначав умови членства держави в Європейському Союзі, Республіка Польща (аналогічно іншим країнам-кандидатам) набула статусу «активного спостерігача», що надавав їй можливість безпосередньої участі у роботі більшості євросоюзних інститутів [733, с. 24]. Йдеться, зокрема, про кілька сотень комітетів Ради ЄС, Європейську Комісію, Комітет постійних представників (COREPER I та COREPER II, що займалися, відповідно, економічними та політичними питаннями функціонування ЄС). Повноважним представникам РП, окрім того, було надано право бути присутніми на засіданнях Ради ЄС та Європейської Ради, у тому числі висловлювати свою думку, але, – до моменту приєднання держави до спільноти, – без права участі в процесі прийняття рішень [796, с. 96].

Активність вищих урядовців у пропагуванні національних інтересів, таким чином, суттєво зміцнила авторитет Польщі у «високих кабінетах» ЄС, на рівні очільників держав-членів та держав-кандидатів і сформувала їй відповідну позитивну репутацію. Проте наступні події, у тому числі пов’язані з уже згаданим самітом ЄС у Салоніках, надійність Польщі як союзника поставили під питання. Справа в тому, що презентований на саміті проект Конституції ЄС, над розробкою якого з-поміж інших працювали також і польські делегати, був гостро розкритикований урядовою Варшавою. Протест Польської держави, що в колі десяти країн-кандидатів уперше офіційно була запрошена до участі в роботі саміту, був виражений у кількох пунктах, три з яких стосувалися дотримання умов Ніццького договору (2000 р.) щодо збереження існуючої системи голосування (згідно з нею, зі вступом до Євросоюзу РП отримувала 27 місць у Європейській Раді, перетворюючись, таким чином, на шосту (за можливістю впливати на прийняття союзних рішень) державу спільноти), практики почергового

півріччного головування у ЄС кожної із держав-членів та делегування ними до Європейської Комісії по одному представнику, а також можливості застосування права вето при розгляді питань у сфері політики безпеки та оборони [758]. Окрім того, польські урядовці вимагали включити до Конституції положення про християнські корені європейської цивілізації та безальтернативність співпраці держав Євросоюзу з Північноатлантичним альянсом.

Заручившись підтримкою Іспанії, також невдоволеної нововведеннями, офіційна Варшава (у спілці уряду та більшості політичних партій) навідріз відмовилася підтримати союзну Конституцію, «проваливши», таким чином, Брюссельський (грудня 2003 р.) саміт ЄС [382, с. 134–135]. «Нас залишилося троє – Польща, Іспанія та право, яке на нашій стороні», – зауважував щодо цього президент А. Кваснєвський [750, с. 448]. Щоправда, після того, як у березні 2004 р. до влади в Іспанії прийшли нові політичні сили і уряд на чолі з Р. Сапатеро, відійшовши від захисту принципів Ніцци, заявив про цілковиту підтримку Конституції ЄС, позиція офіційної Варшави, позбавленої союзника, відчутно пом’якшилася. Так, уже 23 березня 2004 р. на урочистостях з нагоди офіційного візиту до Варшави німецького канцлера Г. Шредера польський прем’єр Л. Міллер заявив про готовність Ради Міністрів до діалогу щодо компромісного вирішення питань союзної Конституції [547]. Загалом же, схвалена 29 жовтня 2004 р. у Римі, Конституція ЄС (повна офіційна назва – Договір про введення в дію Конституції для Європи) [178], з огляду на негативні результати референдумів у Франції та Нідерландах та спричинене цим фактом скасування референдумів в інших державах-членах (у тому числі у Польщі), як відомо, в силу так і не вступила.

Зі вступом до Євросоюзу Республіка Польща (аналогічно іншим державам-членам) отримала право безпосередньої участі у формуванні напрямів розвитку та нормативно-правових актів спільноти. Важливим напрямом реалізації потенціалу Польщі, зокрема, стала участь повноважних

її представників у діяльності союзних інститутів та агенцій. За наявною інформацією, вже протягом першого року членства держави в Європейському Союзі до роботи в них було залучено 955 польських громадянин (903 із них працювали в інститутах, 52 – в агенціях), що, порівняно з іншими «новими» членами, було найвищим показником [658, с. 141]. Відповідно до квоти, визначеної умовами Ніццького договору (грудень 2000 р.), офіційна Варшава делегувала 1 представника до Європейської Комісії, 27 – до Європейської Ради та 54 – до Європейського Парламенту, завдяки чому посіла шосту (за рівнем впливу) сходинку, пропустивши вперед лише Німеччину, Велику Британію, Францію, Італію та Іспанію [174]. Фактором, що суттєво посилював позицію Польщі в Європейському Союзі, було її лідерство в регіоні Центрально-Східної Європи: користуючись підтримкою щойно приєднаних до ЄС сусідніх держав, у спілці з ними РП отримувала кількість голосів, достатню для проведення через союзні інститути вигідних для себе рішень. Принагідно зауважимо, що, згідно з Ніццьким договором, прийняття рішень спільнотою здійснювалося кваліфікованою більшістю, а для їх блокування достатньою була наявність, як мінімум, 91 голосу. Ваги Польській державі, окрім того, додавало право вето, яким, подібно іншим учасникам ЄС, вона володіла при розгляді питань зовнішньої політики, безпеки, оборони, оподаткування та функціонування спільного ринку.

У червні 2004 р., скориставшись конституційним правом, у колі громадян ЄС поляки вперше в історії взяли участь у виборах до Європейського Парламенту. Щоправда, при середньому показникові виборчої активності на рівні 45,47 % явка на дільниці польських громадян виявилася найгіршою (після Словаччини) серед десяти щойно приєднаних держав, склавши трохи більше 20 % від загальної кількості виборців [57, с. 79]. Обрані, відповідно до квоти, в кількості 54 осіб, польські депутати, що представляли «Громадянську платформу» (15 осіб), «Лігу польських родин» (10 осіб), «Право та Справедливість» (7 осіб), «Самооборону» (6 осіб),

коаліцію «Союз демократичної лівиці» – «Унію праці» (5 осіб), «Унію свободи» (4 особи), «Польське стронніцтво людове» (4 особи), «Соціал-демократію Польщі» (3 особи), увійшли до найбільших на той час у Європейському Парламенті фракцій «Європейської народної партії» та «Європейської демократичної партії», перетворивши їх, таким чином, на головних лобістів інтересів РП [311, с. 645; 674, с. 31].

Таким чином, законодавство Польської держави в сфері євроатлантичної та європейської інтеграції представлене сукупністю нормативно-правових актів, що визначають стратегічні цілі та регулюють вирішення організаційних питань, пов’язаних із набуттям державою членства в НАТО і ЄС. У випадку інтеграції до Європейського Союзу великий масив нормативно-правових актів, окрім того, стосується приведення національного законодавства у відповідність стандартам спільноти. Щодо інституційного забезпечення процесу інтеграції вважаємо за доцільне відзначити, що, як і в будь-якому іншому випадку, його варто розглядати не як самостійне явище, що є самоцінним само по собі, а лише як інструмент для досягнення визначеної мети. Відтак створення низки нових інститутів та модернізація вже існуючих, перебуваючи у безпосередньому зв’язку зі змістом та характером взаємин сторін, спільною своєю метою мало забезпечення Польській державі – на максимально вигідних умовах та в найкоротші строки – вступу до означених структур. Зважаючи на набуття Польською державою членства в НАТО та ЄС і реалізацію, таким чином, ключових пріоритетів зовнішньої її політики, маємо підстави говорити про адекватність прийнятих нормативно-правових актів, створених політико-владних інститутів існуючим запитам та виправданість обрання Україною відповідного польського досвіду за зразок.

Отже, огляд концептуального підґрунтя польської зовнішньої політики засвідчив, що парадигми, ідеї та погляди, які впродовж аналізованого періоду визначали зміст та спрямованість її розвитку, значно зумовлювалися географічним розташуванням Польщі, вкрай небезпечним через розміщеність

між Заходом і Сходом, сусідство з Німеччиною (пізніше – Європейським Союзом) та Росією, а також неспроможністю на рівних вибудовувати взаємини з провідними державами світового співтовариства, з якими вона «грає у різних лігах». Як наслідок, чи не найбільшим шансом для урядової Варшави не допустити перетворення РП у «санітарну зону» між Заходом та Росією, а водночас запорукою геополітичного її зміцнення й утвердження як впливового суб'єкта міжнародних взаємин стало зміцнення національної державності з одночасним посиленням присутності польського чинника в подіях у регіоні Центрально-Східної Європи, в тому числі шляхом оточення колом «дружніх держав» здобуття та утримання позиції регіонального лідера. Констатуючи ненадійність союзів із європейськими державами, які, як засвідчує сумний історичний досвід Польщі, неодноразово її «продавали», використовували «розмінною монетою» для задоволення власних амбіцій, найбільш імовірними гарантії зовнішньополітичних успіхів виявилися у зв'язку з членством держави в НАТО та ЄС.

Упродовж аналізованого періоду запорукою ефективності зовнішньої політики Польщі була наявність на всіх рівнях державної взаємодії – від найвищого (президент – уряд – парламент) до регіонального (органи місцевого самоврядування) дієвих, налаштованих на взаємовигідну співпрацю та взаємодоповнюваних інститутів, що функціонують на основі масиву відповідних нормативно-правових актів. Попри те, що, згідно зі сформованим законодавством, головною рушійною силою закордонної політики Польщі, в тому числі в аспекті прийняття стратегічних рішень, є Рада Міністрів на чолі з прем'єром, чималу роль у її реалізації відіграє також глава держави. А десятирічний період президентства А. Кваснєвського, як свідчить проведений аналіз, виявився позначеним де-факто навіть очевидною пріоритетністю президентського чинника. Загалом же, інституційному підґрунтю зовнішньої політики Польщі притаманний спричинений положеннями Конституції брак чіткості в розподілі повноважень між

президентом та прем’єром щодо її здійснення, а відтак, можливості, за потреби, неоднакового її трактування.

Окремої уваги в контексті аналізованої проблеми заслуговує функціонування інститутів публічної дипломатії, з реалізацією якими впродовж аналізованого періоду численних заходів та проектів, за відповідного фінансового забезпечення, пов’язане просування за кордоном польських інтересів, зміцнення авторитету держави в колі провідних суб’єктів світового співтовариства, формування привабливого її іміджу та національного бренду.

Завдяки підготовці адекватної нормативно-правової бази, формуванню відповідних інститутів, у тому числі на найвищому державному рівні, значною мірою уможливлені успіхи інтеграції Польщі до НАТО та ЄС, а разом з тим, реалізації стратегічної мети зовнішньої польської політики. Рамковій документації, якою забезпечені євроатлантична та європейська інтеграція Польщі, незмінно характерною була не лише чіткість формулювання завдань, але й означеність інститутів, відповідальних за їх виконання, часових рамок та засобів здійснення. Потребує відзначення той факт, що спеціально створений інституційний механізм, який надав процесу європейської інтеграції чіткості та структурованості, уможливив мобілізацію на виконання зобов’язань значних донорських коштів та забезпечив генерування звітності, потрібної для оцінки прогресу виконання вимог як самою Польщею, так і Євроспільнотою, цілком погоджувався з аналогічними механізмами держав-членів спільноти. Разом з тим, не викликає заперечень той факт, що державні інститути, відповідальні за формування та реалізацію інтеграційної стратегії, створювалися у Польщі залежно від специфіки конкретного етапу її співпраці з НАТО та Європейським Союзом.

РОЗДІЛ 3
ЗАХІДНИЙ ВЕКТОР ПОЛІТИКИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА: ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ

3.1. Реалізація Польщею євроатлантичного вибору

Вступ до НАТО був визначений ключовим зовнішньополітичним пріоритетом Республіки Польща вже на момент здобуття нею справжньої державної незалежності наприкінці 1980-х рр. У березні 1990 р. сторони започаткували офіційні взаємини, а з прийняттям у листопаді 1992 р. Основ польської політики безпеки та Політики безпеки і оборонної політики РП офіційно задекларованою виявилася й сама ідея інтеграції держави до Північноатлантичного альянсу, яка впродовж наступних періодів незмінно зберігала свою актуальність.

Серед чинників, що зумовлювали прагнення Польщі приєднатися до союзу, помітне місце займали історичні обставини, пов’язані з післявоєнним поділом світу на конфронтуючі табори й підпорядкуванням Польщі політиці Кремля. Упродовж більш ніж сорокалітнього періоду Польща була членом колективної системи безпеки, на чолі якої стояв Радянський Союз. Із ліквідацією Організації Варшавського договору та розпадом СРСР перед РП, як і іншими державами Центрально-Східної Європи, постала загроза опинитися у вакуумі безпеки, оточеному стабільною, демократично орієнтованою Європою, з одного боку, та дезінтегрованим пострадянським простором – з іншого. За таких умов, змушена самостійно відповідати за свою безпеку, Польща фактично була позбавлена альтернативи: аби не бути повторно включеною у сферу впливу Російської Федерації, гарантії безпеки вирішено було пов’язати з інтеграцією до Альянсу [502, с. 676–677]. У світлі зазначеного вступ Польщі до НАТО, небезпідставно, на нашу думку, досить часто сприймається як втеча від Росії.

Певною мірою обрання Польщею курсу на інтеграцію до НАТО було зумовлене також об'єднанням Німеччини, досвід взаємин з якою, аналогічно відносинам з Росією, засвідчував існування потенційної для РП небезпеки бути перетвореною у розмінну монету в політиці великого сусіда. Розміщена між двох геополітичних гігантів, спроможних задля задоволення власних великодержавних амбіцій до її поглинання, Польща не могла не враховувати ризик повторення сумних сценаріїв попередніх років. Уникнення розвитку подій у такому напрямку й недопущення перетворення Польщі у «поле битви» між Заходом та Сходом, на загальне переконання поляків, видавалося можливим лише під прикриттям надійного щита, роль якого могла виконати лише Організація Північноатлантичного договору. «НАТО є нині наймогутнішою військовою структурою в світі, і з цим треба рахуватися», – зауважив щодо цього А. Кваснєвський [577].

Окрім почуття безпеки, яке гарантує членство в НАТО, не останню роль відіграло також прагнення Польщі посередництвом вступу до неї досягти відповідності високим стандартам держав-членів і подолати цивілізаційний розрив, що не лише відокремлював РП від провідних учасників світового співтовариства, але й погрожував «привидом комунізму» [637, с. 15]. Очевидним було і те, що членство Польської держави в Альянсі сприймалося як передумова посилення її геополітичної ваги, у тому числі зміцнення позиції у регіоні Центрально-Східної Європи, та запорука вступу до Європейського Союзу [528, с. 9]. І хоча взаємозв'язок між членством у НАТО та членством у ЄС не є юридично оформленим, прийняття держави до Альянсу засвідчує європейцям її відповідність високим західним стандартам (у т. ч. стабільний демократичний лад, функціонуюча ринкова економіка, повага до суверенітету сусідів).

Варто зазначити, що для Польщі інтеграція до НАТО завжди була більш пріоритетною, ніж вступ до Європейського Союзу. «Поляки набагато ліпше розуміли потребу і наслідки вступу до НАТО, ніж до ЄС. Європейський Союз асоціювався з «загальним добробутом», але ніхто не

знав, як би це виглядало в реальності. Натомість вступ до НАТО одразу давав абсолютно конкретні гарантії безпеки», – зазначав з цього приводу соратник Л. Валенси, співавтор засад закордонної політики Польщі А. Ананіч [282]. Розширення Альянсу, окрім того, мислилося фундаментом побудови в Європі нового геополітичного устрою, який, як передбачалося, мав спиратися на її єдність, а ядро європейської безпеки, що складалося з країн-членів НАТО, розширюючись, мало забезпечувати стабілізацію сходу та півночі континенту [419, с. 103]. У пріоритетності євроатлантичної інтеграції украй важливу роль відіграв американський чинник, крізь призму якого, зазвичай, осмислюється функціонування союзу: на відміну від Західної Європи, яка свого часу початково потурала політиці А. Гітлера щодо Польщі, а пізніше кинула її напризволяще, США сприймаються поляками виключно у світлі прихильності ідеї розбудови ними вільної демократичної держави. Роблячи «ставку» на американську присутність у Європі, Польща сприймала її запорукою захисту від російської та німецької небезпеки.

Як засвідчує досвід Польщі, від перших демократичних виборів до парламенту на початку 1990-х рр. і впродовж наступних років усі політичні сили, від лівих до правих, демонструючи відданість ідеям євроатлантизму та натоцентризму, розуміли євроатлантичну інтеграцію «єдиним і відповідним способом забезпечення економічної, мілітарної безпеки та суспільного розвитку», відтак цей напрям зовнішньої політики РП залишався незмінним [445, с. 59]. Перших успіхів на шляху розбудови відносин із НАТО урядовій Варшаві вдалося досягти в першій половині 1990-х рр.: у той час держава приєдналася до Ради Північноатлантичного співробітництва (РПАС) (грудень 1991 р.) та Програми «Партнерство заради миру» (січень 1994 р.), а політичні контакти на найвищому рівні та обмін візитами з повноважними представниками Альянсу набули певної системності. І хоча жодної конкретної заяви на рахунок перспективи вступу Польщі до НАТО не було зроблено, закладений фундамент зумовив майбутні успіхи.

Осмислення процесу реалізації Республікою Польща пріоритетного зовнішньополітичного завдання – інтеграції до НАТО – упродовж окресленого хронологічними рамками дослідження періоду дозволяє виокремити у ньому три, якісно відмінні між собою, етапи:

– 1995–1997 рр. – початок інтеграції, позначений появою конкретних успіхів у співпраці сторін, що стали можливими завдяки конструктивній позиції НАТО й активізації політики офіційної Варшави, взаємним пошуком форм та можливостей для співпраці;

– 1997–1999 рр. – переговорний процес, що супроводжувався напруженою роботою щодо досягнення Польщею відповідності критеріям членства з одночасним лобіюванням польськими високопосадовцями національних інтересів на рівні держав-членів;

– з 1999 р. – реалізація стратегії євроатлантичної інтеграції як держави-члена Альянсу, переосмислення зовнішньополітичних пріоритетів, адаптація до нових геополітичних реалій.

1995 рік, який у Польщі пройшов під знаком формування нового уряду на чолі з Ю. Олекси (міністр закордонних справ – В. Бартошевський) та обрання президентом А. Кваснєвського, був характерний повною відмовою офіційної Варшави від реалізації альтернативних концепцій безпеки (розбудови субрегіональної системи безпеки, загальноєвропейської системи безпеки, синтетичного їх варіанта) і остаточним переходом до виконання концепції євроатлантичної інтеграції з наступним досягненням членства у НАТО. Ключовим напрямом активності польських урядовців у цей час було налагодження тісних міжособистісних зв’язків з очільниками країн-членів Альянсу задля переконання їх у доцільності входження до союзу Польської держави. Благо, на той час перетворення, що упродовж 1991–1994 рр. відбувалися у НАТО, були завершені, і остання, трансформувавшись із військової організації періоду «холодної війни» у сучасну структуру військової безпеки, виявилася готовою до поглиблення взаємин із Польщею та іншими зацікавленими державами. У світлі останнього союзниками було

прийнято низку важливих для країн-кандидатів рішень. Так, 20 вересня 1995 р. на засіданні Ради послів Альянсу в Брюсселі було схвалено Дослідження щодо розширення НАТО [54], положеннями якого визначалися завдання, цілі та принципи розширення на Схід кордонів Альянсу, а також чинники, на які задля успішності співпраці з союзниками мали зважати претенденти. На засіданні міністрів оборони держав-членів, що 6 жовтня 1995 р. відбулося у Вільямсбурзі (США), всі справи, пов'язані зі «східним розширенням» НАТО, було вирішено завершити до початку 1997 р. [134, с. 157]. Задля визначення міри підготовленості Польщі до інтеграції у НАТО, а також з'ясування змісту й характеру проходження підготовчих процедур, успішності їх реалізації, до Варшави було направлено делегацію на чолі з Г. фон Мольтке, заступником очільника Альянсу. І вже 5 грудня 1995 р. на засіданні міністрів закордонних справ держав-членів, що відбулося у Брюсселі, присутні проголосували за перехід до наступної фази процесу розширення, позначеної активізацією консультаційної роботи із зацікавленими у вступі сторонами [134, с. 158]. Таким чином, проблему розширення НАТО у цілому було вирішено. Водночас низка питань, серед яких – визначення кола держав, що потрапляли до першої його «хвилі», й установлення конкретних часових рамок розширення, з огляду на неготовність союзників до відповіді на них, і надалі залишалися відкритими.

Інтенсивні контакти між керівництвом НАТО та Польщі, покликані покращити взаєморозуміння та з'ясувати, наскільки внутрішній розвиток держави відповідає запитам Альянсу, розпочалися на початку 1996 р. Прикметно, що переговори початково відбувалися у форматі «1 + 12» (між НАТО та дванадцятьма зацікавленими державами), і лише 7 травня 1996 р. представники Польщі вперше були допущені до індивідуальної зустрічі з союзним керівництвом. Предметом обговорення на ній стали проблеми політичної взаємодії, військової оперативності та цивільного контролю над збройними формуваннями [685, с. 32]. Серед чинників, які в той час позначалися на користь співпраці Польщі з НАТО, були активна участь

держави у діяльності РПАС та реалізації Програми «Партнерство заради миру», задіяність польських військових у миротворчості в Боснії (посередництвом присутності польського батальйону чисельністю 500 чоловік у складі американсько-нордичної дивізії (IFOR) в зоні американського сектора [737, с. 19]. Зауважимо, що в її структурі польські військові займали керівні посади, а в червні 1998 р. її командувачем було призначено польського генерала М. Бенека. Позитивні наслідки мали також похвальні на рахунок Польської держави заяви США, Великобританії, Канади, Данії та Норвегії. Загалом, від співпраці з Польщею керівництво Альянсу одержало позитивні враження. І хоча в той час у НАТО були не готові до предметних розмов ні щодо розширення загалом, ні щодо польських перспектив зокрема, дивіденди на майбутнє урядова Варшава отримала.

Принагідно зауважимо, що успіхи, яких упродовж 1996 р. вдалося досягти Польщі у взаєминах з Альянсом, значною мірою зумовлювалися діяльною позицією вищого керівництва. Так, новообраний президент А. Кваснєвський, наповнюючи змістом обіцянки, дані під час інавгураційної промови 23 грудня 1995 р. на рахунок того, що приєднання Польщі до НАТО відбудеться у найближчій перспективі, вже в січні 1996 р. з першими закордонними візитами відбув до Бонна та Парижа (від позиції німецького та французького керівництва значно залежали євроатлантичні успіхи Польської держави), пізніше – до Брюсселя. Під час останнього, перебуваючи у штаб-квартирі НАТО, він, зокрема, заявив, що справжнє оновлення Альянсу можливе лише за тієї умови, що до нього приєднаються країни – колишні члени Організації Варшавського договору [534]. До речі, позиціонування Польщею себе як держави, спроможної на виконання посередницької місії у взаєминах НАТО з пострадянськими республіками, відіграло не останню роль у зміцненні щодо неї союзницького інтересу.

Певні наслідки, окрім того, мали зміни в польському уряді. У зв’язку з внутрішньополітичною кризою, що на початку 1996 р. спричинила відставку

уряду Ю. Олекси й формування нового кабінету на чолі з В. Цімошевичем, зовнішня політика РП перейшла під опіку міністра закордонних справ Д. Росаті, який, визначаючи ключовим своїм завданням на посаді очільника МЗС перетворення Польської держави у справжню інтегральну частину євроатлантичного світу, залишався відданим політиці попередників, демонструючи при цьому помітно більше ентузіазму. Наразі зауважимо, що, з огляду на незмінність магістральних напрямів зовнішньої політики РП, кожен із міністрів закордонних справ, вступаючи на посаду, лише продовжував справу, розпочату попередниками. Заради того, аби переконати керівництво держав-членів Альянсу в доцільності вступу до нього країн із регіону ЦСЄ, президент, прем'єр та глава зовнішньополітичного відомства упродовж 1996 р. здійснили низку офіційних візитів до найвпливовіших європейських столиць. На користь Польщі позначилося також обрання її 1 січня 1996 р. на дворічний термін непостійним членом Ради безпеки Організації Об'єднаних Націй [416, с. 688].

Агітаційна робота, яку на підтримку євроатлантичних устремлінь Польщі, а також Чехії та Угорщини розгорнув А. Кваснєвський, значними успіхами увінчалася в жовтні 1996 р. – саме тоді з вуст Б. Клінтона у ході передвиборчої промови у Детройті прозвучала заява про розширення на Схід кордонів НАТО. Водночас очільник Пентагону повідомив, що початок переговорів заплановано на липень 1997 р. Подібна інформація була підтверджена 10 грудня 1996 р. на засіданні Ради НАТО у Брюсселі – тоді присутні проголосували за рішення до чергового (Мадридського) саміту Альянсу в липні 1997 р. запросити першу групу країн-кандидатів до початку переговорів про вступ. Згідно із заявою, НАТО пішла на такий крок з огляду на визнання за результатами перевірки виконання країнами-кандидатами представлених їм вимог. Окрім того, на брюссельській зустрічі держав-членів НАТО було зроблено повідомлення про готовність Альянсу забезпечити заявленим країнам вступ до організації не пізніше квітня 1999 р. [66, с. 66].

Проте, як показав час, уже на початку 1997 р. серед союзників почали наростати суперечності щодо приєднання до НАТО держав Центрально-Східної Європи. Зокрема, з'явилася ідея застосування по відношенню до Польщі, Чехії та Угорщини політики обмеженого (неповного) членства, яка передбачала запровадження лімітів в окремих видах озброєння та недопущення розміщення на їхній території військових баз. Такий підхід зумовлювався, перш за все, позицією Кремля, налаштованого будь-якою ціною не допустити зміщення на Схід євроатлантичної системи безпеки, насамперед в аспекті наближення до російського кордону військових баз союзників, а також неготовністю Заходу йти на конфронтацію з російською владою. Аби не дражнити Росією, окремі учасники Альянсу почали пропонувати країнам-кандидатам обмежитися лише політичною участю. А це, з позиції офіційної Варшави, було абсолютно неприпустимим: поляки добре пам'ятали історичне минуле, у якому їх держава неодноразово ставала розмінною монетою у планах Росії, а тому, аби не допустити повторення російської агресії, на порядку денному стояло питання набуття лише повноцінного членства з усіма характерними йому правами та обов'язками. На принциповості польської позиції, зокрема, наголосив міністр МЗС РП Д. Росаті, виступаючи у Сеймі 8 травня 1997 р., в річницю перемоги над німецько-фашистською агресією [262].

Украй зацікавлені у натовському майбутньому Польщі, а також інших держав із регіону ЦСЄ, на захист позиції урядової Варшави виступили Сполучені Штати Америки. Намагаючись максимально узгодити інтереси союзників з інтересами країн-кандидатів, за сприяння американських дипломатів у січні 1997 р. НАТО започаткувала з останніми серію переговорів та консультацій. Паралельно НАТО/США розгорнули активну переговорну кампанію щодо Кремля, який із неприхованим невдоволенням ставився до ідеї «східного розширення» союзу. Аби до Мадридської зустрічі досягти порозуміння з Росією, вже в січні заступник Державного секретаря США С. Талботт та Генеральний секретар Альянсу Х. Солана зустрічалися з

представниками РФ Є. Примаковим та В. Чорномирдіним, у лютому візит до В. Чорномирдіна здійснив віце-президент США А. Гор, а в березні відбулася зустріч на найвищому рівні між американським президентом Б. Клінтоном та главою Російської Федерації Б. Єльциним [688, с. 41]. Ці переговори уможливили порозуміння між Вашингтоном та Москвою щодо вступу до НАТО держав із регіону ЦСЄ й забезпечили підписання на Паризькому саміті Альянсу (27 травня 1997 р.) Основоположного акта про взаємні відносини, співробітництво і безпеку між НАТО і РФ [124]. У документі, що засвідчував взаємне прагнення сторін до осягнення більшої стабільності і безпеки в євроатлантичному регіоні, знайшли відображення гарантії недопущення розміщення на території нових членів ядерної зброї, що, безперечно, було поступкою Росії з боку Альянсу [127]. Чималу роль у наданні Кремлем формальної згоди на розширення кордонів НАТО відіграла також співпраця польських дипломатів з російськими колегами, позначена вкрай діяльною позицією урядової Варшави [712]. Не викликає заперечень особистий внесок у справу Президента РП А. Кваснєвського. Відтак ідея «обмеженого членства» в Альянсі Польської держави відійшла у небуття, і вже у липні 1997 р., як і планувалося, на саміті НАТО у Мадриді Польща, Чехія та Угорщина були офіційно запрошені розпочати переговори щодо членства [136]. Обґрунтовуючи відкриття Організації Північноатлантичного договору для нових членів, Х. Солана вказав на прагнення союзників у такий спосіб поширити на Схід сферу безпеки та стабільності [272, с. 40].

Підготовка Польщі до переговорів з НАТО, що тривали упродовж вересня – листопада 1997 р. і, згідно з існуючими процедурами, відбулися у чотири етапи, розпочалася задовго до Мадридського саміту. Впродовж першого етапу переговорів, що відкрився 16 вересня, на порядку денному перебували питання виконання державою політичних та нормативно-правових вимог, упродовж другого – з 29 вересня – стан збройних сил РП та перспективи їхнього розвитку на майбутнє. Третій та четвертий раунди, організовані 9 та 23 жовтня, відповідно, відбувалися навколо проблеми

оборонного бюджету Польщі й фінансового забезпечення її вступу до НАТО [134, с. 165]. Переговори, інтереси Польщі на яких репрезентувала делегація на чолі з заступником міністра МЗС РП А. Товпіком, інтереси союзників, відповідно, – представники Секретаріату НАТО та Командування сил НАТО в Європі на чолі з заступником Генерального секретаря НАТО з політичних питань К.-П. Клайбером, виявилися, загалом, цілком вдалими. Відповідно до домовленостей, Польща погодилася у випадку атакування будь-якої з держав Альянсу надавати їй беззастережну допомогу, уникати конфліктів із сусідніми державами, брати участь у миротворчих операціях союзників, підпорядкувати збройні формування командуванню НАТО та постійно модернізовувати їх. Водночас на польській території не передбачалося розміщувати збройні сили союзників, відповідно, Збройні Сили Польщі не мали бути дислоковані за межами держави. Що ж до міжнародних військових навчань, то вони, згідно з досягнутою згодою, мали розгортатися у тому числі й на польській території. На забезпечення членства 10 листопада 1997 р. Польща зобов'язалася щорічно вносити до цивільного та військового бюджету НАТО 45 млн дол. США, що складало 2,48 % від загальної суми внесків [567, с. 155].

Після завершення переговорів 14 листопада 1997 р. Польща в особі тогочасного Міністра МЗС РП Б. Геремека, аналогічно Чехії та Угорщині, надіслала заступнику Генерального секретаря НАТО К.-П. Клайберу листа про наміри, у якому підтверджувала готовність розділити з членами Альянсу ризики, витрати, відповідальність та інші зобов'язання, взяті у ході переговорів. Оцінюючи у цілому результати переговорного процесу, Х. Солана відзначив високий методичний та інтелектуальний рівень підготовленості польських делегатів, а також позитивне враження від співпраці з ними [629].

Із жовтня 1997 р. з приходом до влади у Польщі уряду Є. Бузека наступні кроки на шляху розбудови взаємин з Альянсом (включно зі вступом) були пов'язані з міністром МЗС Б. Геремеком. Серед найперших

його здобутків, зумовлених, безсумнівно, діяльністю попередників, було отримання 16 грудня 1997 р. Польщею на засіданні міністрів МЗС держав-членів НАТО в Брюсселі протоколу про вступ, а також участь (вперше за всю історію співпраці з Альянсом) 18 грудня 1997 р. спільно з представниками Угорщини та Чехії у роботі Атлантичної Ради НАТО. Відкриваючи процес набуття державою членства в союзі, ці події водночас ознаменували початок копіткого й виснажливого перехідного періоду, спрямованого на узгодження умов членства і здійснення підготовки держави до участі в структурі та діяльності Альянсу. Пріоритетними напрямами роботи урядова Варшава у той час визначала реалізацію низки практичних заходів у політичній, військовій і організаційній сферах, покликаних забезпечити Польщі підготовку до вступу в Альянс, та розробку документів, необхідних для ратифікації польським парламентом і парламентами держав-членів (відповідно до національних процедур) Північноатлантичного договору. Принципово важливими виявилися питання про створення у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі польської місії, а також оборонного планування, діяльності Збройних Сил РП, підготовки компетентних цивільних та військових кадрів, спроможних до роботи у структурах союзу, тощо.

Вищими урядовцями, дипломатами та військовими Польщі (за підтримки Чехії та Угорщини) серед держав-членів було розгорнуто масштабну агітаційну роботу, покликану забезпечити позитивну їх позицію щодо ратифікації протоколу про вступ держави до Північноатлантичного альянсу [387, с. 175]. У той час на здійснення відповідного впливу, згадував дещо згодом Б. Геремек, спрямовувалася значна частка зусиль польської дипломатії [205, с. 64]. Головна увага при цьому, вже традиційно, була звернута на союзників по Веймарському трикутнику, від налаштованості яких значно залежали євроатлантичні успіхи Польської держави. Аби заручитися підтримкою Німеччини та Франції, чиї позиції у НАТО були доволі міцними, президент А. Кваснєвський, прем’єр Є. Бузек та очільники профільних міністерств ініціювали низку зустрічей з німецькими та

французькими колегами, провели з ними ряд консультацій. Не менш важливими для Польщі були взаємини з Російською Федерацією, спрямованість яких засвідчувала наявність позитивних зрушень. У ході неофіційного візиту президента А. Кваснєвського до Москви, що відбувся у червні 1998 р., у стосунках сторін намітився перелом, обґрунтовуючи який, російська преса писала: «Росія вибачила Польщі прихильність до НАТО». Враховуючи той факт, що у грудні 1998 р. з офіційним візитом до Варшави прибув глава Російської держави Б. Єльцин, маємо підстави стверджувати про розвиток у той час взаємин сторін по висхідній [756]. На користь інтеграційним успіхам Польщі позначилися також багаторазові зустрічі президента А. Кваснєвського з Генеральним секретарем НАТО Х. Соланою. Позитивні наслідки, окрім того, мало інтенсивне лобіювання євроатлантичних устремлінь РП польською діаспорою у США, ефективні дії Надзвичайного і Повноважного посла РП у США Є. Козмінського.

Високою активністю була позначена участь Польщі в реалізації Програми ПЗМ та діяльності Ради євроатлантичного партнерства (РЄАП), що прийшла на зміну РПАС. До речі, посередництвом заангажованості у функціонуванні останньої Республіка Польща дедалі більше стверджувалася як гарант політичної та військової стабільності усієї Центрально-Східної Європи, налаштований на взаємовигідне співробітництво з сусідами. Однозначно на користь просуванню пронатовського курсу позначилося головування Польщі протягом 1998 р. в Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) – завдяки йому урядова Варшава отримала можливість лобіювати національні інтереси як на рівні окремих держав, так і міждержавних комунікацій, у рамках ООН, насамперед Ради Безпеки, та Європейського Союзу [387, с. 176]. У цілому, кількість заходів, участь у яких протягом 1998 р. спільно з Альянсом взяла Польща, сягнула майже 450, що в одинадцять разів перевищувало відповідний показник 1995 р.

Серед заходів, над реалізацією яких упродовж періоду підготовки до вступу в Північноатлантичний альянс працювала офіційна Варшава, важливе

місце посідає трансформація оборонно-промислового комплексу, який, будучи нежиттєздатним вже на момент краху Радянського Союзу, упродовж наступних років не зазнав жодних суттєвих змін. Задля управління процесами реформування оборонного сектору 14 грудня 1995 р. було створено Міністерство національної оборони РП як центральний орган державного управління оборонною сферою. Пристосування до нових реалій безпеки визначило також необхідність реформування збройних сил в аспекті досягнення відповідності базовим вимогам НАТО, забезпечення мобільності й компліментарності з усіма союзними структурами. За підрахунками, станом на 1995 р. Військо Польське нараховувало 287,5 тис. осіб, з яких 188,5 тис осіб несли службу в сухопутних військах; чисельність резерву при цьому становила 465,5 тис осіб. Забезпеченість технікою складала: 2 850 танків, до 3 тис. бойових машин піхоти різних модифікацій, до 2,5 тис. артилерійських гармат, 65 пускових установок (ПУ) ракет класу «земля – земля», з них 25 ПУ ракет Р-300, до 300 бойових літаків, 187 бойових вертольотів – усе переважно радянського виробництва [483].

Задля виконання наміченого у червні 1998 р. було прийнято Програму інтеграції з Організацією Північноатлантичного договору та модернізації Збройних Сил Республіки Польща на 1998–2012 рр. Підготовлена на основі Програми модернізації Збройних Сил Республіки Польща на період до 2012 р., вона містила детальний план оновлення й технічного переоснащення польської армії на найближчі п'ятнадцять років [157]. Програмою, зокрема, передбачалися відмова від військових літаків радянського та російського виробництва, модернізація структур контролю та управління збройними силами, проходження військовими кадрами та керівництвом перепідготовки у структурах Альянсу. Планувалося також значне скорочення чисельності кадрового складу, насамперед сухопутних військ. Результатами реформування, згідно з очікуваннями, мали стати збільшення в армії частки професійних військовослужбовців (до 60 %) та зміна співвідношення між молодшими та старшими офіцерами до 70 : 30 (попередньо 50 : 50).

Одночасно скороченню підлягали основні види озброєнь та військової техніки сухопутних військ [476, с. 196]. Показово, що, порівняно з аналогічними програмами Чехії та Угорщини, польська програма отримала найвищі оцінки натовських експертів [349, с. 10]. Що ж до практичного досвіду, то набуття його польськими військовими здійснювалося шляхом співробітництва з колегами з країн-членів НАТО у рамках участі у спільних навчаннях (у 1998 р. підрозділи Війська польського взяли участь у восьми таких заходах).

Із відкриттям переговорного процесу пов'язана інтенсифікація Польщею політики популяризації у ЗМІ співпраці з НАТО (у т. ч. досягнутих успіхів, цілей та завдань на найближче майбутнє), проведення інформаційно-просвітницької роботи щодо роз'яснення польським громадянам корисності для РП вступу до Альянсу, а також гарантій, що їх отримає держава після входження до союзу [445, с. 62]. Згідно з офіційною статистикою, впродовж усього періоду незалежного державотворення польське суспільство незмінно демонструвало сильні пронатовські настрої. Підтвердженням зазначеного, зокрема, є той факт, що уряди та коаліції, що визначали обличчя держави, віддзеркалюючи при цьому громадську думку, залишалися відданими ідеї вступу РП до Альянсу. Як зауважується у розвідці А. Глапінського, у Польщі «важко знайти представника будь-якого політичного табору, будь-якої політичної партії, який би сумнівався у доцільності цього рішення» [207, с. 107]. Прикметно, що в міру наближення Польщі до НАТО суспільна думка еволюціонувала у тому ж напрямку: якщо у 1993 р. до вступу РП у НАТО позитивно ставилися 57 % громадян, то в 1999 р. – вже 67 % [445, с. 59] (для порівняння: в 2005 р. прибічниками членства Польщі в союзі були 78 % населення [263], а в 2012 р. – 90 % [203]). І якщо прихильність поляків до ідеї інтеграції держави до НАТО у цілому, як уже зазначалося, зумовлювалася специфікою історичного поступу РП, то наростання пронатовських настроїв було нічим іншим, як свідченням вдало організованої інформаційної кампанії.

Украй важливою для успіхів євроатлантичної інтеграції Польщі була також позиція держав-членів, які, відповідно до існуючих процедур, мали засвідчити її на референдумі та зробити, таким чином, свій внесок у процес розширення. Згідно з дослідженнями, високий рівень підтримки членства Польської держави в Альянсі вже наприкінці 1996 р. демонстрували практично всі союзники. Зокрема, у Великобританії він був найвищим – 79 %, у Франції та Німеччині – 68 % та 61 %, відповідно. Певне занепокоєння у той час викликала лише ситуація у США: 66 % підтримки, що її демонструвало американське суспільство, могло виявитися замало для схвалення рішення Сенатом. Відповідно до чинного законодавства, останній мав висловитися мінімально двома третинами голосів [600, с. 156]. Проте, як засвідчив ратифікаційний процес, упродовж якого парламенти держав-членів та держав-кандидатів затверджували протоколи про вступ до Альянсу Польщі, Чехії та Угорщини, побоювання виявилися передчасними, і з поданням 3 грудня 1998 р. до НАТО останнього, турецького протоколу, процес був визнаний успішно завершеним [134, с. 168]. На цей час Польській державі у співробітництві з союзниками вдалося досягти чергових успіхів: польські дипломати, зокрема, були залучені до діяльності більшості структур союзу, військові кадри активно функціонували у збройних формуваннях та випробовувалися у командному складі.

Завершальний етап підготовки РП до вступу в НАТО (січень-лютий 1999 р.) пройшов під знаком реалізації організаційних заходів. Згідно з існуючим порядком, 29 січня 1999 р. до Варшави було спрямовано офіційного листа, в якому за підписом Генерального секретаря Х. Солани містилося запрошення Польській державі вступити до Альянсу. З ратифікацією 17 лютого Північноатлантичного договору Сеймом РП [182] та підписанням його 18 лютого президентом А. Кваснєвським заходи, передбачені процедурою вступу, були вичерпані, а сам процес добігав до логічного завершення.

Формально Республіка Польща у колі Угорщини та Чеської Республіки членом Організації Північноатлантичного договору стала 12 березня 1999 р. Того дня у бібліотеці Гаррі Трумена, що в містечку Індепенденс (штат Міссурі), міністр МЗС РП Б. Геремек вручив акцесійні документи держсекретарю США М. Олбрайт. «То великий день, – відзначив він. – Польща повернулася до вільного світу» [631, с. 16]. Через кілька днів державний прапор Польщі, а також Чехії та Угорщини, був урочисто піднятий на флагшток перед Головною штаб-квартирою Альянсу в Брюсселі. Приєднання до НАТО нових членів, що відбулося у 50-ту річницю його створення, безперечно, було доволі символічним. Трактуючи розширення на Схід кордонів НАТО «історичним процесом», що «виходить за оперативні, стратегічні та політичні рамки», А. Кваснєвський пов'язав із ним «закриття не лише розділу історії, починаючи від Ялти, але й народження концепції будівництва на базі спільних цінностей нової Європи» [478, с. 38].

Даючи оцінку євроатлантичній інтеграції Польщі, очевидним видається факт розв'язання у такий спосіб дилеми польської зовнішньої політики. «На основі вільного вибору Польща стає членом наймогутнішого і найвпливовішого союзу світу, а водночас – безпосереднім союзником Сполучених Штатів, єдиного суперпротектора світу, та Німеччини, найважливішої держави Європи», – зауважив з цього приводу З. Бжезінський [644, с. 20]. Вступ до НАТО, окрім того, надав полякам відчуття свободи, політичного маневру у внутрішній та зовнішній політиці, а також абсолютно конкретні гарантії безпеки, унеможливлюючи цим самим повторення для Польської держави трагічних подій XX ст.

Безперечно, у «допущенні» Польщі до Альянсу добре помітним було відображення крайньої зацікавленості у цьому Заходу. Так, восени 1997 р. під час переговорів з НАТО Польща отримала сімдесят вимог, з виконанням яких, – наголошували союзники, – їй буде надана можливість долучитися до Альянсу. Обґрунтовуючи претензії, Х. Солана констатував, що Організації Північноатлантичного договору потрібні не споживачі безпеки, а «держави,

спроможні нести повну відповідальність, включаючи всі варіанти розвитку ризику та всі фінансові зобов'язання» [240]. Проте, як виявилося згодом, на момент вступу до НАТО Польській державі вдалося досягти відповідності лише трьом із зазначених вимог. Зокрема, було встановлено цивільний контроль над армією, у шести літаках налагоджено натовську систему розпізнавання «Свій – Ворог», що унеможливлювала враження «Міг-29» ракетами Заходу, запроваджено зміни у правничу систему шляхом накладення обмеження щодо осіб, допущених до державних таємниць Польщі і НАТО [584]. Згідно з домовленостями, на повну адаптацію до союзних стандартів – вже як держава-член – Польща отримала ще майже десять років [792]. Відповідь на питання, безперечно, перебуває у площині геополітичних розрахунків «великих» західних держав, головним чином США, настільки зацікавлених у збереженні контролю над Центрально-Східною Європою, що готових навіть до таких, вкрай принципових, поступок. Окрім того, вступ Польщі, а також Чехії та Угорщини до НАТО був позначений деякими, украй важливими, на наше переконання, геополітичними наслідками. Так, у центрі Європи суттєво зменшилася «сіра зона» безпеки, остаточно знівельованими виявилися претензії Росії на вплив у регіоні ЦСЄ, нові члени у співпраці з ЄС отримали підстави для наступних успіхів. Одночасно реалізація політики «відкритих дверей» засвідчила «фундаментальність ролі НАТО у політико-військовій інтеграції Європи» [270, с. 69], адаптованість Альянсу до функціонування у постбіполярному світі з одночасним збереженням відданості колективній безпеці та трансатлантичним зв'язкам.

Зі вступом до НАТО реалізацію Польщею євроатлантичного вибору доцільно розглядати в контексті:

- перегляду стратегій безпеки та оборони;
- адаптації збройних сил до союзних стандартів;
- участі в операціях союзників;
- сприяння наступному розширенню кордонів організації.

Не викликає сумніву, що зі вступом до Організації Північноатлантичного договору індивідуальна стратегія безпеки, якою упродовж періоду незалежності послуговувалася Польща, втратила свою актуальність, а тому потребувала серйозного перегляду. Перетворившись на учасника колективної системи безпеки, у формуванні стратегії національної безпеки Польща мала виходити не лише з національних інтересів, але й враховувати інтереси союзників та дотримуватися принципів, закріплених Північноатлантичним договором. З огляду на них, головними пріоритетами політики безпеки РП були визначені: розвиток неконфліктних взаємин по лінії НАТО – Росія, відкритість Альянсу для нових членів (насамперед, Литви та Словаччини), розбудова союзниками багатонаціональних збройних сил, дислокація на території прикордонних держав систем розпізнавання і зв'язку, впровадження у доктринальні рішення союзників елементів спільного операційного бачення [575]. Нова Стратегія безпеки РП [171], схвалена 4 січня 2000 р., замінила чинні з 1992 р. Основи польської політики безпеки і Політику безпеки й оборонну політику РП та стала дороговказом у розбудові військово-політичного і безпекового співробітництва з союзниками. Враховуючи національні інтереси, а також вимоги НАТО, відображені у Стратегічній концепції Альянсу від 23–24 квітня 1999 р. [89], шляхом застосування політичних та військових засобів офіційна Варшава ставила за мету розвивати євроатлантичні зв'язки, брати участь в операціях по недопущенню конфліктів та з кризового регулювання, здійснювати політику, спрямовану на зміцнення стабільності та безпеки в Європі. Нова стратегія національної оборони документального оформлення зазнала з прийняттям 23 травня 2000 р. Основ стратегії оборони РП (четвертої частини Стратегії безпеки РП). Скоригована на сучасні геополітичні умови з урахуванням членства держави в Альянсі, аналогічно Стратегії безпеки РП, вона спрямовувалася не лише на забезпечення найважливіших національних інтересів, але й виражала готовність до виконання союзницьких зобов'язань. Констатуючи, як ніколи раніше, високий рівень національної безпеки,

документ засвідчував готовність Польської держави і надалі працювати у визначеному напрямі, будучи при цьому не лише споживачем, але і творцем євроатлантичної системи безпеки.

Остання із серйозними викликами зіткнулася вже у 2001 р. Терористичні акти 11 вересня у Нью-Йорку, Вашингтоні та південно-західній Пенсільванії виявилися своєрідною перевіркою на спроможність Альянсу протистояти ісламському світу й надавати гарантії безпеки державам-членам. Заради обговорення питань боротьби з тероризмом та погодження дій щодо цього офіційна Варшава ініціювала проведення у листопаді 2001 р. міжнародної конференції, до участі у якій долучилися представники сімнадцяти держав Європи, а також спостерігачі від США, Росії, Туреччини, НАТО та ОБСЄ, чим вкотре продемонструвала свою підтримку Пентагону, а заразом активність у виконанні обов'язків союзного членства. Засвідчуючи солідарність із Вашингтоном, присутні заявили про готовність поєднати зусилля задля взаємної протидії терористичним загрозам. Відповіддю Польщі на схвалений у ході Варшавської зустрічі План дій щодо спільної боротьби з тероризмом стало створення спеціального підрозділу при Міністерстві оборони та Директорату операцій при Генеральному штабі, покликаних адаптувати армійські підрозділи до участі у контртерористичних операціях [556, с. 168]. Для посилення захищеності держави від терористичних загроз, окрім того, було збільшено видатки на оборону (сукупно у 2001 р. вони склали 15 млрд злотих, або 8,3 % бюджету РП) [556, с. 169].

Відповідаючи на тероризм та деякі інші глобальні загрози (розвиток ядерних програм в Ірані та КНДР, мілітаризація Китаю, Індії, Пакистану та Росії, зростаюча непередбачуваність авторитарних режимів у державах Сходу, соціально-політичне становище на Балканах, активізація інформаційних війн тощо), урядова Варшава пішла на перегляд безпекової стратегії. У новій редакції Стратегія національної безпеки РП [170] 22 липня 2003 р. була схвалена урядом та 8 вересня 2003 р. підписана президентом А. Кваснєвським. Аналогічно попереднім, нова стратегія враховувала

взаємообумовленість безпеки Польщі та безпеки союзників і виходила з пріоритетності для Європи «парасольки НАТО», єдино спроможної до надання Європі та світу загалом гарантій безпеки.

Паралельно з переосмисленням національних доктрин безпеки та оборони керівництво РП розгорнуло масштабну роботу щодо реструктуризації та технічної модернізації збройних сил. Відповідно до програми, схваленої у 2001 р. Генеральним штабом Республіки Польща, упродовж п’яти років польська армія мала досягти рівня підготовки середньостатистичного члена НАТО, перш за все у сфері розвідки, протиповітряної оборони та взаємного командування, а також індивідуальної підготовки особового складу. На рахунок останнього, передбачалося суттєво скоротити чисельність кадрового складу армії, водночас забезпечивши підвищення рівня його освіти та практичної підготовки. Видатки, заплановані на реалізацію програми, були визначені на рівні 1,95 % ВВП [556, с. 166]. Проте, як з'ясувалося згодом, для модернізації збройних сил запланованих коштів виявилося замало, відтак для проведення реформи польська влада почала шукати додаткові можливості. Зокрема, йшлося про отримання у подарунок або купівлю в держав-членів Альянсу за зниженими цінами зношеної бойової техніки [556, с. 167].

Перейшовши на стандарти союзників та рухаючись у напрямку забезпечення збройних сил найновішою технікою, Польща суттєво покращила перспективи участі у реалізації широкого спектру бойових завдань. Так, уже в березні – червні 1999 р. польські військові були задіяні в операції НАТО «Союзницька сила», пов’язаній зі здійсненням повітряного контролю над Сербією, а влітку 1999 р. у рамках реалізації миротворчої операції «Спільний вартовий» розпочали миротворчу діяльність у Косово. І хоча військові контингенти у цих операціях були представлені здебільшого силами США, задіяність у них польських військових була важлива, насамперед, у якості символу нового становища Польщі як члена та надійного учасника НАТО.

Важливим з точки зору інтеграції Збройних Сил Польщі у багатонаціональні структури НАТО, а також захисту північно-східного флангу союзу було ініціювання у березні 1999 р. міністрами оборони РП, Німеччини та Данії утворення спільного воєнного корпусу «Північ – Схід» [199, с. 11]. І хоча співпраця між трьома державами розвивалася ще з 1995 р., підстави бути організаційно оформленою вона отримала лише з приєднанням РП до НАТО. Установчі документи сторонами були підписані у 1998 р., а зарахування корпусу до бойових частин НАТО відбулося через півроку після приєднання до нього Польщі – у вересні 1999 р. Прийшовши на зміну німецько-датському корпусу, сформованому у період «холодної війни», корпус не лише змінив свою місію, але й місце розташування штабу командування – відтепер він розмістився у польському місті Щецин. На момент утворення у лавах корпусу працювали майже 70 тис. осіб, у розпорядженні яких перебувало 700 одиниць бронетанкової техніки, а також артилерія, бойові і транспортні вертольоти [476, с. 198]. У 2002 р. як асоційований член Польща приєдналася до Єврокорпусу, учасниками якого є десять європейських держав (у т. ч. Німеччина та Франція). І хоча військових підрозділів у його складі Республіка Польща не має, у штабі командування службу відбувають 18 польських офіцерів [199, с. 15].

Згідно із затвердженим у 2001 р. оборонним планом штабу Верховного головнокомандування об'єднаними збройними силами НАТО, упродовж 2001–2006 рр. Збройні Сили РП мали взяти участь у виконанні 180 різноманітних союзницьких завдань [556, с. 168]. Показово, що така ж кількість заходів упродовж зазначеного періоду була запланована для Великобританії та Німеччини. Протягом аналізованого періоду Польща долучилася до всіх миротворчих операцій та навчально-стабілізаційних місій, зокрема операцій «Суттєві жнива» (серпень-вересень 2001 р.), «Янтарний лис» (вересень 2001 р. – грудень 2002 р.) та «Союзницька гармонія» (січень – березень 2003 р.) у Македонії, операції «Активні зусилля» (з жовтня 2001 р.) на територіальних водах країн Середземного регіону, операції з підтримання

безпеки в Афганістані силами контингенту ISAF (з березня 2002 р.), Навчальній місії НАТО в Іраку (з липня 2004 р.) [475]. На відміну від попередніх, що реалізовувалися великими оборонними силами, ці операції були дрібномасштабними й спрямованими не стільки на розв'язання криз, скільки на їх недопущення. Посередництвом участі у них Республіка Польща робила внесок у посилення організації і духу союзницької солідарності, паралельно трансформуючи національну оборонну систему.

Зі вступом до Альянсу важливим напрямом зовнішньополітичної активності РП стало сприяння процесу наступного його розширення у східному напрямку. На переконання урядової Варшави, розбудова тісних контактів з сусідами на східному польському кордоні була важливим внеском у зміцнення євроатлантичної системи безпеки й запорукою недопущення поділу Європи на сфери впливу НАТО та Росії. Зацікавленість у вступі до НАТО сусідніх держав, перш за все Словаччини, Литви, Латвії та України, окрім того, зумовлювалася прагненням Польщі шляхом оточення себе «молодшими членами» зміцнити власну позицію в Альянсі й утвердитися у якості лідера Центрально-Східної Європи, водночас захистившись від російської загрози. І хоча на той час Альянс не був готовий до наступного розширення, офіційна Варшава зі зростаючою активністю виступала на підтримку пронатовських зусиль країн-кандидатів, утверджувалася як адвокат їх інтересів. Засадничими завданнями у цій царині визначалися перехід Польської держави від політичної підтримки до практичних, розрахованих на тривалу перспективу, дій, посилення співпраці в оборонній сфері, передача зацікавленим сторонам польського досвіду євроатлантичної інтеграції, який, на переконання експертів, у цілому є придатним для застосування як країнами ЦСЄ, так і пострадянськими державами, насамперед Україною. Серед здобутків співпраці з останньою – діяльність Укрполбату, спільна участь у миротворчих операціях у Косово та Іраку, створення побратимських авіачастин з наступною їх дислокацією у Кракові та Львові, а також постійне сприяння Польщею нашій державі у

розбудові зв’язків з Альянсом, у тому числі в аспекті отримання Плану дій щодо членства (ПДЧ). Безперечно, тісні взаємини регіональної співпраці виявилися тим чинником, який суттєво посприяв спочатку інтеграції РП до НАТО, а пізніше посиленню її ваги серед союзників.

Тож, вступ до Організації Північноатлантичного договору, що вже в перші роки справжньої державної незалежності Польщі був проголошений ключовим зовнішньополітичним її пріоритетом, адже сприймався гарантією безпеки, цілісності та недоторканності кордонів, а також неможливості повторного включення у сферу впливу кремлівського керівництва, став чи не найбільшим здобутком ІІІ Речі Посполитої. Значно завдяки цілеспрямованій позиції президента А. Кваснєвського, консолідованості на рахунок доцільності набуття Польщею союзного членства політичних сил та суспільства в цілому, а також політиці сприяння, що її по відношенню до євроатлантичного вибору РП реалізовували Сполучені Штати Америки та провідні держави Західної Європи, Польщі виявилося потрібним близько десяти років, аби долучитися до союзної «парасольки безпеки», а пізніше – значно зміцнитися в якості повноправної держави-члена. Окрім того, що впродовж 1990-х рр. Польською державою було реалізовано ряд кроків задля досягнення відповідності стандартам Альянсу, набуття союзного членства значною мірою виявилося своєрідним авансом, зробленим їй провідними державами євроатлантичного співтовариства, зацікавленими в розширенні на схід кордонів НАТО та унеможливлення, таким чином, відновлення у цій частині Європи російської присутності. Після вступу до Альянсу РП, як і передбачалося, долучилася до реалізації низки союзних ініціатив, завдяки чому набула чималого авторитету, зміцнилася в геополітичному своєму впливі.

3.2. Взаємини між Польщею та Європейським Союзом

На відміну від вступу до НАТО, який, як уже зазначалося, сприймався у Польщі першочерговим завданням зовнішньої політики, прагнення інтеграції до ЄС певною мірою відходило на другий план. Водночас започаткування стосунків з Євроспільнотою відбулося порівняно раніше: у липні 1988 р. сторони встановили дипломатичні взаємини, а вже у вересні підписали преференційну угоду про торгівлю та економічну співпрацю. Безперечно, ці кроки стали можливими завдяки політиці «міжнародної розрядки», що її з обранням на посаду Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова почав реалізовувати Кремль, та укладеній у світлі цього в червні 1988 р. Декларації про встановлення офіційних відносин між ЄС та РЕВ. Із приходом до влади першого некомуністичного уряду (прем'єр – Т. Мазовецький, міністр МЗС – К. Скубішевський) урядовою Варшавою у лютому 1990 р. було офіційно заявлено про прагнення вступити до Європейського Союзу. Зі схваленням у квітні 1990 р. Концепції зовнішньої політики європейський вибір Польщі зазнав юридичного оформлення, а з розпадом СРСР у 1991 р. отримав підстави бути реалізованим.

Упродовж першої половини 1990-х рр. розвиток діалогу по лінії Варшава – Брюссель характеризувався перебігом двох взаємопов'язаних процесів: інституціалізацією взаємин сторін, з одного боку, та формуванням передумов для розширення кордонів спільноти, з іншого. І якщо успіхи першого з них визначалися підписанням Польщею 16 грудня 1991 р. Угоди про асоціацію з ЄС (економічна частина набрала чинності з 1 березня 1992 р.; інші частини, згодом названі «Європейською угодою», – з 1 лютого 1994 р.) та поданням 8 квітня 1994 р. офіційної заяви на вступ, то здобутки другого полягали в опрацюванні союзним керівництвом критеріїв, обов'язкових до виконання країнами-кандидатами, з одночасним пошуком оптимального для розширення сценарію. Знаковим, на загальне переконання, виявилося оприлюднення на Копенгагенському саміті (червень 1993 р.) умов, після

виконання яких претенденти могли бути запрошені до вступу в ЄС. Зауважимо, що розробка критеріїв вступу у той час сприймалася керівництвом спільноти однією з найбільш складних проблем, а затягування з її вирішенням мало не поставило під питання процес інтеграції у цілому. Що ж до стратегії розширення, до підготовки якої ЄС заохотила велика кількість зацікавлених у вступі країн, перших успіхів на шляху її формування вдалося досягти на Ессенському (грудень 1994 р.) і Каннському (червень 1995 р.) самітах, на яких аспекти проблеми зазнали предметного обговорення, та Мадридському (грудень 1995 р.) саміті, що поклав кінець започаткованим дебатам. З означенням умов п'ятого розширення, його перспективи виявилися узалежненими, перш за все, перебігом трансформаційних процесів, які впродовж наступного періоду характеризували розвиток заявлених на вступ держав, визначали їх спроможність взяти на себе обов'язки членства.

Осмислення процесу європейської інтеграції Польщі, безперечно, потребує з'ясування мотивів та передумов, що зумовили проголошення офіційною Варшавою вступу до ЄС одним із ключових зовнішньополітичних пріоритетів. Як засвідчує проведений аналіз, на відміну від НАТО, вступ Польщі до якої зумовлювався, насамперед, потребами національної безпеки, долучення до Євросоюзу розумілося головним чином у контексті реалізації Польщею цивілізаційного вибору. Географічно, ментально та історично приналежна до Європи, упродовж 1940–1980-х рр. Польська держава перебувала у сфері впливу Кремля, і лише з приходом до влади у 1989 р. опозиційних до комуністичного режиму сил поляки отримали можливість повернутися до «європейської сім'ї народів». Як зазначив у своєму виступі в польському Сеймі 5 березня 1998 р. міністр МЗС РП Б. Геремек, «…ми прагнемо до Європейського Союзу лише тому, що це відповідає нашим національним інтересам, тому, що це необхідно нам самим…Йдеться про безпосереднє прилучення до фундаментальних цінностей, які становлять

спадщину Європи і основу європейської ідеї. Польща, як член Євросоюзу, внесе свій досвід і свої сподівання» [205, с. 67].

Ідея «зближення з Європою» користувалася широкою суспільною підтримкою: громадяни РП ідентифікували себе з європейцями і, усвідомлюючи свою європейськість, що проявлялася у політичній культурі, християнських коренях, цінностях та політичних симпатіях, розвиток держави розглядали у зв'язку з функціонуванням Європейського Союзу. І, що показово, будь-які перетворення, що відбувалися в країні, їх темп та шляхи провадження осмислювалися у зв'язку з підготовкою до вступу. Водночас європейська інтеграція РП, на загальне переконання, була питанням принципів та цінностей, у сповідуванні яких Брюссель не міг відмовити. Адже в іншому випадку недопущення до ЄС Польщі (та інших держав ЦСЄ) спричинило б появу «нової Ялти» [309, с. 93]. У той же час взаємини зі спільнотою були предметом повного консенсусу для різних спрямувань політичної еліти. Попри відмінності у програмних документах, політичні сили зуміли дійти порозуміння і впродовж тринадцяти років (від підписання угоди про асоціацію у 1991 р. та до вступу у 2004 р.) зберігали відданість задекларованій на найвищому рівні євроінтеграційній ідеї.

Не останню роль у послідовності та наполегливості урядової Варшави в досягненні поставленої мети відіграла відсутність гідних зовнішньополітичних альтернатив, а водночас усвідомлення суспільством та владою вигод, що їх від вступу до ЄС мала отримати Польська держава. Як зазначено в мемуарах А. Кваснєвського, чиєю наполегливою працею на президентській посаді поляки завдячують успіхам європейської інтеграції, «приналежність Польщі до співтовариства покликана була збільшити наш потенціал, а тому відповідала польським державним інтересам, видавалася корисною для країни» [256, с. 241]. Членство Польщі в ЄС, на переконання А. Ротфельда (у той час заступника міністра МЗС РП), сприймалося «історичним шансом подолати багатовікове відставання» та «на тисячоліття визначити місце держави у Європі» [462, с. 5], а водночас запорукою її

утвердження як сильного партнера з безпрецедентними у новітній історії можливостями впливати на міжнародні справи, гарантією зміцнення геополітичної ваги й утвердження в якості лідера ЦСЄ [739, с. 85]. І, аналогічно ситуації з НАТО, інтеграцію до ЄС поляки розглядали крізь призму дистанціювання від Росії.

Неабиякий вплив на проголошення Польщею співпраці з ЄС стратегічною зовнішньополітичною метою справили економічні інтереси. Згідно з очікуваннями, відкриття союзного ринку для продукції польських товаровиробників мало гарантувати останнім економічне процвітання [779, с. 301]. На користь державі, окрім того, покликана була позначитися зростаюча присутність у польській економіці іноземного капіталу, а головне – фінансові вливання, що їх із союзного бюджету отримують держави-члени [808, с. 84]. У зв'язку зі вступом до ЄС розглядалося зростання рівня/якості життя польських громадян, підвищення їх соціальної захищеності. Одночасно долучення держави до спільноти сприймалося у зв'язку зі зміцненням у ній демократичних традицій. Як слушно зазначив М. Бухарін, готова піти на поступки у найсвятішому – політичному та економічному суверенітеті, – урядова Варшава трактувала європейську інтеграцію запорукою виведення держави з кризи й забезпечення їй наступного стабільного розвитку [342, с. 60].

Вивчення співпраці Польщі з Європейським Союзом в аспекті реалізації інтеграційної стратегії, з огляду на значну підпорядкованість її успіхів зовнішнім чинникам, потребує з'ясування впливу на них стосунків офіційної Варшави з ключовими країнами Європи. Прикметно, що в той час як інтеграція Польщі до НАТО осмислювалася крізь призму її взаємин зі Сполученими Штатами Америки, успіхи співпраці з Євросоюзом виявилися узалежненими характером стосунків із його фундаторами, найвпливовішими державами-членами, союзниками по Веймарському трикутнику – Францією та Німеччиною. Той факт, що їхня підтримка давала Польщі великі політичні та економічні переваги, апріорі не викликає заперечень. Проте якщо Франція

на рахунок вступу Польщі до ЄС демонструвала не більше, ніж прихильність, яку керівництво держави неодноразово проголошувало в офіційних заявах, зауважуючи при цьому, що розширення на Схід кордонів спільноти виглядає можливим лише за умови реформування інституційної її основи, до того ж не раніше 2000 року [712, с. 83], то Німеччина, яка одразу після об'єднання відверто зацікавилася співпрацею з сусідом на східному кордоні, впродовж наступних років все більше утверджувалася як адвокат Польщі у Європейському Союзі, як прихильник розширення на Схід його кордонів. Окрім усталених економічних, культурних, соціальних зв'язків та географічної близькості, заангажованість Німеччини в успіхах європейської інтеграції Польщі, на наше переконання, зумовлювалася прагненням у такий спосіб подолати «важкі сторінки» взаємин у XX ст., «відкупитися» від спадку Другої світової війни, спокутувати провину перед польським народом. Обґрунтовуючи політику сприяння, що її по відношенню до Польщі реалізовував Берлін, президент Німеччини Р. Герцог, перебуваючи з офіційним візитом у серпні 1994 р. у Варшаві, зауважив: «Німеччина у будь-якому випадку підтримуватиме прагнення Польщі до вступу в ЄС та НАТО, зробить для цього все можливе, докладе всіх зусиль. Бо це найкраще, що ми можемо зробити для наших дітей» [635, с. 69]. У світлі зазначеного не позбавлені правди, разом з тим, роздуми деяких західних політиків на той рахунок, що шляхом сприяння вступу Польщі (а також Чехії та Угорщини) до ЄС Німеччина прагне відновити поняття «Серединної Європи», як воно фігурувало за часів існування Німецької та Австро-Угорської імперій, і встановити контроль над нею [592, с. 23]. У руслі зазначеного, активна присутність у політиці РП французького чинника обґрунтовується прагненням офіційного Парижа не допустити наступного поглиблення німецько-польської взаємодії, зміцнення німецької присутності в регіоні [708].

Аналогічно неоднаковості природи зацікавленості Франції та Німеччини в успіхах європейської інтеграції Польщі, нетотожними

виявилися підходи французького та німецького керівництва стосовно порядку залучення РП до переговорного процесу, а пізніше – до вступу в ЄС. У той час як Франція, демонструючи прихильність стратегії єдиного старту, наполягала на доцільності розпочати переговори з Польщею одночасно з усіма іншими країнами-кандидатами, а згодом, за умови досягнення ними відповідності «копенгагенським критеріям», забезпечити їм одночасний вступ, Німеччина, яка виступила ініціатором стратегії розширення хвилями, доводила виправданість поділу країн-кандидатів, залежно від рівня їх підготовленості, на окремі групи з наступним визначенням почерговості відкриття з ними переговорного процесу, а згодом і вступу до ЄС. Засвідчуючи у такий спосіб підтримку Польській державі, німецьке керівництво віднесло її до групи країн першої черги. Про це, зокрема, було заявлено німецьким канцлером Г. Колем у ході офіційного візиту до Варшави на початку липня 1995 р. [451, с. 264].

Чималу роль у євроінтеграційних успіхах Польщі відіграла діяльність Вишеградської групи, започаткованої в 1991 р. у співпраці з Угорщиною та Чехословаччиною (з 1992 р. – Чехією та Словаччиною). Заснована задля координації зусиль держав-членів на шляху європейської інтеграції, вона перетворилася на майданчик, посередництвом участі у функціонуванні якого учасники демонстрували спроможність до участі в інтеграційних процесах, набуваючи у такий спосіб додаткових аргументів на користь вступу до союзу. Як констатується у розвідці Є. Кіш, «Вишеград ніколи не створювався як альтернатива європейській інтеграції…» і не був «…пріоритетом зовнішньої політики чи альтернативою головній меті – європейській інтеграції» [438, с. 69].

Потребує окреслення позиція щодо вступу Польщі в ЄС Російської Федерації. На відміну від інтеграції РП до Альянсу, якій офіційна Москва тривалий час чинила серйозний спротив, апелюючи до того, що зміщення на Схід системи безпеки НАТО загрожує національним інтересам Росії, курс Польської держави на вступ до Європейського Союзу не викликав

заперечень у Кремля. Останній, навпаки, публічно вітав можливий вступ до спільноти Польщі (також інших держав ЦСЄ, особливо учасників колишньої РЕВ), трактуючи його мало не благом, «ще однією «цеглиною» у фундамент «загальноєвропейського процесу» [731, с. 41]. Необхідність при розширенні на Схід кордонів спільноти враховувати інтереси Росії, на переконання офіційної Москви, була очевидною та апріорі не повинна була ставитися під сумнів [366, с. 68].

І, нарешті, взаємини Польщі з Європейським Союзом неможливо розглядати абстраговано від успіхів її інтеграції до НАТО. Попри те, що вступ країни до ЄС де-юре не вимагає її приналежності до НАТО, у випадку Польщі (та багатьох інших держави) де-факто такий зв'язок мав місце. Забігаючи наперед, зауважимо: рішення щодо початку переговорів про вступ до спільноти нових членів керівництво ЄС схвалило лише після аналогічного кроку Альянсу, здійсненого на Мадридському саміті НАТО (липень 1997 р.). Трактуючи успіхи євроатлантичної інтеграції свідченням відповідності держави високим західним стандартам, її просування по шляху до Альянсу європейці сприймали підставою для поглиблення співпраці у рамках ЄС.

Протягом 1995–2005 рр., означених хронологічними рамками дослідження, у взаєминах Польщі з ЄС доцільно, на наш погляд, виокремити три етапи, кожен з яких відображає еволюцію зусиль/успіхів офіційної Варшави щодо реалізації інтеграційної стратегії, з одного боку, та позиції спільноти щодо неї, з іншого:

– 1995–1997 рр. – розвиток співпраці в рамках реалізації Європейської угоди, позначений формуванням спільнотою стратегії «східного розширення» з одночасною перевіркою спроможності Польщі взяти на себе обов’язки членства;

– 1998–2004 рр. – перебіг переговорного процесу по лінії Варшава – Брюссель, що супроводжувався приведенням визначених сфер державної розбудови у відповідність союзним стандартам та переходом сторін до більш тісної співпраці у політичній, економічній та інших сферах;

– з 2004 р. – повноправне членство Польщі у ЄС, позначене переглядом нею зовнішньополітичної стратегії, утвердженням у якості повноправного члена спільноти.

Упродовж 1995–1997 р. стосунки Польщі з ЄС, що розвивалися головним чином шляхом формування останнім стратегії розширення, як ніколи раніше, були узалежнені союзними рішеннями. Відповідаючи на запити зацікавлених у вступі країн, 26–27 червня 1995 р. на Каннському саміті ЄР Європейська Комісія винесла на розгляд присутніх так звану «Білу книгу» («Біла книга. Підготовка асоційованих країн Центральної та Східної Європи до інтеграції у внутрішній ринок Європейського Союзу») [108], що містила перелік необхідних для інтеграції законодавчих актів (*acquis communautaires*), досягти відповідності яким мали країни-кандидати. Попри те, що документ мав рекомендаційний характер, набуття претендентами відповідності комунітарним вимогам проголошувалося запорукою покращення Європейським Союзом умов торгівлі з ними, активізації співпраці у сферах безпеки та зовнішньої політики, розвитку інфраструктури, охорони навколишнього середовища, культури, освіти тощо [451, с. 261–262].

До обговорення «Білої книги» держави-члени спільноти повернулися на Мадридському (грудня 1995 р.) саміті ЄР: згідно з прийнятим рішенням, Європейську Комісію було зобов’язано якомога швидше провести роботу з вивчення відповідності заявлених на вступ держав стандартам спільноти. Йшлося, зокрема, про розвиток ринкової економіки, ефективність управління та стабільність фінансово-економічного становища [363, с. 646–647]. Проголосивши про охоплення аудитом усіх країн-кандидатів, спільнота, таким чином, пішла на компроміс між німецьким та французьким проектами її розширення. Не менш важливим було рішення саміту про з’ясування спроможності до розширення самого Євросоюзу. Йшлося, зокрема, про оцінку можливостей фінансової системи, а також аграрного сектору та структурних фондів ЄС, для яких наслідки вступу до спільноти нових членів,

як передбачалося, мали бути найважчими. Заради обговорення широкого кола питань, що визначалися предметом спільної зацікавленості сторін, саміт схвалив рішення про скликання у 1996 р. Міжурядової конференції (МУК).

Попри те, що ЄС розглядав «Білу книгу» кроком вперед на шляху поглиблення співпраці з державами ЦСЄ і на відшкодування витрат, пов'язаних із виконанням ними пред'явлених вимог, упродовж 1995–1996 рр. запланував надати з союзного бюджету 6,7 млн екю [451, с. 263], документ був гостро розкритикований польською владою [307, с. 313]. Невдоволення офіційної Варшави зумовлювалося, перш за все, відсутністю в «Білій книзі» чітких орієнтирів для вступу держави до Євросоюзу, зокрема в аспекті термінів. Хоча в силу об'єктивних обставин (наявність чималої кількості нерозв'язаних проблем у самому ЄС, з однієї сторони, та відсутність конкретної інформації щодо рівня підготовленості країн-претендентів, з іншої), неспроможність спільноти дати відповідь на це, украй важливе, з позиції РП, питання видавалася цілком зрозумілою.

Аби хоч якось прискорити розгляд союзниками «польського питання», президент А. Кваснєвський, прем'єр Ю. Олекси й міністр МЗС В. Бартошевський розгорнули на підтримку Польщі агітаційну кампанію на рівні очільників пропольськи налаштованих держав-членів ЄС. Аспекти європейської інтеграції Польщі зазнали обговорення, зокрема, в ході офіційних візитів у січні 1996 р. щойно обраного глави РП до союзників по Веймарському трикутнику, під час яких він мав зустрічі з канцлером Німеччини Г. Колем та президентом Франції Ж. Шираком. І хоча головним предметом розмови були успіхи євроатлантичної інтеграції Польщі, сторони неодноразово торкалися аспектів співпраці офіційної Варшави з Європейським Союзом, і, що важливо, прагнення європейської інтеграції РП отримали цілковиту підтримку Бонна й Парижа [307, с. 314].

Варто зазначити, що, починаючи з 1996 р., заявлені на вступ держави у політиці Євроспільноти більше не фігурували разом: щодо кожної з них Брюссель розпочав формування окремої лінії співпраці, успіхи якої

визначалися особистими здобутками країни-кандидата. Згідно з існуючою процедурою, задля з'ясування міри підготовленості РП до вступу у спільноту вже у квітні 1996 р. Єврокомісія направила Польщі відповідну анкету (більш як на 160 сторінках близько 1 000 запитань), що охоплювала всі аспекти та галузі її життя. Аби підготувати відповіді на них, офіційній Варшаві знадобилося три місяці, і в липні 1996 р. міністр МЗС РП Д. Росаті передав на розгляд спільноти 26 томів матеріалів, які засвідчували як успіхи, досягнуті на шляху інтеграції, так і проблеми, що потребували якнайшвидшого вирішення. Оперативність проведеної роботи, засвідчивши серйозність намірів урядової Варшави, була високо оцінена в Брюсселі [307, с. 314].

Задля програмування та координування системи дій, покликаної забезпечити Польщі реалізацію стратегії європейської інтеграції, 3 серпня 1996 р. у структурі уряду було створено Комітет європейської інтеграції (КЄІ). Сформований за участю міністрів восьми профільних міністерств на чолі з прем'єр-міністром, КЄІ зосередився на реалізації заходів щодо досягнення Польщею відповідності союзним стандартам, насамперед в аспекті гармонізації польського права з правом ЄС, отриманні іноземної допомоги, співпраці з неурядовими організаціями у межах інтеграційних процесів тощо [296, с. 208]. З метою забезпечення державі вступу до ЄС у січні 1997 р. Комітетом європейської інтеграції була розроблена, а в травні 1997 р. на засіданні Сейму затверджена Національна стратегія інтеграції (НСІ) [112]. Адресована, насамперед, урядовим інститутам, відповідальним за інтеграційні успіхи РП, НСІ формулювала конкретні завдання у сфері економіки, права, внутрішніх справ, юстиції, кадрового забезпечення, зовнішньої політики, інформації, в тому числі в аспекті забезпечення й супроводу інтеграції Польщі, а також визначала строки їх реалізації. З огляду на останні, 3 червня 1997 р. затверджена відповідним графіком, стратегія стала основою для реалізації Польщею інтеграційного поступу до 2000 р. включно.

Кроком на шляху інтеграції до ЄС стало прийняття 2 квітня 1997 р. Польщею – однією з останніх серед посткомуністичних держав – нової Конституції [63]. Упродовж тривалого часу залишаючись предметом політичного протистояння, основний закон в останній своїй редакції виявився потенційно підлаштованим до вступу держави у Європейську спільноту. Йдеться, зокрема, про ст. 90, першим пунктом якої визначається можливість для Польщі на підставі міжнародного договору передати міжнародній організації чи міжнародному органу компетенцію органів державної влади з деяких питань. Таким чином, готовність урядової Варшави до часткових поступок у суверенітеті на користь Євросоюзу отримала юридичне підґрунтя.

Важливі, з точки зору реалізації офіційною Варшавою євроінтеграційної стратегії, рішення були схвалені на Амстердамському саміті ЄР 16–17 червня 1997 р. [107]. Європейська Комісія, що впродовж майже року опрацьовувала надану їй Польщею (та іншими країнами-кандидатами) інформацію, послуговуючись при цьому рапортами спостерігачів ЄС, доповідями та рішеннями Європейського Парламенту, висновками експертів і комісій, у червні 1997 р. опублікувала «Порядок денний – 2000» («Agenda – 2000») – обсягом у 1 300 сторінок інформаційний пакет, що, крім конкретної відповіді на питання про результати трансформацій і рівень підготовки країн-кандидатів, містив довгостроковий прогноз щодо інтеграційного їх потенціалу та рекомендації, дотримання яких покликане було забезпечити заявникам вступ до ЄС [106]. Згідно з оприлюдненими матеріалами, за результатами проведеної перевірки у колі п’яти претендентів із регіону Центрально-Східної Європи Польща була визнана такою, що досягла значних зрушень. Для забезпечення ефективності наступної підготовки державам-кандидатам передбачалося надання 21 млрд євро допомоги [443, с. 31].

Конкретні пропозиції щодо майбутнього членства у спільноті Польщі, на затвердження Європарламенту, було винесено 16 липня 1997 р. [399, с.

31]. На відміну від «Agenda – 2000», рекомендаційний пакет, відомий як «Пакет Сантера», мав адресний характер і спрямовувався індивідуально Польщі (подібні пакети отримали також інші країни). Підготовлений на основі аналізу політичного й економічного її розвитку та з огляду на високі його оцінки, «Пакет Сантера» обґрунтовував спроможність РП вступити до Євросоюзу і взяти на себе обов'язки членства. Задля ефективного подолання труднощів адаптаційного періоду документ визначав необхідність якнайшвидшого вирішення Польщею проблеми функціонування великих державних підприємств агропромислового комплексу та вугільної промисловості – однаково неефективних, з точки зору Брюсселя.

Напружена робота, що протягом останніх кількох років велася урядовою Варшавою у напрямку поглиблення співпраці з ЄС, найбільшими на той час здобутками увінчалася у грудні 1997 р. Згідно рішень, прийнятих на історичному для п'ятого розширення Євросоюзу Люксембурзькому саміті ЄР, офіційною політикою спільноти проголошувалася політика розширення, яка передбачала запрошення до участі в переговорах одночасно всіх десяти держав ЦСЄ та Кіпру, а вступ до ЄС нових членів визнавався таким, що залежить лише від індивідуальних їх успіхів [95]. Відтак Польща, Чехія, Угорщина, Естонія, Словенія та Кіпр (т. зв. «люксембурзька група»), з огляду на здобутки, пов'язані з виконанням «копенгагенських критеріїв», як країни першої черги, отримали запрошення розпочати переговори про вступ уже наприкінці березня 1998 р. Рішенням саміту, окрім того, передбачалося суттєве розширення фінансування процесу виконання кандидатами умов вступу. Окрім модифікованої програми PHARE (допомога з реструктуризації економіки), фінансовими інструментами набуття заявниками членства в ЄС проголошувалися SAPARD (спеціальна програма вступу для сільського господарства та сільської місцевості) та ISPA (інструмент політики підготовки до членства), грошові засоби у рамках яких вони мали отримувати з 2000 р. і до вступу у ЄС [208]. Наразі зауважимо, що допомога,

яка за всіма програмами впродовж 1990-х рр. надійшла Польщі, становила 4,9 млрд євро [739, с. 49].

Здобутки, якими, починаючи з другої половини 1997 р. і впродовж наступних чотирьох років (до жовтня 2001 р.), були характерні взаємини Польщі з Європейським Союзом, якось мірою стали можливими завдяки послідовній та цілеспрямованій роботі польського уряду на чолі з прем'єром Є. Бузеком (міністр МЗС – Б. Геремек). Сформований із членів проєвропейськи налаштованих Акції виборчої «Солідарність» (AWS) та «Союзу свободи» (UW), з моменту створення і надалі ключовим зовнішньополітичним устремлінням уряд визначав забезпечення Польщі вступу до ЄС. На відміну від попередників, для яких ставлення до європейського вибору польських громадян не було першочергово важливим, для Є. Бузека, якому судилося розпочати переговори про вступ (та упродовж більшого їх періоду представляти на них Польську державу), означене питання набуло принципової значимості. Власне, за його прем'єрства урядова Варшава, чи не вперше поставивши на порядок денний необхідність активізації в суспільстві євроінтеграційних настроїв, серйозну увагу приділила ставленню до взаємин Польщі з ЄС католицької церкви. Зважаючи на її місце у житті польських громадян, підтримка єпископатом інтеграційного процесу, цілком слушно, на нашу думку, розглядалася урядовцями запорукою його успіху. Аби позбутися певного скептицизму, що упродовж першої половини 1990-х рр. характеризував ставлення церкви до євроінтеграційних намагань офіційної Варшави, фактично одразу після перемоги на парламентських виборах восени 1997 р. коаліція AWS – UW ініціювала візит католицьких єпископів до Брюсселя. Як ішлося в заяві представника комісара у справах розширення ЄС на Схід М. Ван Дер Лаан, з огляду на авторитет церкви у суспільстві, ця зустріч була вкрай значима для Польщі [529, с. 13]. І дійсно, якщо, їдучи до Брюсселя, відносно співпраці Польщі з ЄС єпископи мали певні сумніви, то, повертаючись додому якнайкраще поінформованими щодо того, чим є Європейський Союз і що є

метою його діяльності, вони суттєво зміцнилися в усвідомленні корисності співпраці з ним для суспільства [529, с. 20]. Згідно з результатами опитування, організованого Центром дослідження громадської думки, у грудні 1997 – січні 1998 р. вступ Польщі до ЄС підтримували майже 84 % католицького духівництва [478, с. 40].

Готуючись до відкриття переговорів про вступ, 25 березня 1998 р. Європейська Комісія схвалила «Партнерство для членства» [148] – підсилену підготовчу стратегію, адресовану Польщі та іншим запрошеним країнам, що визначала завдання, необхідні для реалізації ними у коротко- і довгостроковій перспективі, та шляхи їх фінансування. Найважливішими серед завдань, зокрема, визначалися продовження роботи по остаточному узгодженню національного законодавства з правом спільноти, посилення прикордонного контролю для боротьби з нелегальною міграцією та незаконним обігом наркотиків, боротьба з міжнародною організованою злочинністю. Відповіддю урядової Варшави на союзну ініціативу стало затвердження 23 червня 1998 р. Радою Міністрів РП Національної програми підготовки Польщі до членства в ЄС [630, с. 338]. Торкаючись головних елементів інтеграційної політики, перш за все пов’язаних із входженням РП у союзний ринок, програма містила план заходів, розрахованих до виконання у 1998–2002 рр.: частина з них мала бути реалізована вже до кінця 1998 р., інші, потребуючи серйозних видатків із союзних фондів та підтримки з боку міжнародних фінансових організацій, були заплановані до здійснення до кінця 2002 р. включно. Будучи відкритою до змін та доповнень, протягом усього періоду переговорів програма залишалася для Польщі головним програмним документом [796, с. 92].

Взаємини Польщі з Європейським Союзом упродовж 1998–2002 рр., позначені розгортанням переговорного процесу, який, з огляду на триваючу адаптацію національного законодавства, політичної та економічної сфер до союзних вимог і відстоювання національних інтересів в умовах трансформації інституційної основи спільноти, з одного боку, і розгортання

широкої інформаційно-просвітницької, агітаційної кампанії серед польських громадян та за межами держави, з іншого, порівняно з рештою етапів, виявилися особливо напруженими. Найбільшим випробуваннями для Польської держави стали власне самі переговори, які, згідно рішень Люксембурзького саміту, розпочалися наприкінці березня 1998 р. Польську державу на них представляли Я. Кулаковскі і П. Саміцкі під керівництвом міністра МЗС РП Б. Геремека. Виступаючи на їх відкритті, останній від імені польського уряду заявив: «Польща вступає в переговори з переконанням, що членство в Європейському Союзі є найкращим вибором з точки зору безпеки держави, стабільності демократичного ладу, закладення підвалин швидкого та зрівноваженого економічного розвитку і будівництва сучасного громадянського суспільства... Членство в Європейському Союзі є для Польщі шансом та викликом одночасно. Ми усвідомлюємо масштабність завдань, що нас очікують» [147, с. 90]. А завдання, що їх передбачалося виконати, дійсно були масштабними: започаткований сторонами переговорний процес торкався 31 сфери державної розбудови (промислова політика, свобода переміщення товарів та капіталів, малий та середній бізнес, освіта, наука та наукова діяльність, охорона навколишнього середовища, митний союз, зовнішні відносини, юстиція, внутрішні справи, податки, фінансовий контроль, бюджет, соціальна політика та зайнятість, економічний, валютний та митний союз тощо) та був покликаний забезпечити приведення їх у відповідність вимогам спільноти [490].

Заради оптимізації співпраці, згідно з прийнятим на початку переговорів рішенням, про досягнуті Польщею (та іншими заявниками) успіхи Європейська Комісія зобов’язувалася готувати щорічні звіти (упродовж переговорного процесу протягом 1998–2002 рр. таких звітів було підготовлено п’ять). Згідно з першим із них [162], сформованим за результатами кількамісячного переговорного процесу вже в листопаді 1998 р., Республіка Польща була визнана такою, що забезпечила функціонування ринкової економіки, наблизилася до виконання політичних

критеріїв та досягла суттєвого прогресу в сфері демократизації суспільно-політичного життя. Водночас такі галузі, як сільське господарство, інфраструктура комунікацій, фінансова система, промислове виробництво, соціальне забезпечення, освіта, отримали невтішні оцінки і були названі такими, що потребують наступного реформування [416, с. 687]. Налаштована на конструктивну співпрацю, за результатами проведеної роботи Європейська Комісія в березні 1999 р. опублікувала доповідь, у якій означила завдання, рекомендовані для виконання Польщею як упродовж найближчого часу, так і на перспективу [151]. Покликаний забезпечити успіхи подальшої підготовки держави до вступу в ЄС, «робочий план» започаткував, традиційну згодом, практику ЄК «спрямовування у потрібне русло» зусиль країн-кандидатів [350, с. 154]. Зазначимо, що кожен із планів, підготовлених шляхом аналізу успіхів, досягнутих Польщею упродовж річної роботи з підготовки до вступу, містив перелік конкретних завдань по кожній із «проблемних сфер» державної розбудови, чим суттєво спрощував процеси їх реформування.

Початок XXI ст. позначився на взаєминах Польщі з ЄС появою чергових, невтішних для урядової Варшави, новин. Так, після раунду переговорів на предмет відповідності законодавства країн-кандидатів союзній юриспруденції, що відбулися 27 червня 2001 р., ситуація в Польщі була визнана найгіршою [366, с. 62–63]. «Холодним душем» для урядової Варшави (подібно до Праги та Будапешта) стало оголошення на саміті Європейської Ради в Лакені (грудень 2001 р.) рішення про те, що з 40 млрд євро допомоги, передбаченої Брюсселем на підтримку сільського господарства у ЄС, новачкам буде виділено лише 25 %, і тільки через десять років повноцінного членства вони на рівних зі «старими членами» умовах зможуть претендувати на допомогу [366, с. 63]. За таких умов налаштованість офіційної Варшави у 2002 р. завершити переговори про вступ, а в 2004 р. забезпечити державі членство в спільноті, декларована у Європейській стратегії уряду РП (2001 р.) [122], виглядала вкрай амбітно.

Варто зазначити, що участь польської делегації в переговорах перебувала під пильним контролем влади та суспільства. Проте, як продемонструвала започаткована напередодні відкриття роботи Міжурядової конференції «широка національна дискусія на тему підготовки республіки до європейської інтеграції» [478, с. 38–39], якщо у владних кулуарах необхідність для Польської держави вступу до ЄС під питання не ставилася, то суспільство, здавалося, мало щодо цього певні сумніви. Гострі дискусії стосувалися перш за все виконання економічних умов: трактоване Брюсселем запорукою вступу держави до спільноти й наступної успішної адаптації до членства у ній, поляки сприймали його передумовою погіршення соціально-економічних умов життя. Найбільший спротив вимогам Брюсселя, зокрема, демонстрували аграрії, працівники вугільної, металургійної та енергетичної промисловості – по відношенню до цих галузей ЄС мав найбільше зауважень та вимагав якнайшвидшого приведення їх у відповідність союзним стандартам. Зауважимо, що структурна трансформація «проблемних ділянок» промисловості та сільського господарства, окрім того, що потребувала виконання відповідних програм та здійснення чималих видатків з державного бюджету, передбачала повну реструктуризацію, масштабне оновлення виробничих потужностей, а то й закриття частини об’єктів. Так, якщо металургійну галузь, на вимогу ЄС, очікувала масштабна модернізація (вартістю щонайменше 1,5 млрд дол.), то вугільну промисловість – ліквідація частини шахт та копалень [520, с. 79]. Занепокоєння поляків, окрім того, викликало усвідомлення «незначущості» їхньої держави для «старих» членів спільноти: у випадку збереження існуючої у ЄС системи прийняття рішень Польща (подібно іншим країнам-кандидатам) фактично була позбавлена можливості впливати на союзну політику. Не останню роль, – переконаний К. Воронов, – відігравали також страждання поляків із приводу нівелювання національної самобутності, а то й повного її ігнорування [366, с. 64].

Як наслідок, просування Польщі по шляху європейської інтеграції супроводжувалося зниженням прихильності щодо цього польських громадян.

Так, якщо у 1996 р. європейську інтеграцію Польщі підтримували 80 % поляків, то наприкінці 1990-х рр. – менше ніж 60 % [297, с. 41]. За таких умов, аби не допустити посилення євроскептицизму та зміцнити проєвропейські настрої, урядова Варшава ініціювала розгортання в суспільстві масштабної інформаційно-просвітницької роботи. Для керівництва нею при департаменті КЄІ було утворено спеціальний підрозділ – Центр європейської інформації (ЦЄІ), який уже восени 1998 р. розпочав випуск агітаційного часопису «Інтеграція». Апелюючи до євроскептиків та груп населення, недостатньо обізнаних у тонкощах європейської інтеграції, журнал публікував підготовлені на основі отриманої від органів державної влади та незалежних аналітичних агенцій тематичні розвідки про успіхи європейської інтеграції та її перспективи. Певні позитивні наслідки мала реалізація ініційованої КЄІ навесні 1999 р. «Програми інформування суспільства» [562, с. 20–21]. Розрахована на чотири роки, шляхом обґрунтування вигод, що їх від членства у спільноті мала отримати Польща, програма спрямовувалася на посилення у суспільстві проєвропейських настроїв. Відігравала свою роль діяльність центрів європейської інформації та документації, євроклубів та єврогуртків, а також робота так званих «євроагітаторів» – підготовлених до проведення просвітницької роботи службовців органів місцевого самоврядування. Окрім того, постійним став потік відповідної інформації на радіо та телебаченні, у вуличній рекламі тощо. На проведення інформаційної кампанії офіційною Варшавою було заплановано щорічне фінансування на рівні 2,5 млн дол. Проте, як незабаром стало зрозуміло, цих коштів виявилося недостатньо, а результат – євроінтеграційні настрої на рівні 55 % населення (станом на 2001 р.) – себе, очевидно, не виправдав [416, с. 689].

Давалися взнаки проведення непопулярних у польському суспільстві реформ, активізація популістської діяльності європесимістів та, як не дивно, з огляду на масштабну агітаційно-просвітницьку роботу, «погана поінформованість поляків про перебіг процесів у ЄС та навколо його

розширення на Схід» [297, с. 41]. Не на користь євроінтеграційним успіхам Польської держави позначалися відхилення Європейською Комісією у травні 1998 р. 14-ти польських проектів, що мали бути профінансовані коштами програми PHARE (як наслідок, Польща втратила близько 34 млн екю), визнання в річному звіті ЄК у листопаді 1999 р. Польської держави такою, що найгірше (подібно Чехії) виконує зобов'язання щодо пристосування правової системи до союзних норм, а також низка заяв повноважних представників сторін про неможливість (у близькій перспективі) вступу Польщі до ЄС через погану її підготовленість [544, с. 160]. Останні, з огляду, насамперед, на спричинене кризою різке погіршення економічної ситуації (у 2001 р. зростання ВВП визначався на рівні 1 %, а приріст промислового виробництва складав 0,6 % (проти 11,5 % у 1997 р.) [429]), були цілком обґрунтованими. Відтак, беручи до уваги спрямованість розвитку ситуації, було зрозуміло: за умови збереження тенденції євроінтеграційні успіхи Польщі ставилися під сумнів.

Принагідно зауважимо, що Польща, позиція якої на переговорах була найбільш рішучою та твердою з-поміж усіх країн-кандидатів, за максимально вигідні умови вступу боролася до останнього. Так, зокрема у 1999 р. на переговорах у Брюсселі польська делегація висунула вимогу 18-річної відстрочки на купівлю землі іноземцями (після вступу держави до ЄС) та 45-річної відстрочки на продаж землі під промислове будівництво [530, с. 916]. Відчутним польський вплив виявився у рішеннях саміту Європейської Ради 7–10 грудня 2000 р. у Ніцці [174; 730]. Йдеться, зокрема, про проголошені Брюсселем умови реформування інституційної основи Євросоюзу, вкрай вигідні для офіційної Варшави. Відповідно до них, у ЄС кожна із 25-ти держав-членів матиме право делегувати до Європейської Комісії по одному представнику. Окрім того, Польща отримувала 27 (із 345) місць у Європейській Раді та 50 (із 732) місць у Європейському Парламенті, завдяки чому, перетворюючись на шосту за впливовістю державу-члена спільноти («пропустивши вперед» лише Німеччину, Велику Британію, Францію, Італію

та Іспанію, з якою, до речі, одержала однакову кількість місць у союзних інституціях), здобувала серйозну можливість впливати на євросоюзну політику [731, с. 53, 55]. Незайвим буде згадати також про небезуспішність наполягань поляків на розширенні експортних квот на молочну продукцію, індексації бюджетної допомоги, перерахунку фінансової підтримки сільському господарству, покращенні умов вступу в цілому, що, по суті, було безпрецедентним для спільноти [808, с. 53–54]. Жорстко лобіюючи національні інтереси, лише під тиском головуючого упродовж другої половини 2002 р. у Раді ЄС датського прем'єра Ф. Расмуссена, що поставив під питання приєднання Польщі до ЄС у 2004 р., представники РП погодилися підписати договір [469, с. 103].

Наразі відзначимо, що з жовтня 2001 р. і до вступу держави в ЄС успіхами інтеграції опікувався уряд на чолі з Л. Міллером (міністр МЗС – В. Цімошевич). На відміну від попереднього, сформованого проєвропейськи налаштованими AWS – UW, утворений політичними силами лівого спрямування кабінет Л. Міллера по відношенню до Євросоюзу зайняв більш прагматичну позицію. Поділяючи ідею членства Польщі в ЄС як великого шансу для розвитку держави, інтеграцію як таку, правляча SLD, разом з тим, вважала не самоціллю, а скоріше засобом кращої реалізації основних завдань: швидкого економічного зростання, осучаснення сільського господарства, виправлення інфраструктури, вирівнювання шансів [529, с. 40]. Що ж до президентської влади, та за результатами першого туру виборів 2000 року на другу каденцію главою Польської держави був обраний А. Кваснєвський, у євроентузіазмі якого сумніватися не доводилося.

Украй важливі для «новачків» висновки, що відкривали перед ними «двері спільноти», були проголошені Європейською Комісією у жовтні 2002 р. Згідно з ними, Польща визнавалася такою, що на шляху реформ досягла значних успіхів: йшлося про цілковите виконання нею політичних критеріїв і майже повне задоволення економічних вимог [531, с. 26]. Попри це, справедливості заради, зазначимо, що триваючий спад економіки за

умови відсутності позитивних прогнозів свідчив про недостатню на той час підготовленість держави до вступу в Євросоюз. Так, якщо, приміром, Естонія, Чехія та Словаччина, за оцінками авторитетного у Європі банка ДЕКА, зі ста пунктів за відповідною шкалою набрали 80, чого було цілком достатньо для вступу, то Польща (аналогічно Угорщині та Словаччині) суттєво від них відставала [523]. Таким чином, прийняття на Копенгагенському саміті ЄР 13 грудня 2002 р. рішення про завершення переговорів щодо вступу та запрошення країн-кандидатів (вісім держав Центрально-Східної Європи, Кіпр та Мальта) приєднатися до спільноти [375, с. 270], аналогічно розширенню НАТО у 1999 р., було не інакше як авансом, спричиненим геополітичними розрахунками Європейського Союзу. Аби полегшити «новачкам» труднощі адаптаційного періоду, Брюссель передбачав надання їм розширеного фінансування: упродовж 2005–2006 рр. його розмір мав скласти 40,42 млрд євро [451, с. 311–312].

Упродовж наступного року взаємини Польщі з ЄС розвивалися перш за все навколо проходження формальних процедур набуття державою союзного членства, пов’язаних із підписанням відповідної угоди та проведенням національних референдумів щодо її ратифікації. Їх відкриттю передувало схвалення Договору про вступ до Євросоюзу Європейським Парламентом (9 квітня 2003 р.) та Європейською Радою (14 квітня 2003 р.). Підтриманий абсолютною більшістю голосів, він визначав умови долучення Польщі до Євросоюзу. 16 квітня 2003 р. на Афінському саміті ЄР у присутності президента А. Кваснєвського від імені Польської держави підписи під договором поставили прем’єр Л. Міллер, міністр МЗС В. Цімошевич та міністр із європейських справ Д. Хюбнер, після чого він був винесений на розгляд громадян держав-членів спільноти [736, с. 232].

Послуговуючись попереднім досвідом, референдуми на підтримку договору були проведені початково в державах із високим рівнем прихильності громадян ідеї розширення на Схід кордонів спільноти (Угорщині, Словаччині), і лише потім – у країнах, населення яких відчувало

щодо цього менше ентузіазму. Власне у самій Польщі референдум відбувся 7–8 червня 2003 р. На запитання: «Чи висловлює пан/пані згоду на вступ РП до Європейського Союзу?» – 77,45 % (13 516 612) поляків (за загальної явки 58,85 %) відповіли ствердно, відповідно 22,55 % (3 936 012) громадян таке рішення не підтримали [93]. Зауважимо, що упродовж 2002 р. підтримка поляками ідеї вступу РП до ЄС суттєво зросла і на початок 2003 р. склала рекордних за останній час 74 % [533, с. 28]. 16 липня 2003 р., згідно прийнятого Верховним Судом РП рішення, референдум був визнаний таким, що відбувся, а його результати – дійсними. Приєднання Польщі (у колі восьми держав ЦСЄ, Мальти та Кіпру) до Євросоюзу відбулося 1 травня 2004 р. На головних урочистостях, присвячених п'ятому, найбільшому за всю історію спільноти, розширенню, що відбулися у Дубліні – столиці головуючої у той час в Європейському Союзі Ірландії – Республіку Польща представляли президент А. Кваснєвський та прем'єр Л. Міллер.

Тотожно інтеграції до Альянсу, зі вступом до Європейського Союзу Республіка Польща була змушена реалізовувати політику, спрямовану на наступне засвоєння стандартів спільноти з наступним досягненням повної їм відповідності. Варто зазначити, що, всупереч відвертим побоюванням та здебільшого песимістичним прогнозам, винятково легко із включенням до структур ЄС та переходом до функціонування у рамках єдиного ринку польська економіка справилася. І попри те, що за результатами першого року членства в спільноті однозначно оцінювати процес змін видається не зовсім виправданим, низка показників засвідчують збільшення темпів зростання польської економіки. Так, у 2004 р. на 5,3 % (порівняно з 2003 р.) зріс ВВП держави [342, с. 65]. Виразно зміцнилася польська валюта: упродовж квітня 2004 – лютого 2005 рр. курси злотого щодо євро та американського долара знизилися з 4,76 до 3,98 та з 3,96 до 3,06, відповідно [533, с. 11], що суттєво вплинуло на зростання суспільного добробуту. Щонайменше на 50 % упродовж року збільшилися іноземні інвестиції у польську економіку, досягнувши позначки у понад 6 млрд дол. Сприятливою для Польщі

виявилася динаміка торговельного обороту, і, що показово, динаміка зростання експорту була виразно вищою від темпів зростання імпорту, завдяки чому від'ємне сальдо торговельного балансу скоротилося на 0,6 млрд дол. (з 1,5 млрд дол. у 2004 р. до 0,9 млрд дол. у 2005 р.) [533, с. 13]. Принагідно відзначимо формування вкрай сприятливої ситуації у торгівлі сільськогосподарською продукцією: упродовж 2004 р. темп зростання її експорту до ЄС, виявившись майже удвічі швидшим від зростання імпорту, склав 40 % (його вартість збільшилася з 2,6 до 3,7 млрд євро) [533, с. 22]. Корисною для Польщі (в аспекті подолання соціального напруження) виявилася також масова трудова міграція поляків у розвинені країни Євроспільноти – за приблизними підрахунками, після 1 травня 2004 р. державу покинули понад 2 млн осіб [342, с. 65].

Членство в ЄС відкрило для Польщі доступ до творення та формування союзних політики і права. Посередництвом участі повноважних представників у роботі інституцій Євросоюзу офіційна Варшава, як уже зазначалося, отримала можливість впливати на союзні рішення, на рівні країн-членів ЄС – лобіювати національні інтереси. Завдяки конструктивній позиції польських дипломатів Польська держава дедалі більше утверджувалася в якості діяльного члена спільноти, форматора її політики.

Із приєднанням до ЄС наріжним каменем польської зовнішньої політики стало сприяння успіхам європейської інтеграції сусідів на східному кордоні. Отримавши можливість безпосередньо брати участь у формуванні союзної політики, орієнтована на зміцнення геополітичної ваги, Польська держава як член спільноти одним із головних своїх завдань визначала активізацію співпраці з сусідами на Сході з наступним зміцненням як експерт у взаєминах Євросоюзу з ними. Послуговуючись популярним у польському суспільстві меседжем: «аби бути конкурентною на Заході, Польща має проявити себе на Сході», офіційна Варшава ще в 2002 р. підготувала адресований спільноті відповідний документ з пропозиціями майбутньої політики, відомий як «східний вимір» ЄС [342, с. 63]. І хоча він

не був схвалений Брюсселем, у Польщі не лише не відмовилися від протегування у Євросоюзі інтересів сусідів, а навпаки, зі зростаючим ентузіазмом підійшли до вирішення питання. У цьому світлі варто згадати, насамперед, про політику сприяння, що її офіційна Варшава реалізовувала по відношенню до України. Адвокатуючи українські інтереси у колах європейського політикуму, адміністрація над Віслою ставила за мету таким чином не лише розширити у Європі зону миру та стабільності, створити умови для розвитку економічної співпраці, зміцнення демократичних інститутів, протистояння глобальним загрозам, але й посилити позицію Польської держави у Євроспільноті. Очевидним, окрім того, було сприяння Польщею успіхам співпраці Європейського Союзу з Молдовою, Білоруссю, Грузією, Туреччиною, Хорватією.

І, нарешті, свідченням виправданості для Польської держави інтеграції до ЄС було зростання прихильності цьому кроку з боку польських громадян: вже наприкінці 2004 р. приєднання Польщі до спільноти вони називали найбільшим (поряд зі свободою слова, свободою виїзду за кордон та вступом до НАТО) здобутком офіційної Варшави періоду незалежного державотворення. Обґрунтовуючи підтримку членства Польщі в ЄС на рівні 77 % (станом на лютий 2005 р.), експерти пов’язують її з поліпшенням життєвих умов та економічної ситуації в країні, ростом споживання і, безперечно, утвердженням поляків у відчутті безпеки, що її дає членство держави в спільноті [342, с. 27]. У той час, – переконана організаторка опитувань з Центру досліджень громадської думки Б. Рогуцька, – ЄС користується у поляків значно більшою довірою, ніж НАТО чи, тим більше, ООН [229].

Проголошена одним із ключових зовнішньополітичних пріоритетів РП, інтеграція до ЄС, таким чином, забезпечила Польській державі реалізацію цивілізаційного вибору, пов’язаного з приналежністю до європейської цивілізації та розвитком у контексті сповідування європейських цінностей [244]. Та, що прикметно, на відміну від вступу до НАТО, інтеграція держави

до Європейського Союзу користувалася значно меншою суспільною підтримкою; непоодинокими були випадки гострої критики з боку окремих політичних сил, громадських організацій тощо. Відповідно, готуючись до вступу в ЄС, офіційна Варшава була змушена опікуватися реалізацією не лише низки реформ, покликаних гарантувати Польщі відповідність стандартам спільноти, але й масштабної інформаційної кампанії, спрямованої на більшу обізнаність польських громадян у наслідках для держави союзного членства. Як було з'ясовано, будь-які реформи, що впродовж аналізованого періоду реалізовувалися офіційною Варшавою, «подавалися» нею як необхідні, в контексті підготовки РП до вступу в ЄС. Окрім послідовної політики вищого державного керівництва на чолі з президентом А. Кваснєвським, позитивні наслідки мало масштабне фінансування внутрішніх трансформацій за рахунок союзного бюджету. Та, як показав наступний розвиток подій, прогнози євроскептиків не виправдалися, і вступ до Європейського Союзу обернувся для Польщі колосальними здобутками, масштаб яких навряд чи може бути переоцінений.

3.3. Розвиток польсько-американських відносин

Аналіз історичного досвіду останніх десятиліть засвідчує неабияку зацікавленість Республіки Польща у співпраці зі Сполученими Штатами Америки. Офіційний Вашингтон, у свою чергу, демонструє прихильність у відповідь. Американський інтерес до Польщі, коріння якого, на нашу думку, слід шукати в подіях глобальних геополітичних трансформацій, спричинених Першою світовою війною, з перемогою у республіці демократичної революції в 1989 р., отримав підстави бути реалізованим. Демонструючи свою підтримку перетворенням у Польській державі, трохи більше ніж через місяць після перемоги на парламентських виборах опозиційних до комуністичного режиму сил, 9 липня 1989 р. з офіційним візитом до Варшави прибув очільник Білого дому Дж. Буш. Кроком назустріч став листопадовий

1989 р. візит до Вашингтона глави «Солідарності» Л. Валенси. На запрошення вищого державного керівництва США лідер польської опозиції виступив перед об'єднаними палатами Конгресу, ставши, таким чином, третім в історії США іноземцем, представленим до слова перед американськими парламентарями. З цього часу, а особливо з підписанням сторонами 20 березня 1991 р. Декларації про партнерство та співробітництво, обмін візитами на найвищому рівні став постійним, а взаємини між двома державами еволюціонували в напрямку поглиблення співробітництва, зростаючої взаємної підтримки та обопільного захисту національних інтересів.

Взаємна зацікавленість, що виражається у всіх сферах міждержавної взаємодії, найбільш очевидною видається в аспекті участі Польщі та США в процесах євроатлантичної інтеграції [265]. Упродовж понад двадцятип'ятирічного періоду в центрі польсько-американських взаємин перебувають проблеми безпеки: сприймаючи Сполучені Штати Америки гарантом власної безпеки та стабільності в Європі, успіхи співпраці з Організацією Північноатлантичного договору урядова Варшава осмислює у контексті взаємодії з Білим домом. Відтак цілком виправданим, на наш погляд, є розгляд відносин по лінії Польща – США впродовж другої половини 1990-х рр. (починаючи з 1995 р., коли у політиці Вашингтона щодо РП (аналогічно іншим державам ЦСЄ, заявленим на членство в союзі) з'явилася формула «інтенсивного діалогу») у світлі підготовки держави до вступу в НАТО, а з набуттям нею у 1999 р. обов'язків союзного членства – у зв'язку з розбудовою стосунків з Альянсом у якості повноправного його учасника.

Заангажованість офіційної Варшави у взаєминах зі США та збереженні на Європейському континенті американського впливу зумовлюється кількома чинниками. Позиціонуючи себе головним сподвижником США у Європі, Польща, зокрема, має на меті віддячити американцям за підтримку: починаючи з президента В. Вільсона, зусиллями якого Сполучені Штати

Америки першими серед держав світового співтовариства 29 січня 1919 р. визнали незалежність Другої Речі Посполитої, і надалі офіційний Вашингтон неодноразово засвідчував Польщі свою прихильність [567, с. 160]. Але якщо взяти до уваги той факт, що США чимало зробили також для чехів та словаків, ставлення яких до Америки є очевидно більш стриманим, приязнь поляків є ірраціональною і посередництвом одних лише фактів – зауважено в інтерв'ю американського експерта Ф. Закарії «Газеті Виборчій», – не може бути пояснена [264]. Починаючи з XIX ст., – переконаний аналітик, – поколінням поляків снилася «американська мрія» про свободу, вольності та необмежені можливості. Міф про «нову Колхіду», підживлюючись спільністю поляків та американців, насамперед, у питаннях віри та моральності, особливо актуальним виявився у період перебування Польської держави у складі соціалістичного блоку. І, що показово, комуністична пропаганда його не лише не знівелювала, а навпаки, суттєво підживила. Згідно з даними, станом на 1993 р. 62 % поляків позитивно ставилися до США (для порівняння: прихильність Німеччині демонстрували 24 %, Росії – 18 % громадян). І хоча впродовж наступних років сприйняття поляками Сполучених Штатів Америки дещо погіршилося, їхня прихильність до заокеанського партнера, порівняно зі ставленням до Німеччини та Росії, все одно залишалася суттєво вищою [266]. У цьому контексті доцільно згадати також і про те, що Польща сприймає США гарантом власної безпеки у відносинах з Берліном та Москвою. Як зауважував з цього приводу редактор газети «Трибуна» К. Пилявський: «Польща знаходиться між німцями та Росією, і у нас є сумний досвід. Історично кілька разів Польща втрачала через це незалежність. І всі, і праві, і ліві, думали і думають, що Америка – головний гарант безпеки Польщі» [537, с. 5]. Не останню роль у тому, що поляки серед інших народів найбільше люблять американців, відіграє також польська діаспора у США, чисельність якої на сьогодні перевищує 10 млн чоловік. І головне – важливість для урядової Варшави співробітництва зі

США зумовлюється підтримкою, яку вони надавали Польщі на шляху інтеграції до НАТО та розбудови взаємин з ЄС.

Із приходом до влади президента А. Кваснєвського і впродовж наступних років розбудова привілейованих взаємин зі США, поряд з інтеграцією до НАТО та ЄС, визначалася одним із ключових зовнішньополітичних пріоритетів Республіки Польща. На порядку денному глави держави, зокрема, перебували чотири ключових у цьому напрямку завдання: переконання президента та Конгресу США в необхідності розширення на Схід кордонів НАТО; утвердження Польщі як найважливішого партнера Сполучених Штатів Америки у Центральній Європі; розбудова між Польщею та США взаємин стратегічного партнерства; зміцнення у США позитивного іміджу Польщі [639, с. 8].

Про підтримку Сполучених Штатів Америки у якості новообраного президента Республіки Польща А. Кваснєвський вперше заявив 17 січня 1996 р. на засіданні Північноатлантичної ради у Брюсселі. Започатковані на зустрічі контакти з американським колегою Б. Клінтоном зазнали розвитку під час візиту А. Кваснєвського до США в липні 1996 р. З того часу і надалі глава Польської держави мав низку контактів та переговорів з представниками американської адміністрації, конгресменами, керівниками громадських організацій та бізнесових структур. Провідною їх темою, природно, визначалася інтеграція Польщі до Альянсу, на шляху якої офіційний Вашингтон обіцяв всіляко підтримувати адміністрацію над Вислою, сприяти їй у досягненні очолюваною ними державою відповідності союзним стандартам. Наразі зазначимо, що упродовж 1995–2005 рр. – т. зв. «епохи А. Кваснєвського» – стосунки Польщі зі США були позначені понад 170 взаємними візитами та зустрічами повноважних представників сторін.

У ході першого візиту до США президента А. Кваснєвського, що відбувся у липні 1996 р., серед питань, винесених на розгляд очільниками держав, головна увага була звернута на перспективи співробітництва по лінії Варшава – Вашингтон, з одного боку, та просування польських інтересів на

шляху євроатлантичної інтеграції, з іншого. І якщо на рахунок першого з них президент А. Кваснєвський отримав гарантії довгострокової співпраці (на найближчі 10–15 років), позначені сподіваннями офіційного Вашингтона щодо перетворення РП у надійного партнера США на Європейському континенті, то обговорення перспектив вступу до НАТО увінчалося заявою Б. Клінтона про запровадження по відношенню до Польщі режиму максимального сприяння.

Зауважимо, що компоненти американської політики щодо Польщі (та інших держав ЦСЄ), головними серед яких були залучення держави до трансатлантичного співтовариства (шляхом інтеграції до НАТО і ЄС), вирішення військово-політичних завдань (посередництвом участі у військових операціях) та «просування демократії» (насамперед, на простір СНД), сформувались і були розвинуті в 1990-х рр. [442]. Користуючись сильними проамериканськими настроями, характерними польському суспільству, посередництвом підтримки РП на шляху до Альянсу офіційний Вашингтон мав на меті зміцнити присутність США у Європі. Окрім того, виважена політична позиція Польщі, відповідний економічний та військовий потенціал перетворювали її на своєрідну вісь, навколо якої США прагнули об’єднати всю Центральну, а можливо, і Східну Європу, водночас вивівши її з російської сфери впливу. У цьому зв’язку, з геополітичної точки зору, в цій частині світу, як ще в 1990 р. констатував З. Бжезінський, Польща виявилася «найважливішою для Америки країною» [315, с. 630]. Вступ РП до НАТО, окрім того, сприймався запорукою суттєвого посилення у ній американського чинника [478, с. 38].

Рухаючись шляхом реалізації запланованого, у ході передвиборчої промови, проголошеної 22 жовтня 1996 р. у Детройті, Б. Клінтон – у той час кандидат на посаду президента США – спрогнозував прийняття до Альянсу нових членів у 1999 р. Зауважимо, що питання розширення на Схід кордонів НАТО, яке вже в 1994 р. перебувало на порядку денному американського Конгресу, упродовж тривалого часу залишалося предметом гострого

протистояння між прихильниками (республіканцями) та противниками (демократами) поповнення союзу новими членами [695, с. 8]. Так, шквал критики з боку демократів у 1994 р. викликали проекти розширення, представлені на розгляд конгресменів республіканцями Б. Гілманом, Г. Бровном. І, що цікаво, нові їх варіанти, подані на розгляд Конгресу після серйозного доопрацювання, спричинили до ще більшого протесту з боку демократів. Подібна доля спіткала добре відому «третю поправку Г. Бровна»: присвячена наданню Сполученими Штатами Америки країнам із регіону ЦСЄ, близьким до стандартів НАТО, матеріальної допомоги, вона була бойкотована Конгресом. Зауважимо, що спротив розширенню на Схід кордонів Альянсу, провідниками якого, окрім конгресменів, виступили деякі інші американські політики та дипломати, зумовлювався кількома чинниками, найбільш вартісними серед яких, на наш погляд, були категорична позиція щодо цього Росії та значні фінансові витрати, відшкодування більшої частини яких, згідно з прогнозами, мало бути перекладене на США [442]. За таких умов розширення на Схід кордонів Альянсу виявилося можливим лише завдяки парламентським виборам наприкінці 1994 р., за результатами яких більшість місць у Конгресі посіли республіканці, та президентським виборам 1996 р., що вдруге принесли перемогу Б. Клінтону. Про підтримку офіційним Вашингтоном вступу до НАТО Польщі (а також Чехії та Угорщини) Б. Клінтон (вже як американський президент) заявив 12 червня 1997 р., а трохи менше як за місяць по тому, 8 липня 1997 р., на Мадридському саміті НАТО держави-кандидати були запрошені до початку передвступних переговорів. Із підписанням 16 грудня 1997 р. Польщею Протоколу до Північноатлантичного договору про вступ до НАТО питання євроатлантичної її інтеграції, по суті, було вирішено.

Протягом наступного часу, що передував приєднанню Польської держави до НАТО, взаємини між двома державами розвивалися, головним чином, у контексті переговорного процесу між повноважними

представниками офіційної Варшави та керівництвом Альянсу, що супроводжувався напруженою внутрішньою роботою по досягненню державою стандартів союзу. Успіхи останньої, в свою чергу, визначали рамки та пріоритети американської політики щодо РП. Показово, що США, вкрай зацікавлені у вступові Польської держави до НАТО, з огляду на високу вартість підготовчих процедур, взяли на себе безповоротне відшкодування значної їх частини (у 1997 р. – 12,587 млн дол., у 1998 р. – 15,7 млн дол.) [203]. Ще близько 1,6 млн дол. передбачалося витратити на перепідготовку польських військовослужбовців в армійських центрах на території США [492]. Протокол про вступ Польщі до НАТО, положенням якого, зокрема, прописувалося, що безпека північноатлантичного регіону у зв'язку з цим буде суттєво посилена, 30 квітня 1998 р. був схвалений американськими сенаторами, а 21 травня 1998 р. – підписаний главою держави Б. Клінтоном.

Зі вступом Польщі до НАТО, здобувши надійну підтримку американській присутності на Європейському континенті, а разом з тим, отримавши додатковий ринок збуту для військової техніки американського виробництва, на порядку денному офіційного Вашингтона, в успішному вирішенні якого були вкрай зацікавлені також польські дипломати, з'явилося питання наступного розширення кордонів Альянсу. Свідченням значущості проблеми для Польщі та США є, зокрема, той факт, що в ході першого офіційного візиту президента Дж. Буша до Варшави 15–16 червня 2001 р. (напередодні зустрічі з главою Російської Федерації Б. Єльциним) вона стала головним предметом консультацій. Вкрай зацікавлена в успіхах розширення НАТО, урядова Варшава в особі президента А. Кваснєвського всіляко лобіювала на переговорах євроінтеграційні наміри країн із регіону ЦСЄ, України у тому числі (всупереч російським інтересам). Прикметно, що візит до Польщі, на відміну від інших, аналогічних візитів до держав-членів спільноти, справив на Дж. Буша відверто позитивне враження: в той час як у столицях країн ЄС його зустрічали демонстрації протесту, у Варшаві на нього чекали натовпи поляків з гаслами підтримки [517].

Сприятливим для поглиблення польсько-американської взаємодії виявився Празький саміт НАТО 21–22 листопада 2002 р.: серед низки рішень, схвалених союзниками, значимим, з позиції двох держав, було запрошення до початку переговорів про вступ до Альянсу семи країн – колишніх учасників соціалістичного табору (Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Румунії, Словаччини та Словенії). Їхнє входження «під парасольку» НАТО сторони, природно, трактували запорукою розширення у Європі не лише зони стабільності та безпеки, але й американської присутності. Не менш важливим, окрім того, було схвалення (вперше в історії Альянсу) системи заходів та дій щодо захисту населення, територій та збройних сил союзників по НАТО від терористичних актів [46].

Теракти, організовані ісламськими екстремістами 11 вересня 2001 р. у США, стали свого роду «тестом на міцність», перевірку яким польсько-американським взаєминам довелося пройти впродовж першого року президентства Дж. Буша-молодшого. Тоді проблема тероризму як така, що безпосередньо загрожує американському народу, на порядку денному Пентагону постала вперше. Засвідчуючи підтримку Сполученим Штатам Америки у не найпростіший період їхньої історії, Польська держава однією з перших виступила з офіційною заявою про готовність надати їм допомогу в боротьбі з тероризмом. Про це, зокрема, йшлося в листі від 20 вересня 2001 р. президента А. Кваснєвського американському колезі Дж. Бушу. Окрім зацікавленості у співпраці по створенню антитерористичної коаліції, глава Польської держави запевнив у готовності забезпечити участь польських солдатів у військових операціях США. Рухаючись шляхом реалізації заявленого, 6 листопада 2001 р. президент А. Кваснєвський ініціював проведення у Варшаві міжнародної на найвищому рівні конференції, присвяченої проблемам боротьби з тероризмом та його загрозами [639, с. 7]. Згідно з прийнятою Декларацією та планом дій, засвідчуючи цілковиту підтримку США, учасники зустрічі домовилися про створення інфраструктури оперативного обміну інформацією, приведення національних

форм і методів боротьби з тероризмом до загальноєвропейських норм, а також уніфікацію процедур протидії відмиванню грошей, контрабанди наркотиків, незаконному переміщенню людей та товарів.

Відповідаючи на теракти проти американських громадян, 7 жовтня 2001 р. офіційний Вашингтон за підтримки коаліційних сил започаткував масштабну антитерористичну операцію, головною ділянкою якої стала війна в Афганістані. Долучення до операції польських військових, можливість якої обговорювалася у ході вищезазначених зустрічей, всіляко підтримане президентом А. Кваснєвським, відбулося у березні 2002 р. У той час до Афганістану було перекинуто перший польський підрозділ, до складу якого входили сапери та службовці військ спецпризначення [622]. Наступні кроки американської та польської адміністрацій щодо боротьби з тероризмом стали темою розмов на зустрічах, організованих у ході офіційних візитів до США міністра МЗС РП В. Цімошевича (грудень 2001 р.) та прем'єр-міністра РП Л. Міллера (січень 2002 р.).

Украй важливим для польсько-американських взаємин, на думку експертів, був липневий 2002 р. візит до США президента А. Кваснєвського – другий за час його перебування на посаді (під час другої каденції) та перший після трагічних подій 11 вересня 2001 р. Посилаючись на помпезність, з якою господар Білого дому зустрічав польського колегу, аналітики з обох сторін зробили низку заяв на рахунок великого особистого успіху А. Кваснєвського та можливості між двома державами «особливого партнерства», позначеного перетворенням Польщі на другого після Великобританії стратегічного союзника США у Європі [517]. Засвідчуючи прихильність, а водночас налаштованість на продовження військового співробітництва, президент Дж. Буш презентував Польській державі військовий фрегат «Wadsworth» та запросив її до розробки (спільно з Пентагоном) плану спільних навчань військових підрозділів. На порядку денному, окрім того, перебували питання будівництва на польській території окремих елементів системи оборони від ракетних ударів та купівлі Польщею поліфункціональних військових літаків

американського виробництва (F-16), в успішному вирішенні яких у Вашингтоні були вкрай зацікавлені.

До обговорення проблеми встановлення на озброєнні Польських повітряних сил американських військових літаків F-16 сторони повернулися у грудні 2002 р., фактично одразу після успішного завершення багаторічних переговорів про вступ Польщі до ЄС, а пізніше – в ході офіційного візиту до США президента А. Кваснєвського у січні 2003 р. Сам же тендер, за результатами якого Республіка Польща придбала в американського військово-промислового концерну «Lockheed Martin» 48 літаків-винищувачів F-16 (загальною сумою 3,8 млрд дол.), було проведено у грудні 2003 р. Показово, що, укладаючи контракт зі США, Польська держава відхилила альтернативні, проте фінансово більш вигідні пропозиції Франції, чим вкотре засвідчила не лише проамериканську свою налаштованість, але й «небажання бути статистом у розширеному ЄС і йти у фарватері франко-німецької політики» та «прагнення твердо відстоювати власні інтереси» [492, с. 30–31]. Одночасно сторони уклали угоду про інвестування американськими фірмами («Lockheed Martin», «Motorola», «General Motors») понад 6 млрд дол. у різні галузі польської економіки (строком на 10 років) [258]. Означені дії, цілком логічно, спричинили до наростання невдоволення з боку Німеччини і Франції та послаблення співпраці сторін у рамках Веймарського трикутника [705, с. 106–107].

Наразі зауважимо, що утвердження США як головного іноземного інвестора в економіку Польщі відбулося в 1995 р. – тоді сума американських інвестицій складала 2 092 млн дол. (26,5%). Засвідчуючи виняткову прихильність Польської держави, Сполучені Штати Америки надали їй – першій серед держав Центрально-Східної Європи – допомогу в рамках реалізації програми «Іноземне військове фінансування» (ForeignMilitaryFinancing). Дещо згодом Білим домом були скасовані обмеження на продаж Польщі «спеціальної техніки», а Конгресом – схвалені

рішення про забезпечення Польщі (у рамках участі в Програмі ПЗМ) «надлишковою оборонною продукцією» [442].

Прикриваючись необхідністю захистити світ від терористичної загрози, 20 березня 2003 р. Сполучені Штати Америки спільно з Великою Британією за підтримки коаліційних сил розпочали вторгнення на територію Іраку. Демонструючи відданість Вашингтону, до військової операції долучилася офіційна Варшава. З цього часу і надалі зміст та спрямованість розвитку польсько-американських взаємин доцільно, на наше переконання, розглядати крізь призму участі у ній двох держав. Готуючись до відкриття операції «Свобода Іраку», 30 січня 2003 р. Республіка Польща в особі прем'єра Л. Міллера підписала декларацію, в якій у колі восьми європейських держав (Великобританії, Іспанії, Італії, Португалії, Данії, Чехії та Угорщини) підтримала зусилля США по роззброєнню Іраку, покликані захистити світ від небезпеки, спричиненої перебуванням у руках Саддама Хусейна зброї масового знищення, а вже 17 березня 2003 р. заявила про готовність надати задля цього військовий контингент чисельністю 200 (пізніше – 2 500) осіб. Із початком іракської кампанії, окрім двох сотень спецназу зі складу елітного підрозділу «Гроза», які попередньо несли службу в Афганістані, в район Перської затоки польська влада направила найбільший, а водночас надсучасний військовий корабель «Контр-адмірал Ксаверій Чернецький» [351]. Обладнаний вертолітною площадкою та системою гасіння пожежі на інших кораблях, придатний до виконання командних функцій, а також перекачування палива та перезавантаження у відкритому морі, він може бути нашпигований ракетною та артилерійською зброєю та спроможний прийняти на борт до 140 чоловік.

Зазначимо, що рішення про участь польських військових в антисаддамівській кампанії, проведення якого через уряд та парламент РП стало можливим лише завдяки рішучій позиції президента А. Кваснєвського, з моменту схвалення і впродовж усього періоду реалізації різко засуджувалося суспільством [736, с. 61]. Так, участь Польщі в подіях в Іраку

схвалювали лише 27 % поляків, водночас 68 % гостро її критикували. Відповідаючи на гостру критику, прем'єр Л. Міллер зауважив: «Ми проти застосування сили. Її використання ми вважаємо крайнім заходом. Проте є держави, на чолі з диктаторами, по відношенню до яких аргументи зайві … У даному випадку всі можливості виявилися вичерпаними, і не було іншого вибору» [736, с. 233].

Присутність в Іраку польських військових, разом з тим, зумовила серйозне занепокоєння серед держав-членів Євросоюзу. Не викликає сумніву, що вибір на користь американських інтересів офіційна Варшава «оплатила» ціною взаємин з Німеччиною та Францією, які в іракському конфлікті опинилися по інший бік барикад, ніж США. Окрім розвалу чотирикутника Вашингтон – Лондон – Париж – Берлін та наростання напруження у взаєминах Німеччини та Франції з Польщею, інтервенція в Ірак спричинила до завершення процесу самоідентифікації останньої, остаточного закріплення за нею авторитету «троянського коня» США в Європі [515]. Відтак у колах європейського політикуму дедалі відчутнішими ставали антипольські настрої: Польщу називали «не зовсім європейською країною», яка, в обмін на поглиблення співпраці зі США, зраджує єдність континенту та зриває, таким чином, реалізацію плану перетворення Європи в «полюс сили», що протистоїть американській гегемонії [447, с. 93–94]. З огляду на те, що в той час Європейський Союз готувався до серії референдумів на предмет п'ятого розширення, у тому числі за рахунок Республіки Польща, подібні настрої могли обернутися для останньої фатальними наслідками.

Із завершенням 1 травня 2003 р. активної фази іракської операції взаємини Польщі зі США в аспекті продовження співпраці в рамках миротворчості в Іраку надалі залишалися предметом обговорення на низці зустрічей повноважних представників двох держав. На одній із них, що відбулася 5 травня у Вашингтоні за участю міністра оборони РП Є. Шмайдзинського й очільника Пентагону Д. Рамсфельда Польській державі

було запропоновано командування багатонаціональними силами по стабілізації одного з чотирьох, утворених на території Іраку, секторів [772, с. 184]. 7 травня 2003 р. з ініціативи американської сторони була скликана Вашингтонська конференція, до участі в якій, задля обговорення ролі Польщі у післявоєнному відновленні Іраку, було запрошено міністра МЗС РП В. Цімошевича [206]. Проблеми задіяності Польщі в іракській кампанії стали предметом обговорення на найвищому рівні також на зустрічі Дж. Буша (у супроводі держсекретаря К. Пауелла та радника з національної безпеки К. Райс) з А. Кваснєвським, що відбулася наприкінці травня 2003 р. у рамках офіційного візиту до Варшави американської делегації. Виступаючи з промовою у Вавельській резиденції, Дж. Буш подякував полякам за участь у воєнній операції, яку, за його словами, «американці ніколи не забудуть», та пообіцяв підтримку на майбутнє [515]. На рахунок останньої, зауважимо, що, приєднуючись до антисаддамівської коаліції, Польща, яка, на відміну від США чи Великобританії, не має у цьому регіоні власних геополітичних розрахунків, очікувала отримати контракти на відновлення Іраку, а також пом'якшення візового режиму для польських громадян, що в'їжджають до США [492, с. 33].

Урочиста церемонія передачі польській стороні контролю за частиною окупованого Іраку відбулася 3 вересня 2003 р. Задля підтримки польських військових 6 вересня з робочим візитом їх навідав міністр оборони США Д. Рамсфельд. У той час чисельність військового контингенту РП нараховувала 2 400 осіб, а польські високопосадовці були запрошені до участі у діяльності окупаційної влади як експерти. Йдеться, насамперед, про М. Бєльку, майбутнього прем'єр-міністра РП, який упродовж 2003–2004 рр. в якості заступника директора Центру відбудови Іраку трудився в складі тимчасової у ньому адміністрації. Дивідендами, отриманими Польщею від участі в іракській операції, окрім того, були запровадження у Вашингтоні посади відповідального за координування дій польської адміністрації в Іраку, яку обійняв колишній міністр фінансів РП С. Цитрицький, призначення на

посаду заступника Генерального секретаря НАТО екс-директора відділення міжнародної безпеки у МЗС РП А. Кобєрацького, здійснення командування багатонаціональною дивізією «Центр – Південь» (у складі військових з 28 держав, у тому числі 2 350 польських, 1 650 українських, 1 300 іспанських солдатів), а головне, зростання значущості держави на міжнародній арені, перш за все за рахунок поглиблення співпраці з союзниками по антисаддамівській коаліції, та суттєве зменшення спротиву політиці офіційної Варшави як всередині держави, так і за її межами. В той час, оцінюючи значення для РП участі в іракській кампанії, президент А. Кваснєвський назвав її одним із найбільших успіхів польсько-американського співробітництва [639, с. 7]. Своєю чергою, активна присутність Польщі у врегулюванні ситуації в Іраку зіграла на користь Білому дому, легітимізувавши ліквідацію диктатури С. Хусейна шляхом створення у Європі відповідної ідеологічної опори.

Проте січневий 2004 р. візит до Вашингтона А. Кваснєвського по-новому розставив акценти у взаєминах двох держав. На порядку денному переговорів з президентом Дж. Бушем значилися три питання: участь польських фірм у реконструкції Іраку, розміщення на польській території американських військових баз та запровадження для польських громадян безвізового режиму в'їзду до США, але по жодному з них польській стороні не вдалося домогтися суттєвих поступок з боку Білого дому. Так, безуспішним виявилося лобіювання президентом А. Кваснєвським для польської фірми «PHZ Bumar» контракту на поставку зброї іракській поліції, не виправдалися сподівання урядової Варшави щодо отримання коштів під можливу передислокацію з Німеччини на польську територію американських військових баз, а лібералізація візового режиму для польських громадян була визнана такою, що в найближчій перспективі не може бути вирішена. На рахунок останнього зазначимо, що в той час як кількома роками раніше РП по відношенню до американських громадян запровадила безвізовий режим, на поляків при в'їзді до США чекали жорсткі процедури контролю, і

відмовлятися від них у Вашингтоні не планували [536]. Чи не єдиним здобутком польської сторони стало збільшення розміру допомоги (з 15 до 60 млн дол.) на модернізацію армії РП, і то лише за умови її використання на придбання військової техніки та зброї американського виробництва [227]. Логічно, результати переговорів спричинили до охолодження білатеральних на найвищому рівні взаємин, а разом з тим, рекордне – до 46 % – за весь час міждержавного співробітництва зниження проамериканських настроїв у польському суспільстві.

Не найкращим чином, водночас, візит до Вашингтона позначився на внутрішньополітичній позиції А. Кваснєвського, виправданість проамериканської орієнтації якого, особливо з огляду на великі військово-політичні зусилля, пов'язані з участю польських солдатів у місії в Іраку, опинилася під сумнівом [742, с. 87–88]. Перебуваючи під впливом переговорів, 18 березня 2004 р. президент А. Кваснєвський різко розкритикував операцію в Іраку, провину за участь у якій польських вояків поклав на США: останні, мовляв, наголошуючи на небезпеці застосування офіційним Тегераном зброї масового знищення, ввели офіційну Варшаву в оману [276].

Розвиток подій, таким чином, на думку польських аналітиків, давав підстави робити висновок про зменшення значущості Польщі для Білого дому та неможливість зайняття нею місця другого після Великобританії союзника США у Європі. У цьому світлі участь польської сторони у подіях в Іраку, на переконання широкого загалу, виявилася важливою для США лише з огляду на неучасть у них Німеччини та Франції, які у вирішенні інших проблем є для Вашингтона, очевидно, більш цінними партнерами [492, с. 36].

Втрата активності, характерна для польсько-українських взаємин упродовж першої половини 2004 р., була спричинена, окрім того, глибокою кризою, що охопила економіку США, з однієї сторони, та приєднанням Польщі як повноправного члена до Європейського Союзу, з іншої. Відтак головна увага Білого дому, природно, була звернута на подолання внутрішніх

проблем економічного розвитку, тоді як Республіка Польща дедалі більше заангажовувалася у процеси, що в той час характеризували функціонування спільноти, у тому числі в аспекті посилення власної у ній позиції. На рахунок останнього зауважимо: зі вступом до ЄС Польща обрала для себе стратегію «каталізатора», покликану шляхом активного втручання у процеси функціонування спільноти надавати їм нової динаміки, а то й змінювати напрям їхнього розвитку. Характерною рисою стратегії урядової Варшави стала політика багаторівневої дипломатії по відношенню до ЄС і його членів, а також інших держав регіону та світу, ключовою метою реалізації якої є зміцнення геополітичної ваги Польської держави, недопущення перетворення її у політичну провінцію в центрі Європи [342, с. 66; 597, с. 13].

Активізація співпраці, що наприкінці 2004 року намітилася у взаєминах двох держав, значною мірою була спричинена революційними подіями в Україні. Зацікавлені в оздоровленні суспільно-політичного життя та розбудові ринкової економіки у нашій державі, її переорієнтації на сповідування західних цінностей, Польща і США (на рівні політичних еліт та широкого загалу) без зайвих зволікань виступили на захист демократично орієнтованих політичних сил та суспільної більшості у їхній боротьбі проти фальсифікацій результатів президентських виборів. З-поміж інших високих представників Заходу, президенти А. Кваснєвський та Дж. Буш доклали чимало зусиль для мирного врегулювання конфлікту. На відміну від Польщі, для якої перемога в Україні прозахідних політиків була важлива, насамперед, з огляду на проблеми національної безпеки, яких вона безпосередньо торкалася, заангажованість у подіях в Україні Сполучених Штатів Америки зумовлювалася, перш за все, глобальним протистоянням із Росією, у світлі якого виведення Києва зі сфери впливу Кремля безпосереднім своїм наслідком покликане було мати радикальне обмеження геостратегічних можливостей останнього, а водночас розширення сфери американської домінації. Відтак, на відміну від Західної Європи, реакція якої на події в Україні виявилася доволі обережною, США, – підкреслював екс-глава МЗС

РП Б. Геремек, – зайняли щодо них чітку позицію [696]. Не бракувало однозначності також і Польщі, яка, за словами А. Кваснєвського, «незалежно від ціни, що її доведеться заплатити, і, напевне, не в одній столиці, розпочату справу доведе до кінця» [254]. Рішучість, із якою польський президент у якості міжнародного посередника долучився до роботи «круглого столу» між представниками колишньої української влади та опозиції, стала серйозним внеском у мирне вирішення проблеми. За неї, а також за підтримку демократичних сил в Україні загалом, Дж. Буш подякував польській владі під час грудневого 2004 р. візиту до Канади [639, с. 9].

Варто зазначити, що після вступу до Європейського Союзу, вважаючи партнерство зі США запорукою посилення свого впливу на європейські держави, Республіка Польща при формуванні зовнішньої політики значно враховувала позицію Білого дому. Проамериканська орієнтація офіційної Варшави при цьому повною мірою узгоджувалася з прагненням Білого дому в реалізації європейського напряму зовнішньої політики послуговуватися підтримкою проамериканського лобі, в якому Польщі відводилася ключова роль. Відтак, з огляду на колосальну підтримку американської дипломатії, політика урядової Варшави виглядала все більш амбітно. Найбільш наочно польські амбіції, – переконана О. Хотькова, – проявилися в «експортуванні демократії» на українському, білоруському та закавказькому напрямах [598]. Реалізація Польщею політики сприяння процесам демократизації у державах пострадянського простору, окрім заангажованості в революційних подіях в Україні, упродовж 2003–2005 рр. знайшла відображення в присутності польського чинника у врегулюванні т. зв. «кольорових революцій» у Грузії («трояндова революція») та Киргизії («тюльпанова революція»), підтримці опозиційних до режиму О. Лукашенка сил у Білорусі. Обґрунтована Білим домом наприкінці каденції президента Б. Клінтона, ініціатива по створенню на пострадянському просторі «Спільноти демократій» з приходом до влади адміністрації Дж. Буша стала одним із ключових пріоритетів європейської

політики США, у просуванні яких офіційній Варшаві вдалося досягти серйозних успіхів.

«Високий тон» у білатеральних польсько-американських взаєминах на початку 2005 р. зазнав продовження у численних обмінах візитами. Так, 27 січня для участі в урочистостях з нагоди 60-ї річниці визволення радянськими військами нацистського концтабору Аушвіц-Біркенау у складі американської делегації з візитом до Варшави прибув віце-президент США Р. Чейні. На початку лютого з першим закордонним візитом до Польщі приїздила нова держсекретар Сполучених Штатів Америки К. Райс – у Варшаві вона зустрічалася з прем'єром М. Белькою та міністром МЗС А. Ротфельдом. За кілька днів по тому – 8 лютого 2005 р. – задля переговорів з нещодавно обраним на наступний термін президентом США Дж. Бушем з візитом до Вашингтона відбув глава РП А. Кваснєвський. Обґрунтовуючи важливість для Сполучених Штатів Америки співпраці з Польщею та високо оцінюючи її внесок у підтримання демократії в Іраку, мирне врегулювання революційних подій у Грузії та Україні, американські керманичі наголошували на доцільності розпочати у взаєминах двох держав нову сторінку. У зв'язку з запланованими на жовтень 2005 р. президентськими виборами у Польщі, відкриття «нової сторінки» співпало з приходом до влади президента Л. Качинського.

Як свідчить ґенеза польсько-американських взаємин, протягом аналізованого періоду вони були очевидно асиметричними. І, що показово, попри те, що зі вступом до НАТО, а пізніше до ЄС Республіка Польща отримала шанс вийти з-під домінації офіційного Вашингтона, польські еліти, одностайні в питаннях зовнішньої політики, навпаки, взяли курс на поглиблення взаємодії [263]. Принагідно зауважимо, що стратегічне партнерство зі США, на яке так розраховували у Варшаві, формального започаткування зазнало лише у вересні 2004 р., до того ж на «вкрай низькому рівні» (заступника держсекретаря США Р. Армітеджа та заступника міністра МЗС РП А. Ротфельда) [806, с. 12], і впродовж наступних кількох років

стосунки сторін суттєво не змінилися. Безсумнівно, розуміння Вашингтоном цінності та важливості Польщі як союзника апріорі не викликає заперечень. Проте якщо у 1990-х рр. вона (подібно іншим державам ЦСЄ), на думку Білого дому, гостро потребувала американської допомоги (і США, відповідно, її надавали), то з набуттям членства у НАТО та ЄС ця необхідність суттєво зменшилася. Відтак на фоні боротьби з тероризмом, військових операцій в Афганістані та Іраку, політичного суперництва з Москвою, протидії зростаючому впливу Китаю, інших питань, що опинилися в центрі уваги Білого дому, заангажованість останнього в подіях у Польщі відійшла на другий план [742, с. 94].

Взаємини зі США, безперечно, впливають на місце та роль Польщі у міжнародній політиці. Співпраця з Вашингтоном, що сприймає її, перш за все, як стабілізатора ситуації у Центрально-Східній Європі, «провайдера» американських інтересів та помічника на міжнародній арені, спроможного нівелювати імперські амбіції Кремля, окрім того, що сприяла зміцненню міжнародної ваги та авторитету Польської держави, спричинила до надмірної її залежності від політики Білого дому, перетворення, – згідно зі З. Бжезінським, – на «американський протекторат» [302]. З огляду, насамперед, на величезну диспропорцію військового та економічного потенціалу, а також відмінні геополітичні інтереси, упродовж аналізованого періоду РП не змогла стати по-справжньому стратегічним партнером США, а тому, подібно новим членам НАТО, – переконаний Р. Зємба, – була змушена задовольнятися статусом коаліційного союзника [806, с. 18]. Попри це, Польській державі, особливо з огляду на величезний авторитет президента А. Кваснєвського, успішно вдавалося справлятися з роллю лідера посткомуністичних держав-членів НАТО та ЄС, а разом з тим, реалізовувати амбітне надзавдання щодо подолання конфронтації між США та європейськими державами Альянсу [477, с. 43; 517]. Відтак жертовність, на яку у взаєминах зі США йшла Польща, зумовлювалася нічим іншим, як елементарними вигодами, які вона отримувала від співпраці з ними [278]. Апелюючи до значимості для Польщі

дружби зі США, американські експерти обґрунтовували доцільність для офіційної Варшави продовжувати боротьбу за прихильність Білого дому, надалі просуваючи, таким чином, національні інтереси [225].

Таким чином, впродовж аналізованого періоду ознакою зовнішньої політики РП була значна її узалежненість від позиції США. На відміну від інших «великих сусідів», у щирості яких, з огляду на трагічний досвід попереднього періоду польської історії, були підстави сумніватися, Сполучені Штати Америки сприймалися у Варшаві винятково крізь призму зацікавленості в зміцненні геополітичної ваги РП, перетворенні її на лідера Центрально-Східної Європи. Зацікавлена в американській прихильності, Республіка Польща неодноразово вдавалася до кроків, що суперечили інтересам провідних європейських держав, внаслідок чого здобула собі славу «троянського коня». Та попри те, що відверто проамериканська позиція в конкретний момент навіть поставила під сумнів перспективи вступу Польщі до ЄС, адже катастрофічно загострила її взаємини з Німеччиною та Францією, орієнтація на Вашингтон надалі залишалася характерною зовнішній політиці РП. І хоча вступ до НАТО та ЄС виявився можливим не без активного сприяння США, Польська держава, тим не менше, так і не стала для них рівноправним союзником.

Отже, як свідчить польський досвід, з моменту проголошення курсу на інтеграцію до НАТО і до вступу держави у неї реалізація євроатлантичного вибору незмінно залишалася ключовим зовнішньополітичним пріоритетом Польщі, доцільність реалізації якого, попри низку викликів, ні суспільством, ні владою не ставилася під сумнів. Позначений напруженою роботою щодо досягнення союзних стандартів, вступ держави до НАТО виявився можливим не стільки завдяки успіхам, здобутим у цій царині, а вони, безперечно, засвідчували цілеспрямованість офіційної Варшави, її спроможність вирішувати непрості завдання у політичній, військовій та законодавчій сферах, як завдяки послідовному лобіюванню національних інтересів на рівні США та провідних держав Західної Європи. Спричинена геополітичними

розрахунками, крайня їх зацікавленість у вступі до союзу Польщі відіграла у цьому вкрай суттєву роль. Окрім зростання рівня національної безпеки РП, приєднання держави до Альянсу уможливило подолання так званого «ялтинського порядку», характерного спричиненим Другою світовою війною політичним та мілітарним поділом континенту, піднесення ролі союзу у гарантуванні безпеки Європи, а разом з тим, посилення американської її складової. Водночас вступ до НАТО ознаменував початок у новітній польській історії нового етапу, з притаманними йому переглядом національної стратегії оборони, модернізацією та реструктуризацією збройних сил, задіяністю у реалізацію союзної політики, у тому числі шляхом участі у бойових операціях Альянсу й сприяння наступному розширенню його кордонів.

Реалізацію іншого магістрального напряму зовнішньої політики держави періоду незалежності ознаменував вступ Польщі до Європейського Союзу, що став можливим завдяки глибоким внутрішнім трансформаціям, покликаним забезпечити відповідність стандартам спільноти, та зовнішньополітичною активністю офіційної Варшави, у тому числі шляхом застосування механізму регіонального співробітництва. Аналогічно взаєминам із НАТО, співпраця з Євросоюзом упродовж аналізованого періоду залишалася предметом консенсусу політичних сил, примноженому проєвропейською орієнтацією президента А. Кваснєвського. Апелюючи до «європейськості» польського народу, посередництвом вступу Республіки Польща до ЄС адміністрація над Віслою не лише забезпечила йому повернення у «природне оточення», але й здобула гарантії економічного, політичного та соціокультурного розвитку, миру, стабільності і безпеки. З приєднанням до ЄС Польська держава, окрім того, отримала підстави для зміцнення у якості лідера Центрально-Східної Європи, а водночас, експерта у взаєминах спільноти з сусідами на східному кордоні, Україною зокрема.

Ключовим зовнішньополітичним партнером Польщі, співробітництвом із яким інтеграційні її успіхи суттєво примножені, були Сполучені Штати

Америки. Партнерські взаємини з Білим домом, безперечно, відіграли вкрай важливу роль у вступі Польської держави до НАТО. Помітним виявився вплив США на стосунки РП з Європейським Союзом. Зацікавлений в успіхах євроатлантичної та європейської інтеграції Польщі, насамперед в аспекті зміцнення у цьому контексті американської присутності у Європі, на їхню підтримку офіційний Вашингтон надавав політичну, економічну, ін. допомогу, всіляко лобіював польські інтереси на рівні світового політикуму. Своєю чергою відверто проамериканська орієнтація, що стала домінантою зовнішньої політики президента А. Кваснєвського, спричинила до перетворення Польщі на одного з головних союзників США у Європі. Протегування демократичним трансформаціям у країнах на східному польському кордоні, сприяння їм у розбудові взаємин з ЄС та НАТО, що безпосереднім своїм наслідком покликані мати їх дистанціювання від політики Кремля, з того часу і досі залишаються предметом спільної зацікавленості двох держав, визначають пріоритети співпраці між ними на майбутнє.

РОЗДІЛ 4
ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛЬЩЕЮ СХІДНОГО НАПРЯМУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

4.1. Пріоритетний розвиток польсько-українських міждержавних взаємин

Закладені контактами між польськими та українськими опозиціонерами наприкінці 1980-х рр., характерні «політикою двотуровості» упродовж 1989–1991 рр., польсько-українські міждержавні взаємини доволі активними виявилися ще до здобуття Україною незалежності. 13 жовтня 1990 р. сторони підписали Декларацію про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин, яка, заклавши підґрунтя співробітництва між суверенними державами, де-юре засвідчила той факт, що воно більше не підпорядковується позиції Кремля. 2 грудня 1991 р. Республіка Польща визнала незалежність України та заявила про готовність налагодити з нею дипломатичні взаємини, що й було зроблено 4 січня 1992 р. У ході офіційного візиту до Варшави міністра МЗС України А. Зленка 18 травня 1992 р. було підписано фундаментальний для партнерства між двома державами Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво [48].

З огляду на більше ніж непросте історичне минуле, характерне неодноразовими спробами поглинання Польською державою українських земель, асиміляцією українського народу, прищепленням йому комплексу меншовартості, жорстокою експлуатацією, а то й фізичним знищенням, у XX ст. особливо пам’ятне трагічними подіями польсько-української війни 1918–1919 рр., символом якої для поляків є Цвинтар Орлят у Львові, а також Другої світової війни, зокрема, антипольськими акціями на Волині, Східній Галичині, Поділлі та антиукраїнською операцією «Вісла», політика сприяння, що її по відношенню до нашої держави наприкінці XX ст. почала

реалізовувати офіційна Варшава, безперечно, засвідчувала нову її позицію щодо українського питання, можливу завдяки глибокій трансформації концептуальних засад зовнішньої політики, їх еволюціонуванню в напрямку сповідування парадигми опозиційних до комуністичного режиму емігрантських кіл, у повоєнний період об'єднаних навколо паризької «Культури». Прихильність офіційної Варшави ідеям Є. Гедройця, на наше переконання, знайшла відображення, зокрема, у факті визнання Польщею, першою серед держав світового співтовариства, незалежності України, а пізніше – в підписанні з нею Договору про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (на чотири дні раніше, приміром, ніж із Російською Федерацією).

Налагодження та розвиток взаємин з Україною, як відомо, всіляко підтримувалися більшістю політичних сил Польщі як правого, так і лівого спрямування. Зацікавленість у стосунках з Україною, аналогічно іншим сусідам, зумовлювалася спільним кордоном та усталеними зв'язками, значно сформованими в попередній період спільної історії. Окрім того, наша держава, на переконання польських політиків, покликана була відіграти ключову роль у відновленні Польщею геополітичного домінування в Центрально-Східній Європі, характерного їй у період існування Речі Посполитої. Як найбільша та найпотужніша серед сусідів на східному кордоні, Україна, по суті, мала стати для Польщі своєрідним оплотом у формуванні поясу дружніх держав – обґрунтованого великим поляком Є. Гедройцем регіону УЛБ, незалежний розвиток якого розумівся запорукою дистанціювання РП від Росії та унеможливлення, таким чином, відновлення нею імперського статусу. Водночас сприяння незалежності України, зміцненню традицій демократії та розбудові ринкової економіки в адміністрації над Віслою трактували гарантією безпеки та стабільності Польщі, а заразом і всієї Європи. «Польща ніколи не приховувала, що зміцнення державності та вдалі політичні зміни в Україні є запорукою її власної безпеки», – зауважив Т. Орльовський [740, с. 13]. Разом з тим, як

відомо, ключовим зовнішньополітичним пріоритетом Польщі фактично від здобуття справжньої незалежності і надалі проголошувалася інтеграція в євроатлантичний простір, перш за все, набуття членства в НАТО та ЄС. Відтак реалізація інших напрямів зовнішньої політики, в тому числі взаємин з Україною, апріорі була підпорядкована успіхам інтеграції та залежала від позиції провідних західних держав.

Під впливом зовнішньополітичної ситуації вже на початку 1993 р. розвиток польсько-українських взаємин відчутно сповільнився. Перш за все, давало про себе знати володіння Україною колосальним ядерним потенціалом, з огляду на який держави Заходу, а слідом за ними і Польща, вважали за доцільне у взаєминах із нею зберігати дистанцію. Відіграла свою роль позиція Росії, категорична щодо розширення на Схід кордонів Альянсу. Занепокоєний спробами офіційної Москви зміцнитися у своєму впливі в ЦСЄ та фактично позбавлений вибору, Захід, таким чином, був змушений піти на поглиблення співпраці з державами регіону. Офіційна Варшава, своєю чергою, скориставшись нагодою, все більше заангажовувалася в розбудову взаємин з НАТО та ЄС, докладала зусиль для поглиблення співпраці в рамках трикутника Париж – Берлін – Варшава. Давала про себе знати також відсутність в адміністрації над Віслою системного бачення наступних дій щодо сусідів на Сході, зокрема й України, і без того хитка міжнародна позиція якої ще більше погіршилася у зв’язку з резонансною справою майора А. Лисенка. Стосунки з останньою, як наслідок, на якийсь час відійшли на другий план, – і в цьому контексті доцільно, на наше переконання, згадати про відмову нашій державі у вступі до Вишеградської групи та реалізації проекту формування в регіоні ЦСЄ зони стабільності та безпеки, ініціатором якого був президент Л. Кравчук, – а політика Польщі щодо неї, на думку експертів, перетворилася на «пасивно нейтральну».

Щоправда, поступово відносини сторін почали набувати підстав для нормалізації: з набуттям чинності Європейською угодою (1 лютого 1994 р.) та поданням Польщею офіційної заяви на вступ до ЄС (8 квітня 1994 р.), які,

по суті, засвідчили небезуспішність здійснених кроків, з одного боку, та приєднанням нашої держави до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (16 листопада 1994 р.) і підписанням Будапештського меморандуму (5 грудня 1994 р.), які зумовили започаткування провідними державами Заходу та НАТО «нової української політики», – з іншого. Позитивні наслідки, окрім того, мали зміни, що характеризували внутрішню ситуацію в кожній із держав: в Україні – проголошення президентом Л. Кучмою програми економічних реформ та курсу на інтенсифікацію стосунків із Заходом, у Польщі – ротації в уряді, пов'язані з усуненням від влади в лютому 1995 р. проросійських політиків, та спричинене цим фактом сповільнення польсько-російської співпраці, а також перемога на президентських виборах у грудні 1995 р. А. Кваснєвського, винятково зацікавленого в Україні та взаєминах із нею. Відтоді у стосунках між двома державами, – переконаний Б. Гудь, – розпочався новий етап – «прагматичний» [586].

Із приходом до влади президента А. Кваснєвського, налаштованого будь-якою ціною забезпечити Польщі членство в НАТО та ЄС, польсько-українські взаємини, природно, набули виразного євроатлантичного забарвлення. «Цивілізаційна місія», що її по відношенню до нашої держави реалізовувала офіційна Варшава, зазнавала відображення у лобіюванні українських інтересів на рівні європейського та євроатлантичного співтовариств, міжнародних організацій, у тому числі шляхом використання очільником держави особистих зв'язків та авторитету на рівні глав держав та урядів провідних країн Заходу. Розвиваючись по наростаючій, польсько-українські міждержавні взаємини вже впродовж першого року президентства А. Кваснєвського вийшли на рівень стратегічного партнерства. Попри те, що курс на «практичну реалізацію ідеї українсько-польського тісного партнерства», яке є суттєвим «внеском у створення ефективної загальноєвропейської системи безпеки» [45], сторони задекларували ще в березні 1994 р., відправною точкою для відліку нової якості стосунків стало

підписання 25 червня 1996 р. Спільної декларації Президента України і Президента Республіки Польща [5]. У ній, підтверджуючи налаштованість на розвиток стратегічного партнерства, держави засвідчили прагнення до «продовження постійного, інтенсивного політичного діалогу», «поглиблення економічного співробітництва» та «обміну досвідом стосовно практичних кроків по інтеграції з ЄС», а також розуміння «взаємопроголошених позицій стосовно розширення НАТО» та ін. Відтоді, – переконані Д. Васильєв та Л. Чекаленко, – «концепція стратегічного партнерства між Україною та Польщею знаходить дедалі ширшу підтримку по обидва боки кордону як така, що відповідає головним національним інтересам країн» [348, с. 14]. З тією лише різницею, що для нашої держави Польща де-факто виявилася стратегічним партнером № 1 (з-поміж понад двох десятків усіх інших, заявлених такими), тоді як офіційна Варшава сприймала Україну такою лише порівняно з рештою сусідів на східному кордоні (окрім того, стратегічними партнерами у Польщі визнають США, країни ЄС, насамперед Німеччину та Францію, а також досить часто говорять про можливість стратегічного партнерства з Китаєм). Разом з тим, як свідчить хід подій, заради втілення в життя засад стратегічного партнерства в рази більше кроків назустріч зробила саме Польща. Подібно проєвропейському та проатлантичному напрямам, партнерство з Україною, на переконання В. Зайончковського, виявилося тим елементом польської зовнішньої політики, який не залежав від політичної кон’юнктури [209, с. 46].

Вихід взаємин між двома державами на рівень стратегічного партнерства, окрім уже зазначеного, був спричинений, по-перше, зближенням Росії з Білоруссю, що загрожувало Польщі формуванням вісі Москва – Мінськ – Київ, по-друге, поглибленням російсько-німецької співпраці, історично ворожої до РП, по-третє, стабілізацією зовнішньополітичних орієнтирів України, характерною зміщенням пріоритетів у бік Заходу. Безперечно, на користь співпраці сторін позначилося набуття нашою державою членства в Раді Європи (1995 р.) та

Центральноєвропейській ініціативі (1996 р.), можливе не без клопотання польських дипломатів, а також зміцнення провідних європейських держав у своїй довірі до України та позитивній її оцінці. Лобіювання українських інтересів на Заході «було, з однієї сторони, відповіддю на прагнення Києва в Європу, з іншої, – проявом нового бачення польсько-українських взаємин; їх передбачалося розбудовувати не лише на двосторонній основі, але й по можливості вбудовувати в європейський контекст» [209, с. 45]. Тогочасна позиція української влади значно цьому сприяла. Як відомо, на червневій 1996 р. зустрічі глав держав Центральної Європи, Австрії та Німеччини в Ланьцуті Президент України Л. Кучма зробив заяву про зацікавленість офіційного Києва в співпраці з НАТО та відсутність у нього заперечень щодо розширення її кордонів далі на Схід. 26 червня 1996 р., у ході офіційного візиту до Варшави виступаючи перед Сеймом, президент України підтвердив свою згоду на приєднання Польщі до союзної «парасольки безпеки», щоправда, лише за тієї умови, що цей процес буде еволюційним та не ставитиме під питання безпеку сусідніх держав [201, с. 83].

Про набуття польсько-українськими взаєминами виразного європейського контексту, безперечно, свідчило ініціювання Польщею участі українських політиків у різноманітних на найвищому рівні офіційних заходах за участю глав держав та урядів країн Європи. Так, у травні 1997 р. президент Л. Кучма був присутній на нараді очільників Польщі, Литви, Латвії та Естонії, скликаній у Таллінні для обговорення проблеми забезпечення миру та стабільності в регіоні ЦСЄ, поєднання зусиль для розбудови взаємин із НАТО [330, с. 107]. 3 липня 1997 р. у колі президентів Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Литви, Австрії, Німеччини Л. Кучма взяв участь в урочистостях, організованих у Гнезно з нагоди тисячоліття з часу смерті св. Войцеха – патрона Європи, на переконання католицької церкви [209, с. 44]. У грудні 1997 р. у співпраці з румунським колегою Е. Константінеску А. Кваснєвський та Л. Кучма підписали рамкову угоду про розвиток тристороннього співробітництва [478, с. 41].

За сприяння офіційної Варшави 29 травня 1997 р. було парафовано, а на липневому 1997 р. саміті Альянсу в Мадриді підписано Хартію про особливе партнерство між Україною та НАТО. Послуговуючись ідеями З. Бжезінського щодо доцільності укладення між Україною та НАТО особливої угоди про співпрацю, до того ж підготовленої паралельно й одночасно з Хартією про партнерство між Росією та НАТО, офіційна Варшава чимало зробила для успішної її реалізації. Зацікавлена в стабільності Центрально-Східної Європи та розбудові нової системи колективної безпеки, адміністрація над Вислою, окрім того, сприяла формуванню на Заході позитивного іміджу нашої держави [471, с. 29–30]. В необхідності будувати особливі взаємини з Україною та розглядати її окремо від Росії офіційна Варшава намагалася переконати також керівництво ЄС [625, с. 685]. І те, що в грудні 1996 р. Євроспільнота схвалила План дій щодо України, а у вересні 1997 р. у Києві відбувся перший саміт Україна – ЄС, предметом обговорення на якому стали питання документального забезпечення інтеграції держави в Євросоюз та аспекти економічного співробітництва, безперечно, також стало можливим не без участі польських політиків та дипломатів. Позиціонуючи себе «першоджерелом політичної експертизи щодо Східної Європи», Польська держава намагалася закріпити за собою прерогативу формування «Східного виміру» зовнішньої політики ЄС. Та, з огляду на відсутність підтримки з боку старих членів спільноти, у той час її прагнення виявилося приреченим.

Знаковою для польсько-українського партнерства стала Спільна заява «До порозуміння та єднання» [13], схвалена очільникамидержав 20 травня 1997 р.у ході візиту до Києва президента А. Кваснєвського. Констатуючи стратегічний характер співпраці Польщі й України, свідомі, разом з тим, негативного впливу на її розвиток складної історичної спадщини, головним чином, антипольських акцій УПА на Волині в 1942–1943 рр. та операції «Вісла», заради спільної вигоди, в тому числі майбутнього в об’єднаній Європі, підписанти заявили про започаткування особистого патронування

ідеї порозуміння та єднання [700, с. 58]. Зважаючи на те, що у випадку наших двох держав головні суперечності сучасної сторінки спільної історії зумовлюються не поточними справами, а подіями спільного минулого, і, всупереч гарним заявам та укладеним домовленостям, історичне минуле досі продовжує забарвлювати ментальну пам'ять поляків та українців, періодично спалахуючи в гаслах націоналістів та інших, упереджених по відношенню до стосунків між двома державами, сил. Потрібним є оновлення, напевне, ще не одного покоління, аби проблема цілком вичерпала себе, спроба її врегулювання на найвищому рівні, головним меседжем якої стала формула «вибачаємо та просимо вибачення», промовисто засвідчила усвідомлення кожною зі сторін крайньої важливості співпраці з іншою, їх спільну налаштованість, незалежно від політичної ситуації, на розвиток добросусідських відносин. Ураховуючи той факт, що негативний стереотип українця у Польщі є значно сильнішим за негативний стереотип поляка в Україні, що підтверджується численними соціологічними дослідженнями [738, с. 16], крайня зацікавленість у порозумінні польської сторони, позначена обґрунтуванням необхідності відмовитися від історичної ворожості та дефальсифікації спільної історії, перш за все, трагічних сторінок XX ст., до того ж не лише на формальному рівні, але й буденному, побутовому, засвідчувала глибоку трансформацію парадигми «української політики» Польщі, налаштованість польської влади на конструктивну співпрацю, позбавлену небезпеки негативних проявів застарілих стереотипів та гірких почуттів [303], і мала на меті, за словами А. Кваснєвського, «налагодити мости взаєморозуміння, закрити вкрай важкі проблеми, яким роки, століття» [524]. Задля реалізації цієї мети ще в ході червневого 1996 р. візиту до Варшави президента Л. Кучми сторони погодили питання про створення Польсько-українського та Українсько-польського форумів – неурядових організацій політиків, інтелектуалів та бізнесменів [426, с. 18]. У 1997 р. значно активізувалася співпраця сторін у рамках Консультаційного

комітету президентів України та Польщі, спільними зусиллями започаткованого ще в 1993 р.

Моделлю для розвитку взаємин з Україною, на переконання експертів, Республіка Польща обрала франко-німецькі стосунки: подібно тому, як вони визначили обличчя повоєнної Європи, відносини Польщі й України покликані спрямувати розвиток центрально-східного її регіону в сучасний нам час [303]. Аналогічно першим особам Німеччини та Франції, які задля нормалізації міждержавних взаємин в особливо патові періоди спільної історії зустрічалися щомісяця, а інколи і частіше, президенти А. Кваснєвський та Л. Кучма вже в наступний по підписанню Спільної заяви рік мали шість зустрічей, що було своєрідним рекордом за весь попередній період спільної історії. Окрім поточних питань міждержавної співпраці, на порядку денному очільників держав-сусідів дедалі частіше поставали питання взаємного лобіювання національних інтересів на рівні євроатлантичного співтовариства. Так, наприклад, Польща підтримала співпрацю України з Організацією Північноатлантичного договору та посприяла їй у набутті статусу непостійного члена Ради Безпеки ООН; своєю чергою наша держава допомогла адміністрації над Віслою домогтися головування РП у Комісії ООН з прав людини на 2001–2003 рр. [602, с. 33]. Задля подолання ворожнечі між двома народами, аналогічно президентам Німеччини та Франції, які спільно відвідали військове кладовище у Вердені – символ примирення німців і французів, очільники Польщі та України 23 травня 1998 р. відкрили пам’ятник українським в’язням табору в Явожно, загиблим від операції «Вісла», 17 червня 2000 р. – меморіальний комплекс польським офіцерам у Харкові.

Перехід від етапу політичних заяв до спільних дій у політичній сфері, зумовлений приходом до влади в РП президента А. Кваснєвського, суттєво позначився на торговельно-економічному співробітництві між нашими двома державами, сприяв істотній його активізації. Показовим, на нашу думку, виявився візит у січні 1996 р. до Варшави президента Л. Кучми,

використаний для обговорення економічної складової польсько-українського партнерства. Самі за себе свідчили візити А. Кваснєвського в Україну, до участі в яких неодноразово залучалися польські підприємці, зацікавлені в співпраці з українськими партнерами [239]. Аспекти економічного співробітництва систематично зазнавали обговорення на засіданнях Консультаційного комітету президентів України та Польщі, Українсько-польської парламентської групи, в ході зустрічей на міжнародних форумах.

Характерне позитивною динамікою вже в період після розпаду системи «соціалістичного братерства», торговельне співробітництво між державами значно активізувалося з підписанням сторонами 23 січня 1997 р. Меморандуму про заходи, спрямовані на лібералізацію торгівлі: по суті, він закладав підвалини для вступу нашої держави в зону вільної торгівлі в регіоні ЦСЄ (CEFTA), членство в якій, як засвідчує відповідний досвід Польщі, Словаччини, Словенії, Угорщини, Чехії, Болгарії та Румунії, певною мірою визначає перспективи наступної інтеграції держави до ЄС. Так, уже за підсумками 1997 р. сукупний торговельний оборот між двома державами сягнув рекордних 1 622,3 млн дол. [285, с. 83], що забезпечило Польщі четверте місце серед імпортерів в Україну. І хоча впродовж наступних років, значно під впливом кризових явищ, його обсяг дещо скоротився, Польща продовжувала залишатися для нашої держави важливим торговельним партнером. У 1997 р. в Україні розпочав роботу перший банк зі стовідсотково польським капіталом; діяли 524 підприємства, в тому числі 475 – зі спільним капіталом; обсяг польських капіталовкладень в економіку України на кінець року склав 25,9 млн дол. (4 % від загальної суми інвестицій) [348, с. 15]. Тоді ж сторони започаткували співпрацю в рамках одного з найамбітніших економічних проектів – побудови трубопроводу Одеса – Броди, покликаного забезпечити їх дешевою каспійською нафтою та позбавити, таким чином, енергетичної залежності від Росії [521, с. 713]. У 1998 р. розпочала роботу Польсько-американсько-українська ініціатива про співпрацю (PAUCI), покликана передавати Україні успішний досвід Польщі в

розбудові ринкової економіки, інтеграції в євроатлантичний простір. На користь господарській співпраці позначалися організація Економічного форуму Польща-Схід у Криниці, Польсько-українського господарчого з'їзду в Жешуві, торговельних виставок у Кросні та Львові тощо [409, с. 35]. Прискореними темпами розвивалася трудова міграція українців до Польщі. Так, за наявною інформацією, в 2001 р. РП посіла друге місце (після Російської Федерації) за масштабом трудових потоків, що спрямовувалися з України до сусідніх із нею держав [36, арк. 73]. Разом з тим, упродовж всього аналізованого періоду торговельно-економічне співробітництво між двома сусідніми державами значно поступалося співпраці в політичній сфері і не лише не закладало її підґрунтя, а навпаки, було похідним від неї.

Вступ Польщі до НАТО в березні 1999 р. та реалізація, таким чином, пріоритетного завдання зовнішньої її політики «актуалізував питання суті, змісту й характеру польсько-українських відносин на новому, більш високому витку їх історії» [446, с. 52]. Та, попри побоювання, останні не лише не погіршилися, а навпаки, значно активізувалися. Так, дослідники почали говорити про започаткування у взаєминах Польщі й України якісно нового етапу – «пріоритетного стратегічного партнерства», ключовою ознакою якого було поєднання зусиль для інтеграції до Європейського Союзу та розбудова міждержавного співробітництва згідно з нормами чинного міжнародного права, а також остаточного формування ролі Польщі як одного з найважливіших партнерів України на міжнародній арені, соратника в реалізації європейського вибору [580, с. 120].

Зауважимо, що до вступу в Альянс Польща підійшла з солідним багажем здобутків, що їх у співпраці з Україною вдалося досягти у сфері безпеки та оборони. Так, з 1994 р. реалізовувалася співпраця в рамках спільної участі в Програмі НАТО «Партнерство заради миру», з 1997 р. – у рамках Ради євроатлантичного партнерства (РЄАП) та Комісії Україна – НАТО. Угодою від 26 листопада 1997 р. [92] на основі польської 14-ї бронетанкової бригади та 310-го українського механізованого полку сторони

започаткували формування спільного миротворчого батальйону [726]. Організаційні роботи завершилися 31 березня 1998 р., а вже наступного року батальйон розпочав свою діяльність [664, с. 160]. У 2000 р. польські та українські військові долучилися до миротворчої операції в Косово, в 2003 р. у складі міжнародної дивізії взяли участь у врегулюванні ситуації в Іраку. Розвивалося співробітництво в галузі модернізації озброєння та військової техніки. Постійними стали контакти на рівні відомств національної оборони [558]. З 1997 р. і надалі українські та польські військові брали участь у численних спільних навчаннях. Так, наприклад, у вересні 1997 р. та в серпні – вересні 2003 р. за участю британських колег відбулися тренування «Козацький степ», у серпні 1997 р. – польсько-українські вишколи «Широкий степ», у вересні 1997 р. – «Хоробрий орел», у липні 1997 р. – багатосторонні навчання «Спільний сусід» [373, с. 243; 421, с. 38–39].

Проте вже восени 2000 р. стосункам між двома державами довелося пройти серйозне випробування подіями в Україні, пов’язаними зі зникненням Г. Гонгадзе та оприлюдненням незабаром по тому «плівок майора Мельниченка», що засвідчували причетність до розправи з гостро опозиційним журналістом президента Л. Кучми. Гучний політичний скандал, що розгорівся унаслідок цього, дестабілізував ситуацію всередині держави та спричинив до гострої суспільно-політичної кризи, яка значно погіршила міжнародний її авторитет, знівелювавши, таким чином, попередні напрацювання польської сторони. У відповідь на події в Україні в урядовій програмі зовнішньої політики, що її в червні 2001 р. польським законотворцям презентував міністр МЗС РП В. Бартошевський, наша держава була вилучена зі списку партнерів РП. Позиція президента А. Кваснєвського, щоправда, виявилася принципово іншою: прагнучи виправити «політичний дефолт» в Україні та мінімізувати негативні його наслідки для партнерства по лінії Варшава – Київ, на противагу іншим суб’єктам світового співтовариства, а заразом і уряду РП, очільник Польщі пішов ва-банк та не відмовився від контактів з українським колегою. Маючи

на меті переконати ворогуючі сторони сісти за стіл переговорів, обговорити ситуацію, що склалася, та узгодити шляхи її вирішення, глава держави в березні 2001 р. організував у Казімежі Дольному дві зустрічі – з президентом Л. Кучмою та з представниками опозиції [697, с. 23].У червні 2001 р. колеги зустрілися знову – цього разу в Ланьцуті, і темою переговорів, окрім продовження попередньо розпочатої, був політичний курс нашої держави, якому А. Кваснєвський засвідчив свою підтримку [409, с. 36]. Як єдиний західний політик, який в умовах політичної ізоляції України публічно зустрічався з Л. Кучмою, польський президент, безперечно, бачив у цьому свій шанс спрямувати нашу державу на шлях інтеграції в Європу та не допустити, таким чином, повторного її поглинання Росією.

У квітні 2002 р. в Україні розгорівся наступний гучний скандал, цього разу спровокований оприлюдненням інформації про продаж нашою державою Іраку, всупереч забороні ООН, антиракетних оборонних установок «Кольчуга». Окрім чергової хвилі масових протестів під гаслами «Кучму геть!», що прокотилася Україною, він спричинив до міжнародної ізоляції президента та вкрай ускладнив і без того близькі до катастрофи стосунки України з провідними суб'єктами світового співтовариства. Під впливом ситуації офіційний Вашингтон, наприклад, відмовив Україні в наданні чергової порції фінансової допомоги, а НАТО – в запрошенні президента Л. Кучми до участі в Празькому саміті (листопада 2002 р.), серед широкого спектру питань до обговорення на якому був запланований план підготовки нашої держави до вступу в Альянс. За таких умов, намагаючись хоча б мінімально реабілітувати Україну на міжнародній арені, президент А. Кваснєвський трохи більше ніж за місяць до зустрічі союзників у Празі – 15 жовтня 2002 р. – організував у польській столиці міжнародну конференцію «Україна в Європі», до участі в якій запросив провідних європейських політиків, високих представників НАТО та ЄС [726]. І хоча «порятунок» нашої держави, як показав саміт союзників у Празі, А. Кваснєвському не надто вдався, що, на наше переконання, було цілком

прогнозованим, деякого порозуміння по лінії Україна – Європа, президент – опозиція досягти все ж таки вдалося. Окрім того, зустріч у Варшаві підтвердила збереження Польською державою інтересу до співпраці з Україною, готовність підтримувати її навіть у найскладніших ситуаціях.

Зацікавленість Польщі в Україні видається ще більш вражаючою з огляду на непослідовну політику, що її по відношенню до сусіда на західному кордоні реалізовувала українська влада. Доцільно згадати, перш за все, про відстрочення в цей час президентом Л. Кучмою вкотре анонсованого відкриття у Львові Цвинтаря Орлят. Так, замість того, аби виправдати кредит довіри президента А. Кваснєвського, фактично напередодні запланованої події – 21 травня 2002 р. – офіційний Київ укотре відтермінував відкриття меморіалу. Дарма, що попередньо українські політики найвищого рангу говорили про відкриття некрополії як факт, якому ніщо не загрожує. У підсумку, «несправедлива й образлива для поляків та самовбивча для українців», – за оцінкою польського журналіста П. Смоленського, – неспроможність президента Л. Кучми організувати створення меморіалу загиблим у війні 1918–1919 рр. молодим польським воякам викликала в польському суспільстві гостру критику, в тому числі невдоволення позицією прихильного до України президента А. Кваснєвського [518].

Розчарований поведінкою української влади, президент РП, а слідом за ним прем’єр Л. Міллер, спікер Сейму М. Боровський та інші високопосадовці, в офіційних своїх заявах констатували неготовність України до конструктивної співпраці [312]. Проте про відмову офіційної Варшави від взаємин стратегічного партнерства, однією з ключових компонент якого було адвокатування українських інтересів на рівні ЄС та НАТО, в тому числі набуття нашою державою реальної перспективи членства, безсумнівно, вигідного ІІІ Речі Посполитій, у жодній із них не йшлося. Оперуючи категорією геополітичної вигоди, Польська держава, як це слідує з численних заяв провідних політиків, вважала за доцільне продовжити розпочатий діалог. Так, всупереч поширеній у Євросоюзі думці

про ненадійність України як партнера, президент А. Кваснєвський надалі докладав зусиль для підтримки України в очах Заходу, наполягав на активізації політики залучення її до співпраці в рамках Організації Північноатлантичного договору, прийняття Плану дій Україна – НАТО [391, с. 39]. Щоправда, під тиском ситуації навколо Цвинтаря львівських Орлят запланований на найближчий час офіційний візит до України очільник Польщі все-таки відмінив. І лише восени, під впливом польсько-української зустрічі та спільної молитви, 1 листопада 2002 р. організованої на польському й українському кладовищах Львова, напруження у взаєминах Варшави та Києва якоюсь мірою вдалося подолати.

Вшанування пам’яті жертв польсько-українських конфліктів, як відомо, є однією із найбільш делікатних тем у стосунках Варшави та Києва. На відміну, приміром, від польсько-литовських взаємин, «каменем спотикання» у яких є сьогоденні проблеми етнічних поляків у Литві [551], на стосунках між нашими двома державами негативним чином позначається, перш за все, історична пам'ять. Відповідно, будь-які заходи, реалізовані вищими посадовцями в напрямку складання данини загиблим через етнічні конфлікти полякам, в адміністрації над Віслою, безперечно, зустрічають з великим ентузіазмом. Важливим кроком на шляху поглиблення польсько-українського партнерства, у світлі зазначеного, стало проголошення А. Кваснєвським та Л. Кучмою 11 липня 2003 р., під час виступу на цвинтарі села Павлівка на Волині, Спільної заяви «Про примирення – в 60-ту річницю трагічних подій на Волині», що продовжила започатковану в 1997 р. на найвищому рівні практику спільної об’єктивної оцінки історичних подій та взаємного їх переосмислення. Як цілком слушно, на нашу думку, зауважив Т. Тупальський, присутність на заході президента Л. Кучми та його підпис під Спільною заявою були значно спричинені прагненням у не найкращі для нього часи заручитися підтримкою поляків [787, с. 137]. Але як би там не було, цей жест виявився вкрай важливим для співпраці між двома державами. Довгоочікуване польською стороною відкриття у Львові

Цвинтаря Орлят, яке, безперечно, значно посприяло партнерству між двома державами, відбулося 24 червня 2005 р. за участю президентів А. Кваснєвського та В. Ющенка. Необхідне для примирення між двома народами рішення про його відкриття Львівська міська рада, зауважимо, прийняла під тиском «помаранчевої команди» та президента В. Ющенка особисто.

Не меншою актуальністю увагу сторін у той час привертала проблема перетину українськими та польськими громадянами спільного кордону, висунута на порядок денний євроінтеграційними успіхами Польщі. Як відомо, згідно з міжурядовою угодою 25 червня 1996 р. [93], з серпня 1997 р. українці та поляки користувалися правом безвізового перетину кордону, що, поза сумнівом, сприяло високій інтенсивності взаємних контактів. Зауважимо, що Україна стала першою пострадянською державою, по відношенню до якої Республіка Польща застосувала практику безвізового режиму [763, с. 122]. Проте вже Національна програма підготовки до членства в ЄС, прийнята польською владою в 1998 р., передбачала запровадження візового режиму з Україною. Зацікавлена в збереженні існуючих правил, але де-факто позбавлена вибору, офіційна Варшава анонсувала запровадження обмежень для в'їзду на територію Польщі українських громадян у максимально віддалений термін – 1 січня 2003 р. Саме тоді, згідно з урядовим планом, Республіка Польща мала приєднатися до Євроспільноти. Беручи до уваги той факт, що візовий режим, приміром, з Росією та Білоруссю адміністрація над Віслою планувала запровадити в 2001 р., з Румунією та Болгарією – в 2002 р., подібний підхід, поза сумнівом, свідчив на користь польсько-українському партнерству [636]. Надалі, виходячи зі специфіки вступних процедур, швидкості досягнення Польщею відповідності союзним стандартам та перебігу переговорного процесу, вирішення «візового питання» неодноразово відтерміновувалося, і лише 30 липня 2003 р. зазнало остаточного свого вирішення. У ході офіційного візиту до Києва прем'єра РП Л. Міллера сторони підписали угоду «Про

умови поїздок громадян» [90]. Згідно з нею, запровадження Польщею візового режиму для громадян України було заплановане на 1 жовтня 2003 р. На противагу іншим сусідам, у випадку нашої держави він був найбільш вигідним для поляків: погоджена асиметрія передбачала безвізовий в'їзд громадян Польщі в Україну. Українці ж, як відомо, отримували право в'їзду на територію РП за безкоштовними візами. Паралельно проводилася робота по врегулюванню проблем малого прикордонного руху, вирішенню інших питань перетину українцями та поляками державного кордону [31].

Зі вступом 1 травня 2004 р. до Європейського Союзу та реалізацією, таким чином, пріоритетного завдання зовнішньої політики Республіка Польща набула підстав для реалізації геополітичного свого потенціалу. У цьому контексті її місце в ЄС, а заразом зміст політики щодо сусідів на Сході, України зокрема, якнайкраще, на нашу думку, передає зауваження відомого аналітика CollegiumCivitas у Варшаві О. Олафа про те, що Польща, аби бути конкурентною на Заході, має проявити себе на Сході [425]. Не інакше, ніж посередництвом сприяння нашій державі, а також іншим сусідам на східному кордоні ЄС у розбудові зв'язків співпраці, апелюючи до особливого історичного досвіду взаємин із ними, Польська держава ставила за мету, по-перше, зміцнитися в своєму лідерстві та увійти до першого «ешелону» держав-членів, по-друге, позбутися прикордонного становища та спричиненого цим фактом статусу «відсталої периферії», по-третє, обмежити вплив на європейську політику російського чинника. Рухаючись у заданому напрямку, адміністрація над Віслою ще в березні 1999 р. ініціювала створення Постійної українсько-польської конференції з питань європейської інтеграції [511, с. 123]. Функціонуюча у форматі засідань, до участі в яких долучаються представники всіх зацікавлених міністерств та відомств держав-сусідів, вона покликана була надавати українським урядовцям польський досвід інтеграції в Європу, поєднувати зусилля для оперативного вирішення негативних її наслідків для взаємин Польщі й України, визначати пріоритетні напрями співпраці на найближчу перспективу. Діяльність конференції, –

переконаний П. Клімкін, – продемонструвала «унікальність не українсько-польських відносин, оскільки це звучить якось формально, а українсько-польської взаємодії» [558]. Подібні позитивні наслідки мала також діяльність Консультаційного комітету президентів України та Республіки Польща, започаткованого зусиллями сторін у січні 1993 р. та суттєво «активізованого» з приходом до влади в РП А. Кваснєвського, Парламентської асамблеї України та Республіки Польща, перша сесія якої відбулася в жовтні 2003 р. [88; 102].

У січні 2003 р. Республіка Польща виступила з ініціативою розроблення Європейським Союзом так званого «східного виміру», що з-поміж іншого мав містити стратегію особливих взаємин з Україною [487, с. 35]. Головним її меседжем було надання нашій державі чіткої перспективи вступу в ЄС та статусу країни з ринковою економікою. Одночасно офіційна Варшава наполягала на започаткуванні Євроспільнотою низки ініціатив по організації гуманітарного обміну, сприяння малому та середньому бізнесу, підтримці громадських організацій тощо. Проте заклопотаний підготовкою до розширення, з однієї сторони, та відсутністю позитивних зрушень у нашій державі, з іншої, Брюссель відхилив польську ініціативу. Але Польща, як відомо, не відмовилася від своїх планів щодо нашої держави і вже після вступу до ЄС із власної ініціативи та за погодженням із союзним керівництвом перетворилася у «провідника» українських інтересів на рівні союзних інститутів та держав-членів Спільноти, чим, по суті, започаткувала для офіційного Києва «принципово нову реальність», пов’язану з перспективою лобіювання інтересів України безпосередньо в центрах прийняття ключових для Спільноти рішень [578, с. 130]. Так, уже 12 жовтня 2004 р. на зустрічі міністрів МЗС держав-членів ЄС у співпраці з Німеччиною Республіка Польща презентувала план європейської політики щодо України [602, с. 33].

Всупереч численним негативним прогнозам, вступ Польщі до ЄС не лише не спричинив до сповільнення торговельно-економічного

співробітництва між нашими двома державами, а навпаки, активізував його. Йдеться, перш за все, про співпрацю у сфері торгівлі, сукупний оборот якої вже за результатами 2005 р. склав 2 398 млн дол., що було на 451 млн дол. більше, ніж у попередньому [610, с. 33], та гарантувало нашій державі друге після Росії місце серед торговельних партнерів Польщі у регіоні СНД. Зацікавленість Польщі в торгівлі з Україною, характерній незмінно позитивним сальдо, найбільше зумовлювалася стабільними цінами, високою купівельною спроможністю та добре розвиненими шляхами сполученнями. У той же час польські підприємці сприймали нашу державу своєрідним мостом, через який було легко входити на віддалені ринки колишніх радянських республік, у тому числі й Росії [433, с. 286]. Щоправда, інвестиційне співробітництво з Україною, з огляду на високий рівень корумпованості економіки та непрозорість законодавства, а також ліквідацію урядом Ю. Тимошенко вільних економічних зон, значно відставало від співпраці у сфері торгівлі. Так, за підсумком 2005 р., поляки інвестували в нашу державу лише 224 млн дол. [610, с. 38]. І хоча порівняно з 2004 р. приріст склав 31,7 млн дол., їх частка в сукупному обсязі польських інвестицій за кордон не перевищувала 1,4 %.

На користь зближенню двох народів і співробітництву двох держав у євроструктурах, дружбі між політиками та між пересічними громадянами після вступу Польщі до ЄС покликане було позначитися проведення Року Польщі в Україні (2004–2005 рр.). Організований, на прохання української сторони, під гаслом «Польща й Україна разом у Європі», він виявився «наймасштабнішою за останні десять років закордонною імпрезою РП», програма заходів якої в рази перевершила подібні акції, попередньо проведені в Швеції, Австрії та Іспанії, в тому числі і за бюджетом – на її реалізацію уряд виділив щонайменше 5 млн злотих [378]. У квітні 2005 р. сторони анонсували проведення Року України в Польщі. Характерні презентаціями взаємних надбань, вони мали на меті розширити спільну обізнаність українців та поляків із культурним спадком один одного. Та,

всупереч сподіванням, належним чином не висвітлені у ЗМІ, значно обмежені географічно та сильно заполітизовані, а при цьому ще й спорадично представлені розрізненими акціями, ці марафони, як відомо, не увінчалися очікуваними наслідками. Більше того, проведення Років засвідчило істинність того припущення, що «періодичне проведення акцій не спроможне замінити систематичної роботи зі всебічного представлення досягнень у сфері культури іншої держави… Про успіхи в цій сфері, – переконана Б. Бердиховська, – ми зможемо говорити лише тоді, коли польські та українські діячі культури будуть систематично з'являтися в культурному просторі сусідньої держави, а не лише з нагоди спеціально організованих «років» чи «сезонів» [299, с. 8]. Та контакти у сфері культури надалі продовжували залишатися більше ніж інертними.

Значно динамічнішим, як відомо, виявилося наукове співробітництво між двома державами, з 1997 р. і на наступні роки об'єднане, головним чином, навколо Наукового центру НАН України у Варшаві та Наукового центру Польської Академії наук у Львові [286, с. 6]. За наявною інформацією, у 2005 р. науковою співпрацею були охоплені фахівці 62 польських та 38 українських наукових і науково-дослідних установ, зайняті реалізацією 87 договорів. Українські науковці у Польщі та польські – в Україні стали частими гостями наукових конференцій та круглих столів, у тому числі організованих задля узгодження підходів до трактування спільного минулого. Продовжився розвиток по висхідній контактів на рівні вищої школи. Так, вищі навчальні заклади Польщі співпрацювали щонайменше зі ста ВНЗ України: окрім спільної участі в розробці науково-дослідних проектів, дедалі більшого поширення набував обмін викладачами, у тому числі шляхом проходження стажування та підвищення кваліфікації. Починаючи з 2004 р., характерного відкриттям для польських громадян кордонів Європи та спричиненою цим фактом прискореною їх міграцією на Захід, ознакою вищої освіти Польщі стало зростання кількості українських студентів. Так, уже в 2005 р. вищу освіту в Польщі здобували більше 2,5 тис.

українців. На користь активізації наукового та освітнього співробітництва, безперечно, суттєво позначилося підписання 11 квітня 2005 р. міжурядової угоди про академічне взаємовизнання документів про освіту та рівноцінність ступенів [91]. У поєднанні зі стрімким зростанням трудової міграції українців до Польщі (станом на 2003 р. польські джерела констатували перебування на роботі в РП, здебільшого нелегально, від 200 тис. до 1 млн українців [155]), гуманітарна складова співпраці між нашими двома державами, таким чином, почала відчутно зміцнюватися.

Та найбільший вплив на стосунки між двома державами, поза сумнівом, справили події Помаранчевої революції в Україні. Як пам'ятаємо, підтримку українському народу, який вимагав справедливих результатів президентських виборів, а по суті відновлення демократичних прав та свобод, Польська держава продемонструвала на рівні провідних політиків та дипломатів, суспільства в цілому. Так, задля мирного врегулювання революційних подій в Україні вищі посадовці РП неодноразово приїжджали до Києва, виступали з промовами на Майдані, брали участь у роботі круглого столу за участю влади й опозиції, лобіювали українські інтереси на рівні провідних європейських інститутів. Як відомо, під тиском президента А. Кваснєвського Європейський Союз відмовився від пасивної позиції та спрямував до Києва «делегацію миротворців» на чолі з Х. Соланою. 13 січня 2005 р. Європарламент прийняв резолюцію щодо України, в якій закликав Раду, Комісію та держави-члени розглянути питання про асоціацію з Україною та надати їй чітку європейську перспективу, що в кінцевому результаті покликане було забезпечити їй повноправне членство в Спільноті, та зобов'язався підтримувати нашу державу на обраному шляху [316, с. 644]. Таким чином, під впливом революційних подій проблема України стала важливою темою в ЄС. Окрім того, українська тематика знаходила висвітлення на шпальтах передніх сторінок польської преси, зазнавала обговорення на радіо та телебаченні. В знак підтримки громадян України, починаючи з 20 листопада 2004 р., відомого організованим під стінами

українського посольства в Варшаві пікетом, тисячі поляків провели акції солідарності в самій Польщі. Та якщо сприяння українському народу високопосадовцями було значно зумовлене прагненням офіційної Варшави (за підтримки США), скориставшись нагодою, вивести нашу державу з «тісних обіймів» кремлівського керівництва та шляхом конвертації безпрецедентного до неї інтересу Євроспільноти скоротити дистанцію між Києвом та Брюсселем, то підтримка пересічними польськими громадянами революційних подій в Україні ґрунтувалася на усвідомленні ними своєї тотожності з українцями, які, подібно їм самим у 1989 р., піднялися на боротьбу за свободу, справедливість та солідарність.

У цілому, як цілком слушно, на нашу думку, зазначила Б. Бердиховська, революційні події в Україні вивели взаємини між двома державами на «небачений за своїм масштабом «масовий рівень» [299, с. 6]. Підтвердженням цього, безсумнівно, є результати соціологічних опитувань, згідно з якими у 2005 р. 82 % поляків (проти 61 % у 2004 р.) підтримували ідею довготривалого братерства з українцями; 80 % опитаних хотіли бачити нашу державу членом НАТО та ЄС [299, с. 4]. Більше того, Помаранчева революція в Україні стала своєрідним рубежем, проходження якого ознаменувало трансформацію стереотипу сприяння поляками українців – із різко негативного до нейтрального, а пізніше – і відверто прихильного [744].

У січні 2005 р., виступаючи з промовою у Сеймі, міністр МЗС РП А. Ротфельд зазначив: «Масова солідарність поляків з демократичною Україною є гарною відправною точкою для прориву у відносинах між нашими суспільствами… Ми зробимо все можливе, аби закласти тверде й надійне підґрунтя для розвитку взаємин між двома державами, відчутне для мільйонів громадян по обидві сторони кордону» [787, с. 140]. Про зацікавленість поляків у співпраці з Україною – демократичною та проєвропейськи орієнтованою – свідчить, зокрема, факт присутності у повторно організованому другому турі президентських виборів 26 грудня 2004 р. понад 3 тис. спостерігачів із Польщі. Високу якість співпраці на

найвищому рівні в той же час засвідчували часті контакти президентів держав-сусідів: упродовж року А. Кваснєвський сім разів зустрічався з В. Ющенком. Останній, до речі, за версією тижневика «Wprost», був проголошений людиною року [787, с. 141].

Мода на помаранчевий бренд, що наприкінці 2004 р. охопила Європу, і стійкий інтерес європейських політиків до президента В. Ющенка та команди демократичних лідерів, що сформувала обличчя нової влади, одним зі своїх наслідків мали започаткування офіційним Києвом практики безпосередніх політичних контактів з інститутами ЄС та НАТО, очільниками глав держав та урядів Європи і США. За таких умов необхідність у посередництві, яке вже традиційно забезпечувалося офіційною Варшавою, значно зменшилася. І хоча остання не відмовилася від місії протегування інтересів нашої держави на Заході, активність українських дипломатів мінімізувала потребу в ньому.

Щоправда, як показав наступний розвиток подій, необхідність у лобіюванні адміністрацією над Віслою українських інтересів на рівні провідних держав євроатлантичного співтовариства вже незабаром набула попередньої актуальності. Всупереч зусиллям та сподіванням польської сторони, «проєвропейськи налаштований реформатор» В. Ющенко так і не зміг порушити «замкнуте Кучмою коло «багатовекторності» та швидкими темпами повести Україну в бік Європи [215]. Чим далі, все більш очевидною ставала неспроможність влади реалізувати заявлені реформи та досягти будь-яких значних успіхів на шляху євроатлантичної інтеграції, значно спричинена відсутністю програми дій хоча б на найближчу перспективу [657, с. 127]. Як наслідок, і без того неготовий до глибокої співпраці з Україною Європейський Союз надалі зміцнювався у сприйнятті її в категоріях скепсису й упередженості, особливо після розпуску у вересні 2005 р. уряду Ю. Тимошенко та остаточного розпаду «помаранчевої команди». Отримавши «квиток до Європи», наша держава, таким чином, не змогла скласти історичний для себе іспит. Під впливом подій в Україні, а також породжених ними настроїв, що поширилися Євроспільнотою, політичною реальністю у

Польщі стало зміцнення деструктивних на рахунок партнерства з нашою державою поглядів: посилаючись на неспроможність офіційного Києва забезпечити глибокі внутрішні трансформації, поляки все частіше говорили про лише формальну його відповідність заявленому рівню стратегічного партнерства [741, с. 41−42].

Отже, впродовж аналізованого періоду польсько-українські взаємини, з огляду на об'єктивно зумовлену принципову важливість нашої держави для РП, з одного боку, та підпорядкованість співпраці з нею успіхам інтеграції в євроатлантичний простір, – з іншого, подібно будь-якій системі, що розвивається, були характерні нелінійним розвитком, із притаманним йому піднесенням та втратою через деяких час високої позитивної динаміки. Безперечно, з приходом до влади президента А. Кваснєвського, палкого прихильника ідей Є. Гедройця – Ю. Мєрошевського, вони відчутно активізувалися і вже в др. пол. 1990-х рр. еволюціонували на рівень стратегічного партнерства. Тим не менше, вступ Польщі до НАТО, а пізніше – Європейського Союзу, спричиняв до наростання у взаєминах між двома державами деякого напруження, головним чином через ущільнення кордону між ними. Та вже наприкінці 2004 – на початку 2005 рр., у зв'язку з розгортанням в Україні революційних подій та безпрецедентною присутністю в них польських високопосадовців, зацікавлених у мирному вирішенні конфліктної ситуації, в тому числі шляхом залучення високих представників Європейського Союзу, наша держава вкотре опинилася в епіцентрі польської зовнішньої політики, а взаємини по лінії Варшава – Київ набули передумов для продовження розвитку по висхідній.

4.2. Ґенеза польсько-білоруського та польсько-литовського співробітництва

Подібно взаєминам з Україною, стосунки з Білоруссю як суверенним суб'єктом світового співтовариства урядова Варшава почала вибудовувати

ще в 1990 р., коли та була складовою частиною СРСР, а тому де-юре не мала права на самостійну зовнішню політику. Польща з ентузіазмом зустріла Декларацію про державний суверенітет БСРР (27 липня 1990 р.), проголошення державної незалежності РБ (26 грудня 1991 р.) та стала другою державою в світі (після України), що встановила з Мінськом дипломатичні взаємини (2 березня 1992 р.). З підписанням 23 червня 1992 р. Договору про добросусідство та дружню співпрацю [50] стосунки сторін набули юридичних підстав для наступного розвитку.

Утім, Польща й Білорусь пішли різними шляхами незалежного державотворення: в той час як офіційна Варшава стратегічною метою зовнішньої політики, що значно зумовлювала також і внутрішні трансформації, обрала інтеграцію до НАТО та ЄС, урядовий Мінськ розбудову державності пов’язав із СНД. Відтоді нетотожні зовнішньополітичні орієнтири перетворилися на найбільший «камінь спотикання» у взаєминах держав, спричинивши до напруження, а то й гострої у них конфронтації.

Серед чинників, що впродовж пер. пол. 90-х рр. XX ст. та на майбутнє ускладнювали співпрацю Варшави з Мінськом, помітне місце займали також проблеми, навіяні спільною минувшиною, зокрема періодом Речі Посполитої та Польської Республіки [386]. І попри те, що, на відміну, наприклад, від польсько-російських чи польсько-українських взаємин, польсько-білоруське співіснування позбавлене Катині чи Вісли, спільна колись географія нагадувала про себе негативним чином. Йдеться, зокрема, про претензії білоруської сторони щодо Білосточчини, населеної великою кількістю білорусів. Прикметно, що саме через наполягання Мінська на тому, що цей регіон є білоруською землею, в 1990 р. сторонам не вдалося підписати декларацію про міждержавні взаємини [368, с. 62]. І хоча в червні 1992 р. де-юре проблему було вирішено, про що свідчить укладення вже згадуваного договору, перша стаття якого декларує непорушність встановленого кордону,

перебування Білостоцької землі у складі ІІІ Речі Посполитої де-факто й досі негативно сприймається багатьма білорусами.

Невтішні наслідки для міждержавних взаємин мало підживлене великодержавними амбіціями гонористе ставлення поляків до білоруського народу: апелюючи до «славного історичного минулого», зокрема І Речі Посполитої, свого часу найбільшої держави Європи, офіційна Варшава, на переконання деяких авторитетних білоруських дослідників, у стосунках з Мінськом демонструвала зверхність та вищість [406, с. 34]. Окрім того, послуговуючись ідеями Гедройця – Мєрошевського, польська влада мала на меті встановлення контролю над Білоруссю. Шляхом виведення її, а також України та Литви зі сфери впливу кремлівського керівництва адміністрація над Віслою намагалася сформувати навколо себе пояс дружніх, із функціонуючою ринковою економікою та демократичними традиціями, держав та зміцнити, таким чином, геополітичну свою вагу [783, с. 290]. З огляду на прагнення Білорусі до реалізації у рамках СНД та переважаючу її орієнтацію на співпрацю з Москвою, стосунки сторін виявилися приреченими на розвиток за не найкращим із можливих сценаріїв.

Подібний стан справ, разом з тим, не став на заваді окремим успіхам, що їх уже впродовж пер. пол. 1990-х рр. вдалося досягти сусіднім державам. Так, регулярно відбувалися зустрічі на найвищому рівні у Варшаві та Мінську, обмін візитами між урядовцями та парламентарями, підписано низку двосторонніх нормативно-правових актів, що заклали фундамент співпраці на майбутнє, започатковано стосунки на рівні політичних та громадських організацій тощо. Позитивні тенденції характеризували культурне та торговельно-економічне співробітництво. Та до бажаної інтенсифікації взаємин, щоправда, справа так і не дійшла. Адже, як цілком слушно зазначено в публікації О. Шевченка, попри спільний кордон та ментальну спорідненість поляків і білорусів, «точок дотику між державами було не так вже й багато» [309, с. 111].

Із приходом до влади в РП президента А. Кваснєвського стосунки сторін суттєво не змінилися. Офіційна Варшава продовжувала реалізовувати започаткований Л. Валенсою курс, щоправда, дещо його активізувавши. Так, 30 березня 1996 р. у Бресті відбулася перша за останні кілька років офіційна зустріч глав держав [690, с. 25]. Окрім актуальних питань двосторонньої взаємодії, обговорення на ній зазнали проблеми європейської безпеки, в тому числі співпраці Польщі з Організацією Північноатлантичного договору, та російсько-білоруської інтеграції, зокрема, запланованого на 2 квітня 1996 р. підписання угоди про створення Співтовариства Росії та Білорусі.

Заданий президентською зустріччю тон зазнав продовження в ході наступних контактів високих представників Польщі та Білорусі. Так, для розгляду проблем регіонального співробітництва та взаємодії у рамках міжнародних фінансових інститутів 20 липня 1996 р. у тому ж Бресті збиралися міністри МЗС Польщі, Білорусі та України. Для обговорення становища меншин (білоруської у Польщі та польської в Білорусі) і з нагоди урочистого відкриття у Гродно польської школи 21 вересня 1996 р. відбулася зустріч очільників урядів Польщі та Білорусі В. Цімошевича і М. Чигиря [368, с. 66].

Та в листопаді 1996 р. у польсько-білоруських відносинах намітився «перелом», що ознаменував започаткування офіційною Варшавою по відношенню до Білорусі політики «критичного діалогу», характерної засудженням випадків порушення прав людини та громадянина, наступу білоруської влади на демократію [805, с. 129]. Заради справедливості нагадаємо, що динаміка співпраці між державами почала зазнавати значних змін ще в 1994 р. – у зв’язку з приходом до влади президента О. Лукашенка, налаштованого на посилення особистої влади та отримання максимальної вигоди від інтеграції з Росією. Проте якщо спочатку провокаційні витівки «білоруського бацька» офіційна Варшава сприймала доволі стримано, то з часом питання довіри до нього як партнера в політиці на порядку денному

польських урядовців з'являлося все частіше, – переконаний колишній посол Польщі в Республіці Білорусь Л. Шерепка [784].

Значного клопоту адміністрації над Віслою, зокрема, завдав протест О. Лукашенка щодо вступу Польщі до НАТО. Так, посилаючись на небезпеку для Білорусі розширення кордонів Альянсу, 23 лютого 1995 р. глава держави прийняв рішення про призупинення знищення надлишкової зброї, колосальний потенціал якої РБ отримала в спадок від колишнього СРСР, відмовившись, таким чином, від виконання умов договору «Про звичайні збройні сили в Європі» [337]. Та, як цілком слушно, на нашу думку, зауважив український дослідник О. Бориняк, така позиція білоруського президента була спричинена небезпекою для РБ не стільки факту перетворення її кордону з Польщею на кордон з Альянсом, як неминучої ескалації конфлікту між НАТО та Росією, у якому Білорусі була відведена роль жертви [306, с. 61].

Аби не допустити фатального для себе перетворення на буфер між потенційно ворожими сторонами, фактично позбавлена альтернативи, РБ взяла курс на поглиблення співпраці з Кремлем. Як відомо, у цей час у Мінську абсолютно серйозно говорили про можливість розміщення на території РБ російсько-білоруських збройних формувань. Таким чином, чим ближчою до НАТО ставала Польща, тим більше Мінськ орієнтувався на Москву. І хоча на переговорах із А. Кваснєвським у Біловезькій пущі в березні 1996 р. О. Лукашенко переконував, що інтеграція до НАТО є внутрішньою справою Республіки Польща і тільки їй вирішувати, чи варто рухатися цим шляхом, дійсне його ставлення до проблеми не змінилося, а спекуляції на тему небезпеки для Білорусі розширення на Схід кордонів Альянсу, навпаки, набирали обертів.

Позиціонуючи себе демократичною державою, значно зацікавленою у зміцненні демократичних традицій у країнах на східному своєму кордоні, Республіка Польща різко негативно реагувала на факти ігнорування демократичних цінностей білоруською владою. А їх, зауважимо, чимдалі

ставало більше. Так, уже в 1996 р. «класикою» білоруського повсякдення були обмеження свободи слова, ліквідація опозиціонерів, депортація «ненадійних» іноземців, серед яких опинився також і лідер польської «Солідарності» М. Кшаклевський [590, с. 401]. У відповідь на такі дії білоруської влади 19 листопада 1996 р. Сейм РП схвалив постанову «Про ситуацію в Білорусі», в якій, звертаючись до світового співтовариства, європейських парламентів, а особливо влади та політичних еліт сусідніх із РБ держав, закликав їх бути солідарними з білоруською опозицією, що стала на захист демократії та незалежності. В іншому випадку, – йшлося у зверненні, – конфлікт у Білорусі ставить під питання стабільність в Європі та загрожує процесам демократизації й розбудови ринкової економіки в державах регіону [570]. Наступного дня – 20 листопада – з ініціативи А. Кваснєвського ситуація в Білорусі зазнала обговорення на зустрічі з литовським та українським колегами, за результатами якого було прийнято тристороннє комюніке з закликом до білоруської влади докласти зусиль для подолання політичної кризи конституційним шляхом.

Та 24 листопада 1996 р. у Білорусі відбувся референдум, результати якого стали «останньою краплею», що спричинила до переформатування політики офіційної Варшави щодо Мінська та започаткування у взаєминах між ними нового, значно важчого, етапу. Так, проголосувавши за внесення змін до Конституції, білоруси фактично погодилися з перетворенням РБ на суперпрезидентську республіку [621]. Безперечно, на користь зміцненню президентської влади суттєво позначився страх білоруського народу перед розширенням кордонів НАТО: за звичкою, сприймаючи Альянс ворожою організацією, концентрацію влади в руках О. Лукашенка більшість суспільства розглядала запорукою безпеки держави [548, с. 45]. Подібно багатьом країнам Європи та США, а також європейським та міжнародним організаціям, РП результати референдуму не визнала. Не визнала вона і новий парламент Білорусі – Національні збори, надалі підтримуючи контакти з усунутою від влади Верховною Радою XIII скликання [305, с. 13]. Сприяння

білоруській опозиції зазнало продовження в січневій 1997 р. зустрічі маршала Сейму РП Ю. Зихи з очільником розпущеної ВР РБ С. Шарецьким, візиті навесні 1997 р. до Варшави лідера опозиційного до режиму О. Лукашенка Білоруського народного фронту (БНФ) З. Позняка й наступній його зустрічі з польськими урядовцями. Офіційна влада Білорусі, головним чином президент О. Лукашенко, гостро при цьому критикувалася.

З ініціативи президента А. Кваснєвського різкого скорочення зазнали контакти між високими представниками Польщі та Білорусі. Так, зустрічі на найвищому рівні були підмінені спілкуванням на рівні чиновників середнього та нижчого рангів, до того ж лише на форумах міжнародних організацій і лише на нейтральній території, а міждержавне співробітництво зведено до контактів між окремими галузевими міністерствами та співпраці на рівні прикордонних регіонів. Та на повний розрив зв'язків із Білоруссю, в силу притаманного політичній манері А. Кваснєвського прагматизму, офіційна Варшава не пішла [660, с. 14]. Окрім господарської взаємодії, украй важливим чинником, що зумовлював зацікавленість Польщі у продовженні співпраці з Білоруссю, була географія її розміщення. Безперечно, ситуація в РБ значно впливала на стабільність III Речі Посполитої, а разом з нею і всього регіону. Одночасно стосунки з Білоруссю трактувалися у Варшаві потужним чинником впливу на польсько-російські взаємини [470]. Давало про себе знати також прагнення РП зберегти за собою можливість впливати на ситуацію в Білорусі [571]. Заради цього, власне, офіційна Варшава вже в середині січня 1997 р. виступила з ініціативою розробки програми надання Білорусі силами Польщі, України, Литви та Латвії і за підтримки міжнародних фінансових інститутів та ЄС економічної допомоги. Умовою реалізації програми, за задумом польської влади, проголошувалася повна незалежність РБ [471, с. 26–27].

Та з формуванням у Польщі в жовтні 1997 р. коаліційного уряду правих сил взаємини сторін зазнали наступного ускладнення. Налаштований на якомога швидше долучення РП до НАТО та ЄС, гарантії успіху кабінет

Є. Бузека пов’язав зі зміцненням польської присутності в державах на східному кордоні, сприянням демократичному їх розвитку та економічному піднесенню як запоруці наступної інтеграції до євроатлантичних структур. Проте Мінськ, зацікавлений у поглибленні співпраці з Москвою, 2 квітня 1997 р. пішов на підписання союзного договору з РФ [52]. Реакція офіційної Варшави, природно, була вкрай негативною. Зокрема, міністр МЗС РП Д. Росаті, коментуючи позицію Білорусі, наголосив на небажанні офіційної Варшави надалі розвивати з нею на визначеному рівні взаємини, оскільки дії офіційного Мінська поставили під питання сприйняття Польщі міжнародним співтовариством, а заразом значно важливіші її пріоритети [799, с. 220]. Продовжуючи надавати підтримку білоруським опозиціонерам, уже восени 1997 р. уряд РП ініціював утворення в Білостоку спеціальної організації «Польща – Білорусь», покликаної сприяти громадянському суспільству в РБ. Звинувачений у недостатній співпраці з білоруськими демократами, за рішенням МЗС РП в грудні 1997 р. із Мінська був відкликаний польський посол [570]. Невдоволений заангажованістю польської влади в ситуації в РБ, офіційний Мінськ, безперечно, не міг не прореагувати на подібні дії: в лютому 1998 р. на адресу польських урядовців ним була спрямована переповнена невдоволенням нота протесту. І хоча в Польщі наполягали на необґрунтованості звинувачень, доказів зворотного було чимало.

Негативні наслідки для взаємин сторін мало запровадження офіційною Варшавою у січні 1998 р. обмежень на в’їзд до Польщі білоруських громадян. Готуючись до відкриття переговорів про вступ до ЄС, РП фактично не мала підстав проігнорувати позицію Брюсселя, стурбованого розвитком ситуації в Білорусі та налаштованого не допустити негативних її наслідків для громадян Європейського Союзу. Давало про себе знати також призупинення в 1997 р. процесу ратифікації Угоди про партнерство та співробітництво між ЄС та Білоруссю, штучне створення бар’єрів для входження білоруських товарів на ринок спільноти, обмеження програми технічної допомоги Євросоюзу для РБ [407, с. 60]. І попри те, що керівництво

РБ неодноразово наполягало на необхідності переглянути рішення, адже воно суперечило міждержавним домовленостям, адміністрація над Віслою не піддала його ревізії, і допоки в 2003 р. щодо білорусів не було запроваджено повноцінний візовий режим, воно зберігало свою актуальність.

Новим напруженням на польсько-білоруських стосунках позначилося «Звернення до білоруського народу», в січні 1999 р. схвалене абсолютною більшістю депутатів Сейму РП. Продовжуючи реалізацію обраного курсу, польські парламентарі закликали білорусів підтримати Верховну Раду РБ XIII скликання – єдино легітимну та дійсно демократичну, на їхнє переконання. В офіційній відповіді, вже наступного дня – 23 січня – проголошеній МЗС РБ, заява польських парламентарів була названа «спробою втручання у внутрішні справи суверенної держави», що ставить під питання рівноправний характер польсько-білоруських стосунків та не може не позначитися на політиці Мінська щодо Варшави [570].

Уникаючи прямих контактів із главою Білоруської держави, президент А. Кваснєвський, подібно деяким іншим європейським політикам, у вересні 1999 р. відмовився від участі в саміті держав Балто-Чорноморського регіону, і лише після того, як запрошуюча сторона – Україна – анулювала попередньо надіслане О. Лукашенку запрошення, погодився бути присутнім на заході. 24 вересня 1999 р. у спілці з державами-членами Європейського Союзу РП підготувала звернення до офіційного Мінська, в якому наполягала на проведенні розслідування фактів зникнення опозиційних політиків. Та білоруська влада від відповіді ухилилася.

Наприкінці 90-х рр. XX ст. переорієнтація зовнішньої політики РБ на співпрацю з Росією на шкоду контактам із Заходом стала настільки однозначною, що, аби хоч якось збалансувати ситуацію, президент О. Лукашенко був змушений піти на проголошення політики багатовекторності. Так, у квітні 1999 р. ним була висунута концепція створення «пояса добросусідства», що передбачала оздоровлення взаємин із державами по периметру білоруського кордону [198]. Та у випадку Польщі,

аналогічно іншим адресатам концепції (державам Балтії, США та ЄС), жодних позитивних зрушень у стосунках досягти так і не вдалося. Не останню роль у цьому відіграв Договір про створення Союзної держави, 8 грудня 1999 р. підписаний між Росією та Білоруссю. «Новий рубіж в інтеграційній політиці, а по суті справи, великій грі з Кремлем», а саме так, на переконання В. Снапковського [560], президент О. Лукашенко сприймав укладений договір, викликав активізацію білоруської опозиції, різко незадоволеної розвитком подій, а водночас і критику з боку офіційної Варшави, дедалі більше стурбованої питанням про те, хто вже найближчим часом буде сусідом Польщі – держава, що нараховує 10 чи 150 млн громадян, та де закінчуватимуться її кордони – під Смоленськом чи у Владивостоці? [209, с. 48].

Слідом за політичною сферою деструктивні процеси охопили торговельно-економічне співробітництво – традиційний предмет взаємної зацікавленості держав-сусідів. Так, упродовж 1995–2001 рр. сукупний торговельний оборот між ними скоротився із 469 до 450 млн дол. (торгівля Білорусі з Латвією, приміром, протягом цього часу зросла з 252 до 528 млн дол., з Литвою – з 263 до 383 млн дол.) [44, с. 61–62; 76, с. 315]. Відчутно зменшилася кількість спільних та іноземних (з польським капіталом) підприємств – із 730 в середині 90-х рр. XX ст. до близько 200 наприкінці 90-х рр. XX ст.

В умовах тотального погіршення міждержавної взаємодії своєрідним виключення являли собою стосунки у сфері культурного співробітництва, характерні збереженням позитивних тенденцій. Підкріплені міжурядовою декларацією (1992 р.) та міжурядовою угодою (1995 р.) [78], які, по суті, визначали спрямованість їхнього розвитку, взаємини в галузі культури незмінно закладали підґрунтя для продовження співпраці [612].

Наприкінці XX ст. взаємини між двома державами, таким чином, перейшли в «заморожену» фазу. Набувши членства в НАТО, Польська держава головні свої зовнішньополітичні зусилля зі ще більшим ентузіазмом

спрямувала на інтеграцію в ЄС, перш за все, в аспекті досягнення відповідності союзним стандартам. Водночас Білорусь, зазнавши фіаско в реалізації політики добросусідства, посиленому неспроможністю розробити по відношенню до Польщі – члена Альянсу – конструктивну стратегію співпраці, все більше фокусувалася на співпраці з Кремлем.

Щоправда, восени 2001 р. у зв'язку з перемогою лівиці на парламентських виборах у Польщі виправлення ситуації на білоруському напрямку було проголошено одним із пріоритетних завдань зовнішньої політики офіційної Варшави [293]. В оздоровленні співпраці з Мінськом були значно зацікавлені прем'єр Л. Міллер та міністр МЗС В. Цімошевич, всіляко сприяв їм у цьому президент А. Кваснєвський. Про це свідчила, зокрема, низка міждержавних зустрічей на рівні голів рад національної безпеки, віце-прем'єрів, очільників МЗС, що відбулися вже наприкінці 2001 р. Активізації польсько-білоруської співпраці значно посприяло також загострення стосунків по лінії Мінськ – Москва, що потягло за собою вигідні для офіційної Варшави зміни в розстановці сил у регіоні [305, с. 13–14]. Як відомо, у Мінську нормалізацію взаємин із РП сприймали свого роду альтернативою партнерству з Російською Федерацією. Так, у травні 2002 р. для обговорення наявних у взаєминах між двома державами проблем із робочими візитами в білоруську столицю приїжджали польські дипломати. 28 червня 2003 р. у ході робочих візитів до Санкт-Петербурга відбулася зустріч на найвищому рівні президентів А. Кваснєвського та О. Лукашенка, в ході якої сторони засвідчили готовність до започаткування у міждержавних відносинах якісно нового етапу. В липні 2002 р. з білоруськими колегами зустрічалися голова Ради національної безпеки РП М. Сівець, віце-прем'єр-міністр РП М. Пол та міністр МЗС РП В. Цімошевич – за результатами переговорів сторони з-поміж іншого домовилися про вирішення проблем організації роботи прикордонних пропускних пунктів та гарантування безпеки кордону, доленосних в умовах підготовки Польщі до вступу в Євроспільноту [405, с. 12]. Зміна тональності міждержавної взаємодії була

засвідчена 19 вересня 2003 р. у ході першої за роки незалежності зустрічі очільників верхніх палат парламентів Польщі та Білорусі – Л. Пастусяка та Г. Новицького – й упродовж кількох наступних років підкріплена численними офіційними контактами на рівні повноважних представників Варшави та Мінська [613; 655, с. 266]. І хоча яких-небудь доленосних для обох сторін рішень у той час прийнято не було, про позитивні зрушення свідчила активізація виконання міждержавних домовленостей, у тому числі попередньо досягнутих.

Нормалізацію міждержавної взаємодії, безперечно, засвідчувало зростання обсягу сукупного торговельного обороту. Попри те, що й у Варшаві, і в Мінську торгівлю між державами ніколи не переставали трактувати чи не найважливішою сферою співпраці, лише в 2003 р. – вперше за багато років – вартість експортно-імпортних операцій зросла до 782,7 млн дол., а в 2006 р. сягнула позначки рекордних 1 798,7 млн дол. [76]. Таким чином, Польща перетворилася в одного з найважливіших торговельних партнерів Білорусі та посіла четверте місце після Росії, Німеччини та Великобританії. Щоправда, Білорусь у торгівлі з Польщею, значно орієнтованою на ринки ЄС, займала лише двадцять п’яте місце. Суттєво збільшилася кількість спільних та іноземних (з польським капіталом) підприємств – з близько 200 наприкінці 1990-х рр. до 322 – у 2003 р. та 350 – у 2005 р. [405, с. 13–14]. І хоча інвестиційна присутність Польщі в економіці Білорусі, з огляду на політичну кон’юнктуру, продовжувала залишатися незначною, впродовж 2002–2004 рр. вартість інвестицій також зросла, сягнувши 1,9 % від загального їх обсягу (проти попередніх 0,6 %).

Продовжувався розвиток по висхідній співпраці у сфері культури. Вагомих успіхів, зокрема, вдалося досягти різноманітним польсько-білоруським змішаним комісіям, зайнятим вирішенням широкого спектру питань. Так, комісії у справах історико-культурного спадку вдалося врегулювати проблеми, пов’язані з реставраційними роботами в палацово-

парковому комплексі в Несвіжі, організацією співпраці в бібліотечній, архівній та музейній справі, комісії зі співпраці у сфері науки та технологій – реалізувати ряд проектів у галузі хімії, інформатики, будівництва, біології, охорони навколишнього середовища тощо [406, с. 31]. Значними були здобутки Польського інституту в Білорусі, задіяного в організації культурного обміну. Функціонуючий під гаслом близькості білоруської та польської культур, він неодноразово виступав ініціатором та модератором культурних, мистецьких, освітніх і наукових заходів [406, с. 33]. Тісні зв'язки підтримувалися між вищими навчальними закладами та науковими установами держав-сусідів, перш за все, шляхом обміну кадрами та спільної роботи над реалізацією дослідницьких проектів. Розвиток наукового, освітнього та культурного співробітництва, підкреслимо, впродовж аналізованого періоду й надалі був характерний позитивними тенденціями.

Безперечно, активізації польсько-білоруської взаємодії в той час значно посприяв вступ Польщі до ЄС у травні 2004 р. Зауважимо, що, ще не будучи членом спільноти, Польська держава в спілці з Литвою докладала зусиль для формування Брюсселем нових підходів до розбудови співпраці з Білоруссю. Апелюючи до історичного досвіду стосунків зі сходом Європи, офіційна Варшава домагалася визнання за собою права визначати політику ЄС щодо сусідів на Сході, Білорусі зокрема. Відповідно, з набуттям членства в Європейському Союзі Польща з усією активністю долучилася до розробки союзних рішень щодо РБ. Присутність у формуванні союзної політики щодо останньої виявилася настільки відчутною, що дала підстави говорити про «особливу політику Варшави щодо Мінська» [549]. І, що важливо, до польської сторони прислухалися, а з її думкою стосовно вибудовування контактів із Білоруссю дійсно рахувалися. Та коли польським урядовцям, здавалося, нарешті вдалося переконати союзне керівництво в доцільності активізації співпраці з Мінськом, дії білоруської влади засвідчили передчасність подібних висновків. Збільшення дистанції у взаєминах між двома державами, очевидне вже наприкінці 2004 р., наступного року стало

настільки відчутним, що чимало білорусів почали називати Польщу «головним ворогом» своєї держави [571].

Серед чинників, що спричинили до різкого погіршення стосунків держав-сусідів, найбільшої уваги, на наше переконання, заслуговує хвиля кольорових революцій 2003–2005 рр. у державах пострадянського простору – Грузії, Україні та Киргизії [653, с. 140]. Аби не допустити поширення антивладних виступів по території Білорусі, а головне – ліквідувати небезпеку бути усунутим від влади, президент О. Лукашенко ініціював хвилю репресій проти опозиції [784]. Серед об'єктів, проти яких вона була спрямована, виявився також Союз поляків Білорусі, діяльність якого станом на 2005 р. була фактично паралізована. Утворений у 1990 р., він об'єднав навколо себе поляків РБ та займався розвитком культурних контактів між ними і білорусами. Постійно перебуваючи у зв'язку з РП, він сприймався у Мінську не інакше як «зло Заходу». Аби позбавити адміністрацію над Віслою можливості впливати на внутрішню ситуацію в Білорусі, ще в березні 1999 р. уряд РБ клопотав перед Міністерством юстиції РБ про відмову ГО «Союз поляків Білорусі» (СПБ), звинуваченій у співпраці з білоруськими опозиціонерами, а відтак антидержавній діяльності, у перереєстрації. Та подібні заяви спричинили до міжнародного резонансу, і в Мінська фактично не було іншого вибору, як погодитися на продовження СПБ своєї діяльності.

Проте в 2005 р., під впливом активної присутності польських політиків та громадськості в подіях Помаранчевої революції, що суттєво посприяла перемозі в Україні проєвропейськи орієнтованих демократичних сил та приходу до влади президента В. Ющенка, білоруська влада активізувала боротьбу з закордонними громадськими організаціями, що діяли на території РБ, та зарубіжними дипломатами, що нібито сприяли їм [202]. У випадку СПБ, скориставшись внутрішніми у ньому протиріччями, офіційний Мінськ доклав зусиль для наступної його дезінтеграції та розколу. Так, уже в травні 2005 р. на території РБ діяли два Союзи поляків Білорусі: один – на чолі з А. Борисом, інший – на чолі з Й. Лучником. Та якщо перший із них

визнавався та підтримувався польською владою, то другий – білоруською. Для «закріплення ефекту» керівництво РБ заборонило діяльність зареєстрованого в Польщі Європейського фонду «Діалог», шляхом роздрукування фальшивих номерів фактично паралізувало друк польського часопису «Голос з-над Німану» та за звинуваченням у шпигунській діяльності вислало з території РБ низку польських дипломатів (посол Т. Павляк, проголошений *personanon-grata*, був відкликаний значно раніше, і майже рік ця посада залишалася вакантною) [655, с. 268]. І, на додачу, О. Лукашенко звинуватив польську владу в підготовці на території Білорусі державного перевороту. В офіційній ноті МЗС РП, 12 травня 2005 р. опублікованій назустріч, польська влада засвідчила своє обурення такими діями Білорусі та, не знайшовши нічого кращого для достойної відповіді, депортувала білоруських дипломатів, наклала заборону на в'їзд на територію Польщі очільника Міністерства юстиції РБ [615, с. 176]. У підсумку, взаємини держав-сусідів у своєму розвитку вийшли на новий рівень, ім'я якому, на переконання аналітиків, – не інакше, ніж «холодна війна» [506].

Таким чином, попри зусилля, офіційній Варшаві так і не вдалося налагодити з Білоруссю дійсно добросусідські взаємини, дистанціювати її від Російської Федерації та переорієнтувати на поглиблення співпраці з Європою. Не останню роль у цьому, безперечно, відіграла позиція держав Заходу, які завчасно «відмовилися» від Білорусі, перш за все, з огляду на небажання втручатися у російську сферу впливу та погіршувати з Кремлем і без того занедбані стосунки [724, с. 83]. Як наслідок, якщо Польща продовжувала зміцнюватися в своєму членстві в НАТО та ЄС, то Білорусь залишалася у сфері геополітичної домінації Росії. І хоча 14 листопада 2005 р. Мінськом були схвалені «Основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики РБ» [75], положення яких, по суті, ознаменували багатовекторність закордонної політики держави, Білорусь надалі продовжувала залишатися в тісному політичному, господарському та військовому союзі з Росією.

Стосунки Польщі з Литовською Республікою, як відомо, розвивалися за принципово іншим сценарієм. Попри те, що незалежність Литви була проголошена в березні 1990 р. і Польща підтримала цей політичний крок відповідною постановою та навіть започаткувала з нею міжпарламентські зв'язки, реалізація «політики двотуровості», успіхами якої у Варшаві сильно переймалися, а тому, аби не стати їм на заваді, не бажали зайвий раз «дражнити» Кремль, спричинила до того, що формальне її визнання польською стороною відбулося лише після невдалої спроби державного перевороту в Москві та остаточного проходження Радянською імперією «точки незворотності» – 26 серпня 1991 р. – одночасно з Україною, але після Ісландії, Данії, Норвегії та Швеції. 5 вересня 1991 р. між державами були встановлені дипломатичні взаємини. У жовтні 1991 р. розпочало роботу литовське посольство в Польщі, в листопаді – польське посольство в Литві.

Упродовж 1992–1994 рр. сторонами було погоджено низку документів, що регулювали співпрацю в різних сферах міждержавних комунікацій, а 26 квітня 1994 р. на вільнюській зустрічі Л. Валенси та А. Бразаускаса був підписаний основоположний Договір про дружні взаємини та добросусідську співпрацю [177]. Для Польщі він увінчував процес налагодження взаємин із сусідніми державами (ЛР виявилася останньою серед тих, із ким його було підписано), водночас для Литви став першим із-поміж чотирьох аналогічних, уже згодом підписаних із сусідами. І хоча цей факт засвідчував значно більшу пріоритетність для офіційної Варшави стосунків, приміром, з Україною чи Білоруссю, що, безперечно, добре розуміли у Вільнюсі, тим не менше, договір справив колосальний моральний та психологічний вплив, спричинив до активізації патріотичних настроїв серед литовських інтелектуалів та інтелігенції, – переконаний посол РП у Литві Я. Видацький [779]. Початково напружені та суперечливі, взаємини між державами поступово набули найкращої за всю попередню історію якості [638, с. 16].

Характерні спільним історичним минулим, перш за все перебуванням у складі Речі Посполитої – великої держави поляків та литовців, усталеними

зв’язками, а наприкінці ХХ ст. ще й тотожними зовнішньополітичними орієнтирами, Польща та Литва, на відміну, наприклад, від Білорусі, що обрала принципово інший вектор зовнішньої політики, мали всі підстави для розбудови взаємовигідних партнерських взаємин. У випадку Польщі, безперечно, давало про себе знати традиційно притаманне їй прагнення до регіонального лідерства. Маючи на меті посилення геополітичного впливу, РП, яка на той час вже досягла окремих успіхів на шляху інтеграції до НАТО і ЄС, готова була ділитися набутим досвідом із Вільнюсом. Окрім того, як наголосив в одній зі своїх офіційних промов міністр МЗС РП Б. Геремек, урядова Варшава була зацікавлена у вступі Литви також до інших міжнародних і європейських інститутів, членом яких була Польща [638, с. 17]. Таким чином, РП фактично перетворилася на головного провідника та лобіста інтересів Литви на рівні світового співтовариства.

Позиціонування офіційною Варшавою себе промоутером литовських інтересів на Заході не було позбавлене відповідних на те підстав: зумівши перебудувати концепцію зовнішньої політики та належним чином організувавши внутрішні трансформації, ІІІ Річ Посполита, по суті, наблизилася до рівня грандів світового співтовариства – Німеччини, Франції та США – і перетворилася на одного з ключових суб’єктів міжнародної політики. На користь зближенню держав-сусідів суттєво позначилося також розчарування Вільнюса у співпраці з балтійськими державами: поразка в економічній конкуренції, на переконання В. Зайончковського, мінімізувала шанси Литви долучитися до ЄС одними лише власними зусиллями, водночас безініціативність Фінляндії та Швеції звела нанівець сподівання литовської влади щодо сприяння ними її вступові в Альянс [209, с. 48]. Певну роль у розвитку контактів відіграла взаємна зацікавленість Варшави і Вільнюса в диверсифікації енергетичного потоку та мінімізації енергетичної залежності від Кремля, а заразом – недопущенні факту відновлення Росією колишньої гегемонії. Позбавлені альтернативи, стосунки між державами, таким чином,

виявилися «приреченими» на взаємовигідний розвиток – на середину 1990-х рр. із цим погоджувалися як правлячі, так і опозиційні сили РП та ЛР.

Із перемогою на президентських виборах у 1995 р. А. Кваснєвського та впродовж першої його каденції взаємини з Литвою були проголошені одним із ключових зовнішньополітичних пріоритетів Польської держави, а їх вихід на рівень стратегічного партнерства – надважливим завданням. Про заангажованість польського керманича в стосунках з Литвою, безперечно, свідчить той факт, що з першим закордонним візитом (як і через десять років по тому, в листопаді 2005 р. – з останнім) у березні 1996 р. він поїхав не інакше як до Вільнюса. З офіційною промовою виступаючи перед литовськими парламентарями, президент підкреслив узалежненість безпеки Польщі від безпеки Литви [729, с. 291]. Надалі, користуючись нагодою, А. Кваснєвський неодноразово повторював, що безпека Польщі значно залежить від безпеки Литви, а зв'язки з офіційним Вільнюсом є вкрай важливими для Варшави. 19 вересня 1997 р. президенти А. Кваснєвський та А. Бразаускас на зустрічі в Гдині підписали спільну декларацію про інтенсифікацію співпраці, в тому числі в рамках міжнародних організацій – ООН, ОБЄС, Ради Європи, а також ЦЄІ, в приєднанні Литви до якої очільник РП обіцяв всіляко сприяти [709, с. 104–105]. Окрім президентських зустрічей, 1996 рік на взаєминах держав-сусідів позначився візитами до Литви прем'єра В. Цімошевича, маршалка Сейму Ю. Зиха, міністра МЗС Д. Росаті, міністра оборони С. Добжанського. З литовського боку на переговори з польськими колегами приїжджали глава уряду М. Станкявічюс та глава парламенту Ц. Юрсенас. Безперечно, на користь партнерству позначилося підписання угод про транскордонне співробітництво та вільну торгівлю [453].

Сприятливі наслідки для стосунків держав мали парламентські вибори жовтня 1996 р. у Литві, перемогу на яких отримали «Союз Вітчизни» та Литовська партія християнських демократів, – у програмі новоствореного уряду Г. Вагнорюса серед держав, взаємини з якими визначалися пріоритетними, Польща згадувалася осібно від інших. Таким чином,

поглиблення та розширення співпраці, а заразом набуття нею нового характеру, на чому в своєму виступі перед парламентарями з традиційним *expose* ще в лютому 1996 р. наголошував прем'єр-міністр РП В. Цімошевич [247], дійсно були притаманні стосункам між обома державами.

Початок 1997 р. на взаєминах сусідів позначився візитами до Варшави спікера Сейму ЛР В. Ландсбергіса, міністра МЗС ЛР А. Саударгаса, прем'єр-міністра ЛР Г. Вагнорюса та робочими їх зустрічами з керманичами Польської держави, характерними укладенням численних домовленостей щодо розвитку співпраці на майбутнє. Зокрема, за результатами переговорів між президентами А. Кваснєвським та А. Бразаускасом 19–21 червня 1997 р. було підписано декларацію про поглиблення співробітництва між Польщею та Литвою у контексті підготовки до вступу в НАТО та ЄС [780, с. 93]. І хоча у Варшаві добре розуміли, що в першу групу країн-кандидатів на членство в Альянсі Литва апріорі не потрапить, їй обіцяли сприяння на майбутнє.

Зусиллями сторін упродовж 1997 р. відбулося започаткування низки польсько-литовських інститутів на рівні вищих органів державної влади. Так, у ході червневої зустрічі «у верхах» А. Кваснєвський та А. Бразаускас домовилися про створення Консультаційного комітету при президентах Польщі та Литви [456]. У липні було започатковано Польсько-литовську міжпарламентську асамблею [729, с. 292]. Під час вересневого візиту до Вільнюса прем'єра РП В. Цімошевича сторони погодили започаткування Польсько-литовської міжурядової групи. Зайняті розробкою широкого спектру питань у сфері закордонної політики та політики безпеки, господарства, освіти, культури та науки, культурної спадщини, національних меншин тощо, вони покликані були виконувати функції консультаційно-дорадчих органів для вищих посадовців, сприяти їм у налагодженні «мостів співпраці». Активізацією співробітництва між двома народами покликаний був опікуватися Польський інститут у Литві, а також Польсько-литовський форум громадських організацій, сформований напередодні.

У підсумку, польсько-литовські стосунки в 1997 р. вийшли на рівень стратегічного партнерства. Як відомо, першим із офіційною заявою про стратегічний характер взаємин між державами виступив спікер литовського парламенту В. Ландсбергіс, у ході офіційного візиту до Варшави в лютому 1997 р. доповідаючи перед Сеймом РП [457]. На новій якості польсько-литовського співробітництва в травні 1997 р. наголосив міністр МЗС РП Д. Росаті, з *expose* виступаючи перед польськими парламентарями [470]. У вересні 1997 р. на міжнародній конференції «Співіснування держав та добросусідські взаємини як гарантія безпеки та стабільності в Європі», що за участю десяти держав Європи, у тому числі Польщі та Литви, а також Росії, США, Ради Європи та ОБСЄ, відбувалася у Вільнюсі, польсько-литовські взаємини були названі найкращими в історії [506]. Подібна заява була зроблена також новим міністром МЗС РП Б. Геремеком в жовтні 1997 р. перебуваючи 13 листопада з першим офіційним візитом у Вільнюсі, на зустрічі з литовським колегою А. Саударгасом він озвучив засади стратегічного партнерства між державами, канву якого відтоді і надалі визначала спільна орієнтація на вступ до НАТО та ЄС [209, с. 234]. На користь співпраці позначилося нагородження президента А. Кваснєвського вищою державною нагородою ЛР – орденом Вітаутаса Великого – та проголошення Є. Гедройця – великого польського опозиціонера – почесним громадянином Литви. І хоча останнє рішення багатьма литовцями було сприйняте доволі неоднозначно, полякам, безсумнівно, воно додало гонору.

У 1998 р., як ніколи раніше, активними виявилися контакти на рівні президентської гілки влади. Так, 18 лютого президент А. Кваснєвський був присутній на урочистостях з нагоди 80-ї річниці проголошення незалежності Литви. Виступаючи перед присутніми з офіційною промовою, він назвав взаємини між двома державами ближчими, ніж будь-коли [277]. На початку квітня з першим офіційним візитом до Варшави у якості президента ЛР приїжджав В. Адамкус. На початку вересня президенти зустрічалися у Вільнюсі на міжнародній конференції «Євроатлантична інтеграція як

ключовий аспект стабільності», патронами якої вони виступили. 14 жовтня глави держав провели переговори у Варшаві, найбільшої уваги на яких приділили перспективам інтеграції до НАТО та ЄС. 11 листопада 1998 р. президент В. Адамкус долучився до святкування 80-ї річниці проголошення незалежності Польщі [768, с. 238]. Разом з тим, політична складова співпраці була позначена частими контактами на рівні представників виконавчої та законодавчої влади обох держав. Найбільш знаковими серед них, на наше переконання, виявилися спільні засідання урядових делегацій Польщі й Литви. Зокрема, за результатами варшавської зустрічі квітня 1998 р. сторони схвалили Меморандум про взаєморозуміння, що унормовував співробітництво в різних сферах міждержавної взаємодії, в тому числі вкрай актуальні на той час контакти в напрямі інтеграції у євроатлантичний простір [768, с. 239].

Набуття Польщею членства в НАТО в березні 1999 р., безперечно, справило на взаємини Варшави й Вільнюса позитивний вплив. Незабаром по тому перебуваючи з візитом у Вільнюсі (вп’яте у якості президента РП, але вперше в якості глави держави-члена Альянсу), А. Кваснєвський наголошував, що політична стабільність, притаманна Литві, значно сприяє успіхам євроатлантичної її інтеграції, а разом з тим, сприяє поглибленню співпраці з РП [729, с. 293]. Сприяння офіційною Варшавою литовському членству в НАТО, що закладало під взаємини держав-сусідів надпотужний фундамент, відбувалося, головним чином, шляхом численних виступів польських політиків на міжнародних форумах, з одного боку, та організації спільних військових навчань, з іншого. Відтак у Литві чимдалі пересвідчувалися, що її дорога до Альянсу пролягає крізь Варшаву, а кращого промоутера євроатлантичних інтересів, ніж Польща, годі й шукати [711, с. 166–168].

Як відомо, лобіювання офіційною Варшавою литовських інтересів на рівні НАТО мало місце вже в середині 1990-х рр. Реалізації євроатлантичного вибору держав-сусідів покликаний був сприяти, зокрема,

Протокол у справі започаткування двостороннього військового співробітництва у рамках участі в Програмі ПЗМ, підписаний сторонами 12 травня 1995 р. Фактично він започаткував спільні навчання офіцерського складу Польщі та Литви, проходження литовськими військовими підготовки у навчальних закладах РП, навчання польських військових литовської мови, а також передання литовській армії польської військової техніки та зброї. Дещо згодом була укладена угода про співпрацю між литовською бригадою моторизованої піхоти «Залізний вовк» та 15-ю Вермінсько-Мазурською механізованою дивізією ім. В. Ягелли. 2 грудня 1996 р. сторони домовилися про передавання Варшавою на баланс литовської армії десяти радіолокаційних станцій [768, с. 228]. Постійними стали консультації польських та литовських військових експертів щодо досягнення відповідності стандартам Альянсу.

Заради сприяння Литві, а заразом Латвії та Естонії у забезпеченні безпеки та стабільності Польща долучилася до роботи створеної з ініціативи Данії Міжнародної групи координації військової допомоги країнам Балтії, що діяла в форматі «1 + 3» (Польща + Латвія, Литва, Естонія) та «3 + 3» (Польща, Данія, Німеччина + Латвія, Литва, Естонія). У 1997 р. заради вдосконалення координації морських операцій у регіоні Балтики Польща й Литва взяли участь у спільних навчаннях, що проходили у рамках реалізації програми BALTOPS, та долучилися до започаткування Балтійської школи оборони BALTDEFCOL. На засіданні міжурядової польсько-литовської ради співпраці, що 17 грудня 1998 р. відбулося у Вільнюсі, сторони погодили план консультацій у рамках підготовки до вступу в НАТО, спільну участь у військових навчаннях «Бурштинова надія – 1999», будівництво інтегрованої системи управління повітряним рухом [768, с. 240].

Важливим напрямом співпраці сторін була їх спільна участь у діяльності миротворчого батальйону LITPOLBAT. Ініційований президентом А. Бразаускасом у ході офіційного його візиту до Варшави в лютому 1995 р., він мав на меті поєднати зусилля держав щодо участі в миротворчих місіях та

гуманітарних акціях із підтримки міжнародного спокою та безпеки [769, с. 67]. В 1997 р. відбулося започаткування штабу батальйону, в 1998 р. – національних його частин, а в 1999 р. – власне самого батальйону. І, що показово, допоки в 2004 р. Литва не вступила до НАТО, LITPOLBAT залишався єдиним воєнізованим формуванням, у якому союзники співпрацювали з державою, що не була членом Альянсу [713, с. 300]. У складі польських миротворчих контингентів литовські військові брали участь в операціях у Косово та Іраку [638, с. 22]. 5 лютого 2001 р. сторони підписали нову угоду про співпрацю у сфері оборони [183], статті якої визначали напрями та форми взаємодії з урахуванням членства Польщі в Альянсі.

Із запрошенням Литви в колі семи держав – колишніх учасниць соціалістичного табору на Празькому саміті НАТО 21–22 листопада 2002 р. до початку переговорів про вступ в Альянс, що, безперечно, стало можливим не без участі адміністрації над Віслою, і фактично до самого вступу ЛР до Організації Північноатлантичного договору 29 березня 2004 р. взаємини між двома державами були значно підпорядковані процесам євроатлантичної інтеграції. Так, досягнення Литвою відповідності союзним стандартам, співпраця з підрозділами Альянсу, що супроводжувалися постійними консультаціями з польськими військовими експертами та керівниками збройних формувань, незмінно зазнавали обговорення на зустрічах польських та литовських високопосадовців. У 2003 р., особливо насиченому офіційними візитами до Вільнюса очільників РП (президент А. Кваснєвський приїжджав до Литви тричі, прем’єр Л. Міллер – двічі), аспекти інтеграції Литви до НАТО виявилися головним предметом двосторонніх переговорів. Водночас у рамках спільної участі високих представників держав-сусідів у роботі Конференції з питань безпеки та співробітництва в регіоні Балтійського моря та Конференції балтійських держав, організованих у квітні й травні 2003 р., відповідно, вони були винесені на багатостороннє обговорення.

Зацікавленість Польщі в співпраці з Литвою була настільки суттєвою, що взаєминам між ними не зашкодив навіть грандіозний політичний скандал, який восени 2003 р. розгорівся довкола діючого в той час президента Р. Паксаса. Звинуваченому в зв'язках із російськими та литовськими злочинними угрупованнями, співпраці зі спецслужбами РФ, 6 квітня 2004 р. йому було оголошено імпічмент. Чи не єдине, в чому сторони на той час втратили, так це в масштабах урочистостей з нагоди відзначення десятої річниці підписання Договору про дружні взаємини та добросусідську співпрацю: вони були зведені до проведення Днів польської культури у Вільнюсі та фестивалю «Вільнюська весна» у Варшаві. Попри це, в обох столицях продовжували наполягати, що взаємини між двома державами є дуже добрими.

Зі вступом 1 травня 2004 р. Польщі й Литви до Європейського Союзу дедалі більше притаманними їм були тотожні зовнішньополітичні орієнтири. Окрім спільної заангажованості Варшави та Вільнюса в подіях Помаранчевої революції в Україні, відомою є підтримка Литвою польської влади в продовольчій війні з Кремлем та накладенні нею вето на початок переговорів між ЄС та Росією, а також спільне лобіювання наступного розширення на Схід кордонів НАТО та ЄС, перш за все, за рахунок України, Грузії та Молдови. Задля сприяння нашій державі у розбудові зв'язків співпраці з євроатлантичним співтовариством у березні 2005 р. сторонами, зокрема, було погоджено питання про створення Міжпарламентської асамблеї Верховної Ради України, Сейму Литовської Республіки та Сейму Республіки Польща [37–38]. За участю польських та литовських військових у червні 2005 р. пройшли найбільші з часу останнього розширення Альянсу навчання «Amber Hope – 2005». Організовані на території ЛР, вони відбулися за присутності 2 000 військових із 12 держав-членів Альянсу, в тому числі 230 поляків, а також офіцерів та солдатів LITPOLBATy.

Енергійне політичне та військово-політичне співробітництво, яке впродовж аналізованого періоду де-факто визначало «обличчя» польсько-

литовських взаємин, природно, не вичерпувало його та залишало певний простір для контактів в інших сферах міждержавних комунікацій, у тому числі господарській. Не викликає заперечень, що, з огляду на масштаби Литви в цілому та внутрішнього її ринку зокрема, а заразом міру сформованості господарських зв'язків, польсько-литовське економічне співробітництво апріорі не мало такого ж масштабу, як у випадку співпраці Польщі, наприклад, з Росією, Україною чи хоча б Білоруссю. Так, станом на 1991 р. вартість сукупного торговельного обороту між державами обмежувалася 1 млн дол. Щоправда, вже в др. пол. 1990-х рр. торгівля між ними значно активізувалася: укладена в 1996 р. угода про вільну торгівлю [184], закладаючи підґрунтя для ступеневої лібералізації взаємної торгівлі з одночасним забезпеченням справедливих умов для конкуренції між польськими та литовськими суб'єктами господарювання, спричинила до того, що сукупний торговельний оборот у 2001 р. склав 1 млрд дол., а в 2003 р. сягнув рекордних 1,63 млрд дол. [773, с. 229]. Але в розрізі торговельних партнерів ситуація надалі продовжувала залишатися невтішною. Так, у торгівлі з Литвою Польща посідала лише одинадцяте місце, водночас Литва з-поміж інших імпортерів до Польщі була лише двадцять дев'ятою. Аналогічними виявилися масштаби інвестиційного співробітництва: станом на липень 2003 р. вартість коштів, інвестованих у Литву польськими підприємцями, складала 93,2 млн дол. (2 % вартості всіх іноземних інвестицій у ЛР), що забезпечувало їй одинадцяте місце серед іноземних інвесторів. Вартість литовських інвестицій у Польщу, в той же час, становила 1,376 млн євро [773, с. 232].

Попри у цілому конструктивний характер та значні успіхи, що їх впродовж аналізованого періоду досягли сторони, взаємини Польщі з Литвою, подібно іншим сусідам на Сході, не були позбавлені напруження та конфліктів – вкотре нагадувало про себе спільне історичне минуле, тягар якого і досі продовжує тяжіти над ними. Окрім Люблінській унії, яка в поляків асоціюється зі створенням Ягеллонської держави, а в литовців – із

засиллям поляків та польської культури, неоднакового трактування та суперечливих оцінок зазнавала діяльність генерала Л. Желіговського, який у 1920 р. зі своїми військами окупував Віленщину, проголосив там «Серединну Литву» і в 1922 р. приєднав її до Польщі, та функціонування на литовській території польської Армії Крайової (АК), яка, як відомо, скоїла чимало злочинів проти литовців, і це було доведено спеціально створеною комісією [453]. Щоправда, попри гостру критику останньої, на початку XXI ст. сторонам вдалося дійти порозуміння та узгодити підходи щодо оцінки її діяльності. Це уможливило, зокрема, зустріч ветеранів колись ворожих збройних формувань, що 1 вересня 2004 р. відбулася у Вільнюсі [700]. Незадовго до того, в червні 2004 р., на запрошення Литви польська сторона взяла участь у відкритті в Понарах пам'ятника П. Плехавічюсу – литовському генералу, який воював проти АК, а тому гостро критикувався поляками [699]. Одночасно литовська влада ініціювала встановлення варти біля пам'ятника АК. 20 серпня 2004 р. у Вільнюсі було зареєстровано Клуб ветеранів АК, а 9 травня 2005 р. вперше в історії Литви загиблим бійцям Армії Крайової було віддано офіційну шану.

Та найбільшого клопоту відносинам держав завдавали і досі невирішені проблеми польської меншини в Литві [355]. Як відомо, поляки є найбільшою етнічною групою ЛР, чисельність якої у 2001 р. складала 235 тис. осіб (6,7 % населення держави). На відміну від литовців у Польщі, розпорошених по території держави, поляки в Литві проживають доволі компактно і в окремих її регіонах формують більшість. Так, у Шальчінінкському та Вільнюському районах ця цифра складає 79,5 % та 61,3 %, відповідно. В самому Вільнюсі етнічних поляків нараховується щонайменше 18,7 % мешканців [436, с. 47]. Окрім компактного проживання, литовські поляки є досить згуртованими – навколо політичної організації Союз поляків Литви. Як відомо, згідно з польсько-литовським договором [177], національні меншини мають право вільного використання рідної мови в приватному та публічному житті, навчанні, діяльності громадських

організацій (ст. 14), а на тих територіях, де вони формують більшість, – також і на рівні органів місцевого самоврядування (ст. 15). Широкі повноваження польській діаспорі, окрім того, гарантувала ратифікована Вільнюсом у 2000 р. Рамкова конвенція про захист прав національних меншин [457, с. 44]. Та литовська влада не надто дотримувалася цих норм, і права польської меншини ігнорувалися. Йдеться, перш за все, про обмежені можливості застосування польської мови в офіційному та приватному житті, труднощі діяльності польських шкіл, проблеми з написанням польських прізвищ та назв тощо [105]. У підсумку, литовські поляки, замість того, щоб бути посередниками у взаєминах двох народів, залишаючись лояльними громадянами держав, у яких проживають, у боротьбі за свої права обрали шлях конфронтації з офіційним Вільнюсом та все більше утверджувалися як джерело розбрату між Польщею та Литвою [471, с. 33].

Польська держава за таких умов опинилася у доволі непростій ситуації: з одного боку, вона, безперечно, була зацікавлена у партнерських взаєминах із Литвою, з іншого, – політика офіційного Вільнюса щодо польської меншини – вкрай категорична та відверто ворожа – суперечила інтересам РП, а тому ставила під питання можливість їх збереження [365]. Розуміючи, що роздмухування проблеми ігнорування Литвою прав польської меншини спровокує міжнародний скандал, яким неодмінно скористаються у Москві, адміністрація над Вислою намагалася вирішити її на рівні двосторонніх комунікацій. Так, аспекти становища польської меншини в Литві незмінно перебували в центрі уваги міждержавних політичних інститутів, зазнавали обговорення в ході офіційних та неофіційних зустрічей на найвищому рівні між польськими та литовськими політиками. Украй активного обговорення вони зазнали, зокрема, в 1998 р., коли на всіх рівнях міждержавних зв’язків сторони констатували виняткову продуктивність та взаємну вигідність співпраці. Так, предметом розмови проблеми польської меншини стали 26–27 січня 1998 р. на засіданні Польсько-литовської міжпарламентської асамблеї [768, с. 236]. Узгодженню дій по вирішенню проблеми покликане було

сприяти засідання Польсько-литовської міжурядової комісії з питань нацменшин, організоване 20 березня з ініціативи Варшави та Вільнюса. На необхідності створення комфортних умов для розвитку меншин на зустрічі з литовським колегою В. Адамкусом, що на початку квітня 1998 р. відбулася у Варшаві, наголошував А. Кваснєвський [768, с. 237–238]. Але офіційний Вільнюс, орієнтований на побудову національної держави та вкрай чутливий до всього, що «ставить під питання збереження литовської сутності», виявився неготовим до поступків польській діаспорі. Як наслідок, політика сприяння, що її по відношенню до поляків Литви реалізовувала офіційна Варшава, не лише не забезпечила бажаного результату, а навпаки, спровокувала зміцнення у Литві антипольських фобій. Взаємини між державами, як наслідок, почали погіршуватися, а стратегічний їх характер дедалі більше викликав сумнів [457].

І хоча в погіршенні стратегічного партнерства присутня провина обох сторін, «політична короткозорість» офіційного Вільнюса, на наше переконання, є в рази більшою. Взяти до уваги хоча б литовську обороноздатність, забезпечення якої силами НАТО, як відомо, значно залежить від Польщі. Так, зважаючи на брак у Литви, аналогічно Латвії та Естонії, власних бойових літаків, із 2004 р. Польща спільно з союзниками взяла під контроль повітряний її простір та шляхом чотиримісячних ротацій бере участь у його здійсненні. Окрім того, з огляду на значно більший геополітичний потенціал, Польська держава, за словами українського політолога В. Волового, є для Литви «воротами в Париж, Берлін та Вашингтон», адже у цих столицях «голос Варшави звучить дедалі гучніше» [28]. Актуальність співпраці з Польщею значно посилюється також місцем, що їй відведене в ініційованих офіційним Вільнюсом проектах енергетичного унезалежнення від Російської Федерації. Без участі у них польської сторони, як відомо, їхня реалізація апріорі видається неможливою.

Таким чином, взаємини з двома іншими державами на східному польському кордоні, чиї народи в попередній період історії спільно з

поляками розвивалися у межах Речі Посполитої, а з розпадом Радянського Союзу повернулися до традицій незалежного державотворення, – Білоруссю та Литвою, – подібно стосункам з Україною, впродовж визначеного хронологічного проміжку виявилися серйозно узалежненими від впливу зовнішньої кон'юнктури. Та якщо Литовська Республіка, у зв'язку з обранням тотожних із РП зовнішньополітичних цілей – інтеграції до НАТО та ЄС – рухалася подібною траєкторією, відповідно стосунки по лінії Варшава – Вільнюс були доволі динамічними, з часом вийшовши на рівень стратегічного партнерства (не позбавленого, щоправда, серйозного напруження, спричиненого, головним чином, проблемами розвитку польської меншини в Литві), то Республіка Білорусь, не знайшовши кращої альтернативи, аніж продовжити розвиток у тісному зв'язку з Російською Федерацією, для офіційної Варшави виявилася де-факто «втраченою», і попри неодноразові спроби президента А. Кваснєвського, інших високопосадовців, польсько-білоруські міждержавні взаємини дійсно добросусідськими так і не стали.

4.3. Проблеми взаємодії з Російською Федерацією

Міждержавні польсько-російські взаємини, на противагу стосункам офіційної Варшави з іншими суб'єктами світового співтовариства такого рівня, від здобуття Польщею справжньої незалежності і досі позначені значною підпорядкованістю змінам внутрішньополітичної ситуації, пов'язаним із ротаціями у вищих ешелонах влади, з одного боку, та політиці третіх сторін – впливових держав Заходу, з іншого. Прикметно, що, з огляду на значну узалежненість від взаємин у трикутнику Москва – Брюссель – Вашингтон та підпорядкованість політики офіційної Варшави позиції ЄС і США, відносини між двома державами так і не стали самоцінними [283]. Про їхнє перебування під пильною увагою Сполучених Штатів Америки, а заразом і решти цивілізованого світу, свідчить, зокрема, той факт, що,

вітаючи президента А. Кваснєвського з перемогою на виборах, глава Білого дому Б. Клінтон доволі промовисто побажав йому «добрих стосунків із Росією» [789, с. 235–236].

На відміну від Москви, в якій Польщу, з огляду на неспівставність потенціалу, сприймають важливим, проте далеко не головним гравцем міжнародної політики, у Варшаві «великого східного сусіда» трактують одним із ключових чинників як зовнішньої, так і внутрішньої політики ІІІ Речі Посполитої та пов'язують із ним якщо не половину, то третину всіх зовнішньополітичних зусиль та стурбованостей [651]. Так, у ході кожної з серій політичних виборів ставлення до Росії стабільно виконує функцію своєрідного «лакмусового папірця», з огляду на який виборці ідентифікують політичні сили та визначаються зі своїм ставленням до них [761, с. 234]. Не позбавлені точок дотику з інтересами РФ також і геополітичні орієнтири Польщі: попри здебільшого нетотожні зовнішньополітичні устремління, сферою безпосередньої артикуляції спільних інтересів двох держав, а водночас предметом конкуренції між ними традиційно є Україна, Білорусь та прилеглі території Балто-Чорномор'я, боротьба за присутність у яких незмінно характеризує зовнішню політику кожної зі сторін [811, с. 71].

Заангажованість у подіях у цій частині континенту, зумовлена нічим іншим, як прагненням обох держав зміцнити тут свою присутність, а заразом посилити геополітичний потенціал, на наше переконання, є найбільшою проблемою у взаєминах між ними. Або, як зазначено у розвідці відомого польського публіциста Є. Новаковського, «основоположним, стратегічним конфліктом інтересів» [734], започатковим ще в період перебування при владі С. Баторія та І. Грозного і незмінно актуальним упродовж наступних періодів. Так, якщо в Росії сприяння Польщею демократичним трансформаціям у країнах на східному її кордоні сприймається не інакше, як політика мінімізації кремлівського впливу в регіоні, «розмивання» проросійськи налаштованих еліт та просування до влади політиків, орієнтованих на Захід, то для поляків Російська Федерація й надалі

залишається імперією, заради геополітичного реваншу та відновлення попереднього свого статусу готовою до будь-яких дій [480]. Відтак запорукою посилення міжнародної ваги та зміцнення національної безпеки Польщі, на переконання політичних еліт та широкого загалу, є ослаблення Росії з одночасним витісненням її з регіону ЦСЄ [454, с. 236]. Як наслідок, «конфронтаційний характер російсько-польських інтересів, – цілком слушно, на нашу думку, зауважує В. Шимов, – неминуче веде до того, що політика Польської держави щодо України та Білорусі виявляється спрямованою проти Росії» [618].

На відміну від Польщі, яка в силу історичних обставин тривалий час була позбавлена державності, а разом з тим, законних підстав для ствердження в якості впливового суб'єкта міжнародної політики, незмінною ознакою ґенези Російської держави на різних щаблях історичного її розвитку залишалася боротьба за можливість відігравати ключову роль не лише в Європі, але й світі загалом. Стратегічною метою кремлівського керівництва при цьому було, є та, безсумнівно, і надалі залишатиметься збереження за Росією статусу супердержави [793, с. 98]. За такої умови, а також з огляду на специфіку зовнішньої її політики, характерної дисонансом між заявленими цілями та фактично реалізованими, взаємини з нею Польської держави, налаштованої будь-якою ціною покінчити з підпорядкованістю політиці офіційної Москви та стати складовою частиною Заходу, апріорі були важко прогнозованими та приреченими на багатоваріативність розвитку, а відтак доволі непростими.

Складність та неоднозначність характеризували взаємини між двома державами в тому числі і в період перебування при владі президента Л. Валенси. І хоча на початку 1990-х рр. глава Польської держави, аналогічно російському колезі Б. Єльцину, з великим оптимізмом готувався розпочати у стосунках сторін «еру співпраці», започатковану підписанням Договору про дружнє та добросусідське співробітництво (22 травня 1992 р.) [43], нетотожність стратегічних їх інтересів, примножена великодержавними

амбіціями (не лише Москви, але і Варшави також), зробила свою справу. Так, якщо Польща, геополітично переорієнтувавшись на Захід, прагнула якомога швидше стати військово-політичною та економічною його складовою і «на рівних» вибудовувати взаємини з Кремлем, у Росії серйозно переймалися збереженням статусу «великої держави», можливим, перш за все, за умови збереження контролю за країнами колишнього соціалістичного табору.

Нетотожні зовнішньополітичні устремління зазнали відображення початково в напруженості, а пізніше й гострій конфронтації на рівні президентської влади, значно посиленій небажанням Б. Єльцина підтримати Польщу в її прагненні вступу до НАТО й погодитися, таким чином, із розширенням на Схід кордонів Альянсу, з одного боку, та міжособистісною неприязню, дедалі більше притаманною взаєминам двох президентів, з іншого. І попри те, що впродовж пер. пол. 1990-х рр. стосунки сторін не були позбавлені певних успіхів (сформовано відповідну новим реаліям нормативно-правову базу співпраці, завершено виведення з території Польщі російських військ, торговельно-економічне співробітництво почало здійснюватися на засадах ринку, підписано газовий «контракт століття» тощо), їхній потенціал використовувався дедалі менше. Так, різке скорочення економічних, культурних та наукових зв’язків між двома державами, лише часткове виконання укладених угод, украй незадовільна поінформованість поляків та росіян про трансформації у кожній із країн у поєднанні з засиллям стереотипів, що підживлювали суспільну свідомість (для поляків – загроза російського імперіалізму, для росіян – небезпека польсько-американської антиросійської змови), та неспроможність політичних еліт створити не те що чітку концепцію, бодай прагматичну стратегію співпраці, позбавляли взаємини держав сприятливих перспектив на майбутнє.

Щоправда, з початком президентства А. Кваснєвського, який у своєму ставленні до Росії виходив із потужності геополітичного її впливу як у Європі, так і в Азії, а взаємини Варшави з Москвою прагнув вибудовувати на основі поваги до суверенітету та інтересів двох держав, міждержавне

співробітництво значно активізувалося [770, с. 93]. Про налаштованість на оздоровлення стосунків між державами А. Кваснєвський неодноразово наголошував ще у передвиборчих своїх промовах і, за невеликим виключенням, упродовж всього періоду перебування при владі залишався вірним своїм словам [789, с. 236]. Заради справедливості зазначимо, що досить часто подібна його налаштованість наштовхувалася на критику з боку опозиції, яка звинувачувала його у продовженні традицій ПОРП. Відтак, аби не давати конкурентам зайвих приводів, главі держави неодноразово доводилося лавірувати, відділяючи політичні проблеми від співпраці в економічній сфері.

В оздоровленні взаємин двох держав, безперечно, значну роль відіграла позиція Кремля. Так, у вітальному листі до А. Кваснєвського, щойно обраного президентом РП, Б. Єльцин засвідчив прагнення російського керівництва до більш повного використання потенціалу співпраці між двома державами [789, с. 237]. Окрім вигоди від господарського співробітництва (насамперед у сфері транспортування в Європу російських енергоресурсів, торгівлі товарами та послугами тощо), важливість для офіційної Москви взаємин із Польщею зумовлювалася виконанням останньою ролі своєрідного зразка політичних, економічних та соціальних перетворень. Одночасно, як цілком слушно, на нашу думку, зауважено в публікації відомого російського вченого О. Богомолова, ІІІ Річ Посполита покликана була стати «зоною стабільності та миру, мостом співпраці та взаєморозуміння між Росією та державами Заходу» [304, с. 35]. Як найбільша, а водночас найвпливовіша держава Центрально-Східної Європи, Польща, таким чином, викликала в Російської Федерації значний інтерес та, за оцінками МЗС РФ, займала важливе місце в зовнішній її політиці.

Упродовж др. пол. 1990-х рр. польсько-російські взаємини розгорталися у двох площинах. Перша з них охоплювала спектр проблем, пов’язаних зі вступом Польщі до НАТО та розширенням на Схід кордонів євроатлантичної системи безпеки, друга – різноманіття питань в усіх інших

сферах міждержавної взаємодії. І хоча від початку президентства і надалі А. Кваснєвський у своїх виступах наголошував на пріоритетності господарського співробітництва з Росією, неодноразово закликаючи до більшої його ефективності, зокрема, в аспекті виконання укладених двома державами договорів та угод, збільшення масштабів торговельно-економічної співпраці, активізації гуманітарних зв'язків тощо [789, с. 236], очевидно, більш принциповим для адміністрації над Вислою залишалося питання вступу РП до Північноатлантичного альянсу, за умови успішного вирішення спроможне розв'язати одвічну дилему національної її безпеки, одночасно з отриманням союзних гарантій знаменуючи остаточний вихід держави зі сфери російської домінації. Свідома наслідків для Кремля розширення кордонів НАТО, офіційна Москва, разом з тим, була позбавлена моральних підстав стати на заваді цьому кроку. Фаталізм ситуації для Росії був небезпечний, відтак не стільки появою нових загроз, як вкрай важкими соціально-психологічними наслідками.

Порядок денний першого офіційного (квітня 1996 р.) в якості президента РП візиту А. Кваснєвського до Москви, зумовленого потребами міждержавної взаємодії, було зведено, таким чином, до обговорення, по-перше, місця двох держав у формуванні нової архітектури європейської безпеки та, по-друге, широкого кола питань розбудови різного спектру двосторонніх польсько-російських взаємин. «Наріжним каменем» московської зустрічі, рівно як і перемовин, що мали місце в ході офіційного, першого за останні вісім років, візиту (березня 1996 р.) до Варшави новопризначеного міністра МЗС РФ Є. Примакова, організованого напередодні переговорів на найвищому рівні у Кремлі, природно, було питання розширення на Схід кордонів Альянсу. Зауважимо, що, відображаючи офіційну позицію кремлівського керівництва, подібно більшості політичних сил Російської Федерації, налаштованого будь-якою ціною досягти ослаблення трансатлантичних зв'язків та не допустити розширення на Схід кордонів Альянсу, глава зовнішньополітичного

відомства намагався переконати польських урядовців в обмін на гарантії перехресної безпеки з боку Росії та Заходу відмовитися від вступу РП до НАТО. Та у Варшаві така пропозиція зустріла категоричну незгоду [692, с. 12]. Різкий протест польської сторони щодо майбутнього без членства в НАТО, небезпечного потраплянням держави в «сіру зону» безпеки з наступним відновленням домінування Кремля, російська влада отримала також і на переговорах А. Кваснєвського з Б. Єльциним у Білокам'яній. Питання приєднання Польської держави до Організації Північноатлантичного договору, – наполягав президент А. Кваснєвський, – не підлягає обговоренню і є фактично вирішеним.

Курс на євроатлантичну інтеграцію, який ще наприкінці 1980-х рр. був проголошений ключовим зовнішньополітичним пріоритетом Польської держави, «каменем спотикання» у взаєминах Варшави й Москви залишався фактично до 1997 р., і лише з підписанням на Паризькому саміті Альянсу (27 травня 1997 р.) «Основоположного акта Росія – НАТО» [77], згідно з яким союзники зобов'язувалися не розміщувати вздовж російського кордону, в тому числі на території Польщі, на постійній основі війська, а Росія фактично погоджувалася на розширення НАТО, проблему якоюсь мірою вдалося вирішити.

Слід зазначити, що, попри протест, у Москві добре розуміли, що в умовах постбіполярного світу Росія, навіть з огляду на колосальний потенціал, у тому числі ядерний, не спроможна заборонити Польщі, рівно як і іншим державам колишнього соціалістичного табору, вступити під «парасольку» Альянсу [512]. Сприйняття Росією євроатлантичного вибору Польщі незаперечним фактом значно було зумовлене також зовнішньополітичними орієнтирами новопризначеного міністра МЗС РФ Є. Примакова, прихильного ідеям *Realpolitik* і багатополюсності світу та переконаного в більшій користі для Кремля не конфронтації з Заходом, а співпраці з ним [689, с. 209]. Виходячи з того факту, що, незалежно від позиції Кремля, НАТО все одно піде на розширення і будь-які протести

російської влади не мають жодного значення, Є. Примаков, остаточно не погоджуючись на поповнення Договору новими членами, докладав зусиль, аби мінімізувати негативні наслідки цього кроку для Росії [233, с. 244]. Так, вже на перемовинах у Варшаві в березні 1996 р. головний російський дипломат хоча й демонстрував незгоду проти розширення Альянсу, але й не відмовлявся від необхідності зміцнення європейських організацій та схвально реагував на можливість включення до них держав із регіону ЦСЄ, зокрема Польщі. Відтак значно завдяки конструктивній позиції Кремля, а також ініційованому президентом А. Кваснєвським долученню до вирішення проблеми багатьох маститих політиків міжнародного рівня, взаєминам сторін вдалося пройти перевірку розширенням Договору та уникнути «замороження» [337]. Щоправда, ставлення і влади, і суспільства до перетворення російського кордону на кордон із НАТО, нехай і на невеликій ділянці Калінінградського ексклаву, й надалі залишалося здебільшого різко категоричним.

Позитивні наслідки для взаємин між державами мали ротації у польській владі, увінчані формуванням у лютому 1996 р. лівоцентристського уряду на чолі з В. Цімошевичем, серйозно налаштованого на розбудову торговельно-економічного співробітництва з Москвою, основні показники якого в той час демонстрували обнадійливу тенденцію зростання. Так, у середині 1990-х рр. Росія посідала третє місце (після Німеччини та Італії) серед торговельних партнерів Польщі, посередництвом діяльності «Юкоса» й «Лукойла» фактично монополізувала задоволення її потреб у нафті та майже на 90 % забезпечувала внутрішні потреби у газових ресурсах. Нагадаємо, що підписаний у вересні 1996 р. найбільший в історії двох держав газовий контракт, вартістю в 25 млрд дол., передбачав упродовж 25 років постачання Польщі 250 млрд куб. м газу [346, с. 83]. Водночас Польська держава посередництвом експорту до Росії хімічних та лікарських препаратів, транспорту, обладнання, сільгосптоварів, продуктів харчування тощо входила в десятку найбільших торговельних партнерів Росії. Окрім того,

польська сторона отримала можливість долучитися до реконструкції Магнітогорського металургійного комбінату (з орієнтовною вартістю 110 млн дол.) та будівництва низки газових об'єктів на території Російської Федерації [362].

Активізації міждержавного співробітництва значно сприяло укладення в 1996 р. низки міжурядових угод [68–71; 73–74], прийняття під керівництвом В. Чорномирдіна постанови «Про створення меморіальних комплексів у місцях захоронення радянських та польських громадян – жертв тоталітарних репресій у Катині (Смоленська область) та Мідному (Тверська область)» [77], факт появи якої був епохальним за своєю суттю, адже засвідчував визнання офіційною Москвою злочинів радянської влади, з одного боку, та готовність до спокутування провини попереднього режиму, з іншого. Окрім того, такий стан справ не міг не давати підстав для обнадійливих прогнозів хоча б на найближче майбутнє.

Та вже в 1998 р. хід подій, серед яких – погіршення економічної ситуації в Росії, спричинене посиленням Польщею на вимогу ЄС режиму перетину кордону для російських громадян (1 січня), відставка уряду В. Чорномирдіна (23 березня) та дефолт (17 серпня), став на заваді висхідному розвитку міждержавної співпраці. Так, масовий вихід із російського ринку великих польських експортерів та інвесторів, різке скорочення масштабів «човникової торгівлі» спричинили стрімке зниження сукупних показників торговельного (в тому числі нелегального) та інвестиційного співробітництва між двома державами. Не найкращим чином на взаєминах сторін позначився прихід до влади в Польщі в жовтні 1997 р. коаліційного уряду правих сил на чолі з прем'єром Є. Бузеком. І хоча, вступаючи на посаду, глава уряду запевняв, що керований ним кабінет особливу увагу приділятиме взаєминам із Росією та зробить все можливе, аби вони були партнерськими [104], його слова виявилися не більше ніж порожньою обіцянкою, а дії засвідчували дедалі більшу орієнтацію на Захід, усупереч російським інтересам. Так, намагаючись у ході підготовки держави

до вступу в НАТО зміцнити її вагу для держав Європи та США, урядова коаліція взяла курс на відмежування Польщі від Росії проблемного періоду. Позиція очільника уряду виявилася настільки категоричною, що, двічі з робочими візитами приїжджаючи до Російської Федерації, він жодного разу не був запрошений до переговорів у Москві [530, с. 909]. Разом з тим «додавала куті меду» підтримка польськими урядовцями чеченської влади на чолі з Ш. Басаєвим, у конфлікті якої з Кремлем офіційна Варшава опинилася по іншу сторону барикад, діяльність у Польщі інформаційних комітетів громадських організацій «Вільний Кавказ» та «Польща – Чечня», на яку, за словами польської влади, вона не мала жодного впливу тощо. Як наслідок, слідом за економічною сферою стагнація охопила також і політичну складову діалогу двох держав.

Щоправда, в той час як російська сторона фактично припинила контакти з офіційною Варшавою, остання продовжувала робити кроки назустріч. Ідеться, перш за все, про президента А. Кваснєвського, який неодноразово приїжджав до Росії та кілька разів виступав ініціатором візитів до Варшави російського колеги, хоча жоден із них, рівно як і анонсовані зустрічі на польській території з прем'єром Є. Примаковим, так і не відбувся. З-поміж інших найбільш показовим, на нашу думку, виявився червневий 1998 р. візит А. Кваснєвського до Москви та переговори з Б. Єльциним: зумовлені прагненням польського президента зміцнити очолювану ним державу в якості достойного, з точки зору членів НАТО, суб'єкта міжнародних взаємин, вони передбачали обговорення проекту започаткування діючого на постійній основі політичного та економічного форуму співпраці між двома державами [516, с. 19]. Одночасно, – і це, безперечно, було вкрай важливо, – президент А. Кваснєвський, не втрачаючи надії заручитися підтримкою Кремля, вкотре виніс на обговорення питання сприйняття ним майбутнього членства РП в НАТО [756]. Не викликає суттєвих заперечень, що, попри остаточну вирішеність на той час питання вступу Польщі до Альянсу, відновлення нею у взаєминах із Кремлем

нормального діалогу мало велике значення для союзників, зацікавлених у співпраці з офіційною Москвою, а тому не могло не враховуватися польською владою. Та позиція Б. Єльцина залишалася незмінною.

Попри непоодинокі прогнози експертів щодо наслідків євроатлантичної інтеграції Польщі для взаємин з Росією, з її вступом до Організації Північноатлантичного договору в березні 1999 р. стосунки сторін не зазнали суттєвих змін. Не виправдали вони передбачень ні скептиків, що попереджали про різке ускладнення зв'язків між державами, ні оптимістів, що сподівалися на швидке їх оздоровлення [718]. Не змінилося при цьому і сприйняття Польщі офіційною Москвою. За звичкою, й надалі усвідомлюючи її сателітом Кремля, чий вступ до «ворожого» блоку був не інакше, як «зрадою» інтересів Росії, спрямованою на вихід зі сфери її домінації, урядова Москва трактувала такі дії втечею зі Сходу, чого апріорі не могла пробачити [807, с. 37]. Не могла вона залишити без відповіді також демонстрацію засвідченої вступом РП до Альянсу слабкості Російської Федерації та неефективності її впливу на зовнішню політику західного сусіда. Не знайшовши кращого способу, аби показати офіційній Варшаві «важливість» взаємин із нею для російської сторони, Кремль ініціював реалізацію відповідної кадрової політики, згідно з якою послами до РП направлялися люди дедалі менш знані та все менш виразні [718].

Польська держава, своєю чергою, позиціонуючи себе не менш принциповим та цілком самодостатнім суб'єктом міжнародної політики, фактично в переддень вступу до Альянсу організувала проти Росії гучний скандал. Так, у лютому-березні 1999 р., посилаючись на матеріали польської розвідки, урядова Варшава відмовила у видачі виду на проживання п'ятнадцятьом російським бізнесменам, підозрюваним у діяльності, що загрожує національній безпеці РП [793, с. 113]. У відповідь на такі дії офіційна Москва заявила про симетричне вислання з російської території польських бізнесменів. Менше ніж через рік по тому, 19 січня 2000 р., МЗС РП в офіційному зверненні до Російської Федерації анонсувало вимогу

відкликати з польської території дев'ятьох російських дипломатів, звинувачених у шпигунських діях проти польської влади [416, с. 690]. Через два дні Росія з симетричною заявою звернулася до Польщі. Одночасно польському послу в Росії була вручена нота, в якій відповідальність за «неминуче погіршення взаємин» покладалася на офіційну Варшаву [228]. На додачу, 23 лютого 2000 р. Варшавою, Краковом та Гданськом прокотилися масові демонстрації на підтримку Чечні. Спровоковані бешкетом польських молодиків із «Вільного Кавказу», прихильних націоналістичним та анархістським поглядам, у Генеральному консульстві РФ у Познані, в ході якого було сплюндровано російську державну символіку, вони пройшли під антиросійськими гаслами. І хоча урядова Варшава офіційно вибачилася перед Росією за інцидент, остання відкликала з Польщі свого посла та скасувала запланований на 3 березня 2000 р. візит до неї очільника МЗС РФ І. Іванова [238]. Одночасно радикально налаштовані члени забороненої в Росії Націонал-більшовицької партії закинули на територію Посольства РП у Москві пляшки з «коктейлем Молотова».

Влітку 2000 р. і без того вкрай занедбаним взаєминам між двома державами довелося пройти випробування конфліктом, що розгорівся навколо будівництва другої черги газопроводу Ямал – Західна Європа: траєкторію магістралі, згідно з пропозицією російської сторони, планувалося змінити, пустивши її в обхід України. Та урядова Варшава виступила категорично проти. Новий проект, на переконання прем'єр-міністра Є. Бузека, не лише загрожував інтересам енергетичної безпеки Польщі та всієї Європи, але й ставив під сумнів стратегічний характер польсько-українських взаємин, поступитися яким адміністрація над Вислою була неготова [545]. Позиція польських урядовців, природно, викликала шквал невдоволення з боку Кремля, а збентежений «Газпром» навіть пригрозив пустити газопровід в обхід польської території, позбавивши останню, таким чином, серйозних транзитних доходів (за приблизними підрахунками, йшлося щонайменше про 450 млн дол. щорічно).

Таким чином, на межі XX–XXI ст. взаємини між двома державами, як цілком слушно зазначив відомий російський полоніст М. Бухарін, «перетворилися значною мірою у послідовність скандалів, демаршів та взаємних образ, на фоні яких розростався клубок невирішених проблем» [344, с. 35]. Серйозним прорахунком політики Росії, зокрема, виявилося ігнорування Польщі як партнера у вирішенні важливих внутрішніх та міжнародних проблем; позбавленою логіки, одночасно, була позиція Польщі, яка, подібно іншим державам Центрально-Східної Європи, значно підпорядкувала свою політику щодо Російської Федерації викликам інтеграції до євроатлантичного простору [546, с. 36].

Та вже на початку 2000-х рр. у катастрофічно загострених міждержавних взаєминах намітилася нормалізація, спричинена впливом багатьох взаємопов'язаних чинників. Перш за все, на нашу думку, варто згадати про зміну щодо Росії позиції Заходу, від якої, як уже зазначалося, суттєво залежали стосунки Варшави з Москвою. Переорієнтація провідних європейських держав та США на співпрацю з Російською Федерацією дала про себе знати вже на початку 2000 р., коли з самоусуненням від керівництва державою Б. Єльцина виконуючим обов'язки Президента РФ був призначений В. Путін. Свідченням прихильного ставлення до нього, а також підтримки його як майбутнього президента стала зустріч на найвищому рівні 11 березня 2000 р. у Білокам'яній з британським прем'єром Т. Блером [364]. Підготовлена низкою попередніх контактів та зустрічних жестів європейських лідерів, здійснених не без «благословення» американського президента Б. Клінтона (незважаючи й надалі триваючу криваву війну Росії з Чечнею), вона виявилася певним сигналом і для Польщі, у своїх діях, як відомо, сильно орієнтованої на Білий дім.

На оздоровлення польсько-російських стосунків значно вплинула позиція власне самого В. Путіна, зацікавленого в партнерстві з великим сусідом на східному кордоні РФ. Тоді планам очільника Російської держави сильно посприяли також успіхи, яких двом державам вдалося досягти у

напрямку подолання історично сформованих стереотипів взаємного сприйняття. Нагадаємо, що в той час, як для росіян історія взаємин із польським народом позначена багатовіковою експансією, розширенням та зміцненням власної державності, для поляків досвід взаємин із Росією забарвлений трагічними спогадами про поділи Польщі, радянсько-польську війну 1919–1920-х рр., пакт Молотова – Ріббентропа, масові репресії, депортації, подолання спротиву комуністичному режиму, а головне – Катинь, яка в історичній пам'яті поляків є символом радянського геноциду, а тому значно обтяжений болем із приводу минулих втрат, пережитих образ та принижень, зневагою та недовірою. І хоча роботу в напрямі подолання «білих плям» спільної історії та зняття, таким чином, негативних історичних нашарувань сторони розгорнули ще наприкінці 1980-х рр., найбільш знаковим для Польщі став 2000 р., позначений відкриттям у присутності високих представників двох держав у Катині та Мідному (28 липня та 2 вересня, відповідно) меморіальних комплексів, у тому числі з відновленими коштом РП захороненнями польських військових.

Проблему розстрілу радянською владою військовополонених поляків – чи не найбільш складну в спадку міждержавних взаємин – цими кроками, цілком природно, вичерпано не було, а Росія й росіяни й надалі сприймалися в Польщі зі значною долею перестороги [807, с. 35], проте їхнє значення для подолання сторонами тягаря «історичної пам'яті» важко переоцінити. На користь зазначеному, зокрема, свідчить позитивна динаміка настроїв польського суспільства: якщо на початку 1991 р. взаємини з Росією лише 10 % поляків вважали добрими (48 % – ні добрими, ні злими, 36 % – поганими), то на початку 2002 р. прихильно ставились до них уже 19 % поляків (66 % опитаних польських громадян вважали їх ні добрими, ні злими і лише 9 % – поганими), що було найкращим результатом за більш як десять років незалежного державотворення [150, с. 3]. «Відмова від деяких привидів минулого та взаємних образ, – коментував зміну суспільних настроїв міністр

МЗС В. Цімошевич, – значно вплинула на оздоровлення взаємин між двома державами, спричинила до більшої їх прозорості» [654, с. 121].

На скорочення дистанції у взаєминах Польщі з Росією сильний вплив мала політична криза осені 2000 р. в Україні. Попри те, що наша держава, з огляду на потенціал, місце у світовому співтоваристві, а також ряд інших чинників, як це не прикро, апріорі становить для Польщі меншу вартість, ніж Росія, взаємини з нею, у 1996 р. проголошені стратегічними, впродовж др. пол. 1990-х рр. сприймалися у Варшаві хоча й не рівнозначною, але достойною альтернативою стосункам із Кремлем [644]. Власне, в тому числі через конструктивну співпрацю з Україною польські урядовці не надто переймалися тривалою незгодою офіційної Москви щодо розширення на Схід кордонів НАТО. Та вбивство журналіста Г. Гонгадзе, а пізніше «касетний скандал», що зазнали гучного розголосу на міжнародній арені, спричинили до появи в урядової Варшави сумнівів на рахунок доцільності у стосунках із Києвом підтримувати визначену якість співпраці. І хоча, як відомо, президент А. Кваснєвський не відмовився від співробітництва з Україною проблемного періоду, маятник зовнішньої політики Польщі в той час хитнувся в бік Росії.

І, на завершення, взаєминам сторін суттєво посприяли вибори осені 2001 р. у Польщі, за результатами яких парламентська більшість та уряд були сформовані політичними силами лівоцентристського спрямування, характерними тотожними президенту А. Кваснєвському зовнішньополітичними пріоритетами. Так, на відміну від попереднього кабінету Є. Бузека, очолена Л. Міллером Рада Міністрів була орієнтована на розбудову одночасно як західного, так і східного векторів зовнішньої політики, зокрема, у взаєминах із Росією мала на меті оздоровлення та активізацію співпраці [724, с. 76]. На користь стосункам позначилося також призначення на посаду міністра МЗС РП В. Бартошевського, політична манера якого відкрила перед президентською дипломатією широкі

можливості для впливу на формування та реалізацію зовнішньої політики держави [516, с. 20].

Перелом у польсько-російських взаєминах, зумовлений, таким чином, вкрай сприятливим збігом багатьох обставин, засвідчили офіційний візит до Москви 10 липня 2001 р. президента А. Кваснєвського й наступна його зустріч із російським колегою В. Путіним. Слід зазначити, що підготовка сторін до цієї зустрічі (першої за останні кілька років на найвищому рівні) розпочалася ще в квітні 2000 р., коли Росія готувалася до виборів глави держави, а В. Путін обіймав посаду виконуючого його обов'язки. Тоді, а також у травні 2000 р. очільники двох держав мали кілька телефонних розмов, у ході яких погодили питання зустрічі в верхах у російській столиці влітку наступного року. Як уже в лютому 2001 р. засвідчив попередній візит до Москви глави МЗС РП В. Бартошевського, доброзичливо зустрінутого російськими можновладцями, на А. Кваснєвського в Білокам'яній чекали з великим нетерпінням та сподіваннями на позитивні зрушення у міждержавних зв'язках. Про налаштованість Кремля у взаєминах із Польщею розпочати нову сторінку свідчила також нова Концепція зовнішньої політики РФ, у липні 2000 р. затверджена президентом В. Путіним [64]. Тотожно стосункам з іншими державами Центрально-Східної Європи, ключовими завданнями взаємин із Польщею проголошувалися «збереження напрацьованих людських, господарських та культурних зв'язків, подолання наявних кризових явищ та надання додаткового імпульсу співпраці відповідно до нових умов та російських інтересів» [64].

Подібно тому, як свого часу в ході першої (у якості президента РП) зустрічі з главою РФ Б. Єльциним А. Кваснєвський наполягав на необхідності наповнення взаємин між двома державами конкретним змістом, на переговорах із В. Путіним він закликав до прагматизації співпраці. І, що важливо, господар Кремля цілковито його в цьому підтримав [232]. «Лід тронувся, – підвів підсумки візиту до Росії президент А. Кваснєвський. – Тепер найважливішим є те, аби за сьогоднішніми деклараціями, які, по суті,

означають відкриття у польсько-російських взаєминах нової сторінки, слідували конкретні дії. Тоді ми дійсно покажемо, що добре польсько-російське сусідство є не тільки необхідним, але й можливим» [267]. І вже якось згодом, висловлюючись на рахунок російського президента, він додав: «Ми розуміємо один одного і маємо з багатьох проблем майже схожі оцінки. У нас може багато що вийти» [346, с. 81]. Аналогічно А. Кваснєвському, московська зустріч липня 2001 р. була високо оцінена також і російською стороною: переконані в завершенні у взаєминах між двома державами «льодовикового періоду», як політики, так і журналісти, науковці, фахівці в інших сферах суспільної розбудови, трактували його підтвердженням цього факту [344, с. 36]. Відчутно почастішали при цьому заяви на рахунок перспективності міждержавної співпраці, її спрямованості на врахування інтересів та цілей кожної зі сторін.

Наступного обговорення на найвищому рівні перспективні напрями співпраці між двома державами зазнали в ході жовтневого 2001 р. візиту президента А. Кваснєвського до російської столиці [275]. Як і попереднього разу, зустріч глав держав пройшла в атмосфері взаємної люб'язності, з огляду на яку, а також якість зв'язків, що складалися між Росією та Польщею, партнерство між двома державами господар Кремля назвав «привілейованим», за що подякував польському президенту [789, с. 244]. Відтоді очільника ІІІ Речі Посполитої експерти дедалі частіше називали представником інтересів Росії на Заході, не лише зацікавленого в нормалізації взаємин між ними, але й спроможного її забезпечити.

Серйозність намірів президента В. Путіна щодо Польщі, зокрема, налаштованість підвести риску під попередньою політикою Кремля, а водночас започаткувати у взаєминах між державами новий етап, ознаками якого мали стати добросусідство, рівноправність та діловий прагматизм, засвідчив його офіційний візит 16–17 січня 2002 р. до Варшави – перший за останні дев'ять років візит глави Російської Федерації до Польщі [274]. Підготовка візиту, до речі, розпочалася ще восени 2000 р., коли вперше за

багато років ІІІ Річ Посполиту відвідав очільник МЗС РФ І. Іванов. Заяви міністра на рахунок примирення Кремля зі вступом Польщі до НАТО та підтримки євроінтеграційних її устремлінь, що, цілком природно, були позитивно сприйняті поляками, зазнали продовження в промові прем'єра М. Касьянова в ході візиту до Варшави влітку 2001 р. Як наслідок, зустріч президентів, організована в період участі польських урядовців у переговорах щодо членства держави в ЄС, також пройшла під знаком обговорення євроінтеграційних успіхів Польщі та прогнозів щодо розвитку взаємин між двома державами на перспективу.

Зауважимо, що, на відміну від вступу Польщі до НАТО, який викликав протест у більшості політичних сил Російської Федерації, інтеграція РП до ЄС сприймалася ними в рази спокійніше, оскільки не лише не приховувала в собі значної небезпеки для Росії, а навпаки, відкривала перед нею додаткові можливості. Так, членство Польщі в Євросоюзі росіяни трактували у зв'язку з виконанням Варшавою стратегічної ролі «мосту», спроможного пов'язати між собою Західну та Східну Європу, Німеччину та Росію, ЄС та СНД [596, с. 106–107]. Водночас, зі слів тогочасного міністра МЗС РФ І. Іванова, за посередництвом Польщі Кремль мав намір «нарощувати стратегічне партнерство з ЄС» [238]. Відповідно, розбудову нормальних взаємин із ІІІ Річчю Посполитою – найбільшою державою Центрально-Східної Європи, майбутнім членом Євросоюзу, – російські політичні кола трактували запорукою конструктивної співпраці з Брюсселем [654, с. 112]. Відтак у ході зустрічі з польським колегою президент В. Путін всіляко підкреслював розуміння Кремлем євроінтеграційних устремлінь офіційної Варшави, демонструючи, таким чином, проєвропейськість своєї позиції, а інтеграцію Польщі в структури Заходу називав одним із аспектів розвитку Росії [232]. Свідомий значущості для російських виробників польського ринку, президент А. Кваснєвський, своєю чергою, пообіцяв, що зі вступом до ЄС вона «не обернеться спиною до Росії» й надалі в співпраці з нею зберігатиме високу динаміку [789, с. 244]. Подібні настрої, характерні впевненістю у

тому, що вступ РП до Європейського Союзу матиме позитивні наслідки для економіки Російської Федерації, адже полегшить російським підприємцям вихід на союзні ринки, принагідно зауважимо, цілком справедливо розділяла більша частина польського суспільства [343].

Президентська зустріч у Варшаві, окрім того, була позначена урочистим покладанням квітів до меморіалу радянських солдатів, що віддали життя, визволяючи Польську державу від німецько-фашистських загарбників, обговоренням нових газових проектів та можливостей активізації співпраці з Калінінградським анклавом. У рамках візиту В. Путін та А. Кваснєвський також взяли участь у роботі Другого Економічного форуму «Польща – Росія», що тими днями відбувався у Познані. Виступаючи на ньому, президент В. Путін високо оцінив перспективи співпраці між двома державами та заявив про важливість для Росії партнерства з Польщею з широкого кола питань [230]. Взаємини між двома державами при цьому були проголошені зразком вдалої співпраці для інших держав регіону.

Обмін президентськими візитами став відправною точкою для розбудови нормативно-правової бази сьогоденних взаємин між двома державами, представленої більше ніж чотирма десятками міждержавних, міжурядових та міжвідомчих угод. Налагодженню діалогу між громадськостями Польщі й Росії як запоруці взаєморозуміння між двома народами, розвитку польсько-російського партнерства на принципах добросусідства та партнерства покликане було слугувати створення на початку 2000-х рр. системи спеціальних інститутів, представленої Форумом російської та польської громадськості, Радою бізнесу Росії та Польщі, Комітетом із питань стратегії російсько-польського співробітництва, очоленим міністрами МЗС двох держав [344, с. 39]. Здобутком сторін стало започаткування у 2002 р. Польсько-російської групи зі складних питань [237], покликаної наповнити конкретним змістом неодноразово проголошені на найвищому рівні декларації щодо подолання впливу історичної пам’яті на взаємини між двома державами. Очолена А. Торкуновим та А. Ротфельдом, у

співпраці з МЗС Польщі й Росії вона розгорнула роботу по вивченню спільної історії з 1917 р. і до кінця XX ст., що пізніше увінчалася підготовкою комплексного наукового дослідження «Білі плями – чорні плями. Складні питання в російсько-польських стосунках» [298]. Опублікована двома мовами, праця містить не лише порівняльний аналіз російського й польського поглядів на найбільш складні питання минулого, але й робить спробу підвести їх під спільний знаменник.

Розробці Варшавою та Москвою стратегічних рішень суттєво посприяли контакти на найвищому рівні, динаміка яких відчутно активізувалася: упродовж 2000–2004 рр. лише президенти зустрічалися рекордних десять разів [228]. Значно почастішали контакти між парламентарями й урядовцями з двох держав. Так, навесні 2000 р. та в грудні 2002 рр. з робочим візитом до Москви приїжджав маршал Сейму РП М. Боровський, у червні 2003 р. – Москву та Санкт-Петербург, а в квітні 2004 р. – Калінінград відвідував маршал Сенату РП Л. Пастусяк, у грудні 2001 р. з візитом у Москві побував голова Ради Міністрів Л. Міллер. Задля лобіювання російських інтересів у березні 2001 р. з візитом у Польщу приїздив голова російської Держдуми Г. Селезньов, у серпні 2002 р. – голова Ради Федерації РФ С. Миронов, у вересні 2002 р. – міністр оборони РФ С. Іванов, у лютому 2003 р. – очільник уряду РФ М. Касьянов. Та найбільш «урожайним» у взаєминах між двома державами виявився 2004 р., позначений вересневим візитом до Москви президента А. Кваснєвського, травневою зустріччю у Страсбурзі голів нижніх палат парламентів Росії та Польщі, контактами міністрів МЗС С. Лаврова та В. Цімошевича, що в квітні, вересні та грудні мали місце в Брюсселі, Нью-Йорку та Москві, відповідно [242]. На постійній основі діяла низка робочих груп, зайнятих вирішенням нагальних проблем у різних сферах міждержавної взаємодії.

Конструктивний політичний діалог, закладаючи підґрунтя для масштабного довгострокового партнерства між двома державами, значно активізував торговельно-економічне співробітництво між ними, однаково

вигідне для кожної зі сторін. Тільки якщо зацікавленість Росії у співпраці з Польщею була зведена, перш за все, до зміцнення нафтогазової експансії в Європі, в тому числі шляхом розбудови на польській території мережі транспортних артерій та долучення російських інвесторів до нафтопереробної та електроенергетичної промисловості Польської держави, то економічні інтереси поляків перебували в площині розширення присутності національних товаровиробників на ринку Росії, характерної впродовж кількох останніх років стабілізацією економіки та зростанням купівельної спроможності громадян [345, с. 143]. Заангажованість Польщі в нормалізації взаємин із Росією напередодні вступу до ЄС, окрім економічних вигод, великою мірою була зумовлена також геополітичними її розрахунками. Не викликає заперечень, зокрема, той факт, що значимість Польської держави для Заходу, особливо з огляду на характерне їй прагнення опікуватися східним вектором політики Спільноти, була суттєво узалежнена якістю її взаємин із Кремлем. Так, було цілком очевидно, що «державу, яка, з однієї сторони, претендує на провідну роль у розробці та координуванні східної політики ЄС, а з іншої, – не в змозі з головною державою регіону (*Росією – Н. Б.*) підтримувати нормальні взаємини», майже ніхто в Євросоюзі не буде сприймати серйозно [343].

Разом з тим, у час, коли питання членства Польської держави в Євроспільноті, по суті, було цілком вирішеним, у взаєминах між двома державами намітилися серйозні суперечності. Головні з них розгорнулися навколо Калінінградської області, яка з розширенням на Схід кордонів Спільноти перетворювалася на безпосереднього її сусіда, а відтак першою з російських регіонів мала відчути на собі наслідки цього кроку. Маючи на меті не допустити перетворення найбільш західного суб'єкта Федерації у відособлений геополітичний анклав, Кремль наполягав на реалізації по відношенню до нього особливої стратегії відносин [366, с. 68]. Проте Польща не поспішала з відповіддю. Давало про себе знати небажання урядової Варшави йти на збільшення масштабів економічної співпраці з Російською

Федерацією, до чого прагнули бізнес-кола останньої: посилаючись на жорстку позицію щодо цього Брюсселя, польські політики та підприємці подібні питання намагалися вирішувати вже по вступі держави до ЄС, апріорі розраховуючи, таким чином, отримати значно більші вигоди. Серйозний вплив на стосунки Польщі й Росії мала задіяність польських військових навесні 2003 р. в іракській кампанії, увінчаній – з ініціативи Пентагону та за погодженням із союзниками по антисаддамівській коаліції – переданням під контроль Польщі одного з чотирьох, утворених на території Іраку, секторів та, як наслідок, значним зміцненням позиції держави на міжнародній арені. Не на користь міждержавним зв'язкам позначилося запровадження Польщею 1 жовтня 2003 р. візового режиму при перетині кордону: його наслідком стало різке зменшення контактів між росіянами та поляками, що потягло за собою скорочення обсягів «човникової торгівлі», дрібного підприємництва та індивідуального туризму [342, с. 68]. 31 жовтня 2003 р. польська влада офіційно повідомила кремлівське керівництво про анулювання Договору про торгівлю та економічну співпрацю між РФ та РП, підписаного сторонами у серпні 1993 р., та автоматичне припинення його дії зі вступом Польщі до Євросоюзу. Надалі співробітництво сторін мало здійснюватися відповідно до умов Угоди про партнерство та співробітництво між Росією та ЄС від 24 червня 1994 р. [85]. Ці, а також деякі інші події того часу спричинили до того, що вступ Польщі до ЄС 1 травня 2004 р. й перетворення 232-кілометрового польсько-російського кордону на кордон Росії з Європейським Союзом, росіяни зустріли зі значно меншим ентузіазмом, ніж очікувалося.

Із набуттям Польщею членства в Спільноті польсько-російські стосунки, попри те, що й надалі здійснювалися напряму по лінії Варшава – Москва, з більшості питань виявилися підпорядкованими позиції союзного керівництва та ґрунтувалися на європейському порядку денному. Відтак, якщо розбудова міждержавних зв'язків з урахуванням стратегічних орієнтирів Євросоюзу, з одного боку, накладала на партнерство між двома

державами значні обмеження, однаково невигідні для кожної з них, то з іншого, – дозволяла Польщі будь-які важкі питання співпраці вирішувати за участю Брюсселя, що надавало їй додаткові можливості для маневрування у відносинах із російськими партнерами, вкрай невигідного для останніх [608, с. 86]. Несприятливою для Кремля була також відмова Європейського Союзу від надання урядовій Варшаві офіційних повноважень на реалізацію ініційованої нею ще в 2002 р. політики «східного виміру» [142], значне місце у якій відводилося Росії. Відповідно до ролі, виконання якої було покладено на Польщу вже після її вступу до ЄС, опікування політикою ЄС щодо сусідів на східному кордоні було зведено до адвокатування серед союзників інтересів України, Молдови, Білорусі та ін.; Росії ж у цьому списку місця не знайшлося, що ще більше ускладнило її стосунки з Кремлем.

Та найбільшого загострення відносини держав-сусідів зазнали восени 2004 р. На початку вересня їм довелося пройти випробування подіями в Беслані, реакція на які польських ЗМІ та багатьох політиків помилково була трактована в Росії як співчуття терористам, а вже в листопаді – революційними подіями в Україні, які, на глибоке наше переконання, виявилися найсуттєвішим викликом для зв'язків Варшави з Москвою впродовж аналізованого періоду. Спричинена фальсифікацією результатів президентських виборів, Помаранчева революція, по суті, жбурнула дві держави на різні сторони барикад. Проте якщо Кремль, зробивши ставку на підтримку проросійського кандидата В. Януковича, з перемогою на повторному голосуванні В. Ющенка, успіхи якого стали можливими значною мірою завдяки сприянню офіційної Варшави, що діяла за підтримки американської дипломатії, виявився фактично позбавленим важелів впливу на події в Україні, то офіційна Варшава, навпаки, значно зміцнилася в своєму впливі на них.

Присутність президента А. Кваснєвського, а також інших польських високопосадовців у врегулюванні політичної кризи в Україні, зважаючи на ґенезу як внутрішньополітичної ситуації, так і зовнішньої політики РП

періоду незалежного державотворення, безперечно, була цілком прогнозованою. Послуговуючись ідеями Гедройця – Мєрошевського, що стали для офіційної Варшави своєрідним дороговказом у реалізації взаємин із сусідами на Сході, ІІІ Річ Посполита не один рік докладала зусиль для поширення на східному своєму кордоні західних цінностей свободи і демократії та дистанціювання України (а також Литви і Білорусі) від Росії й остаточного її виведення зі сфери впливу Кремля [603, с. 77]. Таким чином, прихід до влади опозиційних до попереднього режиму проєвропейських політичних сил засвідчив не дише поразку російської дипломатії, але й необґрунтованість сподівань Кремля на відновлення імперії. Водночас Польща остаточно утвердилася в якості експерта ЄС з питань взаємин із сусідами на Сході, чим значно зміцнила свою позицію в Спільноті, посилила авторитет серед союзників. У Кремлі, своєю чергою, така спрямованість подій, природно, викликала різке невдоволення: політичний діалог між двома державами, взаємно обтяжений ворожою риторикою, катастрофічно погіршився, а градус співпраці зменшився настільки, що дозволив фахівцям говорити про «перерваність польоту» [344, с. 46].

Спричинена здебільшого позицією Кремля, сильно ображеного на Польщу за її втручання в хід Помаранчевої революції та неготового до порозуміння, перманентна криза, з осені 2004 р. характерна польсько-російським відносинам, пройшла під знаком низки викликів, що значно ускладнювали її вирішення. Так, у травні 2005 р., виступаючи на урочистостях з нагоди 60-ї річниці перемоги у Великій Вітчизняній війні, організованих у Москві, президент В. Путін жодним словом не згадав про внесок у перемогу над німецько-фашистськими окупантами польського народу, хоча його роль у спільній справі, як відомо, була не останньою, а серед присутніх – із числа спеціально запрошених Кремлем – був президент А. Кваснєвський (на переконання поляків, «цілеспрямовано прийнятий по другому розряду» [223]). Другим «ляпасом», що його офіційній Варшаві адресувала російська влада, була відсутність для глави Польської держави

запрошення до участі у святкуванні в липні 2005 р. 750-річчя з дня заснування Калінінграда. Промовистість жесту, особливо з огляду на присутність на заході президента Франції Ж. Ширака та канцлера Німеччини Г. Шредера, була більше ніж очевидною, адже ще кілька місяців тому своєму польському колезі пан В. Путін приділяв значно більше уваги. Так, серед сорока урядових делегацій, 27 січня 2005 р. присутніх на роковинах вшанування пам'яті жертв нацизму в Освенцімі, на жалобній церемонії він не лише був поряд із А. Кваснєвським, але й тиснув руку В. Ющенку [200]. Проте розвиток подій, у супроводі взаємно образливої медійної кампанії, спричинив до того, що стосунки між двома державами еволюціонували за чи не найгіршим із можливих сценаріїв. Упродовж року їх ознаками були напруженість та висока емоційність, а можливості для продовження предметного діалогу виявилися фактично вичерпаними.

Як ніколи раніше, взаємини з Російською Федерацією стали предметом гострих дискусій у Польщі в період підготовки держави до виборів – за збігом обставин, восени 2005 р. поляки майже одночасно обирали і парламент, і президента. І хоча ім'я А. Кваснєвського серед кандидатів не значилося, за високу активність у взаєминах з Кремлем на його адресу було спрямовано шкал критики. Відповідно Л. Качинському, значною мірою саме завдяки антиросійській налаштованості, неодноразово підкріпленій заявами про те, що «першим з офіційним візитом він у Росію не поїде», вдалося заручитися підтримкою більшості громадян та перемогти у виборчих перегонах (23 жовтня). Результати президентських, а попередньо (25 вересня) парламентських виборів, перемогу на яких здобула очолювана братами Л. та Я. Качинськими націонал-консервативна партія «Право і Справедливість», фактично ознаменували завершення у взаєминах між двома державами періоду, так би мовити, «максимального конструктивізму» [805, с. 184]. Так, уже в листопаді 2005 р. на порядку денному стосунків між ними значилася «продовольча війна», оголошена Росією польським виробникам: 10 листопада офіційна Москва запровадила заборону на ввезення м'яса,

14 листопада – продукції рослинного походження, нібито невідповідної гігієнічним стандартам. Символічним виявилося також проголошення 4 листопада – дня звільнення Москви від польських військ у 1612 р. – новим державним святом Росії – Днем народної єдності. Та офіційна Варшава з відповіддю не забарилася: в листопаді 2006 р., незадовго до відкриття саміту Росія – ЄС, президент Л. Качинський анонсував накладення Польщею вето на відкриття переговорного процесу з Російською Федерацією. У поєднанні з політикою історичної пам'яті, реалізацією якої вкрай активно зайнялася президентська адміністрація, польсько-російські взаємини на тривалий час потрапили до «глухого кута».

Таким чином, взаємини РП із Російською Федерацією, у зв'язку з її колосальним геополітичним потенціалом, спроможністю суттєво впливати на розвиток не лише Європи, але й світу в цілому, в тому числі в аспекті розширення НАТО та ЄС, у набутті членства в яких у Варшаві, як знаємо, були вкрай зацікавлені, порівняно зі стосунками з іншими сусідами на східному кордоні, сприймалися у Польщі на порядок важливішими. Безперечно, у Варшаві добре розуміли деяку узалежненість успіхів інтеграції в євроатлантичний простір від позиції Кремля, а тому, працюючи над реалізацією ключових зовнішньополітичних пріоритетів, постійно змушені були на неї зважати. Показово, що в той час як прагнення Польщі до вступу в НАТО викликало в офіційної Москви колосальний спротив, адже ставило під сумнів можливість надалі впливати на ситуацію в цій частині Європи, спрямовувати наступний її розвиток, і російська влада, як відомо, цьому крокові намагалася максимально зашкодити, то в набутті Польщею членства в Європейському Союзі у Кремлі були навіть дещо зацікавлені, з огляду на перспективи, що відкривалися у цьому зв'язку перед Російською державою. Окрім того, суттєвий вплив на польсько-російські взаємини здійснювали стосунки офіційної Варшави з Україною: під впливом подій Помаранчевої революції та заангажованості в них Польщі, яка значно посприяла перемозі проєвропейськи орієнтованих демократичних сил, уже восени 2004 р. вони

катастрофічно погіршилися і впродовж кількох наступних років перебували в тупиковій ситуації.

Отже, осмислення східної політики Польщі періоду президентства А. Кваснєвського засвідчило значну її підпорядкованість успіхам інтеграції держави до НАТО та ЄС, а також взаєминам із провідними державами Західної Європи та США. Як наслідок, стосунки з сусідами на східному кордоні мали здебільшого ситуативний характер і їм очевидно бракувало далекоглядності, виваженості та послідовності. Окрім того, політика щодо сусідів на Сході неодноразово ставала заручницею політичних колізій та ідеологічних спекуляцій, зазнавала впливу ротацій у вищих ешелонах влади, що спричиняло суперечливу динаміку міждержавного співробітництва.

Безперечно, найбільшою активністю були характерні взаємини Польщі з Україною. Не інакше, ніж керуючись прагненням посилення геополітичної ваги, набуття лідерства у регіоні Центрально-Східної Європи та входження до «першого ешелону» суб'єктів світового співтовариства, а водночас, дистанціювання від політики кремлівського керівництва, Республіка Польща реалізовувала політику представлення та лобіювання інтересів України на рівні ЄС і НАТО, а також ключових столиць Європи та США. Немає підстав заперечувати, що заангажованість офіційної Варшави в європейському майбутньому України, а заразом Литви та Білорусі (останньої, щоправда, безуспішно), значно була навіяна ідеями Гедройця – Мєрошевського, палким прихильником яких був президент А. Кваснєвський. Незмінно залишаючись складовою стратегічного партнерства між нашими двома державами, політика сприяння європейському вибору України відчутно активізувалася зі вступом Польщі до ЄС, а пізніше – під впливом Помаранчевої революції.

Міждержавні відносини з Литвою та Білоруссю, з огляду на спільну географію та історію характерні не менш усталеними зв'язками, також перебували в орбіті зовнішньої політики ІІІ Речі Посполитої. Та, якщо Литва з проголошенням ключовим зовнішньополітичним пріоритетом інтеграції до НАТО та ЄС фактично пішла ідентичним Польщі шляхом незалежного

державотворення, чим заклала надійний фундамент співпраці на майбутнє, то Білорусь взяла курс на поглиблення співпраці зі Російською Федерацією – нетотожні зовнішньополітичні орієнтири, примножені антидемократичною політикою президента А. Лукашенка, як наслідок, значно утруднили стосунки сторін, а навесні 2005 р. фактично їх паралізували.

Та, наскільки б значимими для офіційної Варшави не були взаємини з Україною, Литвою чи Білоруссю, проведений аналіз дає підстави стверджувати про в рази переважаючу для неї значущість співпраці з Російською Федерацією. Місце останньої у східній політиці офіційної Варшави визначалося щонайменше двома чинниками. Один із них стосувався вибору Польщею геополітичних орієнтирів, осмислення нею свого місця в Європі, зокрема східній її частині, а також якості політичної та економічної складової білатеральних взаємин із РФ, інший, – місця в інтеграційних об'єднаннях та дій Росії у регіоні так званого «близького зарубіжжя». Попри орієнтацію Польщі на інтеграцію в європейсько-атлантичний простір та поглиблення співпраці з провідними державами Заходу, упродовж аналізованих років і надалі політика офіційної Варшави суттєво залежала від позиції Кремля. Окрім того, що вибір ІІІ Річчю Посполитою ключовим зовнішньополітичними орієнтиром інтеграції до НАТО та ЄС апріорі був значно спричинений прагненням дистанціюватися від Росії та назавжди позбутися загрози бути повторно включеною у сферу геополітичної її домінації, кроки Кремля, приміром щодо України, Білорусі, Молдови, інших держав Балто-Чорномор'я, що ставили під сумнів їхню стабільність, цілісність, а то й незалежність, змушували польську сторону відповідним чином на них реагувати. Відтак, якщо відносини Польщі з Російською Федерацією в економічній сфері, зазвичай, позначені серйозними успіхами, розвивалися відносно рівно, то контакти в політичній сфері, значно ускладнені до того ж «привидами минулого», як правило, залишали бажати кращого, були складними та важко прогнозованими.

РОЗДІЛ 5
СУБРЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬЩІ

5.1. Участь Польщі в діяльності Вишеградської групи у контексті європейської інтеграції

На євроінтеграційному шляху Польщі важливу роль відіграла її діяльність у складі Вишеградської трійки, а з розпадом Чехословаччини – Вишеградської четвірки. Принципово важливим є у нашому дисертаційному дослідженні аналіз вишеградської скоординованої співпраці саме у контексті європейської інтеграції. Вишеградська група – Польща, Угорщина та Чехословаччина – у форматі трійки була заснована 15 лютого 1991 р. в угорському місті Вишеград [686]. Дане субрегіональне об'єднання мало також історичне і символічне коріння, адже 1335 р., за часів правління династії Анжу, в резиденції угорського короля відбулась королівська зустріч угорського, чеського та польського правителів з питань посилення регіональної співпраці у політиці та торгівлі, що було підсилено династичними зв'язками. Більше того, це стало зародженням власне і центральноєвропейської ідеї для майбутніх послідовників [790, с. 217].

Республіка Польща з-поміж інших країн Вишеградської групи має достатньо відмінні характеристики, а саме – вона є найбільшою територіально і за чисельністю населення. Важливо відзначити також значущість геополітичного розташування країни. Так, площа Республіки Польща становить 312 679 км², а кількість населення – близько 38 млн осіб, країна є дев'ятою державою Європи за площею та восьмою за кількістю населення. Історичний розвиток Польщі свідчить про геополітичне розташування між Сходом і Заходом, що є, з одного боку, вигідним, а заразом вразливим.

Стосовно ролі та значення регіонального, субрегіонального чинника в системі зовнішньої політики Польщі можна визначити, що, по-перше,

національні інтереси країни завжди мали і мають пріоритет; по-друге, Вишеградська співпраця для Польщі у загальноєвропейському політичному мисленні була важливою з точки зору набуття позиції регіонального лідера, але все ж таки це було другорядним напрямом. Координація спільних зусиль трьох сторін, а саме за співпраці перших осіб країн центральноєвропейського регіону – В. Гавела, Й. Анталла і Л. Валенси стосовно вступу до НАТО і ЄС – була чітко зафіксована у «Декларації про співробітництво Чесько-Словацької Республіки, Республіки Польща та Угорської Республіки на шляху до Європейської Інтеграції», де, зокрема, були визначені головні цілі: відновлення державної незалежності, демократії і свободи; ліквідація залишків тоталітарного режиму у всіх сферах життя, суспільства і економіки; розбудова парламентської демократії та сучасної правової держави поряд із дотриманням і поваги до основних прав людини і свобод; створення сучасної ринкової економіки; повна інтеграція у європейські політичну, економічну, безпекову і правову системи [118]. Позиція Польщі була найбезпроблемніша у білатеральних відносинах сторін. З-поміж основних напрямів співпраці у спільному комюніке визначним був саме європейський напрямок, зокрема, встановлення гармонійного співробітництва з європейськими інститутами,сприяння вільному проходженню капіталу, розвитку ринкових основ, вільному економічному співробітництву, взаємовигідній торгівлі товарами і обміну послугами,розвиток політичного, торговельно-економічного співробітництва з метою наближення до європейських стандартів.

Цілком погоджуємося з точкою зору фахового історика Є. Кіш, яка, високо оцінюючи вишеградську співпрацю, прагматично стверджує: «Вишеградське об’єднання не створювалося як альтернатива європейській інтеграції – і це, зазначимо, завжди підкреслювалося лідерами спочатку трьох, а з 1993 р. вже офіційними представниками чотирьох країн Вишеградського блоку» [441, с. 132–133]. Заслуговує на увагу осмислення дослідницею реалій діяльності країн Вишеградської групи у безпосередньому

взаємозв'язку зі змінами системи міжнародних відносин у центральноєвропейському регіоні: «Комплекс складної мозаїки взаємовідносин країн Центральної Європи – конкретні дії чи бездіяльність країн регіону в рамках Вишеграду, причини, за яких було створено це об'єднання, власне внутрішня логіка розвитку його суб'єктів та одвічні наявні невирішені проблеми двостороннього характеру країн регіону – в кінцевому рахунку не призвели до формування потужного, впливового, об'єднаного захистом своїх спільних інтересів об'єднання, яке б зайняло ще у 90-х рр. XX ст. визначальне місце у геополітичному вакуумі» [441, с. 132].

Вважаємо, що навіть за умов формування нової геополітичної конфігурації на європейському континенті і, відповідно, виокремлення геополітичного вакууму в регіоні ЦСЄ євроінтеграційна складова країн Вишеградської групи була пріоритетом із часів заснування об'єднання. Таким чином, стверджуємо, що відбулось не дистанціювання цих країн в окремо взятому форматі субрегіональної співпраці, а узгодження та зближення національних інтересів країн Вишеградської групи щодо реалізації їх головної стратегічної мети – вступу до Європейського Союзу. Так, діяльність Вишеградської групи є своєрідним інструментом скоординованої підготовки до вступу та входження чотирьох країн у Європейський Союз.

Євроінтеграційний чинник у Вишеградському форматі співробітництва був пріоритетним із 15 лютого 1991 р. до 1 травня 2004 р., про що свідчить і установчий документ– спільне комюніке [118]. Зазначимо, що діяльність Польщі у форматі Вишеградської четвірки підсилювала конструктивний міжнародний діалог країни щодо пошуків критеріїв вступу до Європейського Союзу, з боку ЄС – щодо питань свого східного розширення. Роль Польщі у діяльності Вишеградської групи не була «обтяжена» принциповими розбіжностями або спірними питаннями чи то історичними кривдами між її учасниками і Польщею. Оцінюючи п'ятнадцять років діяльності Вишеградської групи саме як історію спільного успіху, президент РП

А. Кваснєвський відзначає: «Вишеградське співробітництво було одним із пріоритетів мого десятирічного головування… Незважаючи на злети та падіння, наш спільний голос, безсумнівно, став набагато сильнішим, більш значним і більш ретельно слушним. Вишеград означає творчість та ефективність… Вишеградське співробітництво – це частина польського почуття державності, адже саме так Варшава розглядає співпрацю з центральноєвропейськими партнерами, незалежно від внутрішньополітичних змін» [714, с. 67–69]. Окреслюючи головну мету співпраці, «ми намагались об'єднати наші зусилля і переваги в особливий спосіб, щоб увійти у НАТО і ЄС. Це була одна із найбільших проблем у нашій сучасній історії. Хоча це було не просто, ми досягли великого успіху… Ми повернулися у наш європейський дім», – Кваснєвський А., визначаючи ЄС не тільки як інтеграційне зусилля у континентальному масштабі, але і як регіональне мислення, та порівнюючи Вишеград із Бенілюксом та Північним співробітництвом, підкреслює значимість центральноєвропейської ідентичності як стабілізуючого фактора в інтеграції континенту, а також визначає чіткі перспективи співпраці, акцентуючи увагу саме на східній політиці Європейського Союзу, і перш за все на Україні: «Країни Вишеградської групи мають продовжити грати значну роль у формуванні східної політики ЄС по відношенню до таких країн, як Росія, Білорусь, і в особливості до України… Можливо, ми краще, ніж інші європейські країни, розуміємо, які перспективи були створені завдяки успіху Помаранчевої революції в Україні, а також проєвропейським амбіціям українців» [714, с. 67–69].

Участь Польщі у діяльності Вишеградської групи у контексті європейської інтеграції за досліджуваний період логічно поділяється на два періоди: до вступу 1995–2004 рр. як претендент на вступ і після вступу у 2004–2005 рр. як повноправний член Європейського Союзу. Важливим аспектом наукового аналізу, є порівняння так званого головування Польщі у складі Вишеградської групи протягом даних періодів, а саме у 2000–2001 рр.

та у 2004–2005 рр. Принципово важливим є перший період 1995–2004 рр. – як підготовка країни на вступ до Європейського Союзу, адже у форматі Вишеградської групи це означало складну еволюцію міждержавної співпраці у європейському інтеграційному напрямі. Складність визначалась у пріоритетності національних чи регіональних або наднаціональних інтересів, а також складної мозаїки внутрішньої політики конкретно в кожній із країн Вишеградської групи. Зазначимо, що економічна, міжнародна торгівельна співпраця успішно розпочалась у форматі Центральноєвропейської зони вільної торгівлі (CEFTA) з 1992 р., а політична співпраця була націлена на створення інституцій, які б сприяли динамічній європейській інтеграції, втім, інституційний формат співпраці не було здійснено. Із 1 січня 1993 р., з розпадом Чехословаччини, Вишеградська група діяла вже як Вишеградськачетвірка. Більше того, спільність дій у просуванні до ЄС і НАТО поступово набирала обертів боротьби з-поміж членами Вишеградської групи і конкуренції першості вступу у вищезазначені світові організації.

Досліджуваний нами перший період 1995–2004 рр. можливо розподілити на два під-періоди: 1995–1999 рр. та 1999–2004 рр. До 1999 р. вишеградське співробітництво визначається досить повільним розвитком політичної співпраці, перш за все, через проблеми внутріполітичного характеру країн групи (найпроблемнішим був словацько-угорський вимір співпраці), а також внаслідок усвідомлення довготривалості європейського інтеграційного процесу. Більше того, чеська сторона на найвищому рівні висловлювала думки – сумніви щодо доцільності подальшого існування Вишеградської групи. І саме польська сторона у цей період намагалася прагматично об’єднати зусилля сторін до спільної співпраці. Зазначимо, що наше дослідження розпочинається 1995 р., втім, підкреслимо дуже важливу подію – 8 квітня 1994 р., коли Польща, а також Угорщина офіційно подали заяви щодо вступу і набуття повноправного членства в ЄС. На Люксембурзькому саміті 1997 р. Європейська Комісія прийняла рішення щодо відповідності Польщі, Угорщини та Чехії вступу, отже, розпочався

перед-вступний період трьох країн, який теж не був позбавлений протиріч. Конфронтації між країнами Вишеградської групи чітко виокремились також із 1996 р., коли на переговори із НАТО були запрошені Угорщина, Польща і Чехія. Узагальнюючи кількість і зміст зустрічей, спільних рішень чи, зокрема, їх відсутність у країн Вишеградської групи за під-період 1995–1999 рр. порівняно із 1999–2004 рр., можна впевнено констатувати так звану політичну стагнацію зусиль сторін центральноєвропейського регіону.

Періодом консолідації зусиль та поглибленням конкретної євроатлантичної співпраці країн Вишеградської групи слід вважати другий під-період – 1999–2004 рр. Ефективність співпраці сторін визначилася саме у перспективі просування європейської інтеграції. Зміна урядів у Чеській Республіці у 1998 р. та у Словацькій Республіці 1999 р., а також чіткі перспективи атлантичної інтеграції дали новий поштовх спільній співпраці сторін. Факт необхідності активізації міжрегіональної співпраці країн регіону формально було виголошено 21 жовтня 1998 р. у Спільній декларації [109], де, зокрема, з одного боку, було зроблено акцент на прискорення євроатлантичної інтеграції її учасників у контексті посилення солідарності, співробітництва, внутрішньої інтеграції, когезії та ідентичності, з іншого боку – це був жест, так би мовити, доброї волі до словацької сторони щодо запрошення її до активної співпраці у євроатлантичному вимірі.

Історичною подією так званого відродження співробітництва країн Вишеградської групи стала зустріч 14 травня 1999 р. на найвищому рівні прем’єр-міністрів Вишеградської четвірки. Головний акцент у спільній Декларації прем’єр-міністрів країн Вишеграду було зроблено на підтримку євроінтеграційного поступу Словаччини та розробку конкретних заходів щодо виконання умов та синхронізованого прискорення європейського інтеграційного процесу всіх чотирьох країн, зокрема, у сферах безпеки, у спільній зовнішній політиці, культури, навколишнього середовища тощо. Особливо важливим вважаємо й оновлення механізмів співробітництва щодо узгодження інтересів сторін – консультативних форумів, нарад та зустрічей

експертів, державних секретарів, профільних міністрів, а також чіткі графіки самітів на найвищому рівні. Важливо відзначити і політичну консолідацію сторін групи щодо заснування 9 червня 2000 р. єдиної інституції – Міжнародного Вишеградського Фонду, куди кожна з країн робить свій внесок. Роль Польщі у цей історичний динамічний період розвитку вишеградської співпраці є важливою, насамперед, у питаннях безпеки в контексті розбудови загальноєвропейської системи безпеки і в загальній координації щодо узгодження інтересів сторін. Втім, найважливішою метою було приєднання до Європейського Союзу. Стосовно приєднання країн Вишеградської групи до ЄС: вже за нормами так званих Копенгагенських критеріїв після 13 грудня 2002 р. європейські інтеграційні вимоги були адаптовані до специфіки та рівня розвитку кожної із країн Вишеградської четвірки. Так, наприклад, прем'єр-міністр Республіки Польща Л. Міллер цілком прагматично і в контексті національних інтересів та патріотизму зазначав: «Наша [польська] мета – не тільки приєднання до Європейського Союзу, але приєднання до Європейського Союзу на найкращих умовах» [725].

На особливу увагу заслуговує діяльність Польщі у складі Вишеградської групи за періоди її головування. Насамперед, відзначимо два важливих і суттєво різних за характером хронологічних періоди: це 2000-2001 роки, ще до вступу Польщі у Європейський Союз, а також період 2004-2005 рр., вже у складі Європейського Союзу. На зустрічі вищого рівня прем'єр-міністрів Чеської Республіки, Угорщини, Словацької Республіки та Польщі, яка відбулась 9 червня 2000 р. у Празі, було розпочато підготовку до польського головування, а точніше, відбулась передача головування від Чеської Республіки [175].

У цілому, вважаємо, що протягом 2000–2001 рр. як на відповідних рівнях, так і у різних сферах відбувалась активна співпраця країн Вишеградської групи. Зокрема, це активна політична співпраця голів урядів країн Вишеградської четвірки на найвищому політичному рівні. Обговорення

проблемних питань європейської та регіональної інтеграції між Є. Бузеком, М. Дзуріндою, В. Орбаном і М. Земаном відбувалося протягом 2000 р.:28 квітня в Гнездно (із запрошенням німецького канцлера Г. Шредера), 4 травня у Будапешті (із запрошенням прем'єр-міністра Франції Л. Жоспена) [137], 9 червня у Празі, 12–13 жовтня у Карлових Варах. У 2001 р. відбулись два саміти прем'єр-міністрів Вишеградської групи: 31 травня – 1 червня у Кракові (Польща) із прийняттям спільної Офіційної заяви [167], та 24–25 серпня відбулась неформальна зустріч прем'єр-міністрівпоблизу озера Балатон (Угорщина) [686]. Ці зустрічі відбувалися за участі країн Європейського Союзу, а саме Великої Британії, Нідерландів у контексті обговорення євроінтеграційного поступу країн Вишеградської групи.

Президенти країн Вишеградської четвірки – В. Гавел, А. Кваснєвський, Ф. Мадл і Р. Шустер – у 2001 р. відзначили десяту річницю підписання Вишеградської декларації (15 лютого 1991 р.) та виступили зі спільною декларацією, де були виокремлені пріоритети Вишеградської четвірки після десятиріччя змін у Європі. З-поміж політичних завдань найважливішим було відзначено спільну співпрацю стосовно якнайшвидшої євроатлантичної та європейської інтеграції країн четвірки – підготовку до членства в ЄС. Країни Вишеграду також відзначили необхідність підтримки Словацької Республіки щодо її вступу в НАТО. Із зовнішньополітичних аспектів відзначимо акцент країн Вишеградської четвірки на співпрацю з країнами Центральної, Південної та Східної Європи на міждержавному, міжрегіональному та транскордонному рівнях [167].

Для польського періоду головування 2000–2001 рр. була характерною не тільки активізація самітів на найвищому рівні, але і постійні експертні консультації з питань європейської інтеграції на регіональному, транскордонному рівнях, а також між представниками громадських організації країн Вишеградської четвірки. Основною тематикою зустрічей були, наприклад, обмін інформацією та конкретними проектами міжнародного співробітництва щодо питань юриспруденції, культури, науки

та освіти. Спільні офіційні заяви політичних лідерів чотирьох країн свідчать як про вельми широку палітру їх взаємозв'язків, зокрема з ОБСЄ, Радою Європи, ООН, так і про спільні узгоджені позиції щодо конкретних політичних подій, включно і європейських, а також тих, які є важливими власне для країн Вишеградської четвірки, наприклад, щодо питання арешту чехів на Кубі, ескалації насильства у Македонії тощо.

На нашу думку, головним напрямом і пріоритетом співпраці сторін Вишеградської четвірки за період головування Польщі все ж таки була підготовка до членства у Європейський Союз. Адже ця співпраця сторін визначалася і спільними інтересами сторін у таких сферах, як імплементація Шенгенської угоди, питання безпеки, розвиток транспортної інфраструктури та транскордонної, економічної, екологічної співпраці. Фінансування спільних «вишеградських» проектів із співпраці у сферах культури, наукових досліджень та освіти забезпечувала єдина інституція країн Вишеградської групи – Вишеградський фонд, заснований у червні 2000 р.

На неформальній нараді прем'єр-міністрів у Карлових Варах у жовтні 2000 р. обговорювали сценарій розширення ЄС, насамперед, як пріоритет було визначено, зокрема, спільний узгоджений вступ чотирьох країн до Євросоюзу, що визначило солідарність сторін у процесі європейської інтеграції. Представники країн домовились інформувати один одного про свої стратегічні наміри щодо вступу в Євросоюз на саміті у Ніцці. Сторони також досягли узгодженої домовленості про конкретні нові сфери «вишеградської» співпраці: зокрема, у військовій сфері (модернізація спорядження), у військових навчаннях (Польща запропонувала посилити боєздатність військово-повітряних сил). Чеська сторона, а саме міністерство транспорту, виступила з ініціативою вдосконалення транспортної інфраструктури, а Угорщина запропонувала організаціям країн Вишеградської четвірки вдосконалення методів розробки спільних проектів. Словаччина доповіла про успіхи на шляху адаптації стратегії щодо Шенгенського режиму і висловила подяку всім країнам Вишеграду за надану

допомогу і підтримку її євро-інтеграційного поступу.Співробітництво із зовнішніми третіми країнами – Словенією, Хорватією, Румунією, Україною та Австрією – відбувалося на партнерських засадах у форматі реалізації спільних проектів, спрямованих, перш за все, на розширення ЄС. Країни Вишеградської групи підтримали різноманітні форми регіональної співпраці та добросусідських відносин насамперед у контексті прискорення європейської інтеграції.

Конкретна підтримка європейських інтеграційних кроків країн Вишеградської групи відбулась і зі сторони теж субрегіонального європейського об'єднання – країн Бенілюксу, а саме: було запропоновано реалізувати до 2010 р. програму спільного економічного розвитку «Економіка, що базується на знаннях», яку також підтримали уряди Голландії, Німеччини, Великої Британії, Швеції.

Конструктивною ініціативою Польщі за період її головування був і розвиток співпраці четвірки з Україною. Насамперед, польська ініціатива визначилася у проведенні регулярних консультацій, наприклад, у 2000 р. у Варшаві – на рівні міністрів закордонних справ. Більше того, під час головування Швеції у ЄС міністри закордонних справ країн Вишеградської групи у 2001 р. були запрошені до Стокгольма для проведення консультацій з питань стратегії ЄС щодо України. Відповідно, зустріч було також продовжено й у Брюсселі.

Детально аналізуючи головування Польщі та співпрацю у Вишеградській групі за період 2004–2005 рр., вже у складі Європейського Союзу, можемо стверджувати про зміну пріоритетів співпраці сторін. Безпосередньо після вступу в Європейський Союз 2004 р. Польща отримала головування у Вишеградській групі. Важливо підкреслити, що у новій чотиристоронній Кромеріжській декларації Польща, Угорщина, Чеська Республіка та Словацька Республіка чітко визначили необхідність продовження співпраці у форматі Вишеградської групи вже у рамках ЄС.

Адже, зазначимо, мета, визначена у Вишеградській декларації, була виконана.

Позиція чотирьох країн у 2004 р. була чіткою і зрозумілою: вони констатували факт їх євроатлантичної та європейської інтеграції і визначили нові можливості, пріоритети та завдання у процесі реалізації спільних інтересів у майбутньому співробітництві: «Співробітництво Вишеградської групи буде продовжуватися, фокусуючись на регіональних ініціативах, метою яких є посилення регіональної центральноєвропейської ідентичності. У цьому контексті співпраця буде базуватися на конкретних проектах, які матимуть відкритий характер» [115]. Прем'єр-міністри країн Вишеградської групи М. Бєлька (Республіка Польща), П. Меддєші (Угорська Республіка), В. Шпідла (Чеська Республіка), М. Дзурінда (Словацька Республіка) 12 травня 2004 р. у місті Кромеріж (Чеська Республіка) підписали нову Кромеріжську декларацію – стратегію розвитку субрегіонального об'єднання в рамках Європейського Союзу.

Порівняльний аналіз документів свідчить, що програма польського головування у субрегіональному Вишеградському об'єднанні містила і загальні цілі та завдання нової Кромеріжської декларації, зокрема, що стосується як підтримки політики розширення Європейського Союзу, так і вже більш детально у програмі – як виконання зобов'язань щодо реалізації політики нового сусідства Європейського Союзу, нової східної та південно-східної політики ЄС; передачі свого євроінтеграційного досвіду країнам, які бажають набути членства в ЄС; підтримки загальних цілей Європейського Союзу в розвитку європейської інтеграції. Фактично у програмі головування Польщі у Вишеградській групі протягом 2004-2005 рр. були визначені шість нових пріоритетів: консультації з майбутніх бюджетних питань; співробітництво у сфері Шенгенських питань; участь у формуванні і реалізації політики нового сусідства ЄС; розробка стратегічних програм міжнародним Вишеградським фондом; співробітництво у сферах енергетичного сектору, промисловості та інфраструктури, наукових

досліджень; майбутній розвиток прагматичного регіонального співробітництва [156].

Політичний вимір співробітництва країн Вишеградської групи був визначений у польській програмі головування в контексті розвитку четвірки як регіонального форуму для діалогу та порозуміння всередині ЄС. У першому розділі «Політичне співробітництво» (координатори – міністерства закордонних справ) міститься чіткий перелік зустрічей на найвищому рівні. президентів, прем'єр-міністрів, секретарів та координаторів міністерств, директорів відповідних департаментів. З-поміж форм секторальної співпраці, визначених у другому розділі «Секторальне співробітництво» (координатори – відповідні профільні міністерства і міністерства закордонних справ), акцент робиться перш за все на п'яти напрямах: інфраструктура і транспорт; регіональна політика; транскордонне співробітництво; захист навколишнього середовища і співробітництво у сфері агрокультури; інші сфери регіонального співробітництва. Підкреслимо: кожний із напрямів детально розроблений із переліком конкретних заходів, зустрічей, обміном інформацією тощо [156].

Принципово важливим вважаємо відзначити третій підрозділ польської програми головування, що дасть можливість, з одного боку, зрозуміти градацію пріоритетів та їх характеристики, а з іншого – сприятиме чіткому виокремленню структури програми, а саме: «Транскордонне співробітництво – відкриття внутрішніх кордонів країн-членів Європейського Союзу та захист зовнішніх кордонів країн-членів Європейського Союзу». Координатор виконання напрямів підрозділу – Міністерство внутрішніх справ та адміністрації Республіки Польща. Важливе місце у даному підрозділі польської програми займають наступні чотири напрями співробітництва: Шенгенські питання, державне управління, місцеве самоврядування та політика безпеки. Зазначимо, що кожен під-напрям містить конкретні заходи у конкретно визначеному географічному просторі і часі. Наприклад, проблемні питання Шенгену сфокусовані на імплементації та дискусіях щодо

Шенгенських принципів; на продовженні діяльності експертних груп, заснованих ще за часів чеського головування; формуванні спільної позиції «четвірки» щодо Шенгену; проведенні робочих нарад експертів щодо шенгенської співпраці у січні та квітні 2005 рр.; продовженні співробітництва Вишеградської четвірки з країнами Бенілюкс із питань імплементації Шенгену.

Співробітництво у сфері державного управління було заплановано здійснити у форматі самітів заступників міністрів та державних секретарів внутрішніх справ (Прага, 25–26 листопада 2004 р.) та нарад експертних груп щодо модернізації державного управління (Польща, 2005 р.), підвищення кваліфікації та освіти з державного управління, організації конференцій з розгорнутого переліку питань (жовтень – листопад 2004 р.). Важливим елементом транскордонної складової даної підпрограми є місцеве самоврядування, а саме: внутрішній юридичний статус суб'єктів місцевого самоврядування; створення базових умов, принципів для успішного процесу спільного інвестування; гармонізація законів, які стосуються якості державних служб; реалізація прав місцевого самоврядування у транскордонному співробітництві; транскордонне співробітництво в контексті успішного використання фінансових програм Європейського Союзу. Співпраця у реалізації політики безпеки визначалася перш за все організацією міжнародної наради робочої групи Вишеградської четвірки та Австрії у лютому 2005 р. з питань обговорення феномену екстремізму та розвитку насилля в Центральній Європі.

Узагальнюючи польський досвід головування, зазначимо, що програма в цілому була успішно виконана. Відбулися саміти на найвищому рівні прем'єр-міністрів, міністрів закордонних справ із представниками парламенту ЄС, відповідних комітетів ЄС. Родзинкою нової форми співпраці був форум регіонів Вишеграду у жовтні 2004 р. у Кракові – як співпраця органів місцевого самоврядування, Конференція міністрів закордонних справ із міжнародним Вишеградським фондом у грудні 2004 р. із питань

затвердження бюджету на 2005 р. у розмірі 3 млн євро та гарантії 29 стипендій для науковців з України [686]. Особливої уваги та аналізу у дослідженні заслуговують і офіційні документи, які були прийняті внаслідок цих нарад на найвищому і локальному рівнях, а саме: Комюніке 12-ї зустрічі міністрів культури Вишеградської групи від 10–11 листопада [25]; Правила підготовки, апробації та процедур виконання фінансування проектів зі стратегічних програм міжнародного Вишеградського фонду від 7 грудня 2004 р. [176]; Звіт щодо зустрічі прем'єр-міністрів країн Вишеградської групи у Варшаві від 8 грудня 2004 р. [130]. З політичної точки зору, на особливу увагу заслуговують два документи за 2004 р.: Декларація прем'єр-міністрів країн Вишеградської групи про співробітництво після їх вступу до ЄС [115] та Основні стратегічні напрями майбутніх дій вишеградської співпраці [125].

Про динамічну співпрацю Вишеградської четвірки за часів польського головування в рамках Європейського Союзу свідчать не тільки політичні наради, але і регулярні зустрічі представників міністерств із конкретних проблемних питань. Наприклад, 20–21 травня 2004 р. відбулася зустріч міністрів з охорони навколишнього середовища у Шіофоку, 24 травня 2004 р. – зустріч міністрів оборони у Коморні Градеку, 18–20 вересня 2004 р. – зустріч президентів патентних офісів у Цедзіні [139], 11 жовтня 2004 р. відбулася зустріч представників міністерств внутрішніх справ у Кракові, 13–15 жовтня 2004 р. – зустріч міністрів юстиції у Кракові, 28–29 жовтня 2004 р. – зустріч президентів центральних аудиторських офісів у Високих Татрах, 4 листопада 2004 р. – зустріч міністрів фінансів у Варшаві, 4 листопада 2004 р. – зустріч міністрів сільського господарства у Будапешті, 11–12 листопада 2004 р. – зустріч міністрів культури у Шарошпатаку, 4 березня 2005 р. – зустріч міністрів оборони у Варшаві із запрошенням міністра оборони України. Відповідно, вже у 2005 р.: 16–18 березня – зустріч міністрів інфраструктури у Страсне, 14–15 квітня – зустріч міністрів регіонального розвитку у Варшаві, 28–29 квітня – 13-та зустріч міністрів

культури у Банській Бистріці [111], 6 травня 2005 р. – зустріч міністрів фінансів у Празі, 6–7 червня 2005 р. – зустріч міністрів із захисту навколишнього середовища у Кракові.

Даний ретельний перелік свідчить як про регулярні постійні зустрічі, про різноманітний характер співпраці на різних рівнях фахівців, експертів країн Вишеградської групи, так і про конкретні результати співпраці сторін. З-поміж низки спільних декларацій, в якості узгоджених інтересів і дій сторін, були прийняті наступні важливі документи: Декларація міністрів Вишеградської групи, відповідальних за регіональний розвиток, від 2 грудня 2005 р. [117], Комюніке 14-ї зустрічі міністрів культури та з питань культурної спадщини країн Вишеградської групи [112], Спільна офіційна заява міністрів закордонних справ від 11 липня 2005 р. [133], Спільна декларація прем'єр-міністрів Вишеградської четвірки по Україні [132], а також Спільна декларація прем'єр-міністрів Вишеграду по ЄС у Казімежі Дольному від 10 червня 2005 р. Цікаво, що саме ідея європейської політики сусідства, міститься вже у Спільній заяві міністрів закордонних справ від 11 липня 2005 р., де чітко визначено: «У цій сфері особливо важливою є необхідність допомоги Україні та іншим країнам регіону, які здійснюють реформи. Для Вишеградської групи є вирішально важливою реалізація Плану дій ЄС – Україна, що поглиблюватиме відносини між ЄС та Україною і сприятиме європейській інтеграції країни. Країни Вишеградської четвірки бажають обговорити справу надання Україні спільної допомоги, а також бажають синхронізувати двосторонні ініціативи у цьому питанні. Міністри зустрінуться із австрійськими, словенськими та українськими партнерами, з якими обміняються думками щодо Регіонального партнерства та взаємовідносин з Україною і перспективами співпраці» [133].

З точки зору аналізу подій в Україні у 2004 р., важливою, на нашу думку, є заява міністрів закордонних справ Вишеградської групи від 7 грудня 2004 р. [166], де, зокрема, зазначається як підтримка демократичних трансформацій в Україні з боку країн Вишеградської групи, а також

підкреслюється важливість внутріполітичних змін у сусідній країні, так і акцентується увага на посиленні регіональної безпеки: «Ми бажаємо завірити нашого українського сусіда у нашій солідарності в його боротьбі за дотримання прав та демократичних принципів… Україна – не тільки ключовий сусід і стратегічний партнер Європейського Союзу, але також і важливий гравець у регіональній та глобальній безпеці. Ми віримо у позитивне вирішення кризи та розвиток подальшої демократизації, створення основ для нової якості у відносинах між ЄС та Україною» [166].

Активізація співробітництва Вишеградської четвірки визначилась і в найближчому міжнародному середовищі, а саме з уже діючими міжрегіональними та субрегіональними європейськими об'єднаннями: країнами Бенілюкс, Веймарським трикутником, Радою скандинавських країн тощо. Наприклад, згідно з документом «Сфери співробітництва між країнами Вишеграду і Бенілюксу» [123]. Перелік досягнень, який був оголошений на нараді 15 лютого 2005 р. у Братиславі, містив ретельний огляд роботи робочої групи у наступних напрямах співпраці: проблемні питання імплементації Шенгену, співробітництво представників парламентів країн Бенілюксу та країн Вишеградської групи; співробітництво із структурними фондами, співпраця у сфері розвитку інфраструктури й у плануванні, а також співробітництво у сферах інвестицій, туризму, реклами, у соціальній, трудовій політиці [123].

Важливою складовою вишеградського співробітництва є її підтримка та позитивна оцінка з боку громадянського суспільства країн групи. Так, експерти польського Інституту суспільних справ у співпраці з науковцями країн Вишеграду провели дослідження значності, важливості, життєздатності Вишеградської групи з-поміж населення країн регіону. Більшість населення поінформовано про існування даної субрегіональної співпраці (у Польщі – 39%, в Угорщині – 44%, у Словаччині цей показник найбільший – 56%, у Чехії – 35%) і бажає її розвитку вже після вступу до ЄС. Цікаво зазначити, що значна частина поляків, чехів, угорців і словаків вважає важливим

презентацію не тільки національних інтересів, але і спільних регіональних, незважаючи на те, що все ще є наявними різні стратегії як до просування у ЄС, так і після набуття повноправного членства – насамперед, у формах і методах адаптації до Європейського Союзу [670].

Оцінюючи польські програми головування Вишеградської групи, більше того, аналізуючи вже конкретні заходи, що відбулися згідно із зазначеними програмами, можна зробити наступні висновки. По-перше, важливим моментом є якісно новий характер співробітництва Вишеградської четвірки за період польського головування у 2000–2001 рр. – як підготовчого етапу щодо вступу в ЄС. Злагоджені дії країн Вишеградської групи були максимально сфокусовані за імплементацією основних принципів набуття відповідності нормам та широкій палітрі так званих політик Європейського Союзу. По-друге, програма 2004–2005 рр. та її виконання свідчать уже про максимальну адаптацію країн Вишеградської групи до нового європейського простору (у плані набуття та реалізації базових європейських принципів у співпраці) і бажання вирішити свої центральноєвропейські проблеми у різних сферах життєдіяльності за допомогою і країн-членів ЄС. Вдосконалення методів та форм співробітництва вже у структурі ЄС, нові ініціативи, які вже виходять за межі субрегіону і чітко окреслюють намагання «четвірки» демонструвати свої позиції вже у міжнародному масштабі, організація регулярних фахових зустрічей з європейськими, міжнародними організаціями – все це є свідченням посилення статусу країн Вишеградської групи у системі співробітництва Європейського Союзу. По-третє, це фактично свідчення життєздатності Вишеградської групи як субрегіонального форуму вже у складі Європейського Союзу, де особливої політичної, міжнародної ваги набуває саме позиція Республіки Польща. Із 2004 р. співробітництво країн у вишеградському форматі вийшло на якісно новий рівень. За період 1995–2005 рр. у Республіки Польща змінилися пріоритети в рамках вишеградського співробітництва.

Безперечно, ідея формування більш тісної співпраці країн центральноєвропейського регіону у форматі Вишеградської групи в більш ширшому контексті виникла через так зване «повернення у Європу». Євроатлантичний напрям у контексті реалізації нової зовнішньої політики країн регіону був домінуючим. Польща, як і інші країни групи, вбачала у Вишеградському форматі певну політичну платформу для обговорення ініціатив та реалізації спільних інтересів з метою прискорення реалізації своїх національних інтересів, а також як інструмент для покращення співпраці, узгодження інтересів та координації позицій сторін. На думку польської дослідниці М. Майковської, Вишеградська група після 2004 р. є визнаним політичним брендом у європейському співтоваристві, хоча все ще не забезпечила собі стабільну позицію і не знаходиться на передньому фронті європейської політики [719].

Вкрай важливим напрямом співпраці країн є так званий формат V-4 +, що також робить країни Вишеградської групи відкритими до активної зовнішньої співпраці. Із 1995 р. саме європейський інтеграційний процес був найбільш проблемним питанням, точніше, завершилась ілюзія про швидку і безпроблемну європейську інтеграцію країн Вишеградської групи. Усвідомлення довготривалості процесу та інші зовнішні проблеми двостороннього характеру країн регіону, внутріполітичні проблеми у Словаччині, слабка інституалізація Вишеградської групи в цілому спричинили певну стагнацію співпраці.

Отже, на нашу думку, Вишеградське співробітництво за досліджуваний період витримало випробування відкритими конфліктами та з'ясуванням власних інтересів, успішно реалізувало свої головні спільні цілі та поступово із консультативного політичного форуму все більшою мірою наближається до громадянського суспільства, для якого регіональна центральноєвропейська ідентичність є пріоритетним фактором співпраці.

5.2. Транскордонне співробітництво Республіки Польща

Розвиток транскордонного співробітництва Польщі за період 1995–2005 рр. був украй важливим фактором не тільки з точки зору розвитку власне прикордонних регіонів, але і в контексті прискорення європейського інтеграційного процесу країни в цілому. З-поміж центральноєвропейських країн Польща була однією з найактивніших учасниць транскордонної співпраці. Втім, зазначимо, що рівень розвитку транскордонної співпраці регіонів Польщі є відмінним, адже кожний рівень має як свої особливості, так і власне залежить від сусіднього партнера по інший бік кордону. Таким чином, зосереджуємо дане наукове дослідження саме на порівняльному аналізі транскордонного співробітництва по всьому периметру кордону Республіки Польща. Польща межує із заходу з Німеччиною; із півдня – з Чехією, Словаччиною; зі сходу – з Україною, Білоруссю та Литвою; з півночі – з Росією, а також вздовж морських кордонів межує зі Швецією та Данією. Більш прискіпливий порівняльний аналіз, на нашу думку, дозволяє чітко виокремити наступні виміри: польсько-німецький, польсько-чеський, польсько-словацький, польсько-білоруський, польсько-український, польсько-російський, польсько-литовський.

На думку експерта з транскордонної співпраці Асоціації європейських прикордонних регіонів Й. Габбе, наявними є п’ять головних факторів, використовуючи які, можна здійснити порівняльний аналіз транскордонного співробітництва, а саме: регіональне і місцеве самоврядування, правові умови, соціально-економічні аспекти, фінансування і культура [675]. Правову основу транскордонного співробітництва в Європі повністю уніфіковано, і співпраця прикордонних регіонів базується на принципах і рекомендаціях Ради Європи, насамперед на положеннях «Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями», а також додаткових протоколах до неї [56]. Безперечно, що стратегічною метою транскордонного співробітництва є досягнення

транспарентності кордонів, їх нівеляція з метою вільного перетину для людей, товарів, послуг і капіталу.

На нашу думку, політична воля сторін, активність територіальних органів влади є базовою умовою транскордонної співпраці. Координація зусиль сторін спрямовується, перш за все, на імплантацію європейського правового поля у національне законодавство, подолання асиметрії розвитку в подвійному контексті: центр – периферія у вітчизняному середовищі, периферія – периферія по обидва боки кордону й адаптація принципів транскордонної політики Європейського Союзу. Формування транскордонного співробітництва Польщі за період 1995–2005 рр. проаналізуємо у білатеральних форматах із виокремленням саме найпозитивнішої та найпроблемнішої сторін транскордонної співпраці. Безперечно, що кожен прикордонний регіон має свої специфічні характеристики, як позитивні, так і негативні. Але слід перш за все зважати і на перешкоди, бар'єри транскордонного співробітництва, адже бар'єри транскордонного співробітництва існують завжди, справа лише в тому, що робиться для їх нівеляції. Так, на думку фахівців, розрізняють наступну класифікацію перешкод за характером і природою співпраці: внутрішні, зовнішні, формальні, правові, інституційні, інфраструктурні, фінансові, економічні, соціальні, екологічні [652, с. 179]. Узагальнюючи статистичні та інші характеристики, польська дослідниця А. Малковська виокремлює 11 типів перешкод транскордонної співпраці саме на польсько-німецькому прикордонні. Зокрема, це локальний бар'єр периферійного розташування, регіональний диспаритет обох прикордонних регіонів Польщі та Німеччини; економічний бар'єр; соціальний бар'єр; інфраструктурний бар'єр; науково-дослідний потенціал обох регіонів, не пов'язаний з економічною практикою його впровадження; лінгвістичний бар'єр; історичний та культурний бар'єр; правовий та адміністративний бар'єр; фінансовий бар'єр; екологічний бар'єр; відсутність позицій лідера [721, с. 13].

Польсько-німецьке транскордонне співробітництво є одним із показових з-поміж інших з точки зору ефективності, інституційної складової та соціально-економічного розвитку прикордонних територій [642]. Перші офіційні польсько-німецькі транскордонні контакти виникли ще у 1991 р. між Щецинським воєводством та Мекленбург-Ворпомернем/Бранденбург. Як свідчить історичний розвиток і, відповідно, узагальнення науковців [677; 801], польсько-німецьке транскордонне співробітництво має модельний характер, як треба розбудовувати транскордонну співпрацю, і є одним із найуспішніших у західному напрямі для наслідування польському транскордонному східному виміру.

Польсько-німецьке транскордонне співробітництво мало і стратегічний вимір з 1990 р., адже були визначені наступні пріоритети: необхідність подолання культурних бар'єрів та національних стереотипів, а також – створення ефективної комунікації та економічних зв'язків [646]. Загальним контекстом цих пріоритетів слугували положення міждержавного польсько-німецького Договору про дружнє співробітництво і добросусідство, підписане 17 червня 1991 р., де чітко визначались перспективи масштабного співробітництва між двома країнами, від питань безпеки, економіки до молодіжного, культурного, транскордонного та міжрегіонального співробітництва. З точки зору міжнародних відносин, це слугувало основою для розвитку польсько-німецьких відносин, більше того – для формування нового європейського порядку [694, с. 15–16].

Втім, важлива складова транскордонної співпраці – міжособистісна культура – саме у цьому відрізку була проблематичною. Точніше, у досліджуваний період існувала нестача культурних зв'язків, отже, одним із пріоритетних напрямів до 2004 р. польсько-німецького транскордонного співробітництва було відродження щоденної культурної спадщини. Занепад культурних зв'язків був найочевиднішим саме на польсько-німецькому кордоні, адже кордон до 1989 р. був не просто жорстким бар'єром для

комунікацій, але жорстко герметизував, розподіляв прикордонні простори двох різних міжнародних систем, отже, розділяв і прикордонні регіони.

Наприклад, аналіз транскордонного співробітництва двох прикордонних міст: зі сторони Німеччини – це містоГубен і з польської сторони – місто Губін, які до 1945 р. були цілісним містом і становили цілісний зовнішній територіальний простір. Характерними ознаками прикордонних відносин на початковому етапі був жорсткий розподільчий кордон, мінімальні культурні зв'язки, мінімум особистих контактів. Утім, зміна геополітичної ситуації із 1989 р., а потім і підготовчий етап вступу до ЄС суттєво змінили характер транскордонної співпраці колишнього цілісного міста, сприяли значному пожвавленню соціально-економічного розвитку двох міст, а також фонди ЄС виявилися дуже корисними для розвитку транскордонного співробітництва [645]. Вже із вступом 1 травня 2004 р. Польщі до Європейського Союзу були фактично ліквідовані правові та інституційні бар'єри активній транскордонній співпраці. Концепція польсько-німецького транскордонного співробітництва, що була розроблена у 2000 р. на найближчі 30 років (оптимістичний, імовірний та песимістичний сценарії), містить в собі розвиток логістичної інфраструктури для обох міст, створення спільного підприємства по очищенню стічних вод двох міст, створення спільного промислового парку та польсько-німецького Євроцентру, велосипедних доріжок, міжнародне фінансування технічного коледжу, спільне управління театром, створення спільної транспортної мережі, і що особливо цікаво відзначити – це активний менеджмент у контексті рекламування спільної європейської спадщини з точки зору подолання всіляких упереджень.

Після 2004 р. найбільш важливим проектом польсько-німецького транскордонного співробітництва став проект «Транслокал» – це була так звана «платформа» зустрічей і консультацій різних осіб, організацій та установ, за допомогою яких здійснювали менеджмент, моніторинг конкретних заходів, управління кожним аспектом транскордонного

співробітництва, забезпечуючи повну фінансову та юридичну підтримку і прозорість спільних дій [812–813]. Як наслідок, із 2004 р., через відсутність інституційних та правових бар'єрів, значно збільшилось число ініціатив транскордонного співробітництва між польським і німецьким містами, що були спрямовані на покращення рівня життя в обох містах, створення нових робочих місць, збільшення заробітної плати, покращення умов навколишнього середовища. Програми Європейського Союзу надали широкий спектр інструментів для спільної роботи, що також сприяло запровадженню ініціативної програми «Місто – 2030» у контексті реалізації спільної програми «Синергія». Важливою тематикою, складовою спільних масових програм стало їх спрямування на створення та підтримку спільної місцевої ідентичності, що в кінцевому результаті сприяло розширенню міжлюдських культурних контактів жителів прикордонних регіонів Німеччини та Польщі. Таким чином, цей приклад ще раз підкреслює важливість та ініціативу саме людського фактора у транскордонній співпраці в контексті ефективного використання фондів Європейського Союзу. Численні спільні заходи і потужне фінансування є лише умовами динамічного транскордонного співробітництва, яке здійснюють місцеві, локальні представники, формуючи нові моделі транскордонних відносин.

Польсько-словацька транскордонна співпрацяє показовою у сенсі, коли не тільки політичні умови не сприяють, але і політична воля керівництва держави стримує транскордонне співробітництво прикордонних регіонів. Польсько-словацьке транскордонне співробітництво є відмінним від інших суттєво, а саме через причини внутрішньополітичного характеру в Словаччині. На думку дослідника М. Галаса, причини такого стану були наявними у сильній централізації влади, мінімальності локальних ініціатив щодо розвитку транскордонного співробітництва у досліджуваний період. Важливою є наступна думка дослідника: через причини внутріполітичного характеру в Словаччині запровадження транскордонної практики, польсько-німецького досвіду не є можливим на польсько-словацькому кордоні [682,

с. 30]. З точки зору сьогодення, можна зазначити, що після 2004 р. польсько-словацька транскордонна співпраця є однією із найактивніших: так, із 2007 р. затверджено 350 проектів на європейське фінансування. Цей приклад підтверджує, що політична мотивація чи заперечення політичними важелями є вкрай важливим фактором розвитку чи занепаду транскордонної співпраці.

Таким чином, можна зробити висновок, що важливим чинником успішної транскордонної співпраці є децентралізація влади. Більше того, за період до 2004 р. Польщі, а також Словаччині й іншим країнам, що бажали приєднатися до Європейського Союзу, необхідно було провести адміністративну реформу, максимально наближену до європейських стандартів [759]. Польсько-словацький кордон розташований значною мірою вздовж гірської місцевості, і з польської сторони транскордонні зв'язки здійснюють воєводства із центрами у Катовіце, Кракові, Жешуві, відповідно, з боку Словаччини – це регіони із центрами Жіліна і Прешов. З точки зору децентралізації, органи влади мають різнорідні компетенції, а саме – польські воєводства, місцева влада мали більше повноважень як адміністративного, так і фінансового характеру, ніж словацькі краї, відповідно, словацьке транскордонне співробітництво було більш централізованим. В економічній площині обидва прикордонні регіони є периферійними до центру економічного розвитку, логістика, транспортна інфраструктура потребували модернізації, і що цікаво – обидва прикордонні регіони є конкурентами у галузі туризму. Як позитив, слід відзначити потужний розвиток та підтримку спільної культурної спадщини, стійкі між-особисті культурні контакти населення у польсько-словацькому прикордонні.

У цілому, порівняння польсько-німецького та польсько-словацького транскордонного співробітництва в ракурсі управління транскордонним співробітництвом свідчить про цікаві факти. Обидва транскордонні регіони є різними за рівнем культурних зв'язків та соціально-економічного характеру, що мало вплив у трьох аспектах ефективності транскордонної політики – формування, впровадження та інновацій. Потужна фінансова підтримка

фондів ЄС визначилась уже із 2007 р. Фінансові програми по обидві сторони кордону за період 1995–2005 рр. були меншою мірою різними і не скоординованими, отже, було прийнято рішення з 1995 р. запровадити вперше на німецько-польське прикордоння, а згодом і на інші так звані тоді ще зовнішні кордони ЄС, фонд мікропроектів. У 1995 р. було засновано фонд мікропроектів саме на проведення численних масових зустрічей на кордоні, спортивних заходів, виставок митців, місцевих ярмарок тощо. Менеджмент цієї фінансової програми був спрощений у порівнянні зі звичайними європейськими проектами, і вважається значно успішною його реалізація, адже було виконано мету – формування взаємної довіри між поляками і німцями в прикордонному регіоні. Наприклад, за період 2000–2006 рр. у рамках фонду було реалізовано 2700 мікропроектів на німецько-польському прикордонні. Польсько-словацьке транскордонне співробітництво, з точки зору реалізації спільних проектів, до 2004 р. вважається одним з найуспішніших у Центральній Європі, адже тут відбувалося майже повне використання наданого фінансування фондів ЄС та реалізація понад 100 проектів на рік [765].

Польсько-чеське транскордонне співробітництво є також одним з динамічних у центральноєвропейському регіоні [703]. В даному випадку акцентуємо увагу перш за все на типології фінансування з боку ЄС – як на підготовці до вступу у ЄС. Програма PHARE CBC (транскордонне співробітництво), що була створена для розвитку транскордонної співпраці в регіонах країн-кандидатів на вступ до ЄС, польською та чеською сторонами розпочала використовуватись із 1994 р. Головною метою програми була нівеляція негативного впливу кордону та покращення умов життя населення прикордонних регіонів, поглиблення взаємної співпраці та спільне створення умов для кращого подальшого співробітництва по обидва боки кордону. Отже, програма була націлена на фінансову підтримку прикордонних регіонів країн-кандидатів у контексті їх підготовки до більш солідної транскордонної програми INTERREG після вступу до ЄС. Перший польсько-

ческий транскордонний проект у рамках фінансування із PHARE CBC був реалізований у 1999 р. Важливо підкреслити два типи фінансування -– потужні інвестиційні проекти на суму 2 млн євро і менші, в розмірі 1 000 – 50 000 євро. Зокрема, польсько-чеські транскордонні програми були спрямовані на розвиток туризму, освіти, підвищення кваліфікації представників органів самоврядування, муніципалітетів, підтримку культурних та спортивних акцій, на підвищення рівня менеджменту з розробки спільних проектів [732].

Починаючи з 1997 р., польська та чеська сторони також використовували і програму PHARE CREDO, яка була розроблена з метою співпраці регіонів Центральної та Східної Європи в контексті підготовки до вступу в ЄС. У цій програмі брало участь 12 країн, і Польща саме на польсько-чеському прикордонні реалізувала цю транскордонну програму, перш за все, щодо сприяння розвитку туризму, розбудови туристичного сервісу, інформаційних туристичних пунктів та різного роду маршрутів, розвитку людських ресурсів – як проведення тренінгів, семінарів та організація спільних виставок митців тощо [667].

Підкреслимо, що саме на польсько-чеському кордоні у Республіці Польща були створені перші найвищі інституційні форми транскордонного співробітництва – єврорегіони за участю прикордонних регіонів країн. За період 1995–2005 рр. метою транскордонного співробітництва було відродження історичних контактів та зв’язків і спільне подолання економічних, інфраструктурних, демографічних проблем. Мотивацією спільної співпраці сторін була саме підготовка сусідніх країн до вступу в Європейський Союз. Головними напрямами транскордонної співпраці є перш за все туризм, а також освіта, наука, інфраструктура, охорона навколишнього середовища, громадські організації, торгові палати, органи самоврядування, втім, існує доволі потужний ще не реалізований потенціал.

Фінансова підтримка динамічної польсько-чеської співпраці з боку ЄС із 1995 р. щорічно складала 1,5 млн євро, а у 1999 р. – 3 млн євро, у 2000–2003 рр. – 5 млн євро, що у порівнянні із польсько-німецьким

транскордонним напрямом фінансування щорічно становить 44 млн євро. Мікропроекти на польській стороні – 18 млн євро, тобто стільки ж, скільки у польсько-словацькому вимірі транскордонної співпраці. Важливим, майже домінуючим неінвестиційним аспектом польсько-чеських транскордонних програм протягом 2000–2003 рр. стала тематика підготовки органів самоврядування, місцевої влади до вступу у ЄС, а також тематика енергетики [155].

Польсько-білоруський вимір транскордонного співробітництва є прикладом східного напряму, де кордони все ще є бар'єрами для ефективної співпраці. Зазначимо, що Білорусь не є членом Ради Європи, втім, із 1997 р. тут діє Мадридська конвенція, що доповнюється Міжурядовою Угодою Республіки Білорусь та Республіки Польща «Про основні принципи транскордонного співробітництва» від 24 квітня 1992 р., що вступила в дію 20 жовтня 1992 р. Внаслідок східного розширення Європейського Союзу у 2004 р. було засновано міжвідомчий координаційний орган з транскордонної співпраці на рівні уряду як спеціальний комітет за участі профільних міністерств з метою розробки національної концепції з транскордонного співробітництва Республіки Білорусь. Спільні польсько-білоруськіпроекти: відкриття інформаційних центрів та консалтингових центрів для розвитку малого підприємництва, проведення тренінгів з менеджменту і логістики, захист навколишнього середовища, розбудова прикордонної інфраструктури.

Згідно з аналізом білоруських фахівців, проблеми неефективності транскордонного співробітництва є наступними: по-перше, це взаємодія уряду та місцевих влад Білорусі із сусідніми країнами; по-друге, це правовий аспект; по-третє, це політика когезії, яка може визначатися в соціокультурному, економічному, соціополітичному вимірах [659, с. 17].

Досвід транскордонного співробітництва Польщі і Білорусії свідчить про транскордонну співпрацю у наступних сферах: домінуючими є екологічні проекти – просвітницького, навчального за характером, з охорони Біловезької пущі, молодіжні проекти, туризм, екологічний туризм та

культура, а також модернізація транспортної інфраструктури, підтримка підприємництва, організація ярмарок та відкриття інформаційних центрів. З точки зору білоруської позиції, транскордонне співробітництво не є пріоритетним, але є необхідним у контексті розвитку економіки прикордоння, залучення інвестицій і розвитку інновацій.

Польсько-українське транскордонне співробітництво характеризується широкою палітрою зв'язків у політичній, економічній, екологічній, інфраструктурній, освітній, культурній та гуманітарній сферах. Активізація транскордонної співпраці за період 1995–2005 рр. визначилась також і в конкретній реалізації цілої низки спільних проектів за підтримки Програми технічної допомоги TACIS, головним чином у модернізації прикордонної інфраструктури, охорони навколишнього середовища, підтримці розвитку туризму та місцевого розвитку. Позитивом є використання стратегічного підходу та планування розвитку польсько-українського транскордонного співробітництва [195], а також намагання українських науковців оптимізувати саме європейський підхід до вдосконалення польсько-української транскордонної співпраці [404]. Традиційними сферами співпраці прикордонних областей України і воєводств Польщі протягом 1995-2005 рр. стали міжнародні виставки-ярмарки, міжнародні ярмарки-торги, зустрічі торговельних палат двох сусідніх країн; регулярно проводяться економічні форуми з проблем розвитку транскордонного співробітництва; здійснюються спільні екологічні акції; на постійній основі проводяться науково-практичні конференції вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів; відбувається обмін студентами, викладачами; реалізуються спільні науково-дослідні програми.

Втім, існують проблеми правового, адміністративного, фінансового характерів. Так, з українського боку посиленою є централізація, поодинокими є випадки залучення локальних ініціатив територіальних громад на найнижчому рівні, вкрай необхідною умовою підвищення ефективності є посилення співпраці на рівні органів місцевого

самоврядування сусідніх прикордонних регіонів. Після східного розширення Європейського Союзу у 2004 р. – для української сторони відкрились нові інструменти і механізми, нові інституційні форми, отже, нові можливості транскордонного співробітництва.

У 1990–1999 рр. фінансова допомога Республіці Польща реалізовувалася лише у рамках одного фонду (PHARE) в обсягах 2,034 млн євро. Натомість з 2000 р. засоби допомоги перераховувалися вже через три фонди, серед яких найменшу долю мав SAPARD. У 2000–2003 рр. Польща отримала загалом майже 4,0 млрд євро, тобто у два рази більше, ніж протягом 1990–1999 рр. [468].

З точки зору сьогодення, асиметрія у рівні розвитку польських та українських прикордонних регіонів збільшується. На думку фахівців, організаційна складова політики розвитку українсько-польського прикордоння має передбачати формування технопарків, територіальних інноваційних центрів, отже, застосування кластерного підходу до розвитку транскордонних зв’язків [496, с. 313]. Як зазначає одна із провідних експертів польсько-українського транскордонного співробітництва, доктор наук Н. Мікула: «Польща успішно використала інституційно-правовий доробок ЄС, провівши реформу адміністративно-територіального устрою та утворивши 16 воєводств шляхом укрупнення регіонів. Результатом цієї реформи стало підвищення ролі місцевого самоврядування, яке повинно стати сильним самостійним суб’єктом регіональної політики. Органами самоврядування воєводств були сформовані стратегії регіонального розвитку, визначено фінансові та організаційні способи реалізації цілей»[496, с. 307].

На думку польських фахівців, сучасний етап розвитку польсько-українського прикордоння характеризується фрагментарним рівнем транскордонного співробітництва, територіальні органи влади по обидва боки кордону недостатньою мірою координують свою діяльність, що призводить до неузгодженості дій, зокрема у просторовому розвитку транскордонного регіону, природоохоронних заходах; до основних недоліків

належать: «відсутність системного (а не фрагментарного) науково-методичного супроводу розвитку транскордонного співробітництва, слабка координованість та взаємна поінформованість інституцій щодо існуючих напрацювань, виявлених спільних проблем і намічених заходів їх вирішення» [496, с. 9–11].

Польсько-російський вимір транскордонного співробітництва обумовлений особливістю геополітичного розташування Калінінградської області [456]. Із узгодженням МЗС Росії, у 2001 р. було підписано угоду про співпрацю російської сторони із Вермінсько-Мазурським (2001 р.), Поморським (2002 р.) та Західно-поморським (2004 р.) воєводствами Польщі. У 2003 р. було підписано Протокол намірів про співробітництво із Підляським воєводством. Усього на сьогодні 27 муніципалітетів Калінінградської області підписали угоди про білатеральну співпрацю із 62 партнерами різних воєводств [86]. Фактично транскордонна співпраця за досліджуваний період розвивається у сферах туризму, взаємодії муніципалітетів, розвитку інфраструктури. Втім, порівняно з іншими географічними напрямами, цей польсько-російський вимір є вкрай пасивним щодо транскордонної співпраці і має більше декларативний характер. На думку експертів, проблемними питаннями транскордонного співробітництва є невідповідність правових юридичних основ сторін, низький рівень обопільної поінформованості, відсутність російських кваліфікованих кадрів з менеджменту проектів, невідповідність спільного фінансування чи взагалі його відсутність, що визначає також і перспективу занепаду транскордонної співпраці [542]. Процеси стагнації польсько-російського транскордонного співробітництва визначаються і власне зовнішньою політикою Росії, де так зване прикордонне співробітництво не є пріоритетним напрямом міжнародної співпраці. Важливо відзначити й факт так званої регресії у польсько-російських міждержавних відносинах протягом 1995–2000 рр. у зв’язку з цілеспрямованими діями Польщі щодо євроатлантичної інтеграції, що в цілому також не сприяло активній транскордонній співпраці

прикордонних регіонів. Деякі позитиви як певна нормалізація відносин все ж таки пов'язані з активною політикою А. Кваснєвського, що визначалося також і у спробі відсторонити політичні проблеми від питань міжнародної співпраці [770, с. 89–90]. За період 1995–2005 рр. польсько-російське транскордонне співробітництво все ще деякою мірою презентувало так звану радянську модель – наприклад, дружню співпрацю міст-побратимів (17 міст Північно-Західного округу на чолі із Санкт-Петербургом та 41 польським містом) [496], святкування патріотичних дат, втім, і ці заходи (виступи різного роду творчих колективів побратимів, дні дружби тощо) мали офіціозний характер і були на стадії реанімації. Як позитив, слід відзначити лише діяльність російсько-польської Ради з питань співпраці [101].

Загальний обсяг грантів, що були виділені на спільні 240 проектів за період 1998–2005 рр., становив дев'ять млн євро. Головними сферами співпраці були: конкурентоспроможність, економіка, науково-технічна співпраця і розвиток транскордонної інфраструктури та безпеки кордонів, а також міжкультурні зв'язки. Після 2004 р. нові ініціативи Європейського Союзу щодо транскордонного співробітництва становили більше 40 млн євро на 2004–2006 рр. [687]. Після набуття Польщею повноправного членства в ЄС якісно змінився підхід до транскордонної співпраці з Калінінградською областю в контексті визначення проблеми і бажання покращення ситуації у так званому калінінградському питанні.

Польсько-литовська транскордонна співпраця має особливе значення, адже вона знаходиться на сході, але глибоко вирізняється від польсько-білоруського та польсько-українського сегментів транскордонної практики. Основою цього слугує спільна польсько-литовська культурна, історична спадщина та тісні культурні контакти населення прикордонних регіонів, більше того, взаємна симпатія була і є домінуючим фактором співпраці. І що особливо важливо, соціально-економічна та демографічна ситуація у цих прикордонних регіонах є більш високорозвиненою з-поміж інших східних сусідів Польщі. Спільність також визначилася і в домінуванні швидкого

європейського інтеграційного поступу як Литви, так і Польщі, де транскордонний, єврорегіональний чинник був і є важливою складовою зовнішньополітичних стратегій. Важливо підкреслити, що з 1995 р. як литовська, так і польська сторони активно розбудовують саме ефективну транскордонну співпрацю за європейськими нормами.

Польсько-литовське транскордонне співробітництво має також і давню та успішну традицію співпраці у розробці та реалізації спільних транскордонних проектів. Перші спільні європейського рівня проекти були реалізовані в рамках PHARE CBC починаючи з 1994 р., потім у рамках національних програм з транскордонного співробітництва (National CBC programmes), згодом у мікропроектах (PHARE Small Project Facility), пізніше у програмі CREDO, а також у PHARE/TACIS та PHARE/INTERREG програмах. З-поміж головних цілей успішних спільних польсько-литовських транскордонних проектів відзначимо - розвиток туризму та підприємництва, модернізацію прикордонної інфраструктури, розвиток екологічної інфраструктури, захист навколишнього середовища. Після набуття повноправного членства в Європейському Союзі, із 2004 р., прикордонні регіони Польщі та Литви розробляють спільні проекти в рамках програми INTERREG III A / Neighbourhood Programme на період 2004–2006 рр. Згідно з цією програмою, польські та литовські прикордонні регіони отримали підтримку 379 транскордонних проектів, з-поміж яких масштабними були інфраструктурні проекти, потім – підтримка суспільних ініціатив, співпраця у сфері туризму та культури, а також проведення спільних досліджень та розвиток сектору технологій [113].

З теоретико-методологічної точки зору, однією з найвищих форм транскордонної співпраці є формування цілісного інтегрованого транскордонного регіону. В контексті дослідження польсько-литовського транскордонного співробітництва можна відзначити саме цю форму співпраці. Польсько-литовська транскордонна співпраця за досліджуваний період здійснювалась у рамках довгострокових національних стратегій

розвитку Литви та Польщі, де одним із пріоритетних напрямів визначалося саме транскордонне співробітництво.

На нашу думку, важливо аналізувати транскордонне співробітництво прикордонних регіонів як цілісну інтегровану територію, де є спільні позитиви та перспективи і, відповідно, проблематика в цьому ракурсі є об'єктивно та аналітично визначеною. Отже, саме на прикладі польсько-литовського транскордонного співробітництва відзначимо важливу складову стратегічного планування транскордонного регіону за європейськими стандартами, а саме – так званий «СВОТ» аналіз – аналіз конкурентних переваг і обмежень перспективного розвитку транскордонного регіону, на основі якого здійснюється діагноз стартових умов розвитку: сила (сильні сторони – Strength) – вади (слабкі сторони – Weakeness) – обставини (можливості – Opportunities) – труднощі (загрози – Threats) тенденцій і передбачуваних наслідків їх збереження, проблем та існуючих прогнозів розвитку регіону, а також ефективності потенціалу та конкурентних переваг транскордонного регіону. Насамперед, виокремимо чотири базових пріоритети: економіка, екологія, гуманітарний та суспільний, інституціональний виміри і для прикладу проаналізуємо саме перший пріоритет – економіку. Сильні сторони: сприятливе географічне розташування, високе збільшення ВНП, економічне зростання, пов'язане з розвитком підприємництва, конкурентоздатна позиція, зниження рівня безробіття, значні досягнення університетів, багаті природні ресурси та культурна спадщина. Можливості: кращі зв'язки життєвого потенціалу у транскордонному регіоні, розвиток спільного бізнесу, розвиток логістичної та мультимодальної мережі, розвиток інтегрованого суспільної транспортної системи, підтримка малого та середнього підприємництва, покращення умов працевлаштування, посилення зв'язку між бізнесом та університетами, розвиток транскордонного туристичного продукту та інфраструктури. Слабкі сторони: недостатня внутрішня когезія, недостатність транспортної інфраструктури та необхідність модернізації доріг, недостатнє використання

потенціалу залізниці, необхідність розвитку Інтернету та телекомунікацій у сільській місцевості, концентрація економічного та соціального розвитку в міських центрах, економічна міграція, низький рівень доходів, периферійне розташування та низький рівень залучення іноземних інвестицій, повільне введення інновацій у бізнес, несприятлива структура регіональної економіки, необхідність модернізації туристичного сектору із акцептацією на кінцевий туристичний транскордонний продукт. Труднощі – загрози: нездатність повністю абсорбувати національні та європейські фонди, недостатність вітчизняного та іноземного капіталу, недостатність когезійної регіональної політики на національному та європейському рівнях, недостатність забезпечення енергією і недостатність її незалежності, повільне зростання економіки, посилення конкуренції, негативний вплив на навколишнє середовище, що не сприяє збільшенню туристичних потоків [105].

Узагальнюючи розвиток транскордонного співробітництва Республіки Польща, можна зазначити, що історичний досвід свідчить про важливість, насамперед, двох визначальних факторів, які сприяли активізації та модернізації співпраці польських прикордонних регіонів, а саме, з одного боку, це політико-правова основа, уніфікована у Мадридській конвенції, потужне зовнішнє фінансування, а саме – фонди Європейського Союзу, з іншого – власна активність регіональних, локальних місцевих лідерів органів самоврядування, громадських організацій, інших інституційних ініціатив, які намагались максимально використати наявні можливості. Безперечно, є ще низка аспектів, утім, визначаємо найголовніші.

Перш за все, визначимо загальні риси зовнішнього та специфічно іманентного характеру транскордонного співробітництва регіонів Республіки Польща. По-перше, це периферійне розташування прикордонних регіонів, домінування жорсткішої бар’єрної функції польського кордону, ніж у Західній Європі, за досліджуваний період, що, безперечно, ускладнювало перетин осіб, товарів, капіталу і послуг. Наприклад, це асиметричний економічний розвиток сусідів-партнерів по обидва боки кордону –

економічно розвинений на західному німецько-чеському напрямі та значно менш розвинені прикордонні партнери у білорусько-українському вимірі. На нашу думку, асиметричність економічного розвитку та відсутність наявної модернізованої інфраструктури, логістики на кордоні вже апріорі визначають відмінні стартові умови транскордонної співпраці прикордонних регіонів по обидва боки кордону.

По-друге, польські кордони суттєво відрізняються по периметру розташування за фізичними й економічними ознаками, і навіть культурно, в залежності від менталітету та соціальних умов населення, що проживає у прикордонні. Більше того, вкрай важливим чинником є наявність або відсутність сталих культурних зв'язків та традицій по обидва боки кордону. Вельми важливим фактором є політичний чинник, більше того, внутріполітична ситуація в країні та, відповідно, децентралізація влади, що на регіональному рівні є навіть пріоритетними. Особливо важливим аспектом у центральноєвропейському регіоні є так звана «конфліктогенність» кордонів, адже політична зміна кордонів унаслідок двох світових воєн, а також політичні насильницькі акції, як депортації населення в цілому, визначили і поділ історично інтегрованих територій. Таким чином, конфлікт у більшості вже латентно є присутнім у прикордонних регіонах по обидва боки кордону.

По-третє, європейський досвід транскордонної політики не завжди успішно та ефективно впроваджувався у Республіці Польща. Наявною була низка проблем місцевого, локального характеру і бажання вирішувати всі проблеми. Із початку 1990-х рр. західноєвропейська модель транскордонної політики в цілому ще не могла спиратися на сильну регіональну політику і на наявну високого рівня ініціативу міських громад. Отже, застосування західних традицій транскордонної співпраці відбувалося поступово. Насамперед, у Польщі наголос було зроблено на розробку спільних стратегій транскордонного співробітництва і підтримку конкурентоспроможних, сильних сторін прикордонного, транскордонного регіону, і саме це сприяло

також підвищенню ефективності транскордонної співпраці. Інший важливий чинник – це підвищення ролі людського фактора, – як активізація громадянського суспільства країни у формі локальних ініціатив, недержавних організацій, громадських об'єднань, які поступово почали вивчати транскордонний менеджмент, так і професійна підготовка фахівців, експертів з транскордонної співпраці.

5.3. Єврорегіони у зовнішньополітичній діяльності Польщі

Зазначимо, що єврорегіони – це одна із найвищих організаційних та інституційних форм транскордонного співробітництва двох або декількох прикордонних самоврядних територіальних спільнот адміністративно-територіальних одиниць держав-сусідів. Єврорегіони – як транскордонні міжнародні об'єднання, що мають спільні координуючі та інституційні керівні структури. Європейські транскордонні теорія і практика не дають на сьогодні чіткого визначення категорії «єврорегіон». Отже, використаємо український досвід, а саме – категорія «єврорегіон» міститься у Законі України «Про транскордонне співробітництво»: «єврорегіон – це організаційна форма співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав, що здійснюється відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво» (ст. 1) [81].

Згідно з методичними розробками Ради Європи, діяльність єврорегіонів визначається наступним чином: апріорі обрання сфер діяльності у відповідності зі спільними інтересами сторін (наприклад, інфраструктура, економіка, культура); можливість співробітництва в усіх сферах життєдіяльності – життя, робота, дозвілля, культура тощо;однаковий наголос на питання соціально-культурного та економічно-інфраструктурного співробітництва;виконання міждержавних договорів та угод, укладених на європейському рівні, які спрямовані на розвиток транскордонного співробітництва;консультації, допомога та координація транскордонного

співробітництва, особливо в таких галузях: економічний розвиток, транспорт, регіональний розвиток, охорона навколишнього середовища та збереження природи, культура і спорт, охорона здоров'я, енергетика, переробка відходів, туризм і дозвілля, розвиток сільського господарства, інновації та передача технологій, школа і освіта, соціальне співробітництво, взаємодія при ліквідації надзвичайних ситуацій та запобігання катастроф, зв'язок, громадська безпека [126, с. 11–12].

Згідно з визначенням М. Перкмана, визнаного фахівця транскордонного співробітництва, «єврорегіон – це транскордонне об'єднання, що функціонує у меншому географічному масштабі незалежно від його організаційної структури чи природи його акторів-учасників… влад та організаційних інституцій, які беруть участь у співпраці» [746, с. 155].

Таблиця 5.1.

Єврорегіони Республіки Польща

№ з/п	Назва	Рік заснування	Партнери єврорегіону
1	Ніса	1991	Польща, Чехія, Німеччина
2	Карпатський єврорегіон	1993	Польща, Угорщина, Словаччина, Україна, Румунія
3	Шпреє-Ніса-Бобр	1993	Польща, Німеччина
4	Про Європа Віадріна	1993	Польща, Німеччина
5	Татри	1994	Польща, Словаччина
6	Буг	1995	Польща, Україна, Білорусь
7	Померанія	1995	Польща, Німеччина, Швеція
8	Глаценсіс	1996	Польща, Чехія
9	Нєман	1997	Польща, Литва, Білорусь
10	Прадзяд	1997	Польща, Чехія

11	Балтика	1998	Польща, Росія, Литва, Латвія, Швеція, Данія
12	Цєшинська Сілезія	1998	Польща, Чехія
13	Сілезія	1999	Польща, Чехія
14	Бескіди	2000	Польща, Чехія, Словаччина
15	Добрава	2001	Польща, Чехія
16	Пуща Біловезька	2002	Польща, Білорусь
17	Сесупа	2003	Польща,Росія, Литва, Швеція
18	Ліна-Лава	2003	Польща,Росія

Розвиток єврорегіонів Польщі заснований на спільних діях інституцій прикордонних територій сусідніх країн, яких об'єднує спільність інтересів у реалізації конкретних спільних дій та конкретних проектів, і навіть спільна історія, внаслідок змін кордонів упродовж XX ст. Усього визначимо 18 єврорегіонів за участю польської сторони – це прикордонні гміни, міста, громадські організації, розташовані вздовж сухопутних та морських кордонів Республіки Польща (див. табл. 5.1).

Досліджуючи діяльність єврорегіонів за участю польської сторони за період 1995–2005 рр. саме у зовнішньополітичній сфері країни, маємо акцентувати увагу власне на концептуально-функціональному вимірі, а саме у контексті європейської інтеграції. На нашу думку, період 1995–2005 рр. уже апріорі визначає два хронологічних проміжки у часі, а саме до вступу в ЄС – 1995–2004 рр. та після вступу в Євросоюз – 2004–2005 рр. У просторі європейська інтеграційна класифікація є принципово важливою для характеристики єврорегіонів за участю Польщі, а саме:

1) єврорегіони, сформовані на внутрішніх кордонах ЄС;

2) єврорегіони, сформовані на зовнішніх кордонах ЄС із прикордонними регіонами країн – повноправних членів ЄС;

3) єврорегіони, сформовані на зовнішніх кордонах ЄС із прикордонними регіонами країн – не членів ЄС.

Дана типологія єврорегіонів за участю прикордонних регіонів Республіки Польща, на нашу думку, є оптимальною, адже як у просторі, так і в часі свідчить про розвиток та еволюцію вкрай важливої парадигми на європейському континенті – про динамічний процес європейської інтеграції, включно і на транскордонному рівні. Дана диференціація також визначає і транспарентність кордону, його проникливість у першому і другому випадках і, безперечно, бар'єрний характер кордону у третьому випадку.

Польщу можна визначити як транскордонного лідера центральноєвропейського регіону, адже ця країна однією з перших у Центральній Європі почала створювати єврорегіони, поступово і чітко рухаючись уздовж периметру свого кордону [679]. Перший єврорегіон «Ніса» було створено у 1991 р. із прикордонними регіонами на сьогодні Чехії та Німеччини. Зазначимо, що найбільше єврорегіонів Польщі сформовано із прикордонними регіонами Чехії (сім) та з прикордонними регіонами Німеччини (4), по три із Росією, Словаччиною, Литвою, Швецією, по два – із Україною та Білоруссю, по одному – із Данією, Угорщиною, Латвією і Румунією. Прискіплива характеристика кожного із вісімнадцяти єврорегіонів у дисертаційній роботі не є можливою, отже, сфокусуємо увагу, перш за все, на європейському інтеграційному контексті діяльності єврорегіонів – як конкретної реалізації спільних пріоритетних програм та їх діяльності, що вже апріорі слугувало підготовкою до вступу в ЄС.

Підготовчий етап – європейський інтеграційний вимір у діяльності єврорегіонів – це розвиток як інституційної складової європейської інтеграції (розвиток європейського рівня менеджменту, агентств регіонального розвитку, активізація громадянських ініціатив та навчання європейського досвіду), так і власне розвиток регіонів у прикордонні крізь розроблені спільні плани просторового розвитку (модернізація транспортної та комунікаційної інфраструктури, вирішення екологічних проблем, опікування спільною культурною спадщиною, навчання молоді, обмін студентами і викладачами і головне – це регіональне планування за європейськими

принципами). Інше питання – це потужна фінансова підтримка цих конкретних програм єврорегіонів з боку Європейського Союзу і навчання польської сторони розробляти, отримувати гранти й ефективно їх використовувати.

Виходячи з європейського інтеграційного контексту, більшість польських, чеських, німецьких, скандинавських фахівців з транскордонного співробітництва слушно відзначають, насамперед, такі єврорегіони, як «Ніса», «Про Європа Віадріна», «Померанія», «Шпреє-Ніса-Бобр», як модельні, тобто такі, що заслуговують пошани і наслідування [747; 766]. Структурно та інституційно єврорегіони за польської участі були створені на основі функціональної моделі голландсько-німецького «ЕУРЕГІО» та подальших його структурних модифікацій на кордонах Німеччини, Франції, Швейцарії. Як визначає один із досвідчених європейських експертів єврорегіонального руху Джеймс Скотт: «Головною метою єврорегіонів було бажання, щоб їх визнали такими міжнародними об'єднаннями, які займаються економічними, екологічними, соціальними та інституційними проблемами даного прикордонного регіону. Така діяльність у форматі євро регіонів, наприклад, у німецько-польській співпраці, посилила когезію транскордонного, прикордонного регіону, а також сприяла підвищенню іміджу і зацікавленості з боку міжнародних організацій та активному залученню іноземних інвестицій у регіон» [767, с. 432].

З точки зору набуття європейського досвіду, наприклад, єврорегіонами за участі української сторони, важливо зрозуміти, що європейськість чи європейський рівень, що наближає єврорегіон до вступу країни у ЄС, є засадничими у принципах і щоденній копіткій роботі над використанням цих принципів: партнерства, субсидіарності, програмування, паритетності, адиціоналізму, прозорості, ротації, солідарності, концептуальності, стратегічного розвитку, просторового планування, послідовності, добровільної участі та ініціативи, консенсусу, прагматичності та збереження самобутності. По суті, активне щоденне виконання вищезазначених

принципів і є успішним шляхом конкретних єврорегіонів, що сприяють, прискорюють, готують країну до вступу в ЄС, що і буде презентовано нижче у конкретній характеристиці єврорегіонів за участю польської сторони.

Єврорегіон«Ніса», повністю «Нейсе-Ніса-Ниса», був узагалі першим єврорегіоном у так званому східному вимірі континенту, створений на міжнародній конференції 23–25 травня 1991 р. за ініціативи органів місцевого самоврядування трьох країн – сьогодні Чехії, Польщі та Німеччини. Офіційно засідання було проведено 21 грудня 1991 р., що і рахується датою його заснування, головний офіс розташовувався у місті Зітау (Німеччина) до 2004 р., потім у місті Ліберец [819]. Тобто це був єврорегіон, сформований на зовнішньому кордоні ЄС з прикордонними регіонами країн – не членів ЄС. Тристоронній єврорегіон, об'єднаний на основі спільних інтересів сторін та спільній згоді локальних громад, бажав вирішувати разом наявні спільні проблеми. Важливість єврорегіону «Ніса» визначається не тільки географічно як єврорегіон, сформований на зовнішніх кордонах ЄС з прикордонними регіонами країн – не членів ЄС, але і геополітично – як добросусідський фактор об'єднання Сходу та Заходу.

Єврорегіон «Ніса» є добровільною спільнотою інтересів гмін і повітів прикордонних регіонів Польщі, Чехії, Німеччини і не має правового статусу у розумінні законодавчих актів країн-учасниць, а всі органи цього єврорегіону працюють у правових рамках своїх країн. Членами єврорегіону є три товариства і комунальні спілки: з польської сторони – Товариство Польських Гмін, з чеської сторони – Регіональне Комунальне Товариство Міст і Гмін Північної Чехії Єврорегіону Ніса, а з німецької сторони – Комунальне Товариство Єврорегіону Ніса, Німецька Секція [653]. Важливо підкреслити й активну діяльність торгово-промислових палат Чехії, Німеччини і Польщі.

Керівними органами єврорегіону «Ніса» є Рада та Президіум, представників яких обирали з усіх трьох регіонів. Рада обирає Президію єврорегіону та визначає напрями його діяльності. Секретаріат, а також офіси

у Зіттау, Ліберец та Єленіа Гора працюють як поточна виконавча адміністрація і, відповідно, контролюють і розробляють спільні проекти. Паритетність, кадрова ротація і взаєморозуміння є базовими європейськими принципами спільної співпраці сторін. Важливою структурою є робочі групи із фахівців певної галузі. Зазначимо, що до Ради входять представники трьох регіонів, а саме – асоціацій: польської гмін, чеської регіональної та німецької комун. Кожна із трьох регіонів у межах асоціацій має правління, секретаріат, робочі групи, комісії. Цілі єврорегіону «Ніса» наступні: створення спільного, розмаїтого простору вільних контактів для транскордонної співпраці без закритих кордонів; покращення прикордонної інформаційно-комунікаційної інфраструктури, співпраця у пріоритетних напрямах щодо розвитку єврорегіонального простору; створення спільного інтегрованого екологічного та туристичного регіону; підтримка локального рівня – сіл, селищ, міст; також виконання міждержавних угод, які сприяють розвитку спільної транскордонної співпраці [669, с. 77–80].

З політико-правової точки зору, наприклад, у рамковій угоді єврорегіону «Ніса» про співпрацю з-поміж спільних цілей у другому параграфі, пункт сьомий, було зазначено: «пріоритетною метою єврорегіону є створення цілісного правового суб'єкта», але ця мета була виконана лише у 2004 р., після східного розширення ЄС, на першому засіданні тристоронньої ради 5 червня 2004 р. у замку Лемберк.

Особливу роль у фінансуванні діяльності єврорегіону «Ніса» відігравала програма PHARE CBC, а також фонди організації «Польсько-німецька співпраця молоді». У 1998 р. у рамках цієї співпраці було використано суму понад 233 тис. злотих, що дало змогу профінансувати проекти, пов'язані з обміном молоді, які охопили 1790 осіб. Усього на молодіжні програми протягом 2001–2006 рр. реалізовано 404 спільних проекти, в яких узяло участь 17 196 осіб [668].

Підготовка до європейської інтеграції, по суті, визначалась також і в реалізації спільних проектів у таких сферах співпраці, як розвиток перш за

все туризму, а також інфраструктури: транскордонний обмін електроенергією, розвиток паромного сполучення, логістики з Південної Європи у Скандинавію; підтримка у створенні малих і середніх підприємств, спільних підприємств; особливої уваги заслуговує співробітництво вищих навчальних закладів та підвищення кваліфікації кадрів, що здійснюється щоденно, використовуючи гнучкість перетину кордону; організація технологічно-промислових центрів, будівництво очисних споруд; проекти із охорони спільної культурної спадщини та охорони довкілля, конкретна співпраця у подальшому розвитку традиційного текстильного виробництва. Наприклад, у рамках фінансової програми INTEREG III – у польській частині реалізовано 208 проектів на суму 8048,4 тис. злотих, у чеській частині – 118 проектів на суму близько 0,83 млн євро, у німецькій – 186 проектів на суму 1,57 млн євро [669, с. 95].

Карпатський єврорегіон, створений 14 лютого 1993 р., був першим за участю регіонів України. Прикордонні регіони Польщі, Угорщини, Словаччини, України та Румунії, країн Центральної та Східної Європи вирішили здійснити координацію спільної діяльності з метою сприяння економічному, науковому, екологічному, культурному та освітньому співробітництву, а також підтримки окремих проектів щодо розвитку інфраструктури прикордонних районів, сприяння розвитку контактів і співробітництву з міжнародними організаціями. Організаційна структура Карпатського єврорегіону складається з Ради, Президії; Міжнародного секретаріату (виконавчий і адміністративний орган асоціації); національних делегацій; постійних національних представників держав-членів; робочих комісій [435]. Унікальність створення єврорегіону з історичної точки зору підкреслювала і К. Лалюм'єр, член Європейського парламенту, колишній Генеральний секретар Ради Європи і Віце-президент Європейського парламенту, у листі до П'ятої річниці Карпатського єврорегіону: «Я досі так добре пам'ятаю той перший день у Дебрецені 14 лютого 1993 р., який я поділяла як Генеральний секретар Ради Європи. Того дня у мене було

глибоке відчуття задоволення бачити об’єднаних за одним столом і одним текстом представників прикордонних регіонів сусідніх країн Угорщини (яка була господарем заходу), Польщі, України та Словаччини. На жаль, Румунія не змогла бути присутньою, про що я глибоко жалкувала. Я щаслива, що сьогодні Румунія є частиною цієї групи. Я раділа бути свідком народження Карпатського єврорегіону, що був сформований для того, щоб започаткувати і розвивати конкретне і практичне співробітництво в різних галузях регіону, де послідовні конфлікти минулого створили бар’єри між його країнами» [231].

Зазначимо, що через детальний комплексний аналіз Карпатського єврорегіону можна визначити стратегічні імперативи щодо оптимізації його розвитку. З точки зору прискорення європейської інтеграції, сторони намагались, хоча не всі і рівномірно, використати так звані стратегічні принципи як загальноприйняті регіональної політики ЄС: партнерство, міцні партнерські стосунки – регіональне співробітництво між членами регіону, відтворення тісного регіонального співробітництва; адиціоналізм, скоординоване використання зовнішніх ресурсів заради розвитку інфраструктури, поліпшення економічної та робочої ринкової ситуації; програмування, спільні інтереси між проектом розвитку людських ресурсів та проектом робочого ринку, розробка транскордонних оперативних програм регіонального розвитку регіонів; субсидіарність, відповідність програмам ЄС, забезпечення самостійного захисту інтересів єврорегіону; підтримка результатів розвитку, ефективне використання місцевого потенціалу економічного розвитку, освіти, навчання та зайнятості [441, с. 339–342].

Провідником реалістичного погляду на сучасну роль Карпатського єврорегіону залишається більшою мірою угорська сторона, а саме – це ініціативи професора Шюлі-Закара, який підтримав ідею реформи єврорегіону, навіть у форматі двосторонніх зв’язків [776, с. 20–21]. Зокрема, це ідея збереження Карпатського єврорегіону, але у форматі «субрегіонів» із пріоритетом білатеральних зв’язків чи максимум трилатерального

співробітництва. Більш прагматичними є думки стосовно радикальної трансформації, структуризації громіздкого та неефективно діючого єврорегіону [463, с. 125]. Такі ідеї засновані на критичному аналізі та компаративному дослідженні у порівнянні з дією єврорегіонів Європи: цілі і завдання, які були визначені у час його заснування, певна річ, не можна вважати на сьогодні досягнутими; заснування Карпатського єврорегіону «зверху» державними інституціями (де-факто політичні цілі при заснуванні Карпатського єврорегіону домінували перед причинами економічного характеру), а не локальними громадами, органами самоврядування чи регіональними ініціативами, як це прийнятно у Європі, вже апріорі визначає його нежиттєздатність; за нових геополітичних умов на континенті Карпатський єврорегіон потребує докорінних змін як механізмів, так і власне зміни філософії свого подальшого існування та розвитку, зокрема, для ефективної співпраці з європейськими структурами; неефективна координація та громіздкі організаційні структури не виконують своїх першочергових завдань [439, с. 32–34; 543, с. 183–185].

Єврорегіон «Шпреє-Ніса-Бобр» було створено прикордонними регіонами Польщі та Німеччини 21 вересня 1993 р. Із польської сторони територіально – це 7844 км^2 і близько 632 тис. осіб, з німецької сторони на 1812 км^2 проживало 276 тис. осіб [825]. Організаційна структура єврорегіону є класичною: найвищий орган – Рада, який вже обирає Президію і Секретаріат із двома координаційними бюро, відповідно, на польській і чеській територіях, а також робочі групи: економіка, транспорт, туризм; сільське та лісове господарство, довкілля; молодь, спорт, освіта, культура; інформація; менеджмент проектів. Головними напрямами співпраці визначено – економічний розвиток, вирішення комунальних проблем, відкриття двомовних шкіл,територіальне планування, розбудова прикордонної інфраструктури. Завдяки фінансуванню з програм INTERREG були реалізовані найбільше за обсягом спільні проекти з охорони довкілля, а саме лісів, з питань рекреації, розвитку сільських територій, розбудови

прикордонної інфраструктури, туристичних велосипедних шляхів, розвиток торгівлі і маркетингу, а також потужний обсяг фінансування спрямовується на так звані молодіжні проекти – обмін школярами, студентами, навчання мов, музичні дні, різного роду культурні заходи прикордонних регіонів.

Єврорегіон «Про Європа Віадріна» був створений 21 грудня 1993 р. прикордонними громадами, об'єднанням гмін Польщі (Влкі Горжув, Слубіце, Мєджижец, Дебно) та повітами, містами Німецької асоціації (Маркіш-Одерланд, Одер-Шпреє, а також Франкфурт-на-Одері). Організаційна структура є класичною і складається із Ради та Президії, спільних робочих груп із розробки грантів, туризму та економіки, Секретаріату із офісами, бюро у Слубіце, Франкфурті-на-Одері, Влкі Горжуві. Головною метою було визначено зростання рівня життя населення і підвищення господарського потенціалу шляхом створення транскордонного, інтегрованого господарського регіону. З-поміж основних цілей – зменшення безробіття, підтримка добросусідських стосунків, господарська кооперація, розвиток інфраструктуриі комунального господарства, а також охорона довкілля, ландшафту та підтримка ідеї європейської інтеграції. Пріоритет конкретних цілей був сфокусований на економічну складову регіонального розвитку [823]. Особливістю розвитку єврорегіону «Про Європа Віадріна» є досконалий менеджмент грантів, зокрема, максимальне використання фондів INTERREG II та PHARE CBC. Протягом 1995–2000 рр. половина суми фінансування із вищезазначених джерел здійснювалася на розвиток інфраструктури (гаваней на Одері), приблизно 30 % – на економічну складову (інвестиції, економічна співпраця, маркетинг, торгівля), інше – на освіту (створено унікальний Колегіум Полонікум у Слубіце), на охорону природного середовища та модернізацію комунального господарства.

Після 2004 р., вступу Польщі до Європейського Союзу, концепція єврорегіону «Про Європа Віадріна» була скоригована до нових реалій, а саме – головні напрями розвитку стали більш оптимальними, наголос було зроблено на вже усталених пріоритетах: розвиток економіки – підтримка

малих та середніх підприємств, розвиток інновацій, досліджень та технологій; у розвитку інфраструктури пріоритетом визначено покращення транскордонної логістики та транспортної інфраструктури, покращення технічної та комунальної інфраструктури; захист довкілля було сфокусовано на транскордонне попередження катастроф; розвиток сільського господарства та сільського простору включав комплексне відновлення сіл та альтернативи зайнятості, розвиток агротуризму та туристичної інфраструктури, підтримку транскордонної сільськогосподарської кооперації; пріоритет людських ресурсів сфокусовано на підвищення кваліфікації, на підготовку кадрів, підтримку освітніх та наукових закладів, культури; важливим пріоритетом був і розвиток єврорегіональної та транскордонної співпраці [823].

З точки зору підготовки до вступу в Європейський Союз, важливою складовою є стратегічне планування, зокрема, відзначимо стратегічний проект – план дій «Віадріна 2000» (розроблений за фінансової підтримки ЄС), який містить ретельний аналіз соціально-економічної ситуації єврорегіону (економічні структури, промисловість та сільське господарство, зайнятість населення, інфраструктура) і його свот-аналіз, а також включає просторові та екологічні чинники. Із так званих «кращих транскордонних практик» єврорегіону відзначено – в економічній співпраці, інфраструктурі та захисту довкілля, посиленні регіональної та у набутті європейської свідомості. На період 2000–2006 рр. з-поміж перспектив розвитку було зазначено – розвиток територіального планування, перелік пунктів регіонального розвитку, розвиток регіонального професійного маркетингу, серія тренінгів для підприємців [669, с. 57–59].

Створення білатерального польсько-словацького єврорегіону «Татри» 26 серпня 1994 р. відбувалось у контексті створення цілісного польсько-словацького транскордонного регіону на основі добровільності, партнерства, консенсусу та паритетності. Організаційна структура складається із Ради та Конгресу транскордонної спілки «Єврорегіон Татри», Секретаріатів,

ревізійної комісії, робочих комісій з питань економіки, охорони довкілля, культури, комунікацій, туризму та спорту. Головною метою було визначено підвищення рівня життя населення прикордонних регіонів двох сусідніх країн, пріоритетом було виокремлено питання екології, туризму в контексті формування польсько-словацького транскордонного регіону. Було створено п’ять робочих груп єврорегіону: економіка, захист середовища, культура, інформація, спорт і туризм [757, с. 73].

Активно використовуючи фінансові програми PHARE, єврорегіон у 1995–1997 рр. організував дні словацької та польської культури, дні культури власне єврорегіону «Татри», виставки, виступи артистів, численні наукові семінари, а також було проведено туристичні дні в регіонах, здійснено моніторинг природного довкілля. Характер спрямування польсько-словацької транскордонної співпраці визначається, по суті, локацією, що і з'ясовує розвиток різних форм туризму, акцій із захисту навколишнього середовища, збереження культурної спадщини, історичних будівель, розвиток транскордонних культурних обмінів. У 1999 р. єврорегіон «Татри» отримав від фонду PHARE-CBC близько 120 тис. євро на реалізацію двадцяти шести проектів за характером культурного, освітнього, промоційного спрямування [827].

Єврорегіон «Буг» – це друга транскордонна інституція за участю і української сторони, створена 29 вересня 1995 р. прикордонними регіонами Польщі та України, а також 15 травня 1998 р. до єврорегіону приєдналась і Білорусь. Із польської сторони територіально – це 29 269 км^2 і близько 2 687 тис. осіб, з української сторони на 20 141 км^2 проживало 1 075 тис. осіб, із білоруської сторони на 32 800 км^2 проживало 1 501 тис. осіб. Головною метою діяльності єврорегіону «Буг» є розвиток співпраці прикордонних територій у таких напрямах: територіальне планування; комунікація, транспорт та зв’язок; освіта, охорона здоров’я, культура, спорт та туризм; охорона і поліпшення стану навколишнього середовища; ліквідація надзвичайних ситуацій та стихійних лих; сприяння розширенню контактів

між мешканцями прикордонних територій, розвитку співробітництва між організаціями та установами, а також суб'єктами господарської діяльності. Організаційна структура єврорегіону є класичною за структурою: Рада, Президія, ревізійна комісія, Секретаріат із національними бюро у Бресті, Луцьку та Хелмі. Створено сім робочих груп відповідно до цілей та завдань єврорегіону: територіального розвитку, комунікацій, транспорту та зв'язку; охорони та поліпшення стану навколишнього середовища; атестації, інформації та бази даних; співробітництва між установами та суб'єктами господарської діяльності; освіти, охорони здоров'я, культури, спорту та молоді; контактів між органами самоврядування та мешканцями; безпеки та ліквідації надзвичайних ситуацій [816]. Щодо менеджменту грантів, для порівняння зазначимо, що завдяки Фонду малих проектів у 1998 р. фінансування програм єврорегіону «Буг» у цілому становило 120 000 євро, у 2000 р. в рамках програми PHARE – вже 250 000 євро, у 2001 р. – вже 500 000 євро. На період 2005–2006 рр. за програмою Інтеррег III/TACIS CBC єврорегіон «Буг» отримав 1 380 000 євро. З-поміж реалізованих проектів відзначимо наступні: розбудова власних інституційних структур та інформаційних центрів, розбудова міжнародних перетинів кордону, модернізація міжнародного автомобільного пункту пропуску «Ягодин – Дорогуськ», спільне територіальне планування, розвиток малого та середнього підприємництва, і особливо важливо відзначити екологічні проекти, реконструкцію водних маршрутів, якісний контроль річок регіону, розвиток екологічного туризму, реалізацію екологічної програми «Чистий Буг», проведення екологічного моніторингу, будівництво та реконструкцію очисних споруд стічних вод, вироблення плану спільних дій для здійснення контролю за екологічним станом басейну р. Буг, спільне управління річковими басейнами, а також щорічні організації виставок-ярмарок, міжнародних семінарів, бізнес-форумів, мистецьких зустрічей, навчальних семінарів представників органів самоврядування [669, с. 148–149]. З точки

зору східного розширення ЄС, важливо відзначити програму створення транскордонних Агенцій регіонального розвитку.

Єврорегіон «Померанія» було створено у Щеціні 15 грудня у 1995 р., і він об'єднує на сьогодні ініціативи польських гмін і міст Польщі, комунальної спілки Німеччини та союзу комун Швеції. В цілому територія єврорегіону становить 41,000 км² із населенням 3,5 млн осіб. Організаційна структура єврорегіону є класичною і включає: Раду, Президію, Секретаріат у місті Щецін та Робочі групи з наступних напрямів співпраці: економіка, інфраструктура, туризм, сільські території, охорона довкілля, освіта, охорона здоров'я, культура і спорт, співпраця місцевого самоврядування, громадський порядок [821].

У контексті реалізації головних концептуальних цілей – підвищення життєвого рівня населення та покращення умов економічного розвитку за умов активізації спільних зусиль сторін – були реалізовані, перш за все, проекти із транспортної логістики, електрифікації залізниць, розбудови швидкісної автостради та модернізації автострад, реконструкції аеропортів, відбулось відкриття швидкісного залізничного сполучення, побудова аеродромів, модернізація локальної мережі доріг та залізниць, а також так звані молодіжні проекти з освіти, культури, спорту, зокрема організація молодіжних фестивалів, обмін школярами – 3 344 осіб та обмін студентами – 3 576 осіб [757, с. 71–72].

Білатеральний єврорегіон «Глаценсіс» було створено 5 грудня 1996 р. прикордонними регіонами Польщі та Чехії за ініціативи Асамблеї місцевого самоврядування Волбріч та Регіональної Асоціації з транскордонного співробітництва міст та районів Чехії, Моравії і землі Клодзької. Організаційна структура протягом розвитку видозмінювалась у бік відкритості для вступу інших міст та районів. Так, створена 26 вересня 2000 р. Асоціація польських гмін єврорегіону «Глаценсіс» об'єднує 32 члени, з чеської сторони презентовано 84 міст та поселень. Інституційна структура єврорегіону «Глаценсіс» включає Раду, аудиторську комісію, національні

секретаріати, агенції регіонального розвитку, інформаційні центри, ради асоціацій, а також спільні робочі комісії, регіональні конгреси сторін [817–818]. Головною метою було визначено координацію економічного, соціального та культурного розвитку регіону на основі принципів: рівноправності, рівнозначності обох сторін з особливим наголосом на горизонтальне партнерство між сторонами по обидва боки кордону у фізичному, географічному та економічному сенсі із врахуванням відмінностей адміністрування, компетенції сторін та фінансових ресурсів по обидва боки кордону. Принцип субсидіарності був визначений як дуже широка взаємодопомога від міжнародного, центрального і національних інституцій та організацій у досягненні завдань транскордонного співробітництва, які реалізуються регіональними та локальними спілками, і особливо важливим є делегування повноважень на найнижчий рівень. Виконання принципів солідарності прикордонних ареалів, що ввійшло до останньої версії Європейської хартії прикордонних та транскордонних регіонів, – документ Асоціації європейських прикордонних регіонів, а особливо – принципу стратегічного партнерстватранскордонного розвитку, адже виконання цього принципу визначено обов'язковим для комплексного формування спільної перспективи довготривалої співпраці та регіонального транскордонного розвитку.

Продуктивному, ефективному адмініструванню для реалізації так званих малих проектів PHARE CBC сприяло те, що в рамках єврорегіону була створена система тридцяти трьох прикордонних перехідних пунктів, різного роду сполучень, що допомогло більшій транспарентності кордону та розвитку туризму. Спільні зусилля були спрямовані на захист навколишнього середовища навколо гір Орліца, масиву Снежнік. Ініціативи єврорегіону «Глаценсіс»: уклали угоди про партнерство з органами самоврядування, відкрили інформаційні офіси з транскордонного співробітництва у Нова Руда і Клодзко, було відкрито офіси торгових палат у Свідніце і Градец Кралове, здійснено видання карт польсько-чеського пограниччя на польській, чеській

та німецькій мовах, проведення серії щорічних тренінгів з розвитку співпраці у сфері туризму, створення цілісного туристичного продукту «Гори Польщі», видано серію польсько-чеських брошур про атракції єврорегіону, співпраця зі статистичними офісами в Єленіа Гора, Градец Карлове, Пардубіце і щодо публікації серії видань «Факти про єврорегіон «Глаценсіс», організація міжнародного транскордонного форуму єврорегіону «Глаценсіс». Особливо важливо підкреслити - створення економічної зони Валбріч на прикордонні.

Зрозуміло, що у реалізації спільних інвестиційних проектів важливою була фінансова підтримка, а саме – через програму транскордонної співпраці PHARE CBC. Так, у 1999 р. – 2,6 млн євро було спрямовано з програми фінансової підтримки PHARE CBC на проект «Захист річки Верхньої Ніси Клодзка – розбудова двох нових водо-переробних заводів для Бистріци та Медзілесіе». Надалі були виграні гранти інфраструктурного характеру: у 2000 р. – 2 млн євро було надано на реалізацію гранту «Модернізація дороги, що веде до прикордонного переходу Мостовіце-Орліцке Захоржі», у 2001 р. – 2 млн євро для першого етапу розбудови шляху до Орліцкіх гір, а у 2002 р. – отримали 2 млн євро для другого етапу розбудови шляху до Орліцкіх гір, а вже у 2003 р. – отримали 2,3 млн євро на модернізацію дороги №8 Дужнікі Здрой – Левін Клодзкі [818]. Таким чином, основними сферами транскордонної співпраці сторін у форматі єврорегіону «Глаценсіс» були: транспарентність кордонів для жителів двох країн, модернізація інфраструктури, доріг, пунктів перепуску на кордоні, розвиток туризму, його реклама, навчання молоді, літні табори, створення коледжу «Глаценсіс», розвиток спеціальної економічної зони, максимальне використання економічного потенціалу, спільне регіональне планування прикордоння, попередження природних катастроф.

Трилатеральний польсько-литовсько-білоруський єврорегіон «Нєман» («Немунас-Ніемен-Нєман») було створено 6 червня 1997 р. Із польської сторони – статистично це площа 20 544 км^2 та 1 190 тис. чол. населення, із литовської сторони – 9 889 км^2 та 401 тис. чол. населення, з білоруської

сторони – 25 200 км^2 та 1 198,5 тис. чол. населення. Організаційна структура є класичною і включає: найвищий керівний орган – Раду єврорегіону із чотирьох представників, що об'єднує польське воєводство Сувальське, Білостоцьке та Підляське, адміністрацію маршалка та міську раду у Гродно, а також громадську установу Нємунас у Маріямпол, Алітуск та Вільнюський район, а також у 2002 р. було приєднано і російську сторону – Черняховськ, Краснознаменськ, Озерськ, Гусєв, Нестеров – райони Калінінградського регіону. Президію із координаційними функціями презентовано двома представниками від кожної із сторін; ревізійна комісія; Секретаріат із адміністративними, навіть професійними офісами у прикордоннях (тобто із фахівців проектного менеджменту), а також відповідні чотири робочі групи: економіка, соціальні проблеми; туризм; охорона навколишнього середовища та співробітництво у територіальному плануванні [820]. З точки зору підготовки до вступу в ЄС, важливим сегментом співпраці сторін було активне запровадження принципу партнерства і рівноправності у розвитку своїх інституційних єврорегіональних структур у прикордоннях, наприклад, це стосувалося і питань фінансування. Головна мета єврорегіону – це розвиток транскордонної співпраці із використанням прикордонних територій, економіки, комунікацій, транспорту, туризму, освіти, охорони довкілля, охорони здоров'я, культури. З точки зору підготовки до вступу в ЄС, слід відзначити оптимальну структуру і відповідну синхронізовану та інтегровану дію сторін у розробці і реалізації грантів, фінансових програм, що базується на чіткій децентралізації, вертикальному та горизонтальному партнерстві, на паритетних засадах,зокрема, це проекти: розбудови інформаційного туристичного центру та туристичної інфраструктури біля Мазурських озер–Мазурський канал, модернізація Агустовського каналу; у 2001–2002 рр. реалізовано «Нєман-інфо» – створення потужної електронної бази даних; протягом 2003–2005 рр. – міжнародні школи для молоді, захист спадщини «Зелені легені», виставки, фестивалі, видання альбомів пам'яток

архітектури; численні проекти із захисту довкілля, зокрема басейну річки Нєман, будівництво очисних споруд [757, с. 80–81].

Польсько-чеський єврорегіон «Прадзяд» («Прадєд») був створений 2 липня 1997 р. за ініціативи представників польських населених пунктів Опольської Сілезії (воєводство Ополє) та чеських міст і населених пунктів районів Брунтал та Єсенін, Умперк [807]. В угоді про створення єврорегіону, насамперед, зазначалась необхідність підвищення транспарентності кордону як головної умови розвитку транскордонного співробітництва. Отже, головними завданнями було визначено: відкриття нових КПП пунктів перетину кордону, розбудова прикордонної та транспортної інфраструктури, охорона природного середовища, підвищення ефективності економічної складової прикордонних територій, розвиток туризму, культури, співпраця у ліквідації катастроф, розвиток гуманітарних, міжлюдських контактів по обидва боки кордону. Організаційна структура єврорегіону: вищий орган – це парламент, президія, загальні збори та ради по обидва боки кордону, ревізійні комісії, робочі групи (визначені, згідно з головними завданнями: туризм, економіка, планування розвитку сільських територій, екологія, співпраця із ліквідації катастроф, гуманітарна та освіта, культура і спорт) та секретарі для виконання адміністративної роботи. Зокрема, завдяки активній участі сторін у фінансових транскордонних програмах PHARE CBC у 2 млн євро в 2001 р. вдалось відкрити пункт перетину кордону Тржебін-Бартултовіце та здійснити розбудову об'їзної дороги біля Прудніка. Інші програми були сфокусовані на масові промоції єврорегіону у сферах культури, туризму, спорту, молоді та обміну досвідом в освіті, менеджменті.

За участю представників прикордонних регіонів Польщі, Данії, Литви, Латвії, Росії та Швеції 22 лютого 1998 р. було створено єврорегіон «Балтика». Польська сторона (воєводства Поморське та Вармінсько-Мазурське) обіймає 11 067 тис км^2 із населенням 1 777 тис. осіб; датська сторона (включно графство Борнхолм) обіймає 598 тис. км^2 із населенням 46 тис. осіб; литовська сторона (з клайпедським, кретінгським, сілуцьким,

скуодським регіонами) обіймає 5 750 тис км^2 із населенням 416 тис. осіб; сторона латвійська обіймає 3 594 тис. км^2 із населенням 150 тис. осіб; російська сторона обіймає 15 100 тис. км^2 із населенням 930 тис. осіб; шведська сторона (із воєводствами Блекінге, Калмар, Кроноберг) обіймає 22 тис. км^2 із населенням 580 тис. осіб. Організаційна структура єврорегіону складається із найвищого органу – Ради, Президіуму, Міжнародного Секретаріату із постійною ротацією та офісами у регіонах. Відповідно до пріоритетних напрямів транскордонної співпраці визначені наступні робочі групи: охорони довкілля й екології; просторового планування та розвитку економіки; соціального забезпечення та транспорту; менеджменту грантів [669, с. 167–168]. Згідно зі статутом, метою створення єврорегіону «Балтика» визначено покращення життя громадян, що проживають у межах єврорегіону, покращення їх контактів, зближення локальних ініціатив, подолання історичних стереотипів, паритетне сприяння економічному розвитку, розвиток та модернізація прикордонної інфраструктури, покращення транскордонної співпраці прикордонних спільнот за умов розробки та реалізації спільних проектів Європейського Союзу.

З точки зору прискорення вступу країни до ЄС, важливою складовою єврорегіональної співпраці сторін було максимальне використання одного з найважливіших європейських принципів – стратегічного планування, а саме щодо спільної розробки Стратегії розвитку єврорегіону «Балтика». У 2005 р. в рамках програми «Чайка» (Seagull – Dev – ERB) за фінансової підтримки програм INTERREG III B, PHARE и TACIS (3,3 млн євро) було розроблено два документи – «Стратегія розвитку єврорегіону «Балтика» та «Програма розвитку єврорегіону «Балтика». За спільної згоди прикордонних сторін було виокремлено стратегічні напрями транскордонного співробітництва: охорона природного середовища, модернізація водного господарства, розвиток економічного підприємництва, туризму, модернізація прикордонної інфраструктури, вирішення проблем з безпеки [812]. Так званий проект «Чайка», по суті, розроблений 2005 р., діє і на сьогодні із спільною позицією

єврорегіону «Балтика» з політики когезії ЄС після 2013 р. тощо. Більше того, за період до вступу в ЄС єврорегіон «Балтика» слугував дуже важливою політичною платформою для лобіювання, узгодження інтересів як на національному, так і на регіональному рівнях. Зокрема, були розроблені спільні декларації, важливі для когезійної політики ЄС, морської поліції, захисникам довкілля, для розвитку спільної інфраструктури тощо. Внаслідок вдалого менеджменту проектів були розроблені і реалізовані програми зі сфери модернізації транспорту, зокрема, розвиток міжнародного транспортного коридору, найбільш динамічний напрям – екологічні щорічні освітні програми, розбудова очисних споруд, екологічні акції, а також низка проектів молодіжного спрямування: фестивалі, змагання, театральні вистави, вивчення мов, посилення регіональної ідентичності.

Польсько-чеський єврорегіон «Сілезія» було засновано 20 вересня 1998 р. Він об’єднує так звану Опавську Сілезію із чеської сторони та Об’єднання населених пунктів басейну Верхньої Одри із польської сторони. У Договорі про співробітництво була визначена мета – як транскордонна співпраця у вирішенні спільних проблем по обидва боки кордону в контексті забезпечення виконання завдань, пов’язаних із рівномірним та рівноцінним розвитком регіону, зі зближенням його населення та інституцій по обидві сторони кордону. З-поміж спільних цілей і завдань визначено наступні: підвищення життєвого рівня населення; залучення інвестицій і розвиток економічних програм, а також діяльності, направленої на ліквідацію безробіття; надання підтримки ідеям єдності Європи; співробітництво об’єднань вчених та спеціалістів, культурних, молодіжних груп; поліпшення стану довкілля; надання взаємодопомоги у випадках стихійного лиха; розвиток скоординованого територіального планування; розбудова інфраструктури для потреб прикордонного та регіонального руху; розбудова комплексної інформаційної системи з метою обміну даними у єврорегіоні. Завдяки фінансуванню із фонду PHARE CBC було здійснено ряд заходів з

розвитку туризму, інфраструктури, стратегічного розвитку єврорегіону «Сілезія» [824].

Білатеральний польсько-чеський єврорегіон «Цєшинська Сілезія» був створений 22 квітня 1998 р. за ініціативи Регіонального об'єднання з розвитку чесько-польського співробітництва Цєшинська «Сілезія» міста Чеськи Тєшин з чеської сторони та Товариства з регіонального розвитку та співробітництва «Олза» міста Цєшин з польської сторони. Цікаво, що з-поміж цілей було чітко визначено і підготовку країн до вступу в ЄС, відповідно були сформульовані і завдання: обмін досвідом та інформацією з питань розвитку регіону, обмін досвідом та інформацією з питань ринку праці та територіального планування; вирішення спільних проблем транспорту, комунікацій, зв'язку та безпеки населення; вирішення спільних проблем в екології та довкіллі; співпраця у сфері запобігання та у випадку ліквідації наслідків стихійних лих; співпраця у сфері економіки та торгівлі; розвиток туризму та транскордонного руху; підтримка розвитку культури, освіти та спорту; взаємна співпраця рятувальних служб, зокрема, у горах на території єврорегіону; співпраця між школами та молоддю на території єврорегіону. Завдяки фінансовій програмі PHARE Credo у 1998–1999 рр. були реалізовані наступні програми-проекти: грант «Інфорег 2000» – як активізація роботи прикордонних агенцій, збір, обробка і розповсюдження інформації про «Цєшинську Сілезію» (44 тис. євро); грант «Регіотур» – як прокладання системи велосипедних доріжок у єврорегіоні довжиною 600 км (271 тис. євро); грант «Стратегія розвитку туризму» і найбільше грантових програм PHARE CBC з логістики: у 1999 р. проект розвитку комунікації з залізницею у Тршинці (2,6 млн євро) та у 2000 р. проект реконструкції під'їзної комунікації до прикордонного пункту перепуску Горні-Ліштна – Лєшна Гурна (2 млн євро) [669, с. 115–117]. З точки зору підготовки вступу країни у ЄС, важливо відзначити, що розробником цих проектів була Агенція з економічного розвитку регіону. Адже менеджмент грантів, підготовка

кадрів і власне формування Агенцій є важливою умовою отримання фінансової допомоги від Європейського Союзу.

Єврорегіон «Бескіди» було створено прикордонними регіонами Польщі, Чехії та Словаччини у 2000 р., він територіально охоплює 3 928 км^2 та 779 тис. осіб. Таким чином, єврорегіон обєднав три країни субрегіонального об'єднання Вишеградської групи. Метою єврорегіону було визначено розвиток транскордонного співробітництва, просторовий розвиток прикордонного регіону в контексті зближення його населення та підвищення комунікації сторін. Основними напрямами співпраці визначено: сприяння економічному розвитку, розвиток територіального планування, розвиток малого і середнього бізнесу, модернізація інфраструктури, розвиток лісового господарства, розвиток туризму, освіти та охорони спільної культурної спадщини, співпраця у запобіганні та ліквідації наслідків стихійних лих, у сфері безпеки. Організаційна структура єврорегіону «Бескіди» включає: Президію єврорегіону (що об'єднує польське Товариство «Регіон Бескіди», чеську Асоціацію «Регіон Бескіди», словацькуАсоціацію «Регіон Бескіди», Ревізійну комісію, Секретаріат із трьома бюро у Фрідек-Містек, Бієльсько-Біяла, Жилінє, відповідно до мети і завдань були створені робочі групи [815].

Єврорегіон «Добрава» був створений 25 січня 2001 р. за ініціативи прикордонних регіонів Польщі та Чехії. Рамкову угоду підписали у польському Вальбрізі й у подальшому до єврорегіону приєдналися ще і міста. Втім, цей єврорегіон дублював, а по суті, представляв конкуренцію для «Глаціенсіс», отже, формально ліквідований єврорегіон у 2004 р. [760].

Єврорегіон «Пуща Біловезька» було створено у 2002 р. у Гайновці за участю регіонів Польщі та Білорусі. До складу єврорегіону входять: Каменецький, Пруганський і Свічлоський регіони Білорусі, з польського боку – Гайнувский повіт та гміни. Представники прикордонних регіонів двох сусідніх країн визначили за мету добросусідську транскордонну співпрацю, зокрема із вирішення конкретних питань охорони унікальної Біловезької Пущі. Таким чином, з-поміж головних цілей визначено: захист довкілля та

раціонального використання ресурсів; зближення народів по обидва боки кордону; розвиток транскордонного екологічного та культурного туризму; співробітництво у сферах економіки, культури, науки, освіти; збереження природної унікальної спадщини Біловезької Пущі, створення цілісної системи утилізації. Відповідно, внаслідок вдалого менеджменту грантів були розроблені і реалізовані наступні програми за фінансової підтримки Євросоюзу: відкриття туристичного пункту перетину «Переров-Бловежа», екологічна освіта і розвиток екологічного та аграрного туризму, розбудова туристичних шляхів, спільні тренінги вчителів шкіл та школярів стосовно навчання екології, маркетинг екологічного туризму, менеджмент щодо охорони природи.

Єврорегіон «Сесупа» було створено 24 квітня 2003 р. за участю представників регіонів Польщі (Голдап і Ковале Олеске), Росії (Гусєв, Краснознаменськ, Нестеров, Ізіорськ), Литви (муніципалітети Юрбаркас, Калварія, Казлу Руда, Маріамполе, Пагегіаі, Сакіаі, Вілкавіскіс), Швеції (Ексйо муніципалітет). Населення єврорегіону становить 368 585 тис. осіб на території 12 006 км^2. Організаційна структура включає: Раду, виконавче правління, робочі групи. До спільних цілей належать: покращення життєвих стандартів жителів єврорегіону; стимулювання, планування та організація дій стосовно забезпечення багатостороннього збалансованого прогресивного розвитку цілого регіону; розвиток добросусідських відносин; відкриття нових спільних інституцій; сприяння розвитку співпраці між органами самоврядування, громадськими організаціями по обидва боки кордону. Основними сферами співпраці визначено: захист навколишнього середовища, економіка, підприємництво, молодь і спорт, культура, соціальний добробут, туризм, обмін досвідом, організація семінарів, конференцій, вивчення мов, збереження спільної культурної спадщини, розвиток інформаційних технологій [64; 826]. Результатом успішного програмного менеджменту єврорегіону є розроблені та реалізовані спільні проекти за фінансової підтримки ЄС: комплексна розробка велосипедного

маршруту в контексті розвитку екологічного та культурного туризму, спорту у 2004 р., фінансова підтримка 291 280 євро; врегулювання водозабезпечення та каналізації згідно з європейськими стандартами; використання альтернативної енергії. Щорічно на постійній основі відбувається лише міжнародний турнір із рибної ловлі.

Єврорегіон «Ліна-Лава» було створено 14 березня 2003 р. за участю регіонів Польщі та Росії у форматі міжнародної асоціації представництв органів місцевого самоврядування (Калінінградська область Росії та Вермінсько-Мазурське воєводство Польщі). Метою створення було визначено розвиток добросусідських відносин і підтримка діяльності у розвитку економіки, подоланні безробіття, у захисті навколишнього середовища, співпраця у розвитку інфраструктури, транспорту, комунікацій, туризму, безпеки, освіти та спорту. Втім, по суті, діяльність єврорегіону не є ефективною, єдина щорічна міжнародна акція із 2005 р. – це сплав по річці Ліна та розвиток водного туристичного маршруту [669, с. 165–166]. Якщо узагальнювати діяльність єврорегіонів за російської участі, вони є номінальними, ефективним є лише єврорегіон «Балтика», а інші є малоефективними чи діють за мінімальної участі російської сторони.

Порівняльний аналіз свідчить, що єврорегіони Польщі за участі української сторони є найслабшими з-поміж польського єврорегіонального досвіду згідно з європейськими нормами та принципами. Більше того, існування на сьогодні Карпатського єврорегіону є величезною роботою саме польської сторони, яка все більшою мірою намагається активізувати польсько-український вимір транскордонного співробітництва вже після 2004 р. Цілком погоджуємося із думкою Р. Федана, що, «незважаючи на сприятливі умови, зокрема у першій половині 90-их рр. XX ст., транскордонна співпраця між Польщею та Україною не принесла очікуваних ефектів у соціально-економічній сфері. Численні обмеження не сприяли вільному торговому обміну та збільшенню проникливості кордону для транспорту та подорожуючих. – І далі продовжує: – Співробітництво у межах

Карпатського єврорегіону обмежене з причин… конфліктогенного простору; до певної міри штучного територіального устрою, що було зумовлено відповідними рішеннями на урядовому рівні кожної з держав-засновниць, а не у відповідності до ідеї єврорегіонів, створення яких викликане через регіональну ініціативу; недосконалої адміністративної структури; браку результатів його діяльності, замість процесів інтеграції з'являються дезінтеграційні тенденції. Спостерігається послаблення торгівельних та туристичних зв'язків» [572].

Отже, оцінюючи еволюцію розвитку Вишеградської групи з позицій сьогодення в контексті зміни пріоритетів польської зовнішньої політики, вважаємо, що саме за цей досліджуваний нами період Польща демонструвала і намагалась конкретними активними зусиллями посилити свою роль регіонального лідера з-поміж країн Вишеградської групи. Зрозуміло, що спільність інтересів країн Вишеградської групи, їх лобіювання вже у ЄС визначало і узгодженість дій країн Вишеградської «четвірки», здатність колегіально приймати рішення, що потребувало нормалізації відносин з-поміж собою у безконфліктному мультилатеральному форматі. Фактично саме в цей період окреслились наступні питання – наскільки країни Вишеградської групи є партнерами чи конкурентами, чи успішною моделлю є вишеградська співпраця, щоб її продовжувати надалі. Важливим аспектом субрегіонального співробітництва Польщі вже у складі ЄС протягом 2004–2005 рр. став новий рівень відносин, а саме – наближення до партнерства із Німеччиною та Францією з характерною йому можливістю у більш ширшому міжнародному форматі успішно презентувала національні інтереси. Ключовим аспектом зовнішньої політики Польщі з 2004 р. стало уникнення двошвидкісної Європи і наближення до керівних владних країн Європейського Союзу, отже, субрегіональний вимір поступово втрачає першості. Роль Польщі як представника «нової» Європи з цього часу набирає нової міжнародної ваги у контексті східної політики Європейського Союзу і поступово посилює її статус східних воріт Євросоюзу.

На нашу думку, на польському прикладі транскордонної політики, можна спостерігати максимальне втілення європейського принципу – інтеграція країни – через інтеграцію регіонів. Певна річ, слід розрізняти східний та західний вимір транскордонного співробітництва прикордонних регіонів Республіки Польща. Тобто, більш ефективний і відповідно – успішний у німецько-чесько-словацькому вимірах, а також вкрай розвинутим є польсько-литовський напрям транскордонної співпраці, і менш розвинутий – в українсько-білоруському та російському аспекті.

Відзначаючи комплексне питання транскордонного співробітництва Республіки Польща в контексті зовнішньої політики, концептуально вважаємо, що єврорегіони – це так зване подолання кордонів, які стали внутрішніми кордонами Європейського Союзу із 2004 р. і в деякій мірі втрачають свою актуальність. Адже транспарентність кордонів підвищилась. Втім, динамічний розвиток єврорегіонів за ініціативи та участі Польщі динамічно розвивається і після приєднання до ЄС, але зрозуміло, це вже інший формат співпраці, інші завдання. Навіть на сьогодні єврорегіони за участю Польщі вже у складі Європейського Союзу залишаються так би мовити мостами із формування позитивних і прагматичних щоденних добросусідських відносини між локальними спільнотами, поділеними кордонами.

Транскордонне співробітництво у його найвищій інституційній формі між прикордонними територіями двох або більше адміністративних інституцій чи громадських локальних ініціатив – єврорегіонів, за участю прикордонних регіонів Польщі успішно розвивається із часів демократичних змін 1991 р. На нашу думку, виходячи із опрацювання європейських документів, однією із найважливіших функцій перших європейських єврорегіонів на території сучасного Європейського Союзу – була їх підготовка до європейської інтеграції. Адже метою єврорегіонів було також і досягнення транспарентності кордонів, зробивши їх «прозорішими». Фактично, підготовча функція єврорегіонів до вступу у ЄС, визначалася і у

адаптації прикордонних регіонів Польщі до нових умов європейської інтеграції. Активна участь польської сторони у форматі єврорегіонів також була націлена на прискорення європейської інтеграції країни. Єврорегіони створювались на єдиних європейських юридичних принципах і розвивались завдяки грантовій фінансовій підтримці Європейського Союзу.Таким чином, єврорегіони за участю польських регіонів на західному польському кордоні виконали саму головну функцію – по-перше, підготували регіони до вступу у ЄС. По-друге, «польські» єврорегіони виконали і вельми важливу політичну складову транскордонного співробітництва – політичне прискорення європейської інтеграції. І, по-третє, значна фінансова підтримка діяльності єврорегіонів частково вирішувала прикордонні проблеми логістичного, економічного, екологічного та гуманітарного характеру, розвитку туризму, втім, головний наголос було зроблено на менеджмент грантів щодо прискорення вступу у Європейський Союз. Тепер, із плином часу можна відзначити позитивний польський досвід, а саме, у створені агенцій регіонального розвитку на кшталт європейських, які максимально використовували як підготовку фахівців для прийняття все більших коштів, так і підвищення кваліфікації людських ресурсів, прикордонних громад щодо чіткого і професійного вибору, стратегічного планування пріоритетів транскордонної співпраці по різні боки кордону.

Порівняльний аналіз створення і діяльності єврорегіонів за участю польської сторони свідчить про дуже раціональний і прагматичний підхід у формуванні мети та завдань, адже вони не намагались вирішити усі проблеми чи всі наявні соціально-економічні питання, а зусилля були сконцентровані лише на найважливіші і ті, які конче необхідні для просування та активізації європейського інтеграційного процесу. Порівнюючи створені єврорегіони за участю польської сторони, однозначно можна зробити висновок про важливість так званого західного напряму: зокрема, діяльності польсько-німецьких єврорегіонів, адже наголос було зроблено на передачу багатого європейського досвіду, насамперед, це єврорегіони «Ніса», «Шпрева-Ніса-

Бобр», «Про Європа Віадріна», «Померанія». Структурно та інституційне єврорегіони за польської участі були створені на основі функціональної моделі голландсько-німецького зразка та подальших його структурних модифікацій на кордонах Німеччини, Франції, Швейцарії. Інший західний вимір – це єврорегіони Польщі за співпраці із чеською та словацькою сторонами, що на нашу думку, складають другий ешелон успішного транскордонного співробітництва на західному прикордонні, хоча і у меншому фінансуванні ніж німецькі. На північному сході за участю російської сторони лише єврорегіон «Балтика» є реально діючим, адже за участю Росії, зокрема, Калінінградської області, яка геополітично є вкрай важливою для єврорегіональної співпраці, єврорегіон «Балтика» є одним із найуспішніших і динамічних. Вкрай важливо відзначити формування цілісного інтегрованого польсько-литовської моделі транскордонної співпраці за європейськими принципами і нормами, що базується на достатньому економічному розвитку, має давню спільну культурну спадщину та активні міжособистісні контакти на рівні громад, муніципалітетів також. Східний напрям в більшій мірі характеризується все ще домінуванням бар'єрної функції кордону, високим рівнем централізації влади, низьким рівнем залучення у транскордонну співпрацю місцевих і локальних громад тощо. Отже, даний перелік негативів в цілому гальмують розвиток транскордонної співпраці за європейськими стандартами у східному напрямі.

Узагальнюючи вищезазначене, можна із впевненістю констатувати, що Республіка Польща на транскордонному рівні максимально використала нову парадигму когезійної політики ЄС включно і адаптацію наявних можливостей та просторового потенціалу, ресурсів прикордонних регіонів із максимальною децентралізацією влади. Фактично, польські прикордонні регіони, єврорегіони Польщі стали активними реальними суб'єктами формування зовнішньополітичної стратегії та реалізація пріоритетних напрямів зовнішньої політики Республіки Польща.

ВИСНОВКИ

Грунтовне, на відповідному науковому рівні організоване дослідження зовнішньої політики Польщі періоду 1995-2005 років, стало можливим завдяки використанню новітнього теоретико-методологічного інструментарію, що цілком погоджується з процесами, характерними українській та зарубіжній історіографії сучасного нам періоду. Представлений сукупністю наукових принципів (історизм, наступність, об'єктивність, всебічність), методів (історико-генетичний, історико-хронологічний, історико-порівняльний, історико-типологічний, системно-структурний, ін.) та підходів (системний, діалектичний, міждисциплінарний), він уможливив ґрунтовне осмислення об'єкта й предмета дослідження, досягнення поставленої мети та реалізацію зумовлених нею завдань, всебічне й об'єктивне вивчення теми, увінчане отриманням достовірних наукових результатів.

Теоретико-концептуальні засади праці сформовані з урахуванням напрацювань провідних українських істориків-всесвітників С. Віднянського, Л. Зашкільняна, А. Кудряченка, Ю. Макара, В. Манжоли, А. Субботіна, О. Сухого, С. Трояна, Л. Чекаленко, ін., а також їх зарубіжних колег С. Глінкіної, А. Дудека, Р. Зємби, Р. Кузняра, Ю. Кукулки, В. Малендовського, О. Майорової, І. Орлика та ін. Відповідно до них, зовнішня політика Польщі визначеного хронологічними рамками монографії періоду проаналізована в контексті трансформацій європейського геополітичного простору, а також не безвідносно до генезису внутрішньої ситуації в державі. Значну увагу було приділено також дослідженню впливу на політику РП щодо сусідніх та інших держав, взаємин із міжнародними організаціями особистісного чинника президента Александра Кваснєвського, який упродовж визначеного десятиліття стояв на чолі держави.

Робота підготовлена шляхом паралельного опрацювання студій попередників, а також репрезентативного комплексу джерел. Виходячи з

хронологічних рамок дослідження, велика кількість розвідок за тематикою, що ними послуговувалася дисертантка, були написані/опубліковані наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. Разом з тим, з огляду на триваючу актуальність теми, її дослідження провідними українськими та зарубіжними, головним чином польськими, науковцями триває досі, відповідно доробок за тематикою невпинно поповнюється новим масивом праць. Принагідно відзначимо, що найбільш численними серед них є наукові статті (в періодичних та продовжуваних виданнях), дедалі більше з'являється монографій, дисертаційних досліджень; певне місце висвітленню проблеми автори приділяють також на сторінках навчальної та публіцистичної, ін. літератури. Водночас, абсолютна більшість студій стосується лише якогось одного аспекта теми, тоді як комплексні дослідження за тематикою в українській та зарубіжній історіографії досі були відсутніми, досить часто, окрім того, окремі події у працях науковців зазнавали неоднакового, інколи контроверсійного трактування, що, підкреслимо, значно вплинуло на вибір предмета дослідження даної праці.

Джерельний комплекс монографії представлений сукупністю неопублікованих архівних матеріалів, почерпнутих з фондів провідних архівних установ України, опублікованих документів, а також довідково-енциклопедичною літературою, конкретно-соціологічними та статистичними матеріалами, періодикою, мемуаристикою, ін. У поєднанні з науковими працями українських та зарубіжних авторів, у своїй сукупності вони закладають надійні підвалини для вивчення зовнішньої політики Польської держави визначеного десятиліття, об'єктивного її аналізу, неупередженої оцінки. Водночас, з огляду на невпинне поповнення джерельного комплексу новими зразками документів та матеріалів та триваючу актуальність теми, продовження наукових пошуків у заданому напрямку, безперечно, залишається на часі.

Огляд концептуального підґрунтя польської зовнішньої політики засвідчив, що парадигми, ідеї та погляди, які впродовж аналізованого періоду

визначали зміст та спрямованість її розвитку, значно зумовлювалися географічним розташуванням Польщі, вкрай небезпечним через розміщеність між Заходом і Сходом, сусідство з Німеччиною (пізніше – Європейським Союзом) та Росією, а також неспроможністю на рівних вибудовувати взаємини з провідними державами світового співтовариства, з якими вона «грає у різних лігах». Як наслідок, чи не найбільшим шансом для урядової Варшави не допустити перетворення РП у «санітарну зону» між Заходом та Росією, а водночас запорукою геополітичного її зміцнення й утвердження у якості впливового суб'єкта міжнародних взаємин стало зміцнення національної державності з одночасним посиленням присутності польського чинника в подіях у регіоні Центрально-Східної Європи, в тому числі шляхом оточення колом «дружніх держав» здобуття та утримання позиції регіонального лідера. Констатуючи ненадійність союзів із європейськими державами, які, як засвідчує сумний історичний досвід Польщі, неодноразово її «продавали», використовували «розмінною монетою» для задоволення власних амбіцій, найбільш імовірними гарантії зовнішньополітичних успіхів виявилися у зв'язку з членством держави в НАТО та ЄС.

Упродовж 1995-2005 рр. запорукою ефективності зовнішньої політики Польщі була наявність на всіх рівнях державної взаємодії – від найвищого (президент – уряд – парламент) до регіонального (органи місцевого самоврядування)дієвих, налаштованих на взаємовигідну співпрацю та взаємодоповнюваних інститутів, функціонуючих на основі масиву відповідних нормативно-правових актів. Попри те, що, згідно сформованого законодавства, головною рушійною силою закордонної політики Польщі, в тому числі в аспекті прийняття стратегічних рішень, є Рада Міністрів на чолі з прем'єром, чималу роль у її реалізації відіграє також глава держави. А десятирічний період президентства А. Кваснєвського, як свідчить проведений аналіз,виявився позначеним де-факто навіть очевидною пріоритетністю президентського чинника.

В контексті аналізованої проблеми окремої уваги заслуговує функціонування інститутів публічної дипломатії, з реалізацією якими впродовж аналізованого періоду численних заходів та проектів, за відповідного фінансового забезпечення, пов'язане просування закордоном польських інтересів, зміцнення авторитету держави в колі провідних суб'єктів світового співтовариства, формування привабливого її іміджу та національного бренду.

Завдяки підготовці адекватної нормативно-правової бази, формуванню відповідних інститутів, у тому числі на найвищому державному рівні, значною мірою уможливлені успіхи інтеграції Польщі до НАТО та ЄС, а разом з тим, реалізації стратегічної мети зовнішньої польської політики. Рамковій документації, якою забезпечені євроатлантична та європейська інтеграція Польщі, незмінно характерною була не лише чіткість формулювання завдань, але й означеність інститутів, відповідальних за їх виконання, часових рамок та засобів здійснення. Потребує відзначення той факт, що спеціально створений інституційний механізм, який надав процесу європейської інтеграції чіткості та структурованості, уможливив мобілізацію на виконання зобов'язань значні донорські кошти та забезпечив генерування звітності, потрібної для оцінки прогресу виконання вимог як самою Польщею, так і Євроспільнотою, цілком погоджувався з аналогічними механізмами держав-членів спільноти. Разом з тим, не викликає заперечень той факт, що державні інститути, відповідальні за формування та реалізацію інтеграційної стратегії, створювалися у Польщі залежно від специфіки конкретного етапу її співпраці з НАТО та Європейським Союзом.

Як свідчить польський досвід, з моменту проголошення курсу на інтеграцію до НАТО і до вступу держави у неї реалізація євроатлантичного вибору незмінно залишалася ключовим зовнішньополітичним пріоритетом Польщі, доцільність реалізації якого, попри низку викликів, ні суспільством, ні владою не ставилася під сумнів. Позначений напруженою роботою щодо досягнення союзних стандартів, вступ держави до НАТО виявився можливим

не стільки завдяки успіхам, здобутим у цій царині, а вони, безперечно, засвідчували цілеспрямованість офіційної Варшави, її спроможність вирішувати непрості завдання у політичній, військовій та законодавчій сферах, як завдяки послідовному лобіюванню національних інтересів на рівні США та провідних держав Західної Європи. Спричинена геополітичними розрахунками, крайня їх зацікавленість у вступі до союзу Польщі відіграла у цьому вкрай суттєву роль. Окрім зростання рівня національної безпеки РП, приєднання держави до Альянсу уможливило подолання так званого «ялтинського порядку», характерного спричиненим Другою світовою війною політичним та мілітарним поділом континенту, піднесення ролі союзу у гарантуванні безпеки Європи, а разом з тим, посилення американської її складової. Водночас вступ до НАТО ознаменував початок у новітній польській історії нового етапу, з притаманними йому переглядом національної стратегії оборони, модернізацією та реструктуризацією збройних сил, замінністю у реалізацію союзної політики, у тому числі шляхом участі у бойових операціях Альянсу й сприяння наступному розширенню його кордонів.

Реалізацію іншого магістрального напряму зовнішньої політики держави періоду незалежності ознаменував вступ Польщі до Європейського Союзу, що став можливим завдяки глибоким внутрішнім трансформаціям, покликаним забезпечити відповідність стандартам спільноти, та зовнішньополітичною активністю офіційної Варшави, у тому числі шляхом застосування механізму регіонального співробітництва. Аналогічно взаєминам із НАТО, співпраця з Євросоюзом упродовж аналізованого періоду залишалася предметом консенсусу політичних сил, примноженому проєвропейською орієнтацією президента А. Кваснєвського. Апелюючи до «європейськості» польського народу, посередництвом вступу Республіки Польща до ЄС адміністрація над Віслою не лише забезпечила йому повернення у «природне оточення», але й здобула гарантії економічного, політичного та соціокультурного розвитку, миру, стабільності і безпеки. З

приєднанням до ЄС Польська держава, окрім того, отримала підстави для зміцнення у якості лідера Центрально-Східної Європи, а водночас, експерта у взаєминах спільноти з сусідами на східному кордоні, Україною зокрема.

Ключовим зовнішньополітичним партнером Польщі, співробітництвом із яким інтеграційні її успіхи суттєво примножені, були Сполучені Штати Америки. Партнерські взаємини з Білим домом, безперечно, відіграли вкрай важливу роль у вступі Польської держави до НАТО. Помітним виявився вплив США на стосунки РП з Європейським Союзом. Зацікавлений в успіхах євроатлантичної та європейської інтеграції Польщі, насамперед в аспекті зміцнення у цьому контексті американської присутності у Європі, на їхню підтримку офіційний Вашингтон надавав політичну, економічну, ін. допомогу, всіляко лобіював польські інтереси на рівні світового політикуму. Своєю чергою відверто проамериканська орієнтація, що стала домінантою зовнішньої політики президента А. Кваснєвського, спричинила до перетворення Польщі на одного з головних союзників США у Європі. Протегування демократичним трансформаціям у країнах на східному польському кордоні, сприяння їм у розбудові взаємин з ЄС та НАТО, що безпосереднім своїм наслідком покликані мати їх дистанціювання від політики Кремля, з того часу і досі залишаються предметом спільної зацікавленості двох держав, визначають пріоритети співпраці між ними на майбутнє.

Осмислення східної політики Польщі періоду президентства А. Кваснєвського засвідчило значну її підпорядкованість успіхам інтеграції держави до НАТО та ЄС, а також взаєминам із провідними державами Західної Європи та США. Як наслідок, стосунки з сусідами на східному кордоні мали здебільшого ситуативний характер і їм очевидно бракувало далекоглядності, виваженості та послідовності. Окрім того, політика щодо сусідів на Сході неодноразово ставала заручницею політичних колізій та ідеологічних спекуляцій, зазнавала впливу ротацій у вищих ешелонах влади, що спричиняло суперечливу динаміку міждержавного співробітництва.

Безперечно, найбільшою активністю були характерні взаємини Польщі з Україною. Не інакше, ніж керуючись прагненням посилення геополітичної ваги, набуття лідерства у регіоні Центрально-Східної Європи та входження до «першого ешелону» суб'єктів світового співтовариства, а водночас, дистанціювання від політики кремлівського керівництва, Республіка Польща реалізовувала політику представлення та лобіювання інтересів України на рівні ЄС і НАТО, а також ключових столиць Європи та США. Немає підстав заперечувати, що заангажованість офіційної Варшави в європейському майбутньому України, а заразом Литви та Білорусі (останньої, щоправда, безуспішно), значно була навіяна ідеями Гедройця – Мєрошевського, палким прихильником яких був президент А. Кваснєвський. Незмінно залишаючись складовою стратегічного партнерства між нашими двома державами, політика сприяння європейському вибору України відчутно активізувалася зі вступом Польщі до ЄС, а пізніше – під впливом Помаранчевої революції.

Міждержавні відносини з Литвою та Білоруссю, з огляду на спільну географію та історію характерні не менш усталеними зв'язками, також перебували в орбіті зовнішньої політики ІІІ Речі Посполитої. Та, якщо Литва з проголошенням ключовим зовнішньополітичним пріоритетом інтеграції до НАТО та ЄС фактично пішла ідентичним Польщі шляхом незалежного державотворення, чим заклала надійний фундамент співпраці на майбутнє, то Білорусь взяла курс на поглиблення співпраці зі Російською Федерацією – нетотожні зовнішньополітичні орієнтири, примножені антидемократичною політикою президента А. Лукашенка, як наслідок, значно утруднили стосунки сторін, а навесні 2005 р. фактично їх паралізували.

Та, наскільки б значимими для офіційної Варшави не були взаємини з Україною, Литвою чи Білоруссю, проведений аналіз дає підстави стверджувати про в рази переважаючу для неї значущість співпраці з Російською Федерацією. Місце останньої у східній політиці офіційної Варшави визначалося щонайменше двома чинниками. Один із них стосувався вибору Польщею геополітичних орієнтирів, осмислення нею свого місця в

Європі, зокрема східній її частині, а також якості політичної та економічної складової білатеральних взаємин із РФ, інший, – місця в інтеграційних об'єднаннях та дій Росії у регіоні так званого «близького зарубіжжя». Попри орієнтацію Польщі на інтеграцію в європейсько-атлантичний простір та поглиблення співпраці з провідними державами Заходу, упродовж аналізованих років і надалі політика офіційної Варшави суттєво залежала від позиції Кремля. Окрім того, що вибір ІІІ Річчю Посполитою ключовим зовнішньополітичними орієнтиром інтеграції до НАТО та ЄС апріорі був значно спричинений прагненням дистанціюватися від Росії та назавжди позбутися загрози бути повторно включеною у сферу геополітичної її домінації, кроки Кремля, приміром щодо України, Білорусі, Молдови, інших держав Балто-Чорномор'я, що ставили під сумнів їхню стабільність, цілісність, а то й незалежність, змушували польську сторону відповідним чином на них реагувати. Відтак, якщо відносини Польщі з Російською Федерацією в економічній сфері, зазвичай, позначені серйозними успіхами, розвивалися відносно рівно, то контакти в політичній сфері, значно ускладнені до того ж «привидами минулого», як правило, залишали бажати кращого, були складними та важко прогнозованими.

Оцінюючи еволюцію розвитку Вишеградської групи з позицій сьогодення в контексті зміни пріоритетів польської зовнішньої політики, вважаємо, що саме за досліджуваний нами період 1995-2005 рр. Польща демонструвала і намагалась конкретними активними зусиллями посилити свою роль регіонального лідера з-поміж країн Вишеградської групи. Зрозуміло, що спільність інтересів країн Вишеградської групи, їх лобіювання вже у ЄС визначало і узгодженість дій країн Вишеградської «четвірки», здатність колегіально приймати рішення, що потребувало нормалізації відносин з-поміж собою у безконфліктному мультилатеральному форматі. Фактично саме в цей період окреслились наступні питання – наскільки країни Вишеградської групи є партнерами чи конкурентами, чи успішною моделлю є вишеградська співпраця, щоб її продовжувати надалі. Важливим

аспектом субрегіонального співробітництва Польщі вже у складі ЄС протягом 2004–2005 рр. став новий рівень відносин, а саме – наближення до партнерства із Німеччиною та Францією з характерною йому можливістю у більш ширшому міжнародному форматі успішно презентувала національні інтереси. Ключовим аспектом зовнішньої політики Польщі з 2004 р. стало уникнення двошвидкісної Європи і наближення до керівних владних країн Європейського Союзу, отже, субрегіональний вимір поступово втрачає першість. Роль Польщі як представника «нової» Європи з цього часу набирає нової міжнародної ваги у контексті східної політики Європейського Союзу і поступово посилює її статус східних воріт Євросоюзу.

На польському прикладі транскордонної політики можна спостерігати максимальне втілення європейського принципу – інтеграція країни через інтеграцію регіонів. Певна річ, слід розрізняти східний та західний вимір транскордонного співробітництва прикордонних регіонів Республіки Польща. Тобто, більш ефективний і відповідно – успішний у німецько-чесько-словацькому вимірах, а також вкрай розвинутим є польсько-литовський напрям транскордонної співпраці, і менш розвинутий – в українсько-білоруському та російському аспекті.

Відзначаючи комплексне питання транскордонного співробітництва Республіки Польща в контексті зовнішньої політики, концептуально вважаємо, що єврорегіони – це так зване подолання кордонів, які стали внутрішніми кордонами Європейського Союзу із 2004 р. і в деякій мірі втрачають свою актуальність. Адже транспарентність кордонів підвищилась. Втім, динамічний розвиток єврорегіонів за ініціативи та участі Польщі динамічно розвивається і після приєднання до ЄС, але зрозуміло, це вже інший формат співпраці, інші завдання. Навіть на сьогодні єврорегіони за участю Польщі вже у складі Європейського Союзу залишаються так би мовити мостами із формування позитивних і прагматичних щоденних добросусідських відносини між локальними спільнотами, поділеними кордонами.

Транскордонне співробітництво у його найвищій інституційній формі між прикордонними територіями двох або більше адміністративних інституцій чи громадських локальних ініціатив – єврорегіонів, за участю прикордонних регіонів Польщі успішно розвивається із часів демократичних змін 1989 р. На нашу думку, виходячи із опрацювання європейських документів, однією із найважливіших функцій перших європейських єврорегіонів на території сучасного Європейського Союзу – була їх підготовка до європейської інтеграції. Адже метою єврорегіонів було також і досягнення транспарентності кордонів, зробивши їх «прозорішими». Фактично, підготовча функція єврорегіонів до вступу у ЄС, визначалася і у адаптації прикордонних регіонів Польщі до нових умов європейської інтеграції. Активна участь польської сторони у форматі єврорегіонів також була націлена на прискорення європейської інтеграції країни. Єврорегіони створювались на єдиних європейських юридичних принципах і розвивались завдяки грантовій фінансовій підтримці Європейського Союзу.

Таким чином, єврорегіони за участю польських регіонів на західному польському кордоні виконали саму головну функцію – по-перше, підготували регіони до вступу у ЄС. По-друге, «польські» єврорегіони виконали і вельми важливу політичну складову транскордонного співробітництва – політичне прискорення європейської інтеграції. І, по-третє, значна фінансова підтримка діяльності єврорегіонів частково вирішувала прикордонні проблеми логістичного, економічного, екологічного та гуманітарного характеру, розвитку туризму, втім, головний наголос було зроблено на менеджмент грантів щодо прискорення вступу у Європейський Союз. Тепер, із плином часу можна відзначити позитивний польський досвід, а саме, у створені агенцій регіонального розвитку на кшталт європейських, які максимально використовували як підготовку фахівців для прийняття все більших коштів, так і підвищення кваліфікації людських ресурсів, прикордонних громад щодо чіткого і професійного вибору, стратегічного планування пріоритетів транскордонної співпраці по різні боки кордону.

Порівняльний аналіз створення і діяльності єврорегіонів за участю польської сторони свідчить про дуже раціональний і прагматичний підхід у формуванні мети та завдань, адже вони не намагались вирішити усі проблеми чи всі наявні соціально-економічні питання, а зусилля були сконцентровані лише на найважливіші і ті, які конче необхідні для просування та активізації європейського інтеграційного процесу. Порівнюючи створені єврорегіони за участю польської сторони, однозначно можна зробити висновок про важливість так званого західного напряму: зокрема, діяльності польсько-німецьких єврорегіонів, адже наголос було зроблено на передачу багатого європейського досвіду, насамперед, це єврорегіони «Ніса», «Шпрева-Ніса-Бобр», «Про Європа Віадріна», «Померанія». Структурно та інституційне єврорегіони за польської участі були створені на основі функціональної моделі голландсько-німецького зразка та подальших його структурних модифікацій на кордонах Німеччини, Франції, Швейцарії. Інший західний вимір – це єврорегіони Польщі за співпраці із чеською та словацькою сторонами, що на нашу думку, складають другий ешелон успішного транскордонного співробітництва на західному прикордонні, хоча і у меншому фінансуванні ніж німецькі. На північному сході за участю російської сторони лише єврорегіон «Балтика» є реально діючим, адже за участю Росії, зокрема, Калінінградської області, яка геополітично є вкрай важливою для єврорегіональної співпраці, єврорегіон «Балтика» є одним із найуспішніших і динамічних. Важливо відзначити формування цілісного інтегрованого польсько-литовської моделі транскордонної співпраці за європейськими принципами і нормами, що базується на достатньому економічному розвитку, має давню спільну культурну спадщину та активні міжособистісні контакти на рівні громад, муніципалітетів також. Східний напрям в більшій мірі характеризується все ще домінуванням бар'єрної функції кордону, високим рівнем централізації влади, низьким рівнем залучення у транскордонну співпрацю місцевих і локальних громад тощо.

Отже, даний перелік негативів в цілому гальмують розвиток транскордонної співпраці за європейськими стандартами у східному напрямі.

Підсумовуючи вищесказане, можна із впевненістю констатувати, що Республіка Польща на транскордонному рівні максимально використала нову парадигму когезійної політики ЄС включно і адаптацію наявних можливостей та просторового потенціалу, ресурсів прикордонних регіонів із максимальною децентралізацією влади. Фактично, польські прикордонні регіони, єврорегіони Польщі стали активними реальними суб'єктами формування зовнішньополітичної стратегії та реалізація пріоритетних напрямів зовнішньої політики Республіки Польща.

Аналізуючи зовнішню політику Польщі 1995-2005 рр. та узагальнюючи конкретно-історичний матеріал в цілому, слід констатувати, що чітке усвідомлення і надійне забезпечення національних інтересів Республіки Польща визначається збалансованістю та взаємозв'язком її внутрішньої та зовнішньої політики. Визначивши центральним вектором своєї зовнішньої політики інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури, схваливши відповідні важливі нормативні документи, країна під керівництвом президента А. Кваснєвського невпинно просувалася до його реалізації. Врешті, успішна інтеграція РП до НАТО і ЄС сприяла посиленню її позицій як регіонального лідера ЦСЄ, забезпечила країні мир і безпеку на міжнародній арені, а також призвела до демократичних змін в законодавчій сфері країни, підвищивши макроекономічну стабільність й поліпшивши ситуацію у соціальній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

Офіційні документи:

Архівні матеріали

Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України

Фонд № 6. Міжнародні договори України
Опис № 2

1. Спр. № 939. Спільний протокол робочої зустрічі Прем'єр-міністра України Євгена Марчука і Голови Ради Міністрів Республіки Польща Юзефа Олекси. – 4 арк.

2. Спр. № 963. Угода між Урядом Республіки Польща і Урядом України про співробітництво і взаємодопомогу у митних справах. – 8 арк.

3. Спр. № 1602. Протокол про подальший розвиток співробітництва між Міністерством оборони України і Міністерством Національної оборони Республіки Польща. – 2 арк.

4. Спр. № 1604. Протокол між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Республіки Польща про двостороннє співробітництво в галузі підготовки військових кадрів. – 11 арк.

5. Спр. № 1320. Спільна декларація Президента України і Президента Республіки Польща. – 4 арк.

6. Спр. № 1061. Угода про співробітництво між Міністерством промисловості України та Міністерством промисловості і торгівлі Республіки Польща. – 3 арк.

7. Спр. № 1051. Угода між Урядом Республіки Польща і Урядом України про співробітництво у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей. – 3 арк.

8. Спр. № 730. Спільна заява Прем'єр-міністра України Павла Лазаренка і Голови Ради Міністрів Республіки Польща Влодзімєжа Цімошевича. – 3 арк.

9. Спр. № 732. Угода між Урядом Республіки Польща і Урядом України про співробітництво в галузі водного господарства у прикордонних водах. – 8 арк.

10. Спр. № 731. Угода між Урядом Республіки Польща та Урядом України про взаємні поставки зброї, військової техніки та надання послуг у військово-технічній галузі. – 4 арк.

11. Спр. № 1068. Угода між Урядом Республіки Польща та Урядом України про утримання дорожніх прикордонних мостових об’єктів на польсько-українському державному кордоні. – 5 арк.

12. Спр. 1268. Угода між Урядом Республіки Польща і Урядом України про співробітництво в галузі культури, науки і освіти. – 7 арк.

13. Спр. № 1298. Спільна заява Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання». – 2 арк.

14. Спр. № 1412. Угода між Республікою Польща та Україною у справі створення спільної військової частини для участі в міжнародних миротворчих і гуманітарних операціях під егідою міжнародних організацій. – 6 арк.

15. Спр. № 1909. Угода між Урядом Республіки Польща та Урядом України про будівництво автодорожнього мосту через ріку Західний Буг на польсько-українському державному кордоні в районі пункту пропуску Дорогуськ – Ягодин. – 6 арк.

16. Спр. № 1953. Протокол про внесення змін та доповнень до Угоди між Урядом Республіки Польща та Урядом України про будівництво

автодорожнього мосту через ріку Західний Буг на польсько-українському державному кордоні в районі пункту пропуску Дорогуськ – Ягодин, вчиненої 22 січня 1998 р. в місті Казімєж Дольний. – 5 арк.

17. Спр. № 2534. Угода між Урядом Республіки Польща і Кабінетом Міністрів України про співробітництво під час здійснення контролю осіб, товарів і транспортних засобів, які перетинають польско-український державний кордон. – 6 арк.

18. Спр. № 2580. Угода про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща. – 7 арк.

19. Спр. № 3992. Протокол про внесення змін і доповнень до Угоди між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Республіки Польща про військове співробітництво, підписаної 3 лютого 1993 року у м. Києві. – 1 арк.

20. Спр. № 3637. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат. Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Україна, Чеська Республіка. – 14 арк.

21. Спр. № 3468. Угода між Урядом Республіки Польща та Кабінетом Міністрів України про умови поїздок громадян. – 8 арк.

22. Спр. № 3812. Протокол до Угоди між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Республіки Польща про військове співробітництво, підписаної 3 лютого 1993 року в Києві, щодо встановлення побратимських відносин авіаційних військових частин. – 2 арк.

23. Спр. № 3811. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністром національної оборони Республіки Польща про надання підтримки з боку Міністерства оборони України підрозділу збройних сил Республіки Польща під час проведення спільного українсько-польсько-британського навчання «Козацький степ–2003». – 19 арк.

24. Спр. № 3517. Спільне комюніке. Україна, Європейський Союз, Польща. – 1 арк.

25. Спр. № 3465. Угода між Урядом Республіки Польща та Кабінетом Міністрів України щодо використання потужностей системи транспортування вуглеводнів «Одеса – Броди» та її інтеграції з польськими потужностями. – 5 арк.

26. Спр. № 3828. Угода між Урядом Республіки Польща та Кабінетом Міністрів України про додаткові заходи зміцнення довіри та безпеки. – 4 арк.

27. Спр. № 4785. Угода між Урядом Республіки Польща та Кабінетом Міністрів України про економічне співробітництво. – 4 арк.

28. Спр. № 4474. Угода між Урядом Республіки Польща та Кабінетом Міністрів України про академічне взаємовизнання документів про освіту та рівноцінність ступенів. – 4 арк.

29. Спр. № 4670. Угода між Урядом Республіки Польща та Урядом України про співробітництво в галузі туризму. – 4 арк.

30. Спр. № 5843. Договір про міжнародне міжрегіональне співробітництво Донецької області (Україна) і Сілезького воєводства (Республіка Польща). – 3 арк.

Архів Верховної Ради України

Фонд № 1

Опис № 22

31. Спр. № 8095. Документи про розробку законів України та ратифікацію міжнародних угод (тексти угод, подання, висновки). – 225 арк. – Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Польща про співробітництво під час здійснення контролю осіб, товарів і транспортних засобів, які перетинають українсько-польський державний кордон. – Арк. 213–218.

32. Спр. № 8096. Документи про розробку законів України про ратифікацію міжнародних угод (тексти угод, подання, висновки). – 210 арк.– Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про взаємну охорону секретної інформації. – Арк. 76–81.

33. Спр. № 8104. Листування з посольствами України за кордоном, зарубіжними організаціями, окремими політичними діячами, Посольствами іноземних держав в Україні. – 31 арк. – Статут Парламентської асамблеї Республіки Польща і України. – Арк. 25.

34. Спр. № 8106.Документи про розробку законів України про ратифікацію міжнародних угод (тексти угод, подання, висновки). – 212 арк. – Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво та взаємну допомогу в галузі попередження катастроф, стихійних лих, інших надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків. – Арк. 5–12.

35. Спр. № 8118. Листування з посольствами України за кордоном, зарубіжними організаціями, міжнародними організаціями, окремими політичними діячами, посольствами іноземних держав в Україні. – 32 арк. – Запис бесіди з головою парламентської фракції партії «Право і справедливість» Л. Дорном. – Арк. 3–5.

36. Спр. № 8131. Листування з Комітетами Верховної Ради України, депутатськими фракціями Апарату, Міністерствами, державними Комітетами, відомствами, центральними установами, громадськими організаціями, обласними та районними держадміністраціями. – 105 арк. – Аналітичні матеріали до парламентських слухань «Стан та проблеми правового і соціального статусу сучасної української трудової міграції, підготовлена фахівцями відділу міграційних досліджень ІДСД НАН України. – Арк. 69–82.

37. Спр. № 8144. Листування з Комітетами Верховної Ради України, депутатськими фракціями Апарату, Міністерствами, державними Комітетами, відомствами, центральними установами, громадськими

організаціями, обласними та районними держадміністраціями. – 79 арк. – Лист Голови Комітету Верховної Ради України у закордонних справах С. Сташевського Міністру закордонних справ Б. І. Тарасюку від 05.04.2005. – Арк. 28.

38. Спр. № 8144. Листування з Комітетами Верховної Ради України, депутатськими фракціями Апарату, Міністерствами, державними Комітетами, відомствами, центральними установами, громадськими організаціями, обласними та районними держадміністраціями. – 79 арк. – Статут Асамблеї Верховної Ради України, Сейму Литовської Республіки та Сейму Республіки Польща. – Арк. 30–34.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

Фонд № 5233

Опис № 2

39. Спр. 2217. Щодо інаугураційного засідання робочої групи з питань триствороннього українсько-польсько-американського співробітництва (24.10.1998). – Арк. 14–29.

40. Спр. 2217. Щодо підготовки спільної заяви Президента України Л. Д. Кучми і Президента Республіки Польща А. Кваснєвського про готовність за діяння спільної українсько-польської частини у гуманітарних та миротворчих операціях Західноєвропейського Союзу (10.04.1998). – Арк. 38–43.

Центральний державний архів громадських об'єднань України

Фонд № 271

Опис № 2

41. Спр. № 53. «Польща домагається членства в НАТО з благословення Єльцина» ; Інформаційні бюлетні інституту демократії ім. П. Орлика «Захід: вікно в Україну» // Рейтер. – 1993. – 25 серпня 1993 р. – 11 арк.

42. Спр. № 30. Святослав Марків: «Польща і Росія домовилися» // Діловий тижневик УРП «Контакт». – 1995. – 3–9 березня. – 26 арк.

Нормативно-правові акти, документальні та статистичні збірники, довідники

43. Венская конвенция о дипломатических сношениях от 18 апреля 1961 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_048

44. Внешняя торговля Республики Беларусь 1995–2000 (стат. сб.) / Министерство статистики и анализа Республики Беларусь. – Минск: [б. и.], 2001. – 373 с.

45. Декларація Міністрів закордонних справ України та Республіки Польща про принципи формування українсько-польського партнерства (21 березня 1994 р., Варшава). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_072

46. Декларація Празького саміту, затверджена главами держав та урядів, які взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради (Прага, 21 листопада 2002 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/950_003

47. Довідник НАТО. – Брюссель: [б. м.], 2006. – 384 с.

48. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (18 травня 1992 р., Варшава). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_172

49. Договір про Європейський Союз // Європейський Союз: консолідовані договори / Пер. Ю. Петруся; [наук. ред. В. Муравйов]. – Київ: Port–royal, 1999. –С. 11–42.

50. Договор между Республикой Беларусь и Республикой Польша о добрососедстве и дружелюбном сотрудничестве (23 июня 1992 г., Варшава). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.levonevsky.org/bazaby/mdogov/megd4481.htm

51. Договормежду Российской Федерацией и Республикой Польшао дружественном и добрососедском сотрудничестве (22 мая 1992 г., Москва). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lawrussia.ru/texts/legal_185/doc185a417x748.htm

52. Договор о союзе Беларуси и России (2 апреля 1997 г., Москва). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.soyuz.by/about/docs/dogovor3/

53. Договор об обычных вооруженных силах в Европе (19 ноября 1990 г., Париж). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.osce.org/ru/library/14091?download=true

54. Дослідження щодо розширення НАТО // Довідник НАТО. – Київ: Основи, 1997. – С. 391–428.

55. Енциклопедія історії України: В 10-ти т.; [ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін.]. − Т. 3. − Київ: Наукова думка, 2005. − 672 с.

56. Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS № 106) (21 травня 1980 р., Мадрид). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106

57. Європейський Союз: словник-довідник; [ред.-упоряд. М. Марченко]. – 2-ге вид, оновл.– Київ: К.І.С., 2006. – 138 с.

58. Зібрання чинних міжнародних договорів України: Оф-не видання; [за заг. ред. А. М. Зленка] : В 2-х т. – Т. 1. : 1990–1991 рр. – Київ: ВД «Ін Юре», 2001. − 455 с.

59. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991−2003); [відп. ред. С. В. Віднянський]. − Київ: Генеза, 2004. − 616 с.

60. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2004−2007); [відп. ред. А. Ю. Мартинов]. – Київ: Генеза, 2014. − 394 с.

61. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2008−2013); [відп. ред. А. Ю. Мартинов]. − Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. − 378 с.

62. Ініціатива щодо посилення обороноздатності, ухвалена на засіданні глав держав і урядів країн-членів Північноатлантичної Ради (23−24 квітня 1999 р., Вашингтон) // НАТО ревю. – Документація. – 1999. – Літо. – С. 16.

63. Конституция Республики Польша // Дневник Законов. – 1997. – 16 июля. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm

64. Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации 10 июля 2000 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.mid.ru//Bl.nsf/arh/19DCF61BEFED61134325699C003B5FA3

65. Міждержавні відносини України та Республіки Польща: зб. док.; [відп. ред. проф. П. Сардачук]. – Київ: САК, 2011. − 547 с.

66. НАТО: довідник. – Брюссель: [б. м.], 2001. – 608 с.

67. Ніццький договір та розширення ЄС / Міністерство юстиції України, Центр порівняльного права; [за наук. ред. С. Шевчука]. – Київ: Логос, 2001. – 196 с.

68. О безвизовых поездках граждан: соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Польша от 13 ноября 1996 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://archive.mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/1BBFA47A4F55B17043257FE10046AF93

69. О международном автомобильном сообщении: соглашение между правительством Российской Федерации и правительством Республики Польша от 30 августа 1996 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/9964178829532D5143257FE10046A97A

70. О молодежном сотрудничестве, подписанное: соглашениемежду Правительством Российской Федерациии Правительством Республики Польша от 9 апреля 1996 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/9F5D781596BD71C543257FE10046A972

71. О расширении автодорожного движения на погранпереходе Багратионовск-Безледы для международного грузового движения автотранспорта с нагрузкой до 8 тонн на ось: соглашение в форме обмена нотами между правительством Российской Федерации и правительством Республики Польша от 4 октября 1996 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://archive.mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/F60F4DAB0C916F5B43257FE10046AA42

72. О создании мемориальных комплексов в местах захоронênийсоветских и польских граждан – жертв тоталитарных репрессийв Катыни (Смоленская область) и Медном (Тверская область): постановлениеправительства РФ от 19 октября 1996 г. № 1247. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.innovbusiness.ru/pravo/DocumShow_DocumID_47732.html

73. О сотрудничестве в авиационном и морском поиске и спасании: соглашениемежду Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Польша от 13 ноября 1996 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://archive.mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/5F573C2604BD82CF43257FE10046A97B

74. Об урегулировании взаимных задолженностей: соглашениемежду Правительством Российской Федерациии Правительством Республики Польша от 13 ноября 1996 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://archive.mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/759003AF7C4232CA43257FE10046ACB4

75. Об утверждении Основных направлений внутренней и внешней политики Республики Беларусь: Закон Республики Беларусь от 14 ноября 2005 г. № 60-З. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.levonevski.net/pravo/razdel2/num1/2d1157.html

76. Основные показатели внешней торговли Республики Беларусь / Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.belstat.gov.by/

77. Основополагающий акт о взаимных отношениях, сотрудничестве и безопасности между Российской Федерацией и Организацией североатлантического договора. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts_25468.htm

78. Пагадненне паміж Урадам Рэспублікі Беларусь і Урадам Рэспублікі Польшча аб супрацоўніцтве ў галіне культуры, навукі і адукацыі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.kulichki.com/zak/megd/meg02903.htm

79. Партнерство заради миру: рамковий документ // Партнерство заради миру – Partnership for Peace. – Брюссель: [б. м.], 1994. – С. 5–8.

80. План дій з розширення членства в НАТО, ухвалений на засіданні глав держав і урядів країн-членів Північноатлантичної Ради (24 квітня 1999 р., Вашингтон) // НАТО ревю – Документація. – 1999. – Літо. – С. 13–16.

81. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 26.06.2004 р. № 1861-IV // Голос України. – 2004. – 22 липня. – [Електронний ресурс]. –Режим доступу: www.rada.kiev.ua/laws

82. Протокол о сотрудничестве между Законодательным Собранием Санкт-Петербурга и Городским Советом города Краков (21 апреля 1997 г., Краков) // Вестник Законодательного собрания Санкт-Петербурга. – 1997. – № 7–8. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://docs.cntd.ru/document/9109573

83. Путівник по саміту НАТО у Вашингтоні 23–25 квітня 1999 року. – Брюссель: Офіс інформації та преси НАТО, 1999. – 120 с.

84. Республика Беларусь в цифрах. Краткий статистический сборник/ Министерство статистики и анализа Республики Беларусь. – Минск: [б. и.], 2003. – 348 с.

85. Соглашениео партнерстве и сотрудничестве, учреждающее партнерство между Российской Федерацией, с одной стороны, и Европейскими Сообществами и их государствами-членами, с другой стороны (24 июня 1994 г., Корфу) // Дипломатический вестник. − 1994. − № 15/16. − С. 29–59.

86. Соглашение о сотрудничестве между Законодательным Собранием Санкт-Петербурга и Городским Советом Гданьска (19 апреля 1997 г., Гданськ). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.alppp.ru/law/mezhdunarodnye-otnoshenija-mezhdunarodnoe-pravo /112/soglashenie-o-sotrudnichestve-mezhdu-zakonodatelnym-sobraniem-sankt-peterburga-i-gorodskim.pdf

87. Сорока М. М. Світ відкриває Україну: про зовнішню політику Української держави у 90-х рр. XX ст. Статті. Документи. Коментарі / М. М. Сорока. − Київ: Київська Правда, 2001. − 782 с.

88. Статут Парламентської Асамблеї України і Республіки Польща: Ухвала №1/I/2003 Парламентської Асамблеї України і Республіки Польща про прийняття Статуту Асамблеї (13 жовтня 2003 р., Київ). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rada.gov.ua/news/Povidomlennya/14.html

89. Стратегічна Концепція Альянсу, затверджена на засіданні глав держав і урядів країн-членів Північноатлантичної ради (23-24 квітня 1999 р.,

Вашингтон) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_27433.htm

90. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про умови поїздок громадян (30 липня 2003 р., Київ). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_043

91. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про академічне взаємовизнання документів про освіту та рівноцінність ступенів (11 квітня 2005 р., Варшава). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_067

92. Угода між Україною та Республікою Польща у справі створення спільної військової частини для участі в міжнародних миротворчих і гуманітарних операціях під егідою міжнародних організацій (26 листопада 1997 р., Варшава). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_007

93. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про взаємні безвізові поїздки (25 червня 1996 р., Варшава). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_154

94. Україна в XX столітті (1900−2000 рр.): зб. док. і матер.: навч. посіб. / упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. Ю. Король. − Київ: Вища школа, 2000. – 351 с.

95. Україна і Європа (1990–2000 рр.): В 2-х ч. – Ч. 1: Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Анотована історична хроніка ; [відп. ред. С. В. Віднянський]. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2001. – 310 с.

96. Україна і Європа (1990–2000 рр.): В 2 ч. Ч. 2: Україна в міжнародних відносинах з країнами-членами Європейського Союзу. Анотована історична хроніка; [відп. ред. С. В. Віднянський]. – Київ: Ін-т історії України НАН України, 2001. – 123 с.

97. Україна на міжнародній арені: зб. док. і матер. 1991−1995 рр.: У 2-х кн. / МЗС України; [редкол.: Г. Й. Удовенко (відп. ред.) та ін.]. − Київ: Юрінком Інтер, 1998. − Кн. 1. − 736 с.

98. Україна на міжнародній арені: зб. док. і матер. 1991−1995 рр.: У 2-х кн. / МЗС України; [редкол.: Г. Й. Удовенко (відп. ред.) та ін.]. − Київ: Юрінком Інтер, 1998. − Кн. 2. − 496 с.

99. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.; [редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін.].– Київ: Знання України, 2004. – Т.1 – 760с.

100. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.; [редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін.]. – Київ : Знання України, 2004. – Т.2. – 812 с.

101. Устав российско-польского Совета по вопросам сотрудничества региона Санкт-Петербурга Российской Федерации и регионов Республики Польша (26 ноября 1996 г., Эльблонг). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lawmix.ru/spbzk/54922

102. Ухвала Парламентської Асамблеї Республіки Польща і України «До спільного європейського майбутнього Польщі та України»: Ухвала № 2/I/2003 Парламентської Асамблеї Республіки Польща і України у справі польсько-українських відносин після розширення Європейського Союзу у 2004 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/15.html

103. Шреплер Х. А. Международные экономические организации: справочник / Х. А. Шреплер; пер. С. А. Тюпаев, И. Н. Фомичев. − Москва: Международные отношения, 1999. − 455 с.

104. 3 kadencja, 2 posiedzenie, 1 dzień (10.11.1997) ; Przedstawiony przez prezesa Rady Ministrów program działania Rady Ministrów wraz z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania /Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Prace Sejmu III kadencji. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://orka2.sejm.gov.pl/Debata3.nsf/main/729F7293

105. 4 kadencja, 40 posiedzenie, 2 dzień (22.01.2003) ; Informacja rządu na temat polskiej polityki zagranicznej w 2003 roku / Sejm Rzeczypospolitej

Polskiej, Prace Sejmu IV kadencji. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://orka2.sejm.gov.pl/Debata4.nsf/main/5EA792D1

106. Agenda – 2000: for a stronger and wider Union. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:www.ec.europa.eu/agriculture/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf

107. Amsterdam European Council 15 and 16 June 1997. Presidency conclusions. Press release information. – Brussels: European Commission.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_DOC-97-2_en.htm?locale=en

108. Biała Księga: przygotowanie krajówstowar zyszonych Europy Środkoweji Wschodniej do integracji z Rynkiem Wewnętrznym Unii Europejskiej. – Warszawa: Unia Europejska, 1995. – 436 s.

109. Calendar of the Visegrád Group co-operation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visegradgroup.eu/calendar

110. Communiqué on the 12th meeting of the Ministers of Culture of the Visegrad Group Countries (10–11 November 2004). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visegradgroup.eu/2004/communique-on-the-12th

111. Communiqué on the 13th Meeting of the Ministers of Culture of the Visegrad Group countries, Banska Bystrica (April 28–29, 2005) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visegradgroup.eu/2005/communique-on-the-13th

112. Communiqué on the 14th Meeting of the Ministers of Culture and Cultural Heritage of the Visegrád Group Countries. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visegradgroup.eu/2005/communique-on-14th

113. Cross border co-operation programme Lithuania-Poland. European Regional Development Fund 2007–2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https: //www.ewt.2007-2013. gov.pl /English/ Documents_EWT/Documents/ProgramOperacyjnyL.pdf

114. Czy warto przystąpić doUnii Europejskiej–plusy i minusy integracji. – Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej. – 1999. – Lipiec. – Nr. 109. –

19 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1999/K_109_99.PDF

115. Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on co-operation of the Visegrad Group countries after their accession to the European Union (12May 2004). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegraddeclaration-110412-1

116. Declaration of the Meeting of Ministers on co-operation of the Visegrad Group of infrastructure and transport in Straszyn, Poland (16–18 March 2005). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.visegradgroup.eu

117. Declaration of the V4 Ministers responsible for regional development, Sliač (Slovakia) (2 December 2005). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.visegradgroup.eu

118. Declaration on Co-operation between the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration (15 February 1991). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration 110412.

119. Deklaracja Luksemburska przyjęta na spotkaniu Rady Ministrów Unii Zachodnioeuropejskiej (fragmenty) (23 listopada 1999 r.,Luksemburg) // Zbior dokumentow. – 1999. – Nr. 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zbiordokumentow.pl/1999,nr.4

120. Deklaracja prezydentów Rzeczy pospolitej Polskieji Litwy Aleksandra Kwaśniewskiego i Algirdasa Brazauskasa na zakończenie konferencji «Współistnienie narodów i dobrosąsiedzkie stosunki gwarancją bezpieczeństwa i stabilności w Europie» (6 września 1997 r., Wilno) // Zbiór Dokumentów. – 1997. – Nr. 3. – S. 24–26.

121. Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Poland, of the other part. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/EC-Poland.pdf

122. Europejska strategia Rządu RP // Wspólnoty Europejskie. – 2001. – Nr. 12 (124). – S. 24–26.

123. Fields of co-operation between the Visegrad countries and the Benelux. List of decisions for the Meeting in Bratislava on the 15–16th of February 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visegradgroup.eu/2005/fields-of-cooperation

124. Founding Acton Mutual Relations, Co-operation and Security between NATO and the Russian Federation signed in Paris, France. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25468.htm?selectedLocale=en

125. Guidelines on the Future Areas of Visegrad Co-operation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visegradgroup.eu/cooperation/guidelines-on-the-future-110412

126. Handbook of transfrontier co-operation for local and regional authorities in Europe. LACE Phare CBC. – Strasbourg: Council of Europe Publishing 1997. – P. 11–12.

127. Informacja do Okresowego Raportu Komisji Europejskiej z postępów na drodze zbliżania Polski do Członkostwa w Unii Europejskiej 2000–2001: dokument przyjęty przez Komitet Integracji Europejskiej 27 czerwca 2001 r. Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, 2001. – 553 s.

128. Informacja do Okresowego Raportu Komisji Europejskiej z postępów na drodze zbliżania Polski do Członkostwa w Unii Europejskiej 1999–2000 : dokument przyjęty przez Komitet Integracji Europejskiej 26 czerwca 2000 r. Warszawa : Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, 2001. – 388 s.

129. Informacja do Okresowego Raportu Komisji Europejskiej z postępów na drodze zbliżania Polski do Członkostwa w Unii Europejskiej 2001–2002 [wraz

z Addendum]: dokument przyjęty przez zespół przygotowawczy KIE 24 maja 2002 r. Iuaktualniony według stanu na 13 czerwca 2002 r. – Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, [po 2002]. – 722 s.

130. Informacja Rządu Rzeczypospolitej Polskiej oprzebiegu negocjacji o członkostwo RP w Unii Europejskiej / Pełnomocnik Rządu do Spraw Negocjacjio Członkostwo RP w UE. Informacja dla Sejmu RP o najważniejszych działaniach dostosowawczych w Polsce do członkowstwa w Unii Europejskiej 1998–1999/ Urząd Komitetu Integracji Europejskiej. – Stan na 1 lipca 1999 roku. – Warszawa: Pełnomocnik Rząduds. Negocjacjio Członkostwo RP w Unii Europejskiej, 1999. – 117 s.

131. Integracja Polskiz Unią Europejską : dokumenty i kalendarium 1988–2002. – Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, 2002. – 126 s.

132. Joint Declaration of the Prime Ministers of the V4 countries on the EU, Kazimierz Dolny (June 10, 2005) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visegradgroup.eu/2005/joint-declaration-of-the

133. Joint Statement of V4 Foreign Ministerial Meeting, Budapest (July 11, 2005) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. visegradgroup.eu /documents/official-statements/joint-statement-of-v4

134. Kalendarium wydarzeń Polska – NATO // Sprawy Międzynarodowe. – 1999. – Nr. 1. – S. 147–170.

135. Lawof 8 August 1996 on the Committee for European Integration // Journal of Laws. – 1996. – 30 August. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www1.ukie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/79B6DAB015CB37A9C1256E7B00489328/$file/LawCEI.pdf

136. Madrycka deklaracja w sprawie bezpieczeństwa i współpracy euroatlantyckiej (8 lipca 1997 r., Madryt) // Zbior dokumentow – 1997. – Nr. 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:www.zbiordokumentow.pl/1997,nr.3/

137. Meeting of the Prime Ministers of the V4 Countries with the French Prime Minister Lionel Jospin in Budapest (HU)04/05/2000 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.visegradgroup.eu

138. Meeting of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries, Warszawa (8 December 2004) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visegradgroup.eu/2004/meeting-of-prime

139. Memorandum Quadripartite Visegrad Group meeting of the Industrial Property Office of the Czech Republic, the Hungarian Patent Office, the Patent Office of the Republic of Poland and the Industrial Property Office of the Slovak Republic (18–20 September 2004) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visegradgroup.eu/2004/memorandum-quadripartite

140. Narodowa strategia integracji. – Warszawa: Urząd Komitetu integracji europejskiej, 1997. – 56 s.

141. Narodowy program przygotowania do członkostwa w Unii Europejskiej (przyjęty przez Radę Ministrów w dn. 26 kwietnia 2000 r.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_00/r-177.pdf

142. Non-paper z polskimi propozycjami w sprawie przyszłego kształtu polityki rozszerzonej Unii Europejskiej wobec nowych wschodnich sąsiadów; Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej (Warszawa, styczeń 2003) // Polityka rozszerzonej Unii Europejskiej wobec nowych sąsiadów. − Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego, 2003. – S. 93−107.

143. Opinie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. – Warszawa : Centrum Badania Opinii Społecznej. – 2005. – Wrzesień. – Nr. 155. – 16 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.cbos.pl/ SPISKOM.POL /2005/K_155_05.PDF

144. Opinie o integracji w przeddzień rozszerzenia Unii Europejskiej. – Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej. – 2004. – Kwiecień. – Nr. 75. – 11 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www. cbos.pl/SPISKOM.POL/2004/K_075_04.PDF

145. Opinie o planach zbrojnej interwencji w Iraku. – Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej. – 2003. – Styczeń. – Nr. 18. – 6 s. – [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: http://www.cbos.pl/ SPISKOM. POL/2003/K_018_03.PDF

146. Opinie o sytuacji w Kosowie po zaprzestaniu bombardowań. – Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej. – 1999. – Lipiec. – Nr. 105. – 9 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.cbos.pl/ SPISKOM.POL/1999/K_105_99.PDF

147. Oświadczenie Rządu RP na otwarcie negocjacji Polski o członkostwo w Unii Europejskiej. Debata w Sejmie // Monitor Integracji Europejskiej. – 1998. –Nr. 18. – S. 85–92.

148. Partnerstwo dla czlonkostwa // Monitor Integracji Europejskiej. – 2000. – Nr. 17. – S. 49–64.

149. Polacy i Węgrzy wobec przystąpienia do NATO. – Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej. – 1999. – Marzec. – Nr. 35. – 5 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cbos.pl/SPISKOM. POL/1999/K_035_99.PDF

150. Polacy o stosunkach polsko-rosyjskich i polityce wschodniej Polski // – Warszawa: Centrum Badania Opinii Społeczne. – 2014. – Nr. 77. – 17 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cbos.pl/ SPISKOM.POL/2014/K_077_14.PDF

151. Poland: 1999 Accession Partnership. – 14 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/dwn/ ap_02_00/ap_pl_99_en.pdf

152. Polska w Unii Europejskiej. Nasze warunki członkostwa (Dokument Kancelarii Prezesa Rady Ministrów przygotowany w oparciu o Raport «Rezultaty negocjacji o członkostwo Polski w Unii Europejskiej i wstępna ocena ich skutków gospodarczo-społecznych» ze stycznia 2003 r. Rządowego Centrum Studiów Strategicznych oraz «Raport na temat rezultatów negocjacji o członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej» z 17 grudnia 2002 r.). – Warszawa, 2003. – 64 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/X/XU/polska_w_unii.pdf

153. Poparcie dla członkostwa w Unii Europejskiej, opinie o unijnej konstytucji i skutkach niepowodzenia brukselskiego szczytu. – Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej. – 2004. – Styczeń. – Nr. 16. – 13 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. cbos.pl/SPISKOM.POL/ 2004/K_016_04.PDF

154. Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej. 2012−2016. − Warszawa, 2012. – 29 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. msz.gov.pl/resource/aa1c4aec-a52f-45a7-96e5-06658e73bb4e:JCR

155. Program Inicjatywy Wspólnotowej INTERREG III A Polska – Słowacja. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.slaskie.pl/ interreg/i_32_pl_cz_pb_03_05.pdf

156. Program of the Polish Presidency for strengthening the co-operation of the four Visegrad countries. 2004/2005 Polish Presidency– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2004-2005-polish.eu

157. Programa Integracji z Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego i Modernizacji Sił Zbrojnych RP na lata 1998–2012 // Polska Zbrojna. –1998. – № 24. – S. 19–34.

158. Przebieg negocjacji o członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej. Najważniejsze działania dostosowawcze: informacja Rządu RP dla Sejmu RP / KPRM. Pełnomocnik Rządudo Spraw Negocjacji o Członkostwo Rzeczypospolitej Polskiejw Unii Europejskiej. – Stanna 1 stycznia 2000 r. – Warszawa: Pełnomocnik Rząduds. Negocjacjio Członkostwo RP w Unii Europejskiej, 2000. – 165 s.

159. Przygotowanie Polski do członkostwa w Unii Europejskiej. – Warszawa : Centrum Badania Opinii Społecznej. – 2003. – Listopad. – Nr. 182. – 12 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cbos.pl/ SPISKOM.POL/2003/K_182_03.PDF

160. Raport w sprawie korzyści i kosztów integracji Rzeczypospolitej Polskiej z Unią Europejską: raport stanowi realizację uchwały Sejmu

Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 lutego 2000 r. w sprawie przygotowań do członkostwa Rzeczypospolitej Polskiejw Unii Europejskiej / Rada Ministrów. – Warszawa: [KS], 2000. – 156 s.

161. Raportz realizacji w 2001 roku Narodowego programu przygotowania do członkostwa w Unii Europejskiej (przyjęty przez Komitet Integracji Europejskiej w dn. 22 lutego 2002 r.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_00/r-177.pdf

162. Regular Report from the commission on Poland's progress towards accession. – Brussels: European Commission, 04.11.1998. – 56 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eu.europa.eu/ enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/poland_en.pdf

163. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 marca 1998 r. w sprawie ustanowienia Pełnomocnika Rządu do Spraw Negocjacji o Członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://g.ekspert.infor.pl/p/_dane/akty_pdf/DZU/1998/39/225. pdf# zoom=90

164. Stanowiska Polski w ramach negocjacji o członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej / Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Pełnomocnik Rządudo Spraw Negocjacjio Członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej. – Warszawa: Pełnomocnik Rządud s. Negocjacjio Członkostwo RP w Unii Europejskiej, 2000. – 381 s.

165. Statement of the V4 Prime Ministers Summit in Cracow 31/05–01/06/2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.visegradgroup.eu

166. Statement of the Visegrad Group Ministers of Foreign Affairs on the situation in Ukraine (7 December 2004). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visegradgroup.eu/2004/statement-of-the

167. Statement of the Visegrad Group Presidents in Pszczyna (PL) 19/01/2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.visegradgroup.eu

168. Stosunek do członkostwa w Unii Europejskiej i pozycja Polskiw Zjednoczonej Europie. – Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej. – 2004.

– Lipiec. – Nr. 115. – 11 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2004/K_115_04.PDF

169. Stosunek do innych narodów. – Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej. – 2005. – Styczeń. – Nr. 1. – 10 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2005/K_001_05.PDF

170. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (8 września2003 r., Warszawa). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.msz.gov.pl/resource/7d18e04d-8f23-4128-84b9-4f426346a112

171. Strategia Bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej (4 stycznia 2000 r., Warszawa) // Zbior dokumentow – 2000. – Nr. 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zbiordokumentow.pl/2000,nr.1/

172. Strzeszewski M. Sympatia i niechęć do innych narodów. Komunikat z badań / M. Strzeszewski. − [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/k_144_07.PDF

173. Strzeszewski M. Wpływ ostatnich wydarzeń na Ukrainie na stosunek Polaków do Ukraińców. Komunikat y badań / M. Strzeszewski. − [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/ 2004/K_190_04.PDF

174. Szczyt Unii Europejskiej w Nicei – reforma instytucjonalna. Informacja i analiza wyników // Monitor Integracji Europejskiej.– 2001. – Nr. 36. – S. 49–57.

175. The Annual Report covering the Visegrad Group activities on 9 June 2000 in Prague by the Polish presidency.2000/2001 Polish Presidency. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visegradgroup.eu/ documents/annual-reports/2000-2001-polish-110412

176. The Rules of Preparation, Approval and Implementation Procedures for Projects Financed from the Visegrad Strategic Program of the International Visegrad Fund (7 December 2004). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visegradgroup.eu/2004/the-rules-of-preparation

177. Traktat między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, sporządzony w Wilnie dnia 26 kwietnia 1994 r. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1995. – Nr. 15.– Poz. 71. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19950150071

178. Traktat Ustanawiający Konstytucję Dla Europy. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/eu-law/decision-making/ treaties/pdf/treaty_establishing_a_constitution_for_europe/treaty_establishing_a_c onstitution_for_europe_pl.pdf

179. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 marca 1996 r. wsprawie przygotowania Polski do członkostwa w Unii Europejskiej // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1996.– Nr. 21. – Poz. 239. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://prawo.legeo.pl/prawo/uchwala-sejmu-rzeczypospolitej-polskiej-z-dnia-14-marca-1996-r-w-sprawie-przygotowania-polski-do-czlonkostwa-w-unii-europejskiej/

180. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 lutego 2000 r. w sprawie przygotowań do członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej // Monitor Polski. – 2000. – Nr. 6. –Poz. 104.

181. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 marca 1998 r. w sprawie członkostwa Polski w Unii Europejskiej // Monitor Polski. – 1998. – Nr. 9. – Poz. 174–175.

182. Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie ratyfikacji przez Polskę Traktatu Północnoatlantyckiego. Warszawa, 17 lutego 1999 r. // Zbior dokumentow. – 1999. – Nr. 1–2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zbior dokumentow.pl/1999,nr.1–2/

183. Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Litewskiej dotycząca współpracy w dziedzinie obronności, sporządzona w Wilnie dnia 5 lutego 2001 r. // Monitor Polski. – 2002. – Nr. 6. – Poz. 117 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// isip.sejm.gov.pl/ DetailsServlet?id=WMP20020060117

184. Umowa o wolnym handlu między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Litewską, sporządzona w Warszawie dnia 27 czerwca 1996 r. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1996. – Nr. 158. – Poz. 807. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19961580807&min=1

185. Unia Europejska jako wyzwanie dla Polski XXI wieku / Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Pełnomocnik Rządu do Spraw Negocjacji o Członkostwo RP w Unii Europejskiej. – Warszawa: Pełnomocnik Rządu ds. Negocjacji o Członkostwo RP w Unii Europejskiej, 2000. – 127 s.

186. Ustawa Konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r.o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, dnia 23 listopada 1992 r. – Nr. 84. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dziennikustaw.gov.pl/du/1992/s/84/426

187. Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o współpracy Rady Ministrów z Sejmem i Senatem w sprawach związanych z członkostwem Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/dokumenty/ustawa_wspolpraca_rzad_parlament_ujed.pdf

188. Ustawa z dnia 25 maja 2001 r. o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2001–2006 // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 2001. – Nr. 76. – Poz. 804. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20010760804

189. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r.o służbie zagranicznej // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 2001. – Nr. 128. – Poz. 1403. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.msz.gov.pl/pl/ministerstwo/sluzba_zagraniczna/ustawa_o_sluzbie_zagranicznej/

190. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1997. – Nr. 141. – Poz. 943. –

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https:// dsc.kprm.gov.pl/sites/default/files/ustawa_z_dnia_4_wrzesnia_1997_r._o_dzialach _administracji_rzadowej.pdf

191. Ustawa z dnia 8 października 2010 r. o współpracy Rady Ministrów z Sejmem i Senatem w sprawach związanych z członkostwem Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej // Dziennik UstawRzeczypospolitej Polskiej. – 2010. – Nr. 213. – Poz. 1395. – [Електронний ресурс]. – Режимдоступу:http://prawo.legeo.pl/prawo/ustawa-z-dnia-8-pazdziernika-2010-r-o-wspolpracy-rady-ministrow-z-sejmem-i-senatem-w-sprawach-zwiazanych-z-czlonkostwem-rzeczypospolitej-polskiej-w-unii-europejskiej/

192. Ustawa z dnia 8 sierpnia 1996 r. o Komitecie Integracji Europejskiej // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1996.– Nr. 106. – Poz. 494. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://orka.sejm. gov.pl/proc2.nsf/ustawy/1433_u.htm

193. W przeddzień przystąpienia do NATO. – Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej. – 1999. – Luty. – Nr. 28. – 14 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/ 1999/K_028_99.PDF

194. Wspólna deklaracja Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i Prezydenta Republik Litewskiej (Warszawa, 19 czerwca 1997 r.) // Zbiór Dokumentów. – 1997. – Nr. 2. – S. 42–46.

195. Wspólna polsko-ukraińska strategia współpracy transgranicznej. Lubelskie, Podkarpackie, Wołyńskie, Lwowskie. 2005–2015. Razem ku przyszłości. – Lublin: Dom Europy, 2005. – 51 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://domeuropy.lubelskie.pl/wp-content/uploads/ 2016/02/wspolna_polsko_ukrainska_strategia_wspolpracy_transgranicznej.pdf

196. Zarzadzenie Nr. 30 Prezesa Rady Ministrów z dnia 23 marca 2004 r. w sprawie Komitetu Europejskiego Rady Ministrów. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://mojepanstwo.pl/dane/prawo/66621,zarzadzenie-sprawie-komitetu-europejskiego-rady-ministrow

Виступи, доповіді, заяви, інтерв'ю офіційних осіб, спогади, аналітика

197. 2 мая – день Полонии и поляков за границей. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://polomedia.ru/news/poloniya/segodnya-den-polonii-i-polyakov-za-granicey

198. Адзінства Еўропы можа быць даўгавечным, калі нашы адносіны будуць грунтавацца на прынцыпах справядлівасці / Выступленне Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Г. Лукашэнкі на Міжнароднай канферэнцыі «Суіснаванне народаў і добрасуседскія адносіны – гарантыя міру і стабільнасці у Еўропе // Звязда. – 1997. – 6 верасня.

199. Багатонаціональні військові формування НАТО, ЄС і ОДКБ. Можливості для України: аналітична доповідь / А. І. Шевцов, О. І. Їжак, О. В. Гавриш. – Дніпропетровськ, 2011. – 36 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dp.niss.gov.ua/public/File/docs/Eur-Mil-Co.pdf

200. В Освенциме прошла церемония памяти жертв концлагеря. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. newsru.com/world/27jan2005/memoryremains.html

201. Виступ Президента України Л. Кучми у Сеймі Республіки Польща (26 червня 1996 р., Варшава) // Політика і час. – 1996. − № 7. – С. 81−85.

202. Война послов: Лукашенко изобличает врагов Отечества.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://censor.net. ua/forum/447051/voyina_poslov_lukashenko_izoblichaet_vragov_otechestva_

203. Вступ Польщі до Європейського Союзу, НАТО та його наслідки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bintel.com.ua/ uk/projects/vstuplenie-polshi-v-evropejskij-sojuz-nato-i-ego-posledstvija/

204. Гедройц Є. Ініціатива повинна належати Польщі (розмова з В. Прядко) / Єжи Гедройц // Універсум. – 1995. − № 7−8. − С. 36−37.

205. Геремек Б. Основні напрямки зовнішньої політики Польщі / Броніслав Геремек // Політична думка. – 1998. – № 1. – С. 62–75.

206. Глава польского МИД отправился в США договариваться о роли Польши в восстановлении Ирака. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://m.rosbalt.ru/main/2003/05/07/97107.html

207. Глапінський А. Логіка геополітичного вибору: досвід Польщі для України / Адам Глапінський // Політична думка. – 2000. – № 1. – С. 106–110.

208. Завдяки програмам технічної допомоги Польща підготувалася до членства в ЄС // Вісник центру. Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень. – 2001. – 14 травня. – Число 107. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.icps.com.ua/files/articles/30/25/nl_ukr_20010514_0107.pdf

209. Зайончковский В. Восточная Европа в польской дипломатии / Войцех Зайончковский // Pro et Contra. − Т. 3. − № 2. − Весна 1998. − С. 39−52.

210. Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін / Анатолій Зленко. − Харків: Фоліо, 2003. − 559 с.

211. Зленко А. М. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму: виступи, промови та статті / А. М. Зленко; упоряд. К. П. Єлісеєв. − Київ: Преса України, 2001. − 369 с.

212. Інститут імені Адама Міцкевича. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://culture.pl/pl/news

213. Інституційні питання виконання Україною Угоди про асоціацію: координація політики європейської інтеграції на державному рівні: аналітична записка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/620/

214. Квасневский А. Место Польши в новой Европе: Выступление президента РП на международной конференции во Французском институте международных отношений (IFRI) в Париже / А. Квасневский // Новая Польша. – Варшава, 2000. – № 1. – С. 6–11.

215. Київ – Варшава: «ліві двері справа». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://obozrevatel.com/publication/kiiv-varshava-livi-dveri-cprava.htm

216. Ключковскі Я. Польський досвід формування громадянського суспільства в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції / Яцек Ключковскі // Євроатлантикінформ. – 2006. – № 2. – С. 22–23.

217. Кравчук Л. Одна Україна, єдиний народ: політичні роздуми над записами в щоденнику / Леонід Кравчук. − Харків: Фоліо, 2010. − 541 с.

218. Кучма Л. Україна − не Росія / Леонід Кучма. − Київ: Время, 2004. − 607 с.

219. Литвин В. Україна: Європа чи Євразія? / В. Литвин. – Київ: Вид-во «Лі-Терра», 2004. – 512 с.

220. Механізм адаптації законодавства Польщі до acquis communautaire в рамках Угоди про асоціацію між Польщею та ЄС: досвід для України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/monitor/mart2009/25.htm#_ftn1

221. Міхнік А. «Часом демократія в Україні і Польщі нагадує канібалізм»: стенограма відеоконференції з головним редактором «Газети Виборчої» Адамом Міхніком, 8 червня 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://glavcom.ua/publications/114524-adam-mihnik-%C2%ABchasom-demokratija-v-ukrajini-i-polshchi-nagaduje-kanibalizm% C2% BB.html

222. Моцик О. Україна і Польща – стратегічні партнери / Олександр Моцик // Політика і час. – 2006. – № 5. – С. 3–8.

223. Отношения между Польшей и Россией по-прежнему плохи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.liga.net/news/world/263493-otnosheniya-mezhdu-polshey-i-rossiey-po-prezhnemu-plokhi-the-new-york-times.htm

224. Павличко Д. Українсько-польські відносини на сучасному етапі / Д. Павличко // Голос України. – 1993. – 24 лютого.

225. Под прицелом Вашингтона. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iamik.ru/news/zarubezhe/40902/

226. Польская восточная политика после 1989 года // Россия и современный мир. − 2008. − № 4 (61). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://inosmi.ru/world/20080416/240822-print.html

227. Польско-американские отношения. – Аналитик. – 2004. – 30 января. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.analitik.org.ua/current-comment/ext/401f9aeb8560b/pagedoc1095_3/

228. Польско-российские отношения – смесь любви и ненависти – омрачаются непредсказуемостью России и нерешительностью НАТО и ЕС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://inosmi.ru/world/20050203/216908.html

229. Польща в Європейському Союзі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.radio.com.pl/ polonia/ua/unia/ rozmowa.asp?tId=343&kID=2

230. Президент России. Выступление на Втором экономическом форуме «Польша–Россия» (17 января 2002 г., Познань). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21475

231. Президент России. Выступление Президента России В. В. Путина и ответы на вопросы в ходе совместной пресс-конференции с Президентом Республики Польша А. Квасьневским (16 января 2002 г., Варшава). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mid.ru/ru/maps/pl/-/asset_publisher/D2CPYayAgyuG/content/id/569104

232. Президент России. Пресс-конференция поокончании встречи с Президентом Польши Александром Квасьневским (23 августа 2001 г., Москва). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24484

233. Примаков Е. Годы в большой политике /Евгений Примаков. – Москва: Коллекция «Совершенно секретно», 1999 . – 445 с.

234. Присташ Я. Павло Коваль: «Гедройць, Україна і польський державний інтерес» / Ярослав Присташ // Наше слово. − 2010. – 28 листопада.

235. Проді Р. «До Ніцци та після неї». Промова у Європейському парламенті у Брюсселі 29 листопада 2000 року // Ніццький договір та розширення ЄС / Міністерство юстиції України, Центр порівняльного права; [за наук. ред. С. Шевчука]. – Київ: Логос, 2001. – С. 61–65.

236. Проді Р. Задум об'єднаної Європи / Романо Проді; [пер. з італ.]. – Київ: К.І.С., 2002. – 140 с.

237. Российско-польская группа посложным вопросам. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// old.mgimo. ru/rectorat/docs/document31591.phtml

238. Россия – Польша. Интервью министра иностранных дел Российской Федерации И.С. Иванова «Газете Выборчей» // Дипломатический вестник. – 2000. – № 12. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.mid.ru//bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/fb037bc652200e28432569cb0043afab!OpenDocument

239. Сивец М. Украина и Польша: подытоживая достигнутое / Марек Сивец // Зеркало недели. − 2001. − 22 августа (№ 32).

240. Солана Х. Побудова оновленої НАТО для Європи / Х. Солана // НАТО рев'ю. – 1997. – Спеціальний випуск. – С. 3.

241. Спогади учасників транскордонного співробітництва.Катрін Лалюм'єр. Жити разом у Європі. Документи, матеріали з транскордонного співробітництва. Інститут транскордонного співробітництва. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.connectinghistory.net

242. Участие вмеждународных организациях, основные внешнеполитические контрагенты и партнёры, отношения с Россией. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hyno.ru/tom1/1312.html

243. Щербак Ю. Цінні польські уроки / Ю. Щербак // Нова Польща. – 2001. – С. 92–94.

244. Bliżej Unii: podsumowanie 10 lat Polski w Unii Europejskiej.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eds-fundacja.pl/10lat/historia.php

245. Expose ministra spraw zagranicznych Bronisława Geremka w Sejmie (5 maja 1998 r,, Warszawa). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stosunki-miedzynarodowe.pl/teksty-zrodlowe/przemowienia/1114-exposministra-sprawzagranicznych-bronislawa-geremka-w-sejmie-20-maja-1998-r

246. Expose ministra spraw zagranicznych Bronisława Geremka w Sejmie (8 kwietnia 1999 r., Warszawa). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// stosunki-miedzynarodowe.pl/teksty-zrodlowe/przemowienia/ 1113 exposministra-spraw-zagranicznych-bronislawa-geremka-w-sejmie-8-kwietnia-1999-r

247. Expose premiera Rzeczypospolitej Polskiej Włodzimierza Cimoszewicza w Sejmie (14 lutego 1996 r., Warszawa). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stosunki-miedzynarodowe.pl/teksty-zrodlowe/przemowienia/1110-expose-premiera-wlodzimierza-cimoszewicza-fragment-dotyczacy-polityki-zagranicznej-14-lutego-1996-r

248. Expose Prezesa Rady Ministrów Jerzego Buzka (10 listopada 1997 r., Warszawa). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.poprzedniastrona.premier.gov.pl/archiwum/4751_4754.htm

249. Expose Prezesa Rady Ministrów Leszka Millera (25 października 2001 r., Warszawa)/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.poprzedniastrona.premier.gov.pl/archiwum/4751_1477.htm

250. Expose ministra spraw zagranicznych Dariusza Rosatiego (8maja 1997 r., Warszawa) // Zbior dokumentow – 1997. – Nr. 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zbiordokumentow.pl/1997,nr.2/

251. Informacja nt. Konsulów honorowych. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sydney.msz.gov.pl/pl/ informacje_konsularne/ konsul_honorowy_info/

252. Hubner D. Nasz kolor w Unii / Danuta Hubner. – Warszawa: P.I.W. 2006. – 258 s.

253. Kierunki polskiej polityki zagranicznej. Informacja rządu przedstawiona przez ministra spraw zagranicznych B. Geremeka podczas posiedzenia Sejmu RP, 9 maja 2000 r. // Przegląd rządowy. – 2000. – Nr. 5(107). – S. 56–66.

254. Krajobraz po sasiedzkiej rewolucji. Nowa Ukraina: miedzy Unia a Rosja: z prezydentem Aleksandrem Kwasniewskim rozmawia Krzysztof Burnetko. –Tygodnik Powszechny. – 2005. –16 stycznia.

255. Kwasniewski A. Uwierzmy w przyszłość / A.Kwaśniewski // Gazeta Wyborcza. – 1995. – 27 grudnia.

256. Kwaśniewski A. Dom wszystkich Polska / A.Kwaśniewski. – Warszawa: Perspektywy Press, 2000. – 310s.

257. Kwaśniewski A. Wystąpienie na konferencji «Polityka zagraniczna Unii Europejskiej» (26 listopada 1998 r., Barcelona) // Przemowienia, listy, wywiadyPrezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 1998 rok. Wybór. – Warszawa: Kancelaria Prezydenta RP, 1999. – S. 396–398.

258. Kwaśniewski A. Wystąpienie nt. «Nowi członkowie NATO: nowe wyzwania, nowe funkcje»(23 czerwca 1998 r., Wiedeń) // Przemowienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego. 1998 rok. Wybór. – Warszawa: Kancelaria Prezydenta RP, 1999. – S. 194–198.

259. Międzynarodowy Klub Dyskusyjny «Polityki» – tezy wystąpienia premiera Marka Belki, 16 marca 2005, Centrum Informacyjne Rządu. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. poprzedniastrona.premier.gov.pl/archiwum/4756_13570.htm

260. Miller L. Tak to było / Miller Leszek. Warszawa: Zapol,2009. – 367 s.

261. Ministry of Foreign Affairs Republic Poland. Organisational chart. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.msz.gov.pl/en/ministry/ organisation/organisational_chart_en/organisational_chart

262. Najważniejsze zadania polskiej polityki zagranicznej w 1997 r. Przemowienie ministra spraw zagranicznych Dariusza Rosatiego wygłoszone w Sejmie, 8 maja 1997 r. // Przegląd rządowy. – 1997. – Nr. 5 (71). – S. 82–89.

263. Nie będzie baz NATO w Polsce. –[Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rp.pl/artykul/40,1134643-Nie-bedzie-baz-NATO-w-Polsce

264. Ostrowski M. Mecz z resztą świata. Rozmowa z Fareedem Zakarią, amerykańskim znawcą polityki międzynarodowej, autorem «Końca hegemonii Ameryki» / Marek Ostrowski // Gazeta Wyborcza. – 2009. – 19 maja. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/291435,1,fareed-zakaria---ameryka-i-reszta.read

265. Polityka Polski wobec Stanów Zjednoczonych. – 2006. – Listopad. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.pism.pl/files/?id_plik=3012

266. Polska i USA – partnerstwo czy klientelizm? Stosunki polsko-amerykaoskie od 1989 r. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wszechnica.org.pl/repository/0109/polska_USA.pdf

267. Przełamywanie lodów. – Rzeczpospolita. – 2000 . – 11 lipca. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archiwum.rp.pl/artykul/285914-Przelamywanie-lodow.html

268. Przemówienie przewodniczącego Sejmu Republiki Litewskiej Vytautasa Landsbergisaw Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej (21 lutego 1997 r., Warszawa) // Zbiór Dokumentów. – 1997. – Nr. 1. – S. 61–69.

269. Rosati D. Informacja ministra spraw zagranicznych o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski : Przedstawiona na 79. posiedzeniu Sejmu RP II Kadencji (9 maja 1996 r., Warszawa) / Dariusz Rosati. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.msz.gov.pl/resource/dba1c497-807d-477b-835c-7e7de94ab0b4:JCR

270. Rotfeld A. Rozszerzenie NATO a umacnianie euroatlantyckich struktur bezpieczeństwa / Adam Rotfeld // Sprawy Międzynarodowe. – 1999. – Nr. 1. – S. 65–94.

271. Skubiszewski K. Do niepodległości krok po kroku (rozmowa z M. Bos-Karczewska) / Krzysztof Skubiszewski // Gazeta Wyborcza. – 2009. – 10 września.

272. Solana J. Budujcie solidne stosunki z Rosją / Javier Solana // Polityka. – 1997. – Nr. 6. – S. 40–41.

273. Wałęsa L. Moja III RP. Straciłem Cierpliwośći / Lech Wałęsa. − Warszawa: Świat Książki, 2007. − 192 s.

274. Wizyta oficjalna Prezydenta Federacji Rosyjskiej – Uroczysty obiad w Pałacu Prezydenckim (16 stycznia 2002r.) / Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.prezydent.pl/aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2002/art,156,144,wizyta-oficjalna-prezydenta-federacji-rosyjskiej-uroczysty-obiad-w-palacu-prezydenckim.html

275. Wizyta Prezydenta RP w Moskwie (15 października 2001r.) / Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.prezydent.pl/aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2001/art,157,629,wizyta-prezydenta-rp-w-moskwie.html

276. Współczesne stosunki Polska – USA. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stosunki-miedzynarodowe.pl/polityka-zagraniczna/1028-wspolczesne-stosunki-polska-usa

277. Wystąpienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego z okazji 80. Rocznicy niepodległości Litwy (16 lutego 1998 r., Wilno) // Zbiór dokumentów. – 1998. – Nr. 2. – S. 89–93.

Література:

Монографії, наукові статті, публіцистичні праці, матеріали конференцій, навчальні посібники, довідники

278. Адоманис М. Размышления об американо-польских отношениях [Електронний ресурс] / Марк Адоманис. – Режим доступу: http://inosmi.ru/world/20120807/196187448.html

279. Алексієвець Л. Польща: на шляху до НАТО та ЄС / Леся Алексієвець, Микола Алексієвець, Наталія Чорна. – Тернопіль: Вектор, 2012. – 268 с.

280. Алексієвець Л. Україна і Польща: шляхи співробітництва (1991–2004 рр.) / Л. Алексієвець, В. Гевко. – Тернопіль: Ред.-вид. центр ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – 153 с.

281. Алексієвець М. Зовнішня політика України в контексті сучасних цивілізаційних викликів / Микола Алексієвець, Ярослав Секо // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – Вип. 3. − С. 85−106.

282. Ананіч А. Вступ до НАТО дає відчуття свободи для держави / Анджей Ананіч // Україна молода. – 2006. – 25 липня.

283. Андреев И. Россия и Польша: вместе в будущее / Иван Андреев. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://russiancouncil. ru/inner/?id_4=81#top-content

284. Андрійчук О. Досвід вступу країн Вишеградської групи до Європейської унії у контексті акцесійних приготувань України / Олесь Андрійчук // Юридичний журнал. – 2006. – № 2. – С. 92–95.

285. Андрушків Б. Україна і Польща: економічні аспекти співпраці / Б. Андрушків, Я. Бакушевич // Економіка України. − 2005. − № 11. − С. 82−85.

286. Антонюк О. С. Становлення та розвиток українсько-польських відносин (1991–2003) / О. С. Антонюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – Вип. 74–76. – Київ, 2004. – С. 4–7.

287. Арах М. Европейский Союз: видение политического объединения: пер. с слов. / М. Арах. − Москва: Экономика, 1998. − 466 с.

288. Артьомов І. В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України : монографія / І. В. Артьомов. − Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с.

289. Афанасьєв І. Ю. Польсько-українські відносини 1991−2000 рр.: політична та економічна взаємодія: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / Афанасьєв Ілля Юрійович; НУ «Києво-Могилянська академія». − Київ, 2004. − 20 с.

290. Бабак О. І. Політика Польщі щодо України (кінець 1980-х − 1990-ті роки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / Бабак Оксана Іванівна; НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. − Київ, 2002. − 19 с.

291. Баймуратов М. О. Теоретичні аспекти конституційно-правового забезпечення зовнішньополітичної діяльності держави в умовах глобалізації та європейської інтеграції / М. О. Баймуратов // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право. – Вип. 7. – Маріуполь, 2014. – С. 10–27.

292. Баладинська І. Культурна політика Польщі в стосунку до сучасної України / Ірина Баладинська // Studia politologica Ucraino-Polona. – 2013. – Вип. 3. – С. 209–217.

293. Балюк В. Польше нужна новая концепция восточной политики [Електронний ресурс] / Валенти Балюк. – Режим доступу: http://ru.forsecurity.org/профессор-вроцлавского-университета-польша-польше-нужна-новая-концепция-восточной-политики

294. Балян А. В. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу: монографія / А. В. Балян. − Ужгород: Ліра, 2006. − 325 с.

295. Басараб М. Б. Досвід європейської інтеграції Польщі: перспективи для України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 21.01.01 / Басараб Мирослав Богданович; Національний інститут

стратегічних досліджень, Національний інститут проблем національної безпеки. – Київ, 2004. – 15 с.

296. Басараб М. Б. З досвіду євроінтеграції Польщі / М. Б. Басараб // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1. – С. 206–211.

297. Басараб М. Євроінтеграція Польщі. У сусіда «хата біла»? / Мирослав Басараб // Віче. – 2002. – № 10. – С. 39–42.

298. Белые пятна – черные пятна. Сложные вопросы в российско-польских отношениях; [под общ. ред. акад. А. В. Торкунова, проф. А. Д. Ротфельда]. – Москва: Аспект Пресс, 2010. – 823 с.

299. Бердыховская Б. Польша и Украина: вызовы современности / Богумила Бердыховская // Новая Польша. − 2005. − № 10. − С. 6−9.

300. Беспалов А. С. Традиции геополитического мышления в современной восточной политике Польши: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. полит. наук: 23.00.04 / Беспалов Антон Сергеевич; Государственный университет гуманитарных наук. – Москва, 2008. – 26 с.

301. Бжезінський З. Велика шахівниця: американська першість та її стратегічні імперативи / Збігнев Бжезінский. − Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. − 236 с.

302. Бжезінський З. Виклики XXI століття: філософська збентеженість, релігійна непевність / Збігнєв Бжезінський. – 1999. – 16 серпня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/uk/article/den-planeti/vikliki-hhi-stolittya-filosofska-zbentezhenist-religiyna-nepevnist

303. Бжезінський З. Україна й Польща в контексті європейської інтеграції / З. Бжезінський // Стратегічна панорама. − 1998. − № 3−4.

304. Богомолов О.Т. Россия и Восточная Европа / О.Т. Богомолов // Международная жизнь. – 1994. – № 4. – С.24–35.

305. Бориняк О. К. Польсько-білоруські відносини (1991–2004) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / Бориняк

Олег Костянтинович; НАН України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. − Львів, 2011. − 25 с.

306. Бориняк О. Польсько-білоруські відносини в контексті розширення НАТО на Схід (90-ті рр. XX ст.) / Олег Бориняк // Studia politologica Ucraino-Polona. – 2011. – Вип. 1. – С. 57–64.

307. Бородій О. В. Досвід Польщі для інтеграції України в Європейський Союз / О. В. Бородій // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.4. – С. 311–318.

308. Борщевський В. Українсько-польське економічне співробітництво в умовах євроінтеграції: монографія / Віктор Борщевський. − Львів: Аверс, 2007. − 328 с.

309. Бочаров С. В. Передумови п’ятої хвилі розширення Європейського Союзу / С. В. Бочаров // Вісник ДонНУЕТ. – 2010. – № 2. − С. 91−98.

310. Бочаров С. В. Польща на шляху до Європейського Союзу: внутрішньополітичний та міжнародний виміри (1989−2004 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук: 07.00.02 / Бочаров Сергій Вікторович ; Донецький національний університет. – Донецьк, 2012 . – 38 с.

311. Бочаров С. В. Роль і місце Польщі в інституціональній системі Європейського Союзу (2004–2010 рр.) / С. В. Бочаров // Гілея: науковий вісник. Зб. наук пр.; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – Київ: ВІР УАН, 2011. – Вип. 54 (№ 11). – С. 644–649.

312. Бочаров С. В. Шлях Польщі до Європейського Союзу: монографія / С. В. Бочаров. – Донецьк: ДонНУ, 2011. – 271 с.

313. Бредіхин А. В. Законотворча діяльність Комітету європейської інтеграції Республіки Польща в 1996–2004 рр. / А. В. Бредіхин, В. С. Ложечкін // Вісник Донецького національного університету. Серія Б: Гуманітарні науки. – 2011. – Вип. 2. – С. 214–220.

314. Брежнєва Т. В. Реформування програми НАТО «Партнерство заради миру» як результат трансформації Альянсу: виклики та можливості

для України / Брежнєва Тетяна Вікторівна // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3 (8). – С. 185–191.

315. Брониславский Е. Польский диалог. События в Польше глазами польских, советских, американских, английских, западногерманских и французских журналистов / Ежи Брониславский, Георгий Вачнадзе. – Тбилиси: Ганатлеба, 1990. – 640 с.

316. Брусиловська О. І. Зовнішня політика України після 2004 року: східноєвропейський вимір / О. І. Брусиловська // Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки. − Одеса: Астропринт, 2009. − Т. 14. − Вип. 13. − С. 641−647.

317. Бублик Л. Імідж – по-польськи «візерунок». Як Польща підносить себе за кордоном / Людмила Бублик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.unian.ua/common/387060-imidj-po-polski-vizerunok-yak-polscha-pidnosit-sebe-za-kordonom.html

318. Буглай Н. Вступ Польщі до НАТО: реалізація євроатлантичного вибору / Наталя Буглай // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 17: 25-ій річниці Незалежності України присвячено. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. – С. 157–165.

319. Буглай Н. Вступ Республіки Польща до НАТО в контексті приходу до влади О. Кваснєвського / Наталя Буглай // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: Зб. наук. пр. Серія: Історичні науки. – Вип. 3.34. – Миколаїв: МНУ, 2013. – С. 226 – 231.

320. Буглай Н. Зовнішньополітичні пріоритети Польщі та їх вплив на внутрішньополітичний стан країни (1995 – 2005) / Наталя Буглай // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: Зб. наук. пр. Серія: Історичні науки / Гол. ред. В. Д. Будак, гол. ред. серії М. М. Шитюк. – Вип. 3.37(105). – Миколаїв: МНУ, 2014. – С. 140–143.

321. Буглай Н. Зовнішня політика Польщі в контексті польсько-литовських відносин 1995–2005 рр. / Наталя Буглай // Гілея: науковий вісник.: Зб. наук. пр. / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – Київ: Вид-во «Гілея», 2015. – Вип. 101 (10). – С. 212–216.

322. Буглай Н. Зовнішня політика Польщі після вступу до НАТО / Наталя Буглай // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 137–141.

323. Буглай Н. Інституційне забезпечення зовнішньої політики Польщі / Наталя Буглай // Емінак: науковий щоквартальник. – 2016. – № 3 (15) (липень-вересень). – Т. 2. – С. 70–74.

324. Буглай Н. Концептуальні засади вивчення східної політики Польщі / Наталя Буглай // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 2. – Ч. 2. – С. 191–195.

325. Буглай Н. М. Польща в реалізації євроінтеграційного курсу України: міжрегіональне співробітництво (1999−2008 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / Буглай Наталя Михайлівна; Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України. − Київ, 2009. − 20 с.

326. Буглай Н. Вступ Польщі до НАТО: реалізація євроатлантичного вибору / Наталя Буглай // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л.М. Алексієвець. – Вип. 17. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. – С. 157-165.

327. Буглай Н. Основні тенденції зовнішньої політики Польщі під час перебування при владі президента О. Кваснєвського / Наталя Буглай // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: Зб. наук. пр. Серія: Історичні науки. / Гол. ред.

В. Д. Будак, гол. ред. серії М. М. Шитюк. – Вип. 3.38(110). – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. – С. 117–121.

328. Буглай Н. Польща у системі співробітництва Вишеграду / Наталя Буглай // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: Зб. наук. пр. Серія: Історичні науки. / Гол. ред. В. Д. Будак, гол. ред. серії М. М. Шитюк. – Вип. 1 (39), липень 2015. – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. – С. 70–76.

329. Буглай Н. Польща – Україна: відносини стратегічного партнерства / Наталя Буглай // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. пр. / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – Київ: Вид-во «Гілея», 2016. – Вип. 105 (2). – С. 108–113.

330. Буглай Н. Президентські вибори 2000 року в Польщі та вступ країни до Європейського Союзу / Наталя Буглай // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: Зб. наук. пр. Серія Історичні науки. – Вип. 3.35. – Миколаїв: МНУ, 2013. – С. 202 – 206.

331. Буглай Н. Проблеми взаємодії Польщі з Російською Федерацією упродовж другої половини 1990-х рр. / Наталя Буглай // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Серія: Історія. – Вип. 25. Зб. наук. пр. / За заг. ред. проф. О. А. Мельничука. – Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2017. – С. 311–316.

332. Буглай Н. Проблемні питання польсько-білоруського співробітництва (1995-2005 рр.) / Наталя Буглай // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського : Зб. наук. пр. Серія: Історичні науки. / Гол. ред. В. Д. Будак, гол. ред. серії М. М. Шитюк. – Вип. 2 (40), листопад 2015. – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. – С. 81–88.

333. Буглай Н. Проблемні питання співробітництва Польщі та США наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. / Наталя Буглай // Емінак: науковий щоквартальник. – 2016. – № 1 (13) (січень-березень). – Т. 3. – С. 103–108.

334. Буглай Н. Східний напрям зовнішньої політики Польщі: теоретичний та практичний аспекти / Наталя Буглай // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. пр. / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – Київ: Вид-во «Гілея», 2015. – Вип. 102 (11). – С. 150–154.

335. Буглай Н. Формування позитивного іміджу Польщі на міжнародній арені / Наталя Буглай // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: Зб. наук. пр. Серія: Історичні науки. / Гол. ред. В. Д. Будак, гол. ред. серії М. М. Шитюк. – Вип. 2 (42), листопад 2016. – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. – С. 94–98.

336. Буданова Д. С. Североатлантический Альянс и Европейский Союз во внешней политике Польши в 1989−2005 годах: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. ист. наук: 07.00.03 / Буданова Дарья Сергеевна; Ивановский государственный университет. – Иваново, 2011. – 24 с.

337. Буневич Д. Становление и развитие российско-польских отношений в 1990-е гг.: от идеализма Козырева к Realpolitik Примакова / Дмитрий Буневич. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.intelros.ru/readroom/mir-i-politika/m12-2012/17334-stanovlenie-i-razvitie-rossiysko-polskih-otnosheniy-v-1990-e-gg-ot-idealizma-kozyreva-k-realpolitik-primakova.html

338. Бурант С. Р. Україна і Польща: до стратегічного партнерства / Стівен Р. Бурант // Політична думка. – 1997. – № 3. – С. 99–111.

339. Буренко Н. М. Еволюція політики Європейського Союзу щодо країн Центральної та Східної Європи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.04 / Буренко Наталія Миколаївна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2004. – 26 с.

340. Буренко Н. М. Політичні складові концепції наближення країн ЦСЄ до стандартів Європейської спільноти. Здобутки та втрати Польщі в процесі опанування досвідом інтеграції / Н. М. Буренко // Актуальні

проблеми міжнародних відносин зб. наук. праць. – Вип. 33. – Ч. 2. – Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2002. – С. 216–221.

341. Бухарин Н. Восточная политика новых членов ЕС / Николай Бухарин, Екатерина Фурман, Сергей Волотов, Надежда Фейт // Аналитические записки. − 2010. − № 2 (№ 30). − [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://analyticsmz.ru/?p=577

342. Бухарин Н. Вступление Польши в Европейский Союз и Россия / Николай Бухарин // Новая и новейшая история. – 2008. – № 4. – С. 60–73.

343. Бухарин Н. Российско-польские отношения и вступление Польши в ЕС / Николай Бухарин // Вестник Европы. – 2004. – № 11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://magazines.russ.ru/vestnik/2004/11/bu3.html

344. Бухарин Н. Россия – Польша. Опыт двадцатилетних отношений: 90-е годы XX века – первое десятилетие XXI века / Николай Бухарин. – Санкт-Петербург: Нестор-История, 2013. – 190 с.

345. Бухарин Н. Россия и Польша в начале XXI века / Николай Бухарин // Свободная мысль. – 2012. –№ 5/6 (1633). – С. 137–144.

346. Бухарин Н. Россия и Польша: обозримые перспективы / Николай Бухарин // Современная Европа. – 2001. – № 2. – С. 79–84.

347. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення / П. Вандич. − Київ: Критика, 2004. − 464 с.

348. Васильєв Д. Українсько-польські відносини наприкінці XX ст. / Дмитро Васильєв, Людмила Чекаленко // Нова політика. – 1998. – №4. – С. 13–17.

349. Васьковский А. Некоторые аспекты интеграции Польши, Венгрии и Чехии в НАТО / А. Васьковский // Зарубежное военное обозрение. – №4. – 2000. – С. 7–11.

350. Вахудова М. А. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / Мілада Анна Вахудова: [пер. з англ. Т. В. Цимбал]. – Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2009. – 379 с.

351. Веремеев Ю. Геополитические аспекты войны в Ираке / Ю. Веремеев // Анатомия армии.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://army.armor.kiev.ua/hist/usa-irak.shtml

352. Верстяк А. В. Аналіз функціонування єврорегіонів / А. В. Верстяк, І. О. Дроненко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2012. – Вип. 2. – С. 7–27.

353. Верхоланцева К. В. Развитие современного трансграничного сотрудничества России и стран Европы: сравнительный анализ: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. полит. наук: 23.00.04 / Верхоланцева Ксения Владимировна; Сибирский институт международных отношений и регионоведения. – Москва, 2009. – 26 с.

354. Вєдєнєєв Д. Минуле як фактор конфліктів в українсько-польських стосунках / Дмитро Вєдєнєєв // Українська правда. – 2013. – 4 липня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/4/128710/

355. Видацкий Я. Польское высокомерие и литовские фобии / Ян Видацкий. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://novpol.org/ru/H1JvUOzwsW/POLSKOE-VYSOKOMERIE-I-LITOVSKIE-FOBII

356. Віднянський С. В. Взаємодія учасників Вишеградської групи із зовнішньополітичним середовищем з етнополітичних питань / С. В. Віднянський // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 22. – Київ: Інститут історії\ України НАН України, 2012. – С. 253–264.

357. Віднянський С. В. Еволюція зовнішньої політики України (1991–2006 рр.) / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов // Український історичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 32–51.

358. Віднянський С. Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією / Степан Віднянський // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 6–7. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. − С. 24−38.

359. Віднянський С. Проблеми всесвітньої історії в українській історіографії: стан та перспективи дослідження / Степан Віднянський // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – Вип. 5. У 2 ч.: Україна–Європа–Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку / Міжнар. зб. наук. пр. на пошану проф. М. М. Алексієвцю. – Ч. 1. – С. 50–60.

360. Власюк О. Міжнародні і геополітичні аспекти необхідності європейської та євроатлантичної інтеграції / Олександр Власюк // Євроатлантикінформ. – 2005. – № 6. – С. 58–60.

361. Возняк Т. Польща: контексти відносин / Тарас Возняк // День. – 2004. – 25 травня (№ 89).

362. Воинов Ю. Российско-польские торгово-экономические связи / Ю. Воинов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. pressarchive.ru/biki/1998/04/21/316865.html

363. Волес В. Творення політики в Європейському Союзі / В. Волес, Г. Волес; [пер. з англ. Р. Ткачук]. – Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 871 с.

364. Волков В. Запад в лице Блэра протягивает руку Путину / Владимир Волков. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wsws.org/ru/2000/mar2000/blai-m15.shtml

365. Воловой В. Литве и Польше нужна «перезагрузка» / Вадим Воловой. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// inosmi.ru/baltic/20120531/192879334.html

366. Воронов К. Пятое расширение ЕС: судьбоносный выбор / К. Воронов // Международная экономика и международные отношения. – 2002. –№ 9. –С. 59–69.

367. Вышеградская Европа: откуда и куда? Два десятилетия по пути реформ в Венгрии, Польше, Словакии и Чехии / Под ред. Л. Н. Шишелиной. – Москва : Весь Мир, 2010. – 568 с.

368. Гавриловец А. В. Основные направления белорусско-польского сотрудничества в первой половине 1990-х гг. / А. В. Гавриловец // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А. Гуманитарные науки. – 2016. – № 1. – С. 62–70.

369. Газін В. Новітня історія країн Європи та Америки (1945−2002 роки): навч. посіб. / В. Газін, С. Копилов. – Київ : Либідь, 2004. – 624 с.

370. Газін В. П. Актуальні проблеми сучасності: історія, світова політика : монографія / В. П. Газін. − Київ: Видавничий Дім «Слово», 2009. − 424 с.

371. Гарбарук А. С. Республіка Польща – Полонія: механізми підтримки спільноти історичною батьківщиною в Україні / А. С. Гарбарук // Гуржіївські історичні читання: зб. наук. пр.; [ред. кол.: В. А. Смолій, О. І. Гуржій, А. Г. Морозов та ін.]. − Черкаси: Вид-во Чабаненко Ю.А, 2013. – Вип. 6. – С. 381–383.

372. Гарнетт Ш. Перекрестки Европы: Россия, Запад и новые сопредельные государства / Ш. Гарнетт // США − Канада: Экономика. Политика. Культура. − 1999. − № 3−4. − С. 84−113.

373. Гевко В. Військово-політична співпраця між Україною та Польщею у 1992–2003 роках / Вікторія Гевко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Історія / за заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Вип. 1. – Тернопіль ТДПУ, 2004. – С. 238–245.

374. Гевко В. Р. Україна і Польща: особливості розвитку двосторонніх відносин (1991–2004 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 / Гевко Вікторія Романівна; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2005. – 20 с.

375. Герасимчук Т. Країни Центрально-Східної Європи на шляху до Європейського Союзу: міжнародно-правові питання / Таміла Герасимчук // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки: зб. наук. пр. / відп.

ред. С. В. Віднянський. – Київ: Ін-т історії України НАН України, 2003. – Вип. 12. – С. 256–273.

376. Герасимчук Т. Ф. Країни Центрально-Східної Європи в політиці Європейського Союзу (1989–2004 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / Герасимчук Таміла Федорівна; Інститут історії України НАН України. – Київ, 2005. – 23 с.

377. Герасимчук Т. Ф. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин / Т. Ф. Герасимчук // Український історичний журнал. − 2006. − № 5. − С. 186−199.

378. Гетьманчук А. Рік Польщі в Україні: мінімум політики, максимум культури / Альона Гетьманчук // Дзеркало тижня. − 2004. – 3 квітня (№ 13).

379. Глинкина С. П. Россия и Центрально-Восточная Европа на рубеже XX−XXI веков / С. П. Глинкина, И. И. Орлик // Новая и новейшая история. − 2006. − № 4. − С. 3–26.

380. Глібов В. Українсько-польські взаємини в пострадянський період. Деякі аспекти політичного й економічного співробітництва / Віктор Глібов, Дмитро Горун // Політика і час. – 1997. – №5–6. – С. 15–21.

381. Голибард Є. По-сусідськи. Польський вектор. Документальна розповідь про динамічне п’ятнадцятиріччя 1989–2004 рр., про роль і наслідки використання національної ідеї в Україні і Польщі / Є. Голибард. – Київ: Пульсари, 2004. – 432 с.

382. Гонцяж Я. Польща – механізми координації європейської політики / Януш Гонцяж // Механізми координації європейської політики: практика країн-членів та країн-кандидатів; [Н. Гнидюк (ред.), А. Новак-Фар, Я. Гонцяж, І. Родюк]. – Київ: Міленіум, 2003. – С. 132–206.

383. Гончаров В. В. Ягеллонская идея в польской историографии XX − начала XXI вв. / В. В. Гончаров. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://ostpreussen.do.am/publ/1-1-0-15

384. Горун Д. О. Українсько-польські відносини (1991–1997 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / Горун Дмитро Олександрович; Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1999. – 17 с.

385. Гребельник О. П. Сучасні тенденції транскордонного торговельно-економічного співробітництва України та Польщі / О. П. Гребельник // Вісник Хмельницького національного університету. Серія : Економічні науки. − 2009. − №1. − С. 167−172.

386. Гресь С. М. Белорусско-польские отношения: история формирования и перспективы развития / С. М. Гресь // Беларуска-польскія адносіны: гісторыя і сучаснасць: Матэрыялы міжнар. круглага стала (Мінск, 30 кастр. 2014 г.) / В. Г. Шадурскі (адк. рэд.). – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2015. – С. 51–55. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.elib.bsu.by/bitstream/123456789/110737/1/gres_2014_BelPol.pdf

387. Грицак П. Зовнішня політика Польщі у військово-політичній сфері та сфері міжнародної безпеки (1989–2000) / Павло Грицак // Молода нація: Альманах. – 2001. – № 1. – С. 161–183.

388. Гулевич В. Геополитическая ситуация у западных границ Евразийского Союза / Владислав Гулевич.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://geopolitica.ru/Articles/1358/

389. Гулевич В. О. Західний напрямок польської геополітичної думки / В. О. Гулевич // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 108 (1). – С. 159–168.

390. Гулевич В. Польский акцент украинской независимости / Владислав Гулевич.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.edrus.org/content/view/16442/68/

391. Гуцуляк І. Курс на подвійне лідерство, або еволюція політичного виміру польсько-українського стратегічного партнерства / Ігор Гуцуляк // Політика і час. − 2007. − № 7. − С. 37−40.

392. Гуцуляк І. Р. Еволюція політики Польщі щодо Вишеградської групи / І. Р. Гуцуляк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — Вип. 64. – Ч. ІІ. – Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2006. – С. 4–7.

393. Гуцуляк І. Р. Центральна та Східна Європа у зовнішній політиці Республіки Польща: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.04 / Гуцуляк Ігор Романович; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. − Київ, 2007. − 18 с.

394. Гуцуляк І. Транскордонне співробітництво на східному та південному кордоні Польщі / І. Гуцуляк // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Міжнародні відносини. – 2007. – № 35–36. – С. 74–77.

395. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції; [пер. з англ. М. Марченко] / Д. Дайнен. – Київ: К. І. С., 2006. – 692 с.

396. Даудерштадт М. Драматичний перехід: соціал-демократія у Східній та Центральній Європі / М. Даудерштадт, А. Геррітс, Д. Маркус; [пер. з англ.]. – Київ: Основні цінності, 2000. – 232 с.

397. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; [пер. з англ. П. Таращук]. − Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 1080 с.

398. Демчук П. О. Міжнародні відносини та проблеми євроатлантичної інтеграції: навч. посіб. / Павло Олексійович Демчук. – Київ: «ППП», 2004. – 264 с.

399. Дем'янець В. Політична та соціально-економічна трансформація в Польщі у 90-х роках / Валерій Дем'янець // Людина і політика. – 2000. – № 4. – С. 29–34.

400. Деркач О. Т. Українсько-польський батальйон. Історія і сучасність: нарис / О. Т. Деркач, Л. В. Коберський. − Львів: Плай, 2001. – 128 с.

401. Джонсон П. Современность. Мир с двадцатых по девяностые годы / Пол Джонсон: [в 2-х ч.]. − Ч. 2. − Москва: Изд-во «Ануби», ТОО «Вилад», 1995. − 479 с.

402. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795−1990 / Г. Дильонгова; [пер. з пол. М. Кирсенка]. – Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. – 239 с.

403. Дириза С. І. Правове регулювання Республікою Польща процесів європейської інтеграції / С. І. Дириза // Нормативно-правове забезпечення процесів євроатлантичної інтеграції України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 24 вересня 2004 р. – Вип. 1 ; [під заг. ред. В. П. Горбуліна]. – Київ, 2004. – С. 122–126.

404. Долішній М. Концептуальні підходи до створення польсько-українського єврорегіону «Сян» на основі узагальнення досвіду єврорегіонів на західному кордоні Польщі / М. Долішній, В. Демченко, Н. Мікула // Регіональна економіка. – 2003. – № 1. – С. 69–82.

405. Дорняк И. И. «Бархатные» барьеры в экономических отношениях между Республикой Беларусь и Республикой Польша (1990–2004 гг) / И. И. Дорняк // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. – Серыя 1. Гісторыя і археалогія. Філасофія. Паліталогія. – 2008. – № 2 (67). – С. 10–15.

406. Дорняк И. И. Белорусско-польское сотрудничество в области культуры, науки и образования в 1991–2004 гг. / И. И. Дорняк // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. – Серыя 1. Гісторыя і археалогія. Філасофія. Паліталогія. – 2007. – № 3 (52). – С. 30–35.

407. Дорняк И. И. Проблема белорусско-польского экономического и культурного сотрудничества в 1991–2005 гг. в оценке белорусской историографии / И.И.Дорняк // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. – Серыя 1. Гісторыя і археалогія. Філасофія. Паліталогія. – 2013. – №1 (144). – С. 54–63.

408. Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України: аналітичні оцінки / [під ред. В. І. Андрійко]. – Ужгород: Вид-во Володимира Падяка, 2003. – 237 с.

409. Драус Я. Дослідження польсько-українських стосунків у 1991−2008 роках: нарис проблематики / Ян Драус // Чорноморський літопис. Науковий журнал. − 2010. − Вип. 1. − С. 32−41.

410. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюрозель; [пер. з фр. Є. Марічека, Л. Погорєлової, В. Чайковської]. − Київ: Основи, 1995. − 903 с.

411. Европа: вчера, сегодня, завтра / Институт Европы РАН; ред. Н. П. Шмелёв. – Москва: Экономика, 2002. – 823 с.

412. Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития; [под ред. Ю. А. Борко и О. В. Буториной]. – Москва: Эдиториал УРСС, 2001. − 472 с.

413. Журба І. Є. Транскордонне співробітництво країн Центральної та Східної Європи в умовах розширеного ЄС (питання теорії та практики): монографія / І. Є. Журба. − Хмельницький: ХНУ, 2008. − 311 с.

414. Затинайко О. Політика безпеки і воєнно-політичні взаємини Польщі / Олександр Затинайко, Віктор Павленко, Віктор Бочарніков, Сергій Свєшніков // Наука і оборона. – 2013. – № 3. – С. 3–13.

415. Зашкільняк Л. Історична полоністика останнього десятиріччя в Україні / Леонід Зашкільняк // Проблеми слов’янознавства. – 2000. – Вип. 51. – С. 34−38.

416. Зашкільняк Л. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Ін-т істор. досліджень, Центр істор. полоністики, 2002. – 752 с.

417. Зеленько Г. «Навздогінна модернізація»: досвід Польщі та України / Галина Зеленько. – Київ : Критика, 2003. – 215 с.

418. Зеленько Г. Вишеградська четвірка матиме на Заході те, що заробить на Сході / Галина Зеленько // Політика і час. – 2005. – № 2. – С. 38–46.

419. Зельке К. Нова геополітична ситуація після розширення НАТО і її наслідки для Польщі і України / Кшиштоф Зельке // Політична думка. – 2000. – № 1. – С. 101–106.

420. Знахоренко О. М. Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.04 / Знахоренко Оксана Михайлівна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2005. − 15 с.

421. Знахоренко О. Стратегічне партнерство в українсько-польських відносина: державно-політичний та військовий аспекти / Оксана Знахоренко // Людина і політика. – 2004. – № 3. – С. 29–40.

422. Зубко Д. Сім няньок для європейської інтеграції / Діана Зубко // Дзеркало тижня. – 2015. – 7 квітня.

423. Иванов И. Д. Расширение Евросоюза и интересы России / И. Д. Иванов // Современная Европа. – 2001. – № 3. – С. 76–86.

424. Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки 1945−2013 рр.: навч. посіб. / О. П. Іваницька. − Київ: ВД «Слово» 2014. − 1056 с.

425. Іванський Т. Україна як геополітичний буфер або стратегічний інтерес / Тадеуш Іванський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://dialogs.org.ua/ru/periodic/page22041.html

426. Ісаєвич Я. Українсько-польська наукова і культурна співпраця: сучасний стан / Ярослав Ісаєвич // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття: зб. наук. пр. мі нар. конф. – Київ: [б. в.], 1999. – С. 18–21.

427. Історія сучасного світу: соціально-політична історія XV–XX ст.: навч. посіб.; [ред. Ю. А. Горбань]. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Київ: Вікар, 2003. – 435 с.

428. Історія Центрально−Східної Європи: навч. посіб. / За ред. Л. Зашкільняка. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2001. – 658 с

429. Казакевич Г. Підводне каміння реформ. Польща вступає в ЄС найгіршою з 10 країн-кандидатів / Геннадій Казакевич // Дзеркало тижня. – 2004. – 10 січня. – С. 5.

430. Калакура Я. Зарубіжний світ у вимірі новітньої української історіографії / Ярослав Калакура // Україна–Європа−Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. − Вип. 11. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – С. 207–218.

431. Калакура Я. Класифікація джерел із всесвітньої історії як дослідницький метод / Ярослав Калакура // Україна–Європа−Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. − Вип. 15. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – С. 185–197.

432. Калакура Я. С. Українська історіографія: курс лекцій / Я. С. Калакура. – Київ: Генеза, 2004. – 496 с.

433. Каліта В. Україна в польській зовнішній торгівлі / В. Каліта // Регіональна економіка. − 2007. − № 1. − С. 282−289.

434. Каплинський О. В. Роль Вишеградської четвірки в контексті національної безпеки України / Олександр В’ячеславович Каплинський // Стратегічні пріоритети. − 2009. − №2 (11). − С. 47−54.

435. Карпатський єврорегіон: 5 років діалогу та співробітництва / Відп. ред. М. Бідзіля. – Ужгород: ІВА, 1998. – 12 с.

436. Касаткина Н. В. Особенности адаптации этнических групп в современной Литве / Н. В. Касаткина // Социологические исследования. – 2004. – № 5. – С. 46–54.

437. Кіш Є. Б. Проблеми регіонального лідерства Вишеградської четвірки / Є. Б. Кіш // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – 2008. – № 38. – С. 156–166.

438. Кіш Є. Новий кордон – нова модель відносин / Єва Кіш // Політика і час. – 2004. – № 6. – С. 65–72.

439. Кіш Є. Транскордонне співробітництво та регіональна політика Європейського Союзу / Єва Кіш // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів: [Проект Київського центру Інституту Схід–Захід] / Є.Кіш, О. Вишняков, Л.Лендьел та інші; [за ред. С. Максименка, І. Студеннікова]. – Київ: Логос, 2000. – С. 13–34.

440. Кіш Є. Феномен Вишеграду / Єва Кіш // Політика і час. – 2006. – № 4. – С. 16–25.

441. Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції / Єва Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.

442. Кобринская И. Я. Политика США в Центральной и Восточной Европе / И. Я. Кобринская // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2000. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iskran.ru/russ/mag/february/kobrinskaya.html

443. Ковальова О. Інтеграційні стратегії країн Центральної і Східної Європи на сучасному етапі розширення Євросоюзу / Олена Ковальова // Розширення ЄС: аналітичний щоквартальник; [ред. О. П. Дергачов]. – Київ: Європейська комісія, 2003. − Вип. 1. – С. 20–38.

444. Ковальчук Р. Досвід Польщі на шляху до НАТО / Роман Ковальчук // Економічний часопис-XXI. – 2006. – № 9–10. – С.6–8.

445. Ковальчук Р. Досвід Польщі на шляху до НАТО / Роман Ковальчук // Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива; [за заг. ред. О. І. Соскіна]. – Київ: Вид-во «Інститут трансформації суспільства», 2007. – С. 58−63.

446. Колесник В. П. Україна – Польща: від «рівновіддаленості» до «стратегічного партнерства» (перша половина 90-х років XX століття) / В. П. Колесник // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Науковий журнал. Серія: Міжнародні відносини. − 2009. − № 3. − С. 49−53.

447. Колос О. Геополітична мотивація вступу Польщі в НАТО та Європейський Союз / Олена Колос // Часопис української історії. – 2013. – Вип. 27. – С. 92–95.

448. Колот А. Міждисциплінарний підхід як передумова розвитку економічної науки та освіти / А. Колот // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2014. – № 5 (158). – С. 18–22.

449. Кольцова Е. Г. Геополитическая мотивация вступления Польши в НАТО и Европейский Союз / Е. Г. Кольцова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2009. – №118. – С. 44−48.

450. Комар В. Ягайлонська традиція в політиці Польщі / Володимир Комар // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. − 2012. − Ч. 20−21. − С. 216−222.

451. Копійка В. В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна / В. В. Копійка. – Київ: Юридична думка, 2005. – 448 с.

452. Корінецький П. А. Інституційно-правові засади забезпечення європейської інтеграції: досвід Республіки Польща / П. А. Корінецький. – Фінансове право. – 2014. – № 4 (30). – С. 51–54.

453. Коротеев Д. А. Актуализация научных исследований региональных политических процессов по урегулированию проблем национальных меньшинств (в контексте польско-литовских политических отношений периода 1990–1996 гг.) / Д. А. Коротеев. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/ CCN/Politologia/6_koroteev.doc.htm

454. Корэйба Я. В. Концептуальные основы внешней политики Польши в отношении европейских стран постсоветского пространства / Я. В. Корэйба // Вестник МГИМО-университета. − 2011. − № 6 (21). − С. 234−240.

455. Коцан Р. І. Функціонування єврорегіонів за участю Польщі: досвід для України / Р. І. Коцан // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – Вип. 4. – С. 107–111.

456. Кошелев В. Балтийский муниципальный район – ключевой район в развитии Калининградской области. Новые перспективы в российско-польских отношениях /В. Кошелев // Новости Калининграда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://rugrad.eu/communication/blogs/strannik/1664/

457. Кретинин Г. В. Современный польско-литовский конфликт в контексте проблемы положения польского национального меньшинства в Литве / Геннадий Викторович Кретинин // Проблемы национальной стратегии. – 2013. – № 1 (16). – С. 24–58.

458. Кріль М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець XX – початок XXI ст.): навч. посіб. / М. Кріль. – Київ: Знання, 2008. – 284 с.

459. Кудряченко А. І. Дослідження з проблематики всесвітньої історії у сучасній Україні / А. І. Кудряченко // Український історичний журнал. – 2011. – № 1. – С. 180–194.

460. Кудряченко А. І. Україна і Вишеградська четвірка: стан та перспективи співпраці / Андрій Іванович Кудряченко // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин / упоряд. В. Пулішова, Т. Стражай. – Братислава, 2010. – С. 37–53.

461. Кузнецов А. В. Перспективы еврорегионов с российским участием с учетом новаций региональной политики ЕС / Андрей Владимирович Кузнецов // Балтийский регион. – 2002. – № 2 (2). – С. 49–57.

462. Кулерский В. Хроника (некоторых) текущих событий / В. Кулерский // Новая Польша. – 2004. – № 5. – С. 5–10.

463. Кулчар Т. Ф. Карпатський єврорегіон як основна форма транскордонного співробітництва в контексті східного розширення ЄС / Т. Ф. Кулчар // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Вип. 30 (1). – 2013 – С. 124–129.

464. Кулчар Т. Ф. Європейський досвід розвитку транскордонного співробітництва / Т. Ф. Кулчар // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – 2011. – Вип. 27. – С. 257–262.

465. Кулчар Т. Ф. Принципи, механізми та форми транскордонного співробітництва регіонів Європи / Т. Ф. Кулчар // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – 2012. – Вип. 29. – С. 123–128.

466. Кундера М. Трагедія Центральної Європи [Електронний ресурс] / Мілан Кундера // Ї. − 1995. − № 6. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n6texts/kundera.htm

467. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: курс лекцій / О. В. Кустовська. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 124 с.

468. Куцаб-Бонк К. Механізми інституційного забезпечення розвитку українсько-польського транскордонного регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: 08.10.01 / К. Куцаб-Бонк. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2006. – 21 с.

469. Кучер В. Дорога України до ЄС крізь призму польського досвіду / Володимир Кучер // «Ї». Незалежний культурологічний часопис. – 2007. – № 50. – С. 103–107.

470. Кучинская В. Польский взгляд на проблемы региональной безопасности: выводы для Республики Беларусь / Вероника Кучинская // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2001. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portalus.ru/modules/belarus/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1096042289&archive=&start_from=&ucat=20&category=20

471. Кучинская М. Новая парадигма польской восточной политики / Марина Кучинская // Pro et Contra. − Т. 3. − №2. − Весна 1998. − С. 18−38.

472. Лавриненко В. Польща в євроатлантичному просторі безпеки: стан, перспективи та досвід для України / Володимир Лавриненко, Артур Джевіцькі // Північноатлантичний альянс: історія, функції, структура та

відносини з Україною: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів; [кол. авт.; за заг. ред. проф. Д. І. Дзвінчука]. – Івано-Франківськ: Місто Нв, 2013. – С. 316–338.

473. Лендьел М. Досвід Карпатського єврорегіону: поштовх до переосмислення моделі транскордонного співробітництва / М. Лендьел // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів; [за ред. С. Максименка, І. Студеннікова]. – Київ: «Логос», 2000. – С. 49−70.

474. Литвин В. Зовнішня політика України: 1990−2000 / Володимир Литвин // Віче. − 2000. − №11. − С. 3−48.

475. Литвин С. Еволюція стратегічної концепції Північноатлантичного альянсу та його військові операції / Сергій Литвин // Воєнна історія. – 2008. – № 2 (38). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://warhistory.ukrlife.org/2_08_6.html

476. Ліпкевич С. Я. Військове будівництво Республіки Польща на шляху інтеграції в НАТО / С. Я. Ліпкевич // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2006. – № 572. – С. 193–199.

477. Лыкошина Л. С. Александр Квасневский: политический портрет / Л. С. Лыкошина. – Москва: Институт научной информации по общественным наукам РАН, 2001. – 71 с.

478. Майорова О. Н. Роль и место Польши в современной Европе (дискуссии в польском обществе) / О. Н. Майорова // Славяноведение. – 1999. – № 3. – С. 30–43.

479. Макар Ю. Зовнішня політика України: наміри і реалії / Юрій Макар // Україна−Європа−Світ. Міжнар. зб. наук. пр. / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. − Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. − Вип. 1. − С. 189−198.

480. Макаркин А. Россия и Польша в XXI веке: политический аспект отношений / Алексей Макаркин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://politcom.ru/7153.html

481. Максак Г. А. Європейські практики в реформі дипломатичної служби України / Г. А. Максак // Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень. – 2015. – 28 липня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pfirs.org/publikatsiji/item/315-1363.html

482. Мальгин А. Россия и Польша: сквозь призму «восточной политики» Евросоюза / Артем Мальгин // Восточная Европа. Перспективы. − 2011. − №2. − С. 6−19.

483. Маначинський О. Нові орієнтири Війська Польського / Олександр Маначинський // Народна армія. – 1995. – 14 грудня. – С. 3.

484. Марущак Ю. Вишеградська група: можливості та перспективи співпраці з Україною / Юрій Марущак // International Review. Відносини Україна – ЄС: в умовах сучасних викликів. – 2010. – №2 (10). – С. 40–49.

485. Марчук В. Організаційна структура НАТО / Василь Марчук, Василь Скрипничук // Північноатлантичний альянс: історія, функції, структура та відносини з Україною : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів; [кол. авт.; за заг. ред. проф. Д. І. Дзвінчука]. – Івано-Франківськ: Місто Нв, 2013. – С. 38–66.

486. Машкевич М. Східна польська політика у ХХ – на початку ХХІ ст.: концепції та інтерпретації / Маріуш Машкевич; [пер. з польськ]. – Київ: Ніка-Центр, 2015. – 312 с.

487. Медвідь Ф. М. Стратегічне партнерство України і Польщі в умовах багатополярного світу / Ф. М. Медвідь // Наукові праці МАУП. − 2011. − Вип. 1 (28). − С. 33−38.

488. Мемхес Ф. Прометей серед трун. На шляху до нової східної політики / Філіп Мемхес. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=4787

489. Мерошевский Ю. «Польский комплекс» России и территория УЛБ / Юлиуш Мерошевский. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://inosmi.ru/world/20050812/221519.html

490. Микієвич М. М. Міжнародно-правові аспекти співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами / Михайло Миколайович Микієвич; [ред. М. Мартиняк]. – Львів: Вид. центр Львів. нац. ун-тету ім. І. Франка, 2001. – 199 с.

491. Мировая политика и международные отношения : учеб. пос. / Под ред. С. А. Ланцова, В. А. Ачкасова. – Санкт-Петербург: Питер, 2007. − 448 с.

492. Михалев О. Дилеммы польской политики / Олег Михалев // Международная жизнь. – 2005. – №11. – С. 30–42.

493. Міжнародні відносини та світова політика / Кер. авт. колективу В. Ю. Крушинський; [за ред. В. А. Манжоли]. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2010. – 863 с.

494. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980−2000 рр.) : підруч. для студ. вузів / ред. С. В. Головко. − Київ: Либідь, 2001. − 624 с.

495. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи / Н. Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 222 с.

496. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво / Н. Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

497. Мойсієнко В. Електоральна активність на виборах до Європейського парламенту: політико-соціологічний зріз / Василь Мойсієнко // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2009. – № 2–3 (16–17). – С. 77–82. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2009_2/visnik_st_17.pdf

498. Моро-Дефарж Ф. Введение в геополітику / Ф. Моро-Дефарж. – Москва: Конкорд, 1996. – 431 с.

499. Мороз Д. О. Формування системи багатостороннього співробітництва країн-членів Вишеградської четвірки (1991–2004 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / Мороз Дмитро Олександрович ; НУ «Києво-Могилянська академія». – Київ, 2006. – 16 с.

500. Москалик А. С. Геополітичні чинники становлення «Веймарського трикутника» / А. С. Москалик // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. – 2010. – № 1. – С. 279−282. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jrnl.nau.edu.ua/ index.php/SR/article/ viewFile/6867/7681

501. Моцок В. І. Сучасні українсько-польські міждержавні відносини: політичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.02 / Моцок Віталій Іванович; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2002. – 20 с.

502. Мошес А. Л. Военно-политическая переориентация стран Центральной и Восточной Европы и Балтии / А. Л. Мошес // Европа: вчера, сегодня, завтра; [ред.Н. П. Шмелёв]; РАН Институт Европы. – Москва: Экономика, 2002. – С. 674–688.

503. Мулько О. Інституційне забезпечення євроінтеграційної системи Республіки Польща / Олександр Мулько. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrpolgerm.com/document/info/6/2

504. Нариси з історії дипломатії України / О. І. Галенко, Є. Є. Камінський, М. В. Кірсенко та ін.; [під ред. В. А. Смолія]; Ін-т історії України НАН України. – Київ: ВД «Альтернативи», 2001. – 736 с.

505. Неменский О. IV Речь Посполитая: взгляд на Восток / Олег Неменский. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www. apn.ru/opinions/article9544.htm

506. Неменский О. Б. Политика Польши в отношении Белоруссии в системе белорусско-европейских отношений / Олег Борисович Неменский. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.perspektivy. info/oykumena/krug/politika_polshi_v_otnoshenii_belorussii_v_sisteme_belorussko-jevropejskih_otnoshenij_2015-11-16.htm

507. Новак-Єжьоранський Я. Україна потрібна Польщі не менше, ніж Польща – Україні / Ян Новак-Єжьоранський // Політика і культура. − 2000. − 30 червня − 6 липня (№ 24). − С. 38−39.

508. Новаковський Є. Закордонна політика Польщі: цілі і очікування / Єжи Марек Новаковський // Український журнал. – 2009. – № 11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/765/

509. Новак-Фар А. Держава і Європейський Союз – роль урядової адміністрації. Правові аспекти / Артур Новак-Фар, Наталія Гнидюк // Механізми координації європейської політики: практика країн-членів та країн-кандидатів / Н. Гнидюк (ред.), А. Новак-Фар, Я. Гонцяж, І. Родюк. – Київ: Міленіум, 2003. – С. 28–53.

510. Новопашин Ю. С. Новая региональная идентичность центральноевропейских стран / Ю. С. Новопашин // Центральная Европа в поисках новой региональной идентичности; [отв. ред. Ю. С. Новопашин]. – Москва: Институт славяноведения РАН, 2000. – С. 6–35.

511. Обухова О. Ю. Інтеграція України в європейські та євроатлантичні структури за посередництвом стратегічного партнерства з Республікою Польща / О. Ю. Обухова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Науковий журнал. Серія: Історичні науки. − 2008. − № 11. − С. 119−124.

512. Оправдано ли расширение НАТО? // Независимая газета. – 1993. – 26 ноября (№ 227).

513. Орлик И. И. Очерки истории международных отношений: XX − начало XXI века / И. И. Орлик. − Москва: Институт экономики РАН; Санкт-Петербург : Нестор-История, 2013. − 288 с.

514. Осадчук Б. Єжи Гедройц − великий поляк, видавець, редактор, основоположник польсько-українського порозуміння / Богдан Осадчук // Сучасність. − 2000. − № 1. − С. 125−135.

515. Осадчук Б. Трикутник Вашингтон – Лондон – Варшава: стане Польща союзником чи буде сателітом? / Богдан Осадчук // Дзеркало тижня. – 2003. – 4 липня.

516. Офицеров-Бельский Д.В. Россия и Польша: неизбежное соседство? / Д. В. Офицеров-Бельский // Вестник МГМИМО – университета.

– 2014. – № 6 (39). – С. 18–28. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/002_mezhdunarodnye_otnosheniya_oficerov-belskiidv.pdf

517. Павлив В. Польша и США – особое партнерство? / Владимир Павлив // Зеркало недели. – 2002. – 26 июля.

518. Павлів В. Українсько-польські відносини на новому етапі серйозних випробувань / Володимир Павлів // Дзеркало тижня. − 2002. – 25 травня (№ 19).

519. Палецкис А. Блеск и нищета литовской дипломатии / Альгердас Палецкис. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://baltron.ru/news/blesk_i_nishheta_litovskoj_diplomatii/2016-09-30-87

520. Парфенова Л. Интеграция Польши с Европейским Союзом: состояние и прогнозы / Л. Парфенова // Международная экономика и международные отношения. – 1999. – № 4. – С. 75–80.

521. Пивоваров А. С. Основні аспекти українсько-польського стратегічного партнерства / А. С. Пивоваров // Держава і право. − 2008. − № 1(39). − С. 710−716.

522. Пирожков С. В контексті загальної архітектури безпеки. Польсько-українські відносини: погляд з України / С. Пирожков, О. Крамаревський // Політика і час. − 1996. − № 1. − С. 14−25.

523. Писанська В. Європа двох швидкостей / Валентина Писанська // Дзеркало тижня. – 2004. – 24 квітня. – С. 12.

524. Пиховшек В. Самый стратегический партнер / В. Пиховшек // Зеркало недели. − 1998. − 4−10 июля (№ 27).

525. Плотникова О. В. Международное сотрудничество регионов: концептуальные подходы: монографія / О. В. Плотникова. − Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2005. − 356 с.

526. Плотникова О. В.Международные связи регионов государств: актуальность и степень исследования проблемы / О. В. Плотникова // Власть. – 2011. – № 4. – С. 147–152.

527. Поздняков В. Новые страны на пороге Европейского Союза / В. Поздняков, С. Ганжа // Международная жизнь. – 1999. – №3. – С. 37–44.

528. Полторацький О. Особливий випадок співпраці / Олександр Полторацький // Політика і час. – 2005. – № 1. – С. 7–16.

529. Польський референдум і новий устрій Європейського дому: уроки для України / [Кучерів І. (гол. ред.) та ін.]. – Київ: [б. м.], 2004. – 179 с.

530. Польша в XX веке. Очерки политической истории / Отв. ред. А. Ф. Носкова. – Москва: Изд-во «Издрик», 2012. – 952 с.

531. Польща – Європейський Союз: шлях інтеграції. – Донецьк, б. р. – 44 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cent.dn.ua/docs/Poland_EU.pdf

532. Польща – нарис історії / за ред. В. Менджецького та Є. Брацисевича; [пер. з пол. І. Сварика]. – Варшава, 2015. – 368 с.

533. Польща в Євросоюзі: досвід першого року членства / [пер. з пол., наук. ред. О. Карліної]. – Луцьк: Твердиня, 2005. – 208 с.

534. Потемкин А. Под рукой нового президента. Александр Квасьневский прочно взял в руки штурвал управления государством / А. Потемкин // Эхо планеты. – 1996. – № 1. – С. 7.

535. Поторочин П. Культура – це найдешевший і найшвидший спосіб створити імідж країни (розмова з О. Коцаревим) / Павел Поторочин // День. – 2011. – 23 вересня.

536. Процик О. Польська дипломатія атакує Вашингтон / Остап Процик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://postup.brama.com/usual.php?what=19251

537. Расширение Европейского Союза:взгляд из Москвы, Берлина и Варшавы. – Москва: Огни ТД, 2006. – 78 с.

538. Революции и реформы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы: 20 лет спустя; [отв. ред. К. В. Никифоров]. – Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011. – 776 с.

539. Реєнт О. П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу / О. П. Реєнт // Український історичний журнал. – 1999. – № 3. – С. 3–22.

540. Реєнт О.П. Українська історична наука на порозі XXI століття: проблеми пошуку / О. П. Реєнт // У робітнях історичної науки. – Київ: Просвіта, 1999. – С. 275–310.

541. Різник В. В. Роль транскордонного співробітництва в системірегіонального розвитку / В. В. Різник.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2012_19_1/Riznyk.pdf

542. Рожков-Юрьевский Ю.Д. Историко-географическая эволюция территории Калининградской области / Ю. Д. Рожков-Юрьевский // Балтийский регион. – 2012. – № 2 (12). – С. 98–108.

543. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами / Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіо Україна». – Київ: К.І.С., 2004. – 360 с.

544. Романюк Н. І. Інтеграція в ЄС – пріоритетний напрям зовнішньої політики Польщі / Н. І. Романюк, Г. Н. Сохоцька // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2003. – № 8. – С. 158–161.

545. Россия – Польша– Украина – газовое противоборство в Европе. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// vnenahov.livejournal.com/3772.html

546. Россия и Центрально-Восточная Европа: взаимоотношения в XXI веке ; [под ред. Н.В. Куликовой, И.И. Орлика, Н.В. Фейт]. – Москва: ИЭ РАН, 2012. – 350 с.

547. Рукомеда Р. Конституція Європейського Союзу: бути чи не бути? / Роман Рукомеда, Вікторія Орлик // Дзеркало тижня. – 2004. – 23 квітня.

548. Русакович А. Основные проблемы взаимоотношений между Республикой Беларусь и Организацией Североатлантического договора в 1990-х гг. / Андрей Русакович // Белорусский журнал международного права

и международных отношений. – 2003. – № 2. – С. 42–50. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elib.bsu.by/bitstream/ 123456789/31714/1/2003_2_JILIR_rusakovich.pdf

549. Русакович А. Роль Польши и Германии в формировании общей политики ЕС по отношению к Беларуси / А. Русакович. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.forsecurity.org/роль-польши-и-германии-в-формировании-общей-политики-ес-по-отношению-к-беларуси

550. Рыбин Ф. Н. Современная внешнеполитическая доктрина Польши и национальное самосознание поляков: политологический анализ: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. полит. наук: 23.00.02 / Рыбин Филип Николаевич; Московский государственный университет им М. Ломоносова. – Москва, 2003. – 20 с.

551. Самойлов В. «Заклятые друзья». Почему поляки и литовцы ненавидят друг друга / Вячеслав Самойлов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.stoletie.ru/zarubejie/_zaklatyje_druzja_543.htm

552. Свєшніков В. В. Аналіз геополітичних концепцій Польщі / В. В. Свєшніков // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. − 2011. − № 2 (43). − С. 74−84.

553. Семенович А. Відносини України з країнами Вишеградської групи на сучасному етапі / Андрій Семенович // Наукові записки «Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України». Серія: Політичні науки. − Острог: Вид-во Нац. ун-тету «Острозька академія», 2010. − Вип. 4. − С. 209−215.

554. Сенич М. Проблема української незалежності в політичній думці Єжи Гедройця / Марія Сенич // Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис «Галичина». Науковий журнал. − 2010. − Ч. 17. − С. 333−343.

555. Сергеев Д. В. Польша в системе европейской безопасности (1989−2003 гг.): автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. ист. наук:

07.00.03 / Сергеев Дмитрий Валерьевич; Московский государственный університет им М. Ломоносова. – Москва, 2007. – 28 с.

556. Сергеев Д. В. Польша: четыре года в НАТО / Д.В. Сергеев // Актуальные проблемы Европы. НАТО: проблемы и перспективы трансформации: сб. научн. трудов. – Москва: [б.и.], 2004. – С. 163–186.

557. Сидорук Т. Роль Польщі уформуванні східної політики Європейського Союзу / Тетяна Сидорук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Sup/2011_22/Rozdil_3/08_Sydoruk.pdf

558. Сірук М. 20 років взаємодії, або На чому ґрунтується історія великого успіху співпраці України та Польщі / Микола Сірук. − День. − 2010. – 26 жовтня (№ 194).

559. Скворцова Д. С. Польша и Европейский Союз: путь к интеграции (1989−2004) / Д. С. Скворцова // Научные ведомости. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика. − 2010. − № 1 (72). − Вып. 13. − С. 92−97.

560. Снапковский В. Белорусско-российские отношения на рубеже столетий (конец 1999– начало 2001 г.) / Владимир Снапковский // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2001. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portalus.ru/modules/belarus/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1096042265&archive=&start_from=&ucat=20&category=20

561. Совгиря О. В. Кабінет Міністрів України як суб’єкт здійснення зовнішньої політики держави: теоретичні та практичні проблеми / Ольга Володимирівна Совгиря // Адміністративне право і процес. – № 1 (7). – 2014. – С. 52–59.

562. Стародуб А. Новітні суспільно-політичні дискусії у Польщі стосовно вступу до Європейського Союзу / Андрій Стародуб // Визвольний шлях. – 2004. – Травень. – С. 19–26.

563. Стоєцький С. В. Україна в зовнішній політиці Республіки Польща: євроатлантичний та європейський інтеграційний вимір: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.02 / Стоєцький Сергій Вікторович; НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – Київ, 2007. – 18 с.

564. Страны Центральной и Восточной Европы на пути в Европейский Союз / С. П. Глинкина, Н. В. Фейт [и др.].; [ред. Н. В. Куликова]; Ин-т междунар. экон. и полит. исследованийРАН. − Москва: Наука, 2002. – 205 с.

565. Стрільчук Л. В. Роль засобів масової інформації в налагодженні українсько-польських міждержавних відносин та подоланні історичних стереотипів / Л. В. Стрільчук // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. − 2012. − Вип. 8. − С. 128−133.

566. Стрільчук Л. Україна − Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець XX − початок XXI ст.): монографія / Людмила Стрільчук. − Луцьк: Волинські старожитності, 2013. − 607 с.

567. Тимків Я. Теорія і практика сучасної європейської політики безпеки: приклад Польщі: навч. посіб. / Ярополк Тимків. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 224 с.

568. Тиммерман Х. Европейский Союз и его «новые соседи» / Хайнц Тиммерман // Россия в глобальной политике. − 2005. − №4. – Июль−Август. − [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://www. globalaffairs.ru/print/number/n_5464

569. Тиммерман Х. Россия и Европейский Союз: Современные тенденции во внешней политике, политике безопасности и экономике. Взгляд из Германии / Х. Тиммерман // Актуальные проблемы Европы. − 2002. − № 1. − С. 134−176.

570. Тихомиров А.В.Отношения Беларуси с соседними государствами Центральной и Восточной Европы (Польшей, Литвой, Латвией) в 1991–2001 гг. / А.В. Тихомиров.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://portalus.ru/modules/belarus/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1141347534&archive=&start_from=&ucat=20&category=20

571. Тихомиров А. Польша для Беларуси – любимый враг / Андрей Тихомиров. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://naviny.by/rubrics/politic/2012/03/24/ic_articles_112_177284

572. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу / Філіп Тоді; [пер. з англ. М. Марченко]. − Київ: К.І.С., 2001. − 136 с.

573. Тодоров І. Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти :монографія / І. Я. Тодоров. – Донецьк: ДонНУ, 2006. − 268 с.

574. Тойнби А. Постижение истории / А. Тойнби. – Москва: Айрис-Пресс, 2010. – 640 с.

575. Токар Л. П. Компаративний аналіз концепцій і стратегій національної безпеки країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) в контексті зовнішньої політики РФ та США / Л. П. Токар // Стратегічна панорама. – 2001. – № 3–4. – С. 35–42.

576. Томашевский В. Институциональная подготовка Польши к вступлению в Европейский Союз / В. Томашевский // Балтийский регион. – 2015. – № 2 (24). – С. 98–108.

577. Третьяков М. Запад не будет «умирать за Гданьск» / М. Третьяков // Правда. – 1995. – 18 ноября.

578. Трофимович В. Політичні відносини України та Республіки Польща / Володимир Трохимович // Наукові записки «Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України». Серія: Політичні науки. – Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». – 2010. – Вип. 4. – С. 121–133.

579. Трофімова Н. «Рука Польщі». Межі й сенс партнерства / Н. Трофімова // День. − 2005. − 2 лютого (№ 17).

580. Турчин Я. «М'яка сила» України в Польщі: особливості та механізми реалізації / Ярина Турчин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. пр. − Львів, 2012. − Вип. 24. – С. 119−125.

581. Тымовский М. История Польши / М. Тымовский, Я. Кеневич, Е. Хольцер; [пер. с польск.]. – Москва: Изд-во «Весь мир», 2004. – 544 с.

582. Україна в Європі: контекст міжнародних відносин; [кер. авт. кол., наук. ред. А. І. Кудряченко]. – Київ: Фенікс, 2011. – 632 с.

583. Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього; [кер. авт. кол., наук. ред. А. І. Кудряченко]. − Київ: Фенікс, 2009. – 544 с.

584. Україна і Польща після розширення НАТО (з міжнародного семінару) // Політика і час. – 2000. – № 5–6. – С. 16–33.

585. Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001) ; [Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Авт. кол.: Н. П. Барановська, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін.] – Київ: Альтернативи, 2001. – 704 с.

586. Українсько-польські відносини: потреба перезавантаження чи продовження? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.radiosvoboda.org/content/article/2169860.html

587. Федан Р. Стратегічні фактори активізації транскордонної співпраці регіонів Польщі та України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: 08.10.01 / Федан Роман; НАН України, Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2003. – 38 с.

588. Федан Р. Транспортна та прикордонна інфраструктура в процесі активізації східної прикордонної зони Польщі / Р. Федан, Р. Пукала // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2014. – Вип. 2. – С. 78–88.

589. Федонюк С. Інституційна європеїзація в Польщі в процесі вступу до ЄС / Сергій Федонюк // Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи. – 2012. – Т. 1. – С. 99–104.

590. Федута А. Лукашенко. Политическая биография / Александр Федута. – Москва: Референдум, 2005. – 704 с.

591. Фігура М. Шлях Польщі до НАТО. Політичний нарис / Марек Фігура // Вісник Центру міжнародної безпеки та євроатлантичної співпраці. – 2008. – № 4 (12) – С. 19–25.

592. Фомін С. Розширення ЄС на Схід: «рівні» та «рівніші» / С. Фомін // Політика і час. – 1999. – № 3. – С. 20–24.

593. Фреяк А. В. Європейський досвід розвитку інституційної форми транскордонного співробітництва / А. В. Фреяк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – Вип. 20. – С. 72–77.

594. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма ; [пер. с англ. М.Б. Левина]. – Москва: АСТ «Ермак», 2005. – 588 с.

595. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самюэль Хантингтон; [пер. с англ. Т. Велимеева]. − Москва: АСТ: Астрель, 2011. − 571 с.

596. Холай Г. Место и роль Польши в новом европейском экономическом укладе / Генрих Холай // Діалог цивілізацій: протиріччя глобалізації: Друга Всесвіт. конф., Київ, 23 травня 2003 р. / Громадсько-науковий проект: матеріали виступу. – Київ: МАУП, 2003. – С. 103–115.

597. Хотькова Е. С. Вышеградская группа: опыт и перспективы / Елена Сергеевна Хотькова // Проблемы национальной стратегии. – 2012. – № 4 (13). – С. 56–71. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://riss.ru/images/pdf/journal/2012/4/06_.pdf

598. Хотькова Е. С. Эволюция отношений США со странами Центральной и Восточной Европы / Елена Сергеевна Хотькова // Проблемы национальной стратегии. –2009. – № 1. – С. 9–24. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://riss.ru/images/pdf/journal/2009/1/Hotkova_1_2009.pdf

599. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века: в 3-х т. − Т. 3: Трансформации 1990-х годов; [отв. ред. С. П. Глинкина]; Ин-т междунар. экон. и полит. исследованийРАН. − Москва: Наука, 2002. − Ч. 2. − 462 с.

600. Цепенда І. Є. Державна політика республіки Польща у переговорному процесі щодо отримання членства в НАТО / І. Є. Цепенда // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». – Серія: Державне управління. – 2010. – Т. 147. – Вип. 135. – С. 155–159.

601. Ціватий В. Європейське перехрестя безпеки: завдання Вишеграду / В. Ціватий, Л. Чекаленко // Зовнішні справи. – 2013. – № 8. – С. 24–29.

602. Чернова А. В. «Польский фактор» в формировании и продвижении политики ЕС в отношении Украины в 1991−2011 годах / А. В. Чернова // Вестник МГИМО-Университета. − 2012. − № 2. − С. 31−38.

603. Чернова А. Россия − Польша: предпосылки, условия и перспективы нормализации отношений / Анна Чернова // Восточная Европа. Перспективы. − 2011. − № 2. − С. 76−85.

604. Чихоцкий Б. Поменяется ли парадигма восточной политики Польши? Ост-политик: диалектика национальной травмы / Б. Чихоцкий. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apn.ru/publications/article22370.htm

605. Чорна Н. М. Інтеграція Польщі до НАТО та ЄС: особливості, основні етапи і наслідки (кін. 80-х рр. ХХ ст. – 2005 р.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: 07.00.02 / Чорна Наталія Миколаївна; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2008. – 20 с.

606. Чорна Н. М. Історіографія українсько-польських взаємин 1990-х – 2014 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. істор. наук: 07.00.06 / Чорна Наталія Миколаївна; НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 2015. – 36 с.

607. Чорна Н. М. Країни Вишеградської групи та Україна: досвід та перспективи співробітництва / Н. М. Чорна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. − Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. − Вип. 1. − С. 211−216.

608. Чорна Н. М. Трансформація польсько-російських відносин у світлі реалізації Польщею стратегії інтеграції до Європейського Союзу / Н. М. Чорна // Україна−Європа−Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. − Вип. 4. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – С. 83–88.

609. Чорна Н. Україна і Польща: історіографія відносин (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.): монографія / Наталія Чорна. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2014. – 416 с.

610. Чорна Н. Українсько-польське економічне співробітництво / Наталія Чорна // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2016. – № 2 (85). – С. 31–41.

611. Чорна Н. М. Євроатлантична інтеграція Польщі та Росія: місце російського фактора у розширенні НАТО на Схід / Н. М. Чорна // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Вип. 18. Серія: Історія: Зб. наук. пр. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2010. – С. 285–290.

612. Шадурский В. Внешняя культурная политика Республики Беларусь: состояние и проблемы / Виктор Шадурский / Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2000. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// portalus.ru/ modules/belarus/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1096041490&archive=&start_from=&ucat=20&category=20

613. Шарапо А. Белорусско-польские отношения на современном этапе (до 2009 года) / А. Шарапо. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.forsecurity.org/белорусско-польские-отношения-на-современном-этапе-до-2009-года

614. Шевцова Л. Одинокая держава. Почему Россия не стала Западом и почему России трудно с Западом / Лилия Шевцова. − Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. − 272 с.

615. Шевченко А. Н. Анализ и тенденции польско-белорусских отношений в начале XXI века / А. Н. Шевченко // Правова держава. – 2015. – Вип. 19. – С. 175–182.

616. Шевченко А. Н. Становление польско-белорусских отношений в 1990-е годы / А. Н. Шевченко // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія: Соціологія і політичні науки. – 2015. – Т. 20. – Вип. 1 (22). – С. 109–115.

617. Шелест Г. «Вишеградська четвірка»: у пошуках субрегіональної безпеки? / Г. Шелест, О. Полтораков // Зовнішні справи. – 2011. – № 7–8. – С. 30–32.

618. Шимов В. Российско-польские отношения в восточнославянском контексте: историческая динамика и возможные перспективы / Всеволод Шимов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zapadrus.su/slavm/ispubsm/1545-rossijsko-polskie-otnosheniya-v-vostochnoslavyanskom-kontekste-istoricheskaya-dinamika-i-vozmozhnye-perspektivy.html

619. Шишелина Л. Вишеградская группа: этапы становления и развития / Любовь Шишелина. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/rus/gos/vishegradskaja_gruppa_etapy_stanovlenija_i_razvitija_2014-08-20.htm

620. Шишелина Л. Н. Расширение Европейского Союза на Восток и интересы России / Л. Н. Шишелина. − Москва: Наука, 2005. − 304 с.

621. Шрайбман А. Референдум – 1996. Что изменилось 19 лет назад? / Артем Шрайбман. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.tut.by/politics/474010.html

622. Шторм А. США не дают Польше уйти из Афганистана / Александр Шторм. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.russiapost.su/archives/2914

623. Щегельська Ю. Правове регулювання здійснення державного брендингу Республіки Польща як інструмента реалізації євроінтеграційної стратегії країни / Юлія Щегельська // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – №. 4. – С. 21–26.

624. Щерба Г. І. Роль єврорегіонів і транскордонного співробітництва у функціонуванні соціального простору в Європі / Г. І. Щерба // Український соціум. – 2008. – №3(26). – С. 41−53.

625. Яніна О. Російський чинник в українсько-польських відносинах у контексті нестаціонарної системи міжнародних відносин / О. Яніна // Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки. − Одеса: Астропринт, 2009. − Т. 14. − Вип. 13. − С. 682−686.

626. Янків М. Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат (політико-економічний і секторальний аналіз): монографія / Мирон Янків. – Львів: Світ, 2011. – 384 с.

627. Яровий В. Новітня історія центральноєвропейських та балканських країн. ХХ століття: підруч. для вищих навч. закладів / В. Яровий. – Київ: Генеза, 2005. – 816 с.

628. Яровой Г. О. Регионализм и трансграничное сотрудничество в Европе / Г. О. Яровой. – Санкт-Петербург: Норма, 2007. – 338 с.

629. Alterman M. Tak blisko do NATO / M. Alterman // Gazeta Wyborcza. – 1997. – 15 listopada.

630. Ambroziak A. Proces dochodzenia Polski do członkostwa w Unii Europejskiej / Adam Ambroziak, Ewa Synowiec // Polska i Unia Europejska. Stan obecny i wyzwania na przyszłość [red. U. Plowiec]. – Warszawa: Agencja Wydawnicza PLACET, 2000. – S.334–347.

631. BaczyńskiJ. NATO, godzina zero / JerzyBaczyński // Polityka. – 1999. – Nr. 12. – S. 15–16, 18.

632. Bałaban A. Sześć funkcji Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej / Andrzej Bałaban // Przegląd Sejmowy. – 2007. – Nr. 4 (81). – S. 127–150.

633. Banaszak B. O projektach zmiany Konstytucji RP z 1997 r. / B. Banaszak, M. Granat // Przegląd Sejmowy. – 2007. – Nr. 4. – S. 293–309.

634. Barcik J. Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony / Jacek Barcik, Aleksandra Wentkowska. – Warszawa: C. H. Beck, 2008. – 537 s.

635. Bauch J. Integracja europejska jako czynnik niemiecko-polskich stosunków / J. Bauch // Polityka integracyjna. Niemcy – Polska. Integrations politik. Deutschland – Polen / [red. M.Piotrowskiego]. – Lublin: Edycja UMCS, 1997. – S. 61–85.

636. Bielecki J. Koniec sworodnych podrozy / J. Bielecki // Rzeczpospolita. – 2000. – 11 maja.

637. Bieleń S. Paradoksy polskiej polityki zagranicznej / S. Bieleń // Studia Europejskie. – 2004. – Nr. 2 (30). – S. 9–30.

638. Bierowiec M. Analiza stosunków polsko-litewskich w latach 1991–2007 / Magdalena Bierowiec // Dyalogi Polityczne. – 2007. – Nr. 8. – S. 13–24.

639. Bil I. Działalność międzynarodowa Prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego w latach 1996–2005 / Ireneusz Bil. – 32 s. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fae.pl/raport-nt.-dzialalnosci-miedzynarodowej-prezydenta-rp-aleksandra-kwasniewskiego-w-latach-1996-2005.pdf

640. Bobryk A. Spoleczne znaczenie funkcjonowania polskich ugrupowan politycznych w Republice Litewskiej 1989–2013 / Adam Bobryk. – Siedlce: Siedlckie Towarzystwo Naukowe, 2013. – 502 s.

641. Borkowski J. Coordination of Poland's European Integration Policy / Jan Borkowski // Yearbook of Polish European Studies. – Warszawa: Warsaw University Centre for Europe, 1998. – Vol.2. – S. 43–55.

642. Brocka-Palacz B. Czy doświadczenia polsko-niemieckiej współpracy transgranicznej mogą być przeniesione na wschodnią granicą UE? / B. Brocka-Palacz // Rozszerzona Unia Europejska i jej wschodni sąsiedzi: pierwsze

doświadczenia współpracy; pod red. E. Teichmann, M. A. Weresa. – Warszawa: Szkoła Główna Handlowa, 2005. – 460 s.

643. BrzezieckiA.Moskwabliżej,Kijówblisko / A. Brzeziecki // Gazeta Wyborcza. – 2010. – 1 czerwca.

644. Brzeziński Z. Cztery kręgi świata / Zbigniew Brzeziński // Polityka. – 1998. – Nr. 3. – S. 20–21.

645. Brzosko-SermakA. Polityka lokalna i współpraca transgraniczna miast nadgranicznych – przykład miast bliźniaczych Guben i Gubin / Agnieszka Brzosko-Sermak. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.geo.uj.edu.pl/publikacje.php?pdf=000209_t1_05&token=ac4d077fc90b547bb8a09ced64151023

646. Brzosko-Sermak A. Theoretical deliberations on frontier location of cities / Agnieszka Brzosko-Sermak // Bulletin of geography. Socio-economic series. – 2007. – № 7. – S. 73–86.

647. Bukalska P. Nowa Grupa Wyszegradzka w nowej Unii Europejskiej – szanse i możliwości rozwoju / Patrycja Bukalska. – Warszawa Osrodek Studiów Wschodnich, 2003. – 28 s.

648. Bumblauskas A. Koncepcja ULB Jerzego Giedroycia: spojrzenie z Litwy / Alfredas Bumblauskas // Dialog kultur pamięci w regionie ULB; [red. A. Nikzentitis, M. Kopczyński]. – Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2014. – S. 40–60.

649. Burant S. Proflematyka wschodnia. Studium porównawcze stosunków Polski y Litwą, Bialorusiąi Ukrainą / S. Burant // Studia i materialy. – 1993. – № 58. –S. 28–36.

650. Chojan A. Polityka zagraniczna współczesnej Polski w świetle uwarunkowań instytucjonalno-prawnych / Adrian Chojan // Myśl Ekonomiczna i Polityczna. – 2013. – Nr. 1. – S. 114–142.

651. CimekG.Współczesne stosunki polsko-rosyjskie. Wybrane problemy / Gracjan Cimek, Maciej Franz, Karolina Szydywar-Grabowska. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałeк, 2012. – 228s.

652. Ciok S.Wpływ granicy i współpracy transgranicznej na rozwój lokalny i regionalny zachodnich obszarów przygranicznych / S. Ciok // Rola granicy i współpracy transgranicznej w rozwoju regionalnym i lokalnym, red. A. Mync, R. Szul. – Warszawa: Wydawnictwo Europejskiego Instytutu Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, 1999. – S. 178–181.

653. Czachor R. Miejsce Republiki Białoruś w polskiej polityce wschodniej. Bilans 20-lecia / Rafał Czachor // Wrocławski Przegląd Międzynarodowy. – 2011. – Nr. 2. – S.133–148.

654. Czachor R .Miejsce Federacji Rosyjskiej w polskiej polityce wschodniej. Bilans 20-lecia / Rafał Czachor // Wrocławski Przegląd Międzynarodowy. –2011. – Nr. 2. – S. 109–131.

655. Czachor R. Stosunki polsko-białoruskie / Rafał Czachor // Polityka zagraniczna Polski w latach 2004–2011; red. M.S. Wolański. – Polkowice, 2013. – S. 263–278. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academia.edu/5738564/Stosunki_polsko-bia%C5%82oruskie

656. Czech M. Polaku, patrznawschód / MirosławCzech // Gazeta Wyborcza. – 2013. – 12 października.

657. Czornik K. Miejsce Ukrainy w polskiej polityce zagranicznej po «pomarańczowej rewolucji». Próba bilansu / Katarzyna Czornik // Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku / red. M. Stolarczyk. − Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011. − S. 113−160.

658. Cztery lata członkostwa Polski w Unii Europejskiej: Bilans kosztów społeczno-gospodarczych związanych z członkostwem w Unii Europejskiej / red. Jakub Wiśniewski, Rafał Hykawy, Marcin Jatczak. – Warszawa: Grafdrukpol Spółka Jawna, 2008. – 150 s.

659. Dastanka A.Euroregions as a part of trans-border co-operation of Belarus: legal and sociological aspects / A.Dastanka, V.Chuprys // Regional Formation and development Studies. – 2014. – Vol. 13. – No. 2. – S. 16–24.

660. Dębski S. Stosunki polsko-białoruskie – stan obecny i perspektywy / S. Dębski // Беларусь і Польшча. Polska i Białorus; red.A. Eberhardt, U. Ułachowicz. – Warszawa, 2003. – S. 11–16.

661. Doliwa-Klepacka A. Członkostwo Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem Polski / A. Doliwa-Klepacka, Z. M. Doliwa-Klepacki. − Białystok: Temida 2, 2008. − 202 s.

662. Doliwa-Klepacki Z. M. Integracja europejska (łącznie z uczestnictwem Polski w UE i Konstytucją dla Europy) / Zbigniew M. Doliwa-Klepacki. − Białystok: Temida 2, 2005. − 1280 s.

663. Domagła A. Integracjia Polski z Unią Europejską / Arkadiusz Domagła. – Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i profesionalne, 2008. – 265 s.

664. Drzewicki A. Stosunki z Ukrainą w sferze bezpieczeństwa: polski punkt widzenia / Artur Drzewicki // Bezpieczeństwo Narodowe. − 2011. − Nr.17. − S. 151−168.

665. Dudek A. Historia polityczna Polski. 1989−2005 / Antoni Dudek. – Kraków: Arcana, 2007. – 536 s.

666. Dudek A. Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989-1995. Zarys historii politycznej Polski / Antoni Dudek. – Kraków: Arcana, 2002. − 522 s.

667. Euroregionální přeshraniční spoluprácena česko-polské hranici: sborník z mezinárodní conference (Ostrava 25–26.10.2001). – Vyd. 1. – Ostrava: Ostravská univerzita. Přírodovědecká fakulta, 2001. – 47 s.

668. Euroregions. USAID. Polish know how foundation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.knowhow.org.pl

669. Euroregiony na granicach Polski 2007; red. Maria Czekaj. – Wroclaw: Urząd Statystyczny we Wroclawiu, 2007. – 245 s.

670. Fałkowski M. Yes to Visegrad / Mateusz Fałkowski, Patrycja Bukalska, Grzegorz Gromadzki. – No. 16. – Warsawa: Instytut spraw publicznych, 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.isp.org.pl

671. Fedorowicz K. Polityka Polski wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi w latach 1989−2010 / Krzysztof Fedorowicz. − Poznan: Wydawnictwo naukowe UAM, 2011. − 343 s.

672. Fedorowicz K. Ukraina w polskiej polityce wschodniej w latach 1989−1999 / Krzysztof Fedorowicz. − Poznań: Wydawnictwo naukowe UAM, 2004. − 248 s.

673. Figura M. Jerzy Giedroyc wobec Ukrainy i stosunków polsko-ukrainskich / Marek Figura // Україна і Польща − стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. Роль паризької «Культури» в становленні українсько-польського взаєморозуміння: зб. наук. пр. міжнар. круглого столу (Київ, 25−26 травня 2000 р.) / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Київ: Український фітосоціологічний центр, 2002. − С. 30−40.

674. Fiszer J. Parlament Europejski – geneza i rozwoj, działalność, struktura oraz znaczenie dla procesów integracyjnych w Europie / Jozef Fiszer // Eurowybory 2004: Kandydaci i programy ; I. Słodkowska, M. Dołbakowska (red.). – Warszawa: Instytut Studiow Politycznych PAN, 2005. – S. 7–29.

675. Gabbe J. Legal status of cross-border co-operation structures – past, present and prospects / Jens Gabbe. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://cesci-net.eu/docs/INTERACT_Gabbe%20201107EN.pdf

676. Garnett S. Keystone in theArch: Ukraine in the emeriging security environment of Central and Eastern Europe / S. Garnett. – Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace. 1997. – 145 p.

677. Gorzelak G. Granica polsko-niemiecka – od napięcia do współdziałania w ramach programu współpracy transgranicznej Unii Europejskiej / G. Gorzelak // Nowe granice Unii Europejskiej – współpraca czy wykluczenie ; pod red. G. Gorzelakf, K. Krokf. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 1996. – 236 s.

678. Góralczyk B. Wspólpraca Wyszehradzka. Geneza, doświadczenia, perspektywy / Bogdan Góralczyk. – Warszawa: Polska Fundacja Spraw Międzynarodowych 1999. – 213 s.

679. Greta M. Euroregiony polskie w procesie integracji europejskiej oraz w przezwyciężaniu peryferyjności i dysproporcji regionalnych / Marianna Greta.– Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013. – 288 s.

680. Grodzki R. Polska polityka zagraniczna w XX i XXI wieku. Główne kierunki − Fakty − Ludzie − Wydarzenia / Radosław Grodzki. − Warszawa: Wydawnictwo Replika, 2009. − 332 s.

681. Grodzki R. Problemy bezpieczeństwa Czech, Polski i Węgier w kontekście poszerzania NATO / Radosław Grodzki. –Poznań: Instytut Zachodni, 2011. – 368 s.

682. Halas M. Development of cross-border co-operation and creation of euroregions in the Slovak Republic / M. Halas // Moravian Geographical Reports. – Vol. 15. – No.1. – 2007. – S. 21–31.

683. Harasimowicz A. Integracja Polski z Unią Europejską / Andrzej Harasimowicz. − Kutno: Wydawnictwo WSGK, 2005. − 157 s.

684. Heller J. Integracja Polski z Unią Europejską / Janusz Heller. – Bydgoszcz: Oficyna Wydawnictwo Branta, 2003. – 208 s.

685. Henzler M. Cena sojuszu / Marek Henzler // Polityka. – 1996. – Nr. 20. – S. 31–32.

686. Historia Grupy Wyszehradzkiej. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visegradgroup.eu/historia-v4

687. History of co-operation. History of cross-border co-operation in the eligible area. – [Електронний ресурс]. – Режимдоступу:www.lt-pl-ru.eu

688. Jackson B. Zachować spokój! / Bruce Jackson // Polityka. – 1997. – Nr. 6. – S. 41–42.

689. Jakimowicz R. Członkostwo Polski w NATO jako determinanta bezpieczeństwa politycznego imilitarnego / Robert Jakimowicz // Polityka zagranizcna Polski. 25 lat doświadczeń; pod red.M. Pietrasiak, M. Stelmach, K. Żakowski. – Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016. – S.205–224.

690. Jakimowicz R. Stosunki polsko-białoruskie w latach 1992–2003 (wybrane aspekty polityczne i gospodarcze) / Robert Jakimowicz // Zeszyty Naukowe.– 2007. – Nr. 749. – S. 21–39. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/pdf.php?id=153393299

691. Jakimowicz R. Stosunki polsko-rosyjskie na przełomie XX i XXI wieku. Wybrane problemy / Robert Jakimowicz // Idea ustrojowa a rzeczywistość «IV Rzeczypospolitej». Studia i Prace Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie; pod red. J. Kornasia. – Nr. 9. – Kraków, 2010. – S. 427–440.

692. Jakimowicz R. Zarys stosunków polsko-rosyjskich w latach 1992–1999 / Robert Jakimowicz // Studia i Materiały PISM. – 2000. – Nr. 23. –S. 1–21.

693. Jaskiernia J. Współdziałanie Prezydenta i Rady Ministrów w sferze polityki zagranicznej / Jerzy Jaskiernia // Państwo i Prawo. – 2010. – Nr. 6. – S. 3–18.

694. Jóskowiak K. Polsko-niemiecka współpraca transgraniczna w procesie integracji europejskiej / K. Jóskowiak // Sprawy Miedzynarodowe. –№ 2. – 2009. – S. 11–22.

695. Kalabiński J. Do NATO wstąp: raport / Jazek Kalabiński, Marek Ostrowski // Polityka. – 1998. – Nr. 19. – S. 3–6, 8.

696. Kalukin R. Miejsce Ukrainy jest w Europie / R. Kalukin // Gazeta Wyborcza. – 2004. – 25 listopada.

697. Kania K. Pomost w drodze do Europy. Rola Polski w polityce zagranicznej Ukrainy / Kamila Kania // Zeszyty naukowe. Polska polityka zagraniczna. – Katowice, 2012. – S. 15–46. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://q7nmiggao5e8.az.pl/rodm/doc/RODM-publikacja.pdf

698. Karpiński J. Trzecia niepodległość. Najnowsza historia Polski / J. Karpiński. – Warszawa: Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media Świat Książki, 2001. − 345 s.

699. Komar J. J. Polski hołd dla Litwinów, którzy walczyli z Polakami / Jacek J. Komar // Gazeta. pl. – 2004. – 18 czerwca.

700. Komar J. J. W Wilnie pojednają się dziś weterani litewskiej armii i polskiej AK / Jacek J. Komar // Gazeta. pl. – 2004. – 1 września.

701. Konieczna J. Polacy-Ukraińcy, Polska-Ukraina. Paradoksy stosunków sąsiedzkich / Joanna Konieczna. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.insteuro.civicua.org/Digest/Ukr_Pol/Persp/Polacy-Ukraincy.pdf

702. Koprowski M. ULB czyli «Kultura» i Mieroszewski / Marek Koprowski. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. kresy.pl/publicystyka?zobacz/ulb-czyli-kultura-i-mieroszewski

703. Kos B. Rozwój polsko-czeskiej współpracy transgranicznej w ramach euroregionów / Barbara Kos // Rozvoj regionů vintegrující se Evropě. – Karviná: Slezská univerzita, 2001. – S. 278–280.

704. Koszel B. Rola Niemiec i Francji w poszerzeniu UE o Polskę / Bogdan Koszel // Trudni dialog: Polsko-niemiecka wspólnota interesów w zjednoczonej Europie / [red. K. Malinowski, M. Mildenberger]. – Poznań: Instytut Zachodni, 2001. – S. 77–94.

705. Koszel B. Trojkat Weimarski. Geneza –Dzialalnosc –Perspektywy / Bogdan Koszel. – Poznan: Wydawnictwo Institutc Zachodniego, 2006. – 243 s.

706. Koziej S. Pierwsza dekada funkcjonowania w strukturach bezpieczeństwa NATO i UE – strategiczne doświadczenia Polski / Stanisław Koziej // Bezpieczeństwo Narodowe. – 2012. – Nr. 22. – S. 19–46.

707. Krawczyk J. Dostosowanie prawa polskiego w dziedzinie administracji do zasad prawa europejskiego / Jacek Krawczyk // Administracja polska w zjednoczonej Europie; [red. W. J. Wałpiuk]. – Warszawa: Wyższa Szkoła Informatyki, Zarządzania i Administracji, 2005. – S. 78–89.

708. Krzemiński A. Wzór na trojkąt / Adam Krzemiński // Polityka. – 1998. – Nr. 9. – S. 17.

709. Kukułka J. Traktaty sąsiedzkie Polski odrodzonej / Józef Kukułka. – Wrocław: Ossolineum, 1998 . – 253 s.

710. Kurkiewicz A. Rola organów państwa w procesie integracji Polski z Unią Europejskieą, ze szczególnym uwzględnieniem aspektu dostosowania prawa i roli Sejmu w tym procesie / Andrzej Kurkiewicz; Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf/i-875.pdf

711. Kuźniar R. Droga do wolności. Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej / Roman Kuźniar.–Warszawa: Scholar, 2008. – 336 s.

712. Kuźniar R. Polityka bezpieczeństwa w polskiej polityce zagranicznej / Roman Kuźniar // Polska polityka bezpieczeństwa 1989–2000 / pod red. R. Kuźniara. – Warszawa: Scholar, 2001. – S. 45–128.

713. Kuźniar R. Pozimnowojenne dwudziestolecie: 1989–2010. Stosunki międzynarodowe na przełomie XX I XXI wieku / Roman Kuźniar. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2011. – 536 s.

714. Kwasniewski A. History of common success / Aleksander Kwasniewski // The Visegrad Group – A Central European Constellation. International Visegrad Fund. Bratislava. Adam Mickiewicz Institute. – Warszawa: Drukarnia Haldruk, 2006. – 256 p.

715. Lasoń M. Polityka Polski wobec Europy Środkowo-Wschodniej (1989–1999) / Marcin Lasoń // Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Polski: po 1989 roku / pod redakcją Erharda Cziomera. – Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM, 2015. – C. 41–60.

716. Leszczynski P. Grupa Wyszegradzka. Wspólpraca polityczna i gospodarcza / Przemyslaw Leszczynski, Marian Szczepaniak. – Torun: Wydawnictwo Adam Marszalek, 1995. – 171 s.

717. Madera A. J. Polska Polityka Zagraniczna. Europa Środkowo-Wschodnia 1989−2003 / Andrzej Józef Madera. – Kraków, 2003. – 328 s.

718. Magdziak-Miszewska A. Stosunki polsko-rosyjskie: próbabilansu / A. Magdziak-Miszewska. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.omp.org.pl/stareomp/index2e55.html?module=subjects&func=printpage&pageid=275&scope=page

719. Majkowska M. Ten Years of the V4 countries in the EU – Polish perspective / Maria Majkowska // Grupa Wyszehradzka Polityka Społeczna. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.visegradgroup.eu

720. Malendowski W. Polityka bezpieczeństwa RP. Uwarunkowania, strategia, kierunki, działania / W. Malendowski. − Poznań, 1998. − 187 s.

721. Malkowska A. The Barriers to and Directions of Cross-Border Co-operation in the Northern Part of the Polish-German Borderland / Agnieszka Malkowska // Współczesne Problemy Ekonomiczne. – № 12.– Contemporary Economic Issues. – Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2016. – S. 9–20.

722. Marzęda K. Pozycja geopolityczna Polski po 1989 roku / Katarzyna Marzęda-Młynarska // Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania. Koncepcje. Realizacja; [red. A. Gil, T. Kapuśniak]. – Lublin, 2009. − S.55–66.

723. Mażewski L. Prowadzenie polityki zagranicznej w Rzeczypospolitej Polsce / Lech Mażewski // Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny. – 2009. – Zeszyt 3. –S. 9–18.

724. Mącznik K. Wpływ relacji polsko-rosyjskich na kształtowanie się statusu politycznego państw obszaru postradzieckiego (1990–2011) / Katarzyna Mącznik // Zeszyty naukowe politechniki rzeszowskiej. – 2012. – Nr. 286. –S. 71–85. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://doi.prz.edu.pl/pl/pdf/einh/6

725. McEvoy J. At eleventh hour. Poland seen compromising in enlargement talks. Janet McEvoy // Agence France-Press, 11 December 2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.global.factiva.com

726. Meszka A. Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1989−2004 / Arkadiusz Meszka. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stosunki-miedzynarodowe.pl/polityka-zagraniczna/931-stosunki-polsko-ukrainskie-w-latach-1989-2004

727. Mieńkowska-Norkiene R. Implementacja polityk unijnych w Polsce i pozostałych krajach członkowskich, z perspektywy kryzysu w UE / Renata Mieńkowska-Norkiene // Przegląd Europejski. – 2015. – Nr. 2 (36). – S. 70–89. –

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.przegladeuropejski.wdinp.uw.edu.pl/zasoby/pliki/36/2015-2(36).pdf

728. Mierzwa A. Polsko-ukraińskie stosunki na tle politycznym / A. Mierzwa. – Rzeszow: Wyższa szhola in formatyki i zarządzania, 2009. – 247 s.

729. Modzelewski W. T. Dwie dekady stosunków Polski z Litwą – wymiar polityczny / Wojciech Tomasz Modzelewski // Środkowo europejskie studia polityczne. – 2012. – Nr. 3. – S. 287–312.

730. Mokrosiński J. Reformy instytucji w Unii Europejskiej po «szczytach» w Nicei i Göteborgu / Jacek Mokrosiński. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ce.uw.edu.pl/pliki/pw/2-2001_Mokrosinski.pdf

731. Negocjacje członkowskie: Polska na drodze do Unii Europejskiej / A. Biegaj (red.). – Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministow, 2000. – 126 s.

732. Netolicky V. Euroregiony: úvod do problematiky / Václav Netolicky. – Vyd. 1. Praha: Vysoká školafinanční asprávní, 2007. – 75 s.

733. Nowak-Far A. Droga Polski do Unii Europejskiej / Artur Nowak-Far // Prawne aspekty członkostwa Polski w Unii Europejskiej. – Warszawa: Instytut Wydawniczy «Euro Prawo», 2012. – T. IX. –Wyd. 3; [red. J. Barcz]. –S. 1–27.

734. Nowakowski J. Rozprawa z mitami / Jerzy Nowakowski // Rzeczpospolita. – 1995. – 16 maja.

735. Nowakowski M. J. Polska na drodze do Unii Europejskiej – stowarzyszenie i perspektywa członkostwa / MaciejJ. Nowakowski ; Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf/i-877.pdf

736. Nowakowski Z. Rola premierów RP w polityce bezpieczeństwa państwa po 1989 roku / Zdzisław Nowakowski, Igor Protasowicki, Jan Rajchel, Hieronim Szafran. – Warszawa: Towarzystwo Naukowe Powszechne S.A., 2012. – 904 s.

737. Noworyta E. Przegląd polskiej polityki zagranicznej w 1995 r. / Eugeniusz Noworyta // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – Warszawa, 1996. – S. 9–19.

738. Orlof E. Geneza i znaczenie polsko-ukraińskiego pojednania / Ewa Orlof // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє: зб. наук. праць. Ч. 2 ; за заг. ред. Т. І. Зарецької. – Київ [б. в.], 2002. – С. 13–20.

739. Orłowski W. Przeciw stereotypom: rozszerzenie Unii Europejskiej o Polskę / Witold Orłowski. – Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, 2001. – 100 s.

740. Orłowski T. Polska myśl polityczna i polityka lat 1989−1993 wobec wschodnich sąsiadów / Tomasz Orłowski // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. − 2004. − Rok 2. − S. 10−15.

741. Osińska L. Polskie a ukraińskie pojmowanie partnerstwa strategicznego pomiędzy Warszawą a Kijowem / Lucyna Osińska // Dialogi polityczne. − 2007. − Nr. 8. − S. 25−42.

742. Pacuła P. Polska – USA: co może nam dać Partnerstwo z Waszyngtonem? / Przemysław Pacuła // Bezpieczeństwo narodowe. – 2008. – Nr. 7–8. – S. 83–95.

743. Pasoń W. Polonia i Polacy na świecie / Weronika Pasoń // Podmiotowość geopolityczna. Studia nad polską polityką zagraniczną; (red. nauk K. Szczerski.). – Warszawa: Kontrast, 2009. – S. 253–261.

744. Pavluh M. Stereotypy j obrazy Ukrajiny ta Ukrajincia u suchasnij polskij zurnalistyci / Maria Pavluh. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk30/Visnyk%2030_P3_08_Pavljukh.pdf

745. Pełczyńska-Nałęcz K. Rosja – najważniejszy sąsiad Unii Europejskiej / Katarzyna Pełczyńska-Nałęcz // «Wymiar wschodni» UE – szansa czy idée fixe polskiej polityki? / red. Paweł Kowal. − Warszawa, 2002. − S. 18−19.

746. Perkman M. Cross-Border Regions in Europe – Significance and Drivers of Regional Cross-Border Co-operation / Markus Perkman // European and Urban and Regional Studies. – 2003. – № 10(2). – S. 153–171.

747. Perkman M. Euroregions: institutional entrepreneurship in the European Union/ Markus Perkman // Globalization, regionalization and cross-border regions. – Markus Perkman and Ngai-Ling Sum, eds. – Basingtoke: Palgrave Macmillan, 2002. – S. 103–124.

748. Płowiec U. Polska w Unii Europejskiej – kilka refleksji oprzyszłości / Urszula Płowiec // Ekonomista. – 2011. – Nr. 4. – S. 625–634. – [Електроннийресурс]. – Режим доступу:http://libra.ibuk.pl/book/117213

749. Podgórzańska R. Problem kohabitacji egzekutywy w Polsce i jego implikacje dla polskiej polityki zagranicznej / Renata Podgórzańska // Polityka zagraniczna Polski w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej, red. R. Podgórzańska. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009. – S. 167–199.

750. Podsiadło B. Dylematy wokół przyjęcia i ratyfikacji przez Polskę Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy / BogusławaPodsiadło // Unia Europejska i Polska wobec dylematów integracyjnych na początku XXI wieku; [red. M.Stolarczyk]. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006. – S. 443–462.

751. Polacy wobec wielkiej zmiany: integracja z Unią Europejską / podred. L. Kolarskiej-Bobińskiej. –Warszawa: InstitutSprawPublicznych, 2001. – 158 s.

752. Polityka zagraniczna i wewnętrzna państwa w procesie integracji europejskiej / red. nauk. Edward Haliżak. – Bydgoszcz: Oficyna Wydawnictwo Branta, 2004. – 407 s.

753. Polska droga do Unii Europejskiej / [red. nauk. G. Musiejczuk]. – Warszawa: Kolegium Nauk Ekonomicznych i Społecznych Politechniki Warszawskiej, 2000. – 101 s.

754. Polska między Zachodem a Wschodem w dobie integracji europejskiej / red. M. Marczewska-Rytko. – Lublin: UMCS, 2001. – 352 s.

755. Polska polityka integracyjna po przystąpieniu do Unii Europejskiej / [red. nauk. Józef M. Fiszer]. – Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 2006. – 336 s.

756. Poprzeczko J. Dyplomacja na skrzypce / Jacek Poprzeczko // Polityka. – 1998. – Nr. 28.

757. Practical Guide to Cross-border Co-operation. Third Edition. Association of European Border Regions (AEBR) European Commission. – Gronau: Association of European Border Regions (AEBR), 2000. –2 17 p.

758. Pszczółkowska D. Polska wobec konstytucji UE – debata w Sejmie / Dominika Pszczółkowska, Dominik Uhlig // Gazeta Wyborcza. – 2003. – 18 września.

759. Pytlik B. Polityka zagraniczna Republiki Słowackiej w latach 1993–1998 / B. Pytlik // Administracja publiczna. Międzypolityką, prawem i ekonomią; pod red. J. Osiński. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH, 2009. – S. 227–261.

760. Radek R. Wpływ euroregionalnej współpracy Polski z sąsiadami na początku XXI wieku narozwój obszarów transgranicznych / R. Radek // Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku. – Wyd. 1. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011. – 330 s.

761. RadomskiG. Rosja istosunki polsko-rosyjskie wopinii współczesnego ruchu narodowego / Grzegorz Radomski // Rosja w polskiej myśli politycznej XX–XXI wieku; pod red. A. Lewandowskiego, W. Wojdyły, G. Radomskiego. – Torun: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013. – S. 233– 252.

762. Rak K. Bezpieczeństwo, głupcy / K. Rak // Rzeczpospolita. – 2014. – 7 października. – S. 12.

763. Rudnicki S. Stosunki ukraińsko-polskie w strukturze interesów polskiej mniejszości narodowej we wspólczesnej Ukrainie / Sergiusz Rudnicki // Studia Politologica Ucraino-Polona. – Житомир–Київ–Краків: ФОП Євенок О. О., 2011. – Вип. 1. – С. 116–128.

764. Rudny M. Wspólpraca polityczna Grupy Wyszehradzkiej – koniec misji czy nowe perspektywy / Magdalena Rudny. – Kraków: Wyższa Szkola Europejska, 2008. – 30 s.

765. Sarmiento-Mirwaldt K. Cross-border co-operation in Central Europe: A Comparison of Culture and Policy Effectiveness in the Polish-German and Polish-Slovak Border Regions / Katja Sarmiento-Mirwaldt // Europe Asia Studies. –Vol. 65. – № 8. – S. 1621–1641.

766. Scott J. Border Regions in Functional Transition: European and North-American Perspectives / J.Scott, A.Sweedler, P. Ganster, W.-D. Eberwein. – Berlin: Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung,1996. – S. 83–106.

767. Scott J. The EU and «wider Europe»: toward an alternative geopolitics of regional co-operation? / J. Scott // Geopolitics. – № 10 (3). – 2005. – S. 429–454.

768. Sidorkiewicz K. Kształtowanie instytucjonalnych stosunków polsko-litewskich w latach 1996–1998: partnerstwo strategiczne / K. Sidorkiewicz // Przegląd Wschodnioeuropejski. – 2012. – Nr. 3. – S. 223–241.

769. Sidorkiewicz K. Stosunki polsko-litewskie w latach 1990–1995 – początki współpracy / Krzysztof Sidorkiewicz // Disputatio. Perspektywa Wschodnia. – Tom X. – S. 56–72.

770. Sienkiewicz M. Współczesne polskie nurty polityczne wobec Ukrainy, Białorusi i Litwy w latach 1989–1999 / Marcin Sienkiewicz. – Wrocław : Arboretum, 2005. – 225 s.

771. Skrzydło W. Ustrój polityczny RP w świetle Konstytucji z 1997 r. / Wiesław Skrzydło. – Warszawa: Oficyna Wolters Kluwer, 2009.– 256 s.

772. Standke K.-H. Trojkąt Weimarski w Europie. Współpraca polsko-niemiecko-francuska. Powstanie – potencjał – perspektywy / K.-H. Standke – Toruń: Wydawnictwo Adama Marszałeka, 2009. – 931 s.

773. Starzyk K. Gospodarcze sąsiedztwo Polski: w warunkach transformacji, integracji z Unią Europejską, globalizacji / Kazimierz Starzyk. – Warszawa: Semper, 2005. – 341s.

774. Stemplowski R. O konstytucyjnym pojęciu prowadzenia polityki / Ryszard Stemplowski // Przegląd Sejmowy. – 2007. – Nr. 4 (81). – S. 229–254.

775. Suchocka R. Integracja europejska w polskiej perspektywie / Renata Suchocka. – Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1998. – 203 s.

776. Suli-Zakar I. Euroregionalism in Central Eastern Europe – Case Stady: Carpathian Euroregion / I. Suli-Zakar // Carpathian Euroregion. Borders in the Region – Cross-Border Co-operation. – Debrecen: European Study Centre Programme of the University of Debrecen, 2001. – P. 18–32.

777. Surmacz B.Ewolucja struktur organizacyjnych polskiej dyplomacji w zakresie promocji Polski na arenie międzynarodowej / Beata Surmacz // Między Rosją a Niemcami. Dyplomacja środkowo europejska w XX wieku. – T. 2:1945–2000 ; E. Alabrudzińska (red.). – Toruń: Wydawnictwo Mado, 2015. – S. 315–344.

778. Surmacz B. Współczesne stosunki polsko-ukraińskie: Politologiczna analiza traktatu o dobrym sąsiedztwie / Beata Surmacz. − Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2002. − 266 s.

779. Suwalski K. Dostosowanie do standartów europejskich poziomu opodatkowania wyrobów tytoniowych w Polsce / Krzysztof Suwalski // Rozszerzenie Unii Europejskij: Korzyści i koszty dla nowych krajow członkowskich; [red. J. Kundera]. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. – S. 296–301.

780. Szczechowicz H. Stosunki polsko-litewskie po 1989 roku / Hanna Szczechowicz // Acta Historica Universitatis Klaipedensis. – 2008. – Issue 16. – S. 89–96. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2008~ 1367164978170/ DS.002.2.01.ARTIC

781. Szczepanik K. Dyplomacja Polski 1918–2005. Struktury organizacyjne / Krzysztof Szczepanik. – Warszawa: Askon, 2005. – 244 s.

782. Szczepaniak M. Odrodzenie Grupy Wyszehradzkiej (1997–2001) / Marian Szczepaniak // Przegląd Zachodni. – 2002. – Nr. 1. – S. 35–63.

783. SzeptyckiA. Nowa odsłona polskiego mesjanizmu na Wschodzie / Andrzej Szeptycki // Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i do

Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji; red. S. Bieleń. – Warszawa: Difin, 2010. – 450 s.

784. SzerepkaL. Romansz Łukaszenką / Leszek Szerepka // Rzeczpospolita**.** – 2015. – 5 października.

785. Szpak K. Polska infrastruktura dyplomatyczna / Konrad Szpak // Podmiotowość geopolityczna. Studia nad polską polityką zagraniczną; [red. nauk K. Szczerski]. – Warszawa: Kontrast, 2009. – S. 131–142.

786. Świtała S. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej w świetle konstytucji z 1997 roku. Regulacja i jej oceny / Sandra Świtała // Dialogi Polityczne. – 2009. – Nr. 11. – S. 87–102.

787. Tupalski T.A. Stosunki polsko-ukraińskie w latach 2004–2010 / Tomasz A. Tupalski // Colloquium wydziału nauk humanistycznych i społecznych. – 2014. – Nr. 3. − S. 135−157.

788. Turczyński P. Polska między UE a USA. Konflikt lojalności w aspekcie bezpieczeństwa / Paweł Turczyński // Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne; [red. J. Maciejewskiego, O. Nawaczyk]. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. – S. 53–64.

789. Varbola J. K. Некоторые аспекты российско-польских отношений 1989–2002 годов: (по материалам российских и польских средств массовой информации) / Julia Karolina Varbola // International Journal of Management and Economics. – 2004. – Tom 15. – S. 221–251.

790. Wach A. Znaczenie oraz rola Grupy Wyszehradzkiej w latach 1991-2007 / Anna Wach // Słupskie Studia Historyczne. – № 16. – 2010.– S. 217–227.

791. Waingertner P. Jerzego Giedroycia idea ULB – geneza, założenia, próby realizacji. zarys problematyki / Przemysław Waingertner // Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku / [red. J. Kita]. – Tom 15. – Warszawa, 2015. – S. 143–159.

792. Wągrowska M. Dziesięćlat na integracj**ę** wojskową / M. Wągrowska // Rzeczpospolita**.** – 1998. – 23 stycznia. – S. 6.

793. Weremiuk S. Polska wobec Rosji w latach 1992–2014. Od zależności postimperialnych do trudnych relacji. Analiza wybranych aspektów / Sławomir Weremiuk // Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. – 2015. – Tom7. – Nr.2. – S. 98–136.

794. Widacki J. Stosunki z Litwą / J.Widacki // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. 1997. – Warszawa, 1998. – S.147–158.

795. Wilczak J. Pomaranczowa alternatywa / Jagienka Wilczak // Polityka. – 2004. − Nr. 44.− S.56–58.

796. Willa R. Droga do członkostwa w Unii Europejskiej – przykład Polski / Rafał Willa // Dialogi Polityczne. – 2007. –Nr. 8. –S. 83–99. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apcz.pl/czasopisma/ index.php/ DP/article/viewFile/6494/5868

797. Willa R. Polityka spójności Unii Europejskiej w Polsce w latach 2004-2006 – próba oceny i wnioski na przyszłość / Rafał Willa // Studia Politologiczne. – 2012. – Nr. 23. – S. 368–387.

798. Włodkowska-Bagan A. Bezpieczeństwo polityczne i militarne Polski / Agata Włodkowska-Bagan // Polska w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego; (red. Konstanty Adam Wojtaszczyk, Marek Pietraś). – Warszawa: Wydawca ASPRA-JR. – S.77–99.

799. Włodkowska A. Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP / Agata Włodkowska. – Toruń: Wydawca Adam Marszałek, 2006. – 329 s.

800. Wojas J. Idea jagiellońska w XXI wieku/ Jakub Wojas // Portal Spraw Zagranicznych. – 2009. – 6 czerwca. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.psz.pl/122-opinie/idea-jagiellonska-w-xxi-wieku

801. Współpraca transgraniczna Unii Europejskiej. Doświadczenia polsko-niemieckie / pod red. G.Gorzelak, J. Bachtler,M. Kasprzyk. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2004. – 378 s.

802. Zaborowski M. Strategicznie zgodne, taktycznie rozbieżne – polityka wewnętrzna a stosunki polskoniemieckie w procesie integracji europejskiej / Marcin Zaborowski // Wspólnota sprzecznych interesów? Polska i Niemcy w

procesie rozszerzenia Unii europejskiej na Wschód; [red. M. Cichocki]. – Warszawa: Fundacja im. Friedricha Eberta, 1999. – S. 31–45.

803. Zagrodzka D. Polacy między Europą a Ameryką / Danuta Zagrodzka // Gazeta Wyborcza. – 2005. – 3 lipca.

804. Zalesko M. Instytucjonalne podstawy integracji Polski z Unią Europejską / Marian Zalesko // Ekonomia i Prawo. – 2012. – Tom 9. – Nr. 2. – S. 65–78.

805. Zięba R. Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie / Ryszard Zięba. – Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, 2010. – 251 s.

806. Zięba R. Implikacje stosunków polsko-amerykańskich dla polityki zagranicznej Polski / Ryszard Zięba // Przegląd Politologiczny. – 2015. – Nr. 2. – S. 7–20. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://przeglad.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2015/07/pp2015-2-007.pdf

807. Zięba R. Wspólczesne stosunki polsko-rosyjskie: uwarunkowania, problemy, implikacje / Ryszard Zięba// Przegląd Politologiczny.– 2011. – Nr. 3. – S. 35–61. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wnpid.amu.edu.pl/images/stories/pp/pp-3-2011/035-062.pdf

808. Zięba R. Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Unii Europejskiej / Ryszard Zięba. – Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2005. – 148 s.

809. Zięba R. Polska debata na temat Unii Europejskiej / Ryszard Zięba // Unia Europejska. Nowy typ wspólnoty międzynarodowej; [red. E.Haliżak, S. Parzymies]. – Warszawa: Aspra-JR, 2002. – S. 113–129.

810. Ziętek A. Dyplomacja publiczna Polski / Agata Ziętek // Annales. Universitatis Mariae Curie. Lublin – Polonia. Sectio K / Wydział Politologii UMCS. – 2010. – Vol. 17.1. – S. 65–83.

811. Żukowski I. Stosunki Polska–Rosja: stan, problemy, nowe możliwości / Igor Żukowski // Nowa Polityka Wschodnia. – 2011. – Nr. 1 (1). – S. 68–75. –

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kantiana.ru/upload/iblock/c62/wr379gukowski.pdf

Офіційні сайти:

812. Guben. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://www.guben.de/

813. Gubin. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gubin.pl/

814. Euroregion Baltic. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.eurobalt.org/

815. Euroregion Beskidy – Beskydy. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.euroregion-beskydy.cz

816. Euroregion Bug. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.euroregionbug.pl/

817. Euroregion Glacensis. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.euro-glacensis.cz

818. Euroregion Glacensis. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.euroregion-glacensis.ng.pl

819. Euroregion Neisse-Nisa-Nysa. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.neisse-nisa-nysa.org/

820. Euroregion Niemen. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niemen.org.pl/

821. Euroregion Pomerania. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pomerania.org.pl/

822. Euroregion Praděd – Pradziad. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europraded.cz/

823. Euroregion Pro Europa Viadrina. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.euroregion-viadrina.pl/

824. Euroregion Silesia. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.euroregion-silesia.pl/

825. Euroregion Spree-Neisse-Bober. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.euroregion-snb.de/de/

826. Euroregion Šešupės. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.sesupe.lt

827. Euroregion Tatry. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.euroregion-tatry.pl